

revista arhivelor

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

NR.

1

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
/ DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

NR. 1

BUCUREȘTI

1971

— COMITETUL DE REDACȚIE —

Vasile ARIMIA, Florea BOERAȘ, Ioana BURLACU, Ștefan HURMU-
ZACHE — redactor șef, Dumitru IVĂNESCU, Ion MĂRCUȘ, Maria
PÎRVULESCU, Ioan PUȘCAȘ, Ion RANCA, Maria SOVEJA,
Gheorghe UNGUREANU

Redactori: Ioana BURLACU, Viorel GROZAV
Secretar de redacție: Mioara TUDORICĂ

SIGILII SĂTEȘTI ÎN COMITATELE HUNEDOARA ȘI ZARAND

M. ANDRIȚOIU
M. CERGHEDEAN

Sigiliile sătești de care ne ocupăm în lucrarea de față validează documente începînd cu anul 1851 pînă în jurul anului 1880. Pentru a explica apariția lor, frecvența mai mare sau mai mică pe anumite teritorii, retragerea și înlocuirea cu altele este necesar să aruncăm o privire sumară asupra perioadei în care sînt atestate, asupra administrației și în special asupra satelor din cadrul acestei administrații.

După 1849, în Transilvania se instaurează absolutismul, urmărind centralizarea statului și suprimarea oricărei tendințe de manifestare anti-habsburgică, indiferent de unde ar fi pornit. Dar deși înfrîntă, revoluția a sfârșit totuși vechiul edificiu al societății. În focul luptelor revoluționare poporul român din Transilvania ajunge „nu numai la conștiința individualității sale naționale, dar și la conștiința demnității și valorii sale”¹. Asistăm așadar la o ridicare generală a țărănimii atît din punct de vedere economic cît și social-politic. Apariția sigiliilor sătești în această perioadă, este și ea o manifestare a emancipării satelor transilvănene.

În administrație începea o perioadă de provizorat caracterizată prin tot felul de căutări și schimbări a vechilor instituții cu unele noi. Comunele au fost cuprinse în trei forme administrative care s-au succedat pe aproximativ același teritoriu: Districtul Militar Alba (1849—1854), Prefectura Orăștie (1854—1861) și comitatele Hunedoara și Zarand (1861—1880). În titlul lucrării am amintit doar Comitatele Hunedoara și Zarand pentru faptul că această formă de organizare administrativă (comitat) a existat înainte și după schimbările survenite o dată cu anul 1848. Vom face și unele referiri la sigiliile comunelor aflate în afara sferei celor două comitate dar care au făcut parte din unitățile teritorial-administrative amintite.

În perioada de funcționare a Districtului Militar Alba satele erau direct subordonate comisarilor subcercuali care funcționau ca referenți ai cercurilor. După 1854 cînd locul Districtului Militar Alba este luat de prefecturile Orăștie și Alba, comunele sînt subordonate preturilor în care erau divizate prefecturile, iar după 1861 preturilor din cadrul comitatelor reînființate.

¹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 619.

Pînă la 1848 nu se poate vorbi de existența unei vieți administrative comunale uniforme pe întreg teritoriul Transilvaniei. În cadrul comitatelor Hunedoara și Zarand satele se aflau în majoritatea lor pe domenii nobiliare sau fiscale fiind întrutotul supuse acestora. Deși în fruntea lor era un jude (primar) ajutat de cîțiva jurați, autoritatea lor de conducători ai satului era destul de restrînsă, fiind într-o dependență totală față de nobil. În subordinea judeului nu exista un organ de tutelă propriu-zis, el nu ținea evidența bunurilor comunale. Avea în grijă doar perceperea impozitelor, organizarea forșponturilor și încartiruirea armatei, trimiterea mai departe a indivizilor arestați, întreținerea drumurilor etc.²

O dată cu introducerea noii administrații, la 7 decembrie 1849, este dată de către guvernatorul civil și militar al Transilvaniei și legea asupra funcționării comunelor care reglementează și uniformizează viața administrativă comunală. Potrivit acestei legi se consideră de sine stătătoare acele comunități care și pînă la data reglementării au fost comune de fapt. Fiecare comună trebuia să aibă un primar (jude), care era ajutat de jurați. Aceștia se alegeau cîte unul pentru fiecare 25 de case numărul lor nu putea însă depăși cifra 12 chiar și pentru comunitățile unde existau mai mult decît 300 case. De asemenea fiecare comună trebuia să aibă o persoană știutoare de carte, notarul, care putea fi același și pentru mai multe comune apropiate. Pentru paza de noapte erau aleși gornici, numărul lor fiind și el restrîns la 12. Alegerea primarului și a juraților avea loc sub conducerea comisarului subcercual. Comuna, prin majoritate de voturi propunea trei persoane, dintre care tot prin majoritate de voturi era ales primarul, care dacă corespundea depunea jurămîntul și era confirmat printr-un decret de către comisarul subcercual. În cazul că persoanele alese erau considerate de către comisar necorespunzătoare, el avea dreptul să propună și să numească altele. Nemulțumirile în privința alegerilor puteau fi înaintate comisarului cercual sau în ultimă instanță comisarului districtual. Și în ce privește alegerea notarului, hotărîrea de numire a lui depindea tot de comisarul subcercual.

Aleșii comunei puteau fi numai dintre membrii comunei (excepție făcea notarul), care posedau avere, cu purtare morală bună, neparticipanți la revoluție.

Primarul era conducătorul comunei, care era obligată să-i acorde atenție și supunere; toți cei care erau în solda comunei îi erau supuși disciplinar. El reprezenta comuna ca persoană morală în afară. Era organul executiv al comunei în numele căreia dădea explicațiile cerute de autoritățile superioare. Era obligat să aibă o evidență și să supravegheze averea mobilă și imobilă a comunei, de asemenea trebuia să țină cu exactitate socotelile privind încasările și cheltuielile comunei. În grija lui intrau supravegherea liniștii și securității interne, întreținerea curățeniei și sănătății (epidemii, epizootii), construcțiile de interes comunal, supravegherea piețelor, a securității persoanei și a bunurilor, îngrijirea orfanilor și săracilor, încartiruirea armatei, ajutorul funcționarilor la perceperea impozitelor, la recrutări și conscripții etc. Primarul era obligat să publice toate ordinele venite din partea autorităților și să vegheze asupra înde-

² I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Sibiu, 1856, p. 41–42.

plinirii lor. De asemenea o sarcină importantă, pe care nu a avut-o înainte, era aceea de a elibera certificate de apartenență la comună, de moralitate, de stare materială și de a întocmi dovezi de staționare a străinilor prevăzuți cu pașaport.

Aceste dispoziții ale legii din decembrie 1849, comunele le aplică toată perioada absolutismului, accentuându-se pe parcurs tot mai mult dreptul forurilor superioare în numirea „antistilor” comunali, transformând astfel oficiile comunale în instrumente supuse regimului.

O dată cu introducerea regimului liberal, comunele sînt subordonate direct preturilor înființate atunci. Oficiile comunale devin instituții autorizate în a reprezenta comuna, crește autonomia comunei, ca și numărul sarcinilor cărora trebuia să le facă față și să le rezolve. Lucrările cancelariei comunale iau amploare, iar actele emise se înmulțesc. Dreptul de a emite acte în numele ei, atrage după sine și necesitatea unei garanții de autenticitate a actului respectiv, a unui semn care să arate și să dovedească că actul este adevărat, acest semn concretizîndu-se într-un sigiliu.

Pe lingă valoarea lui de a autentifica un act, în perioada imediat următoare revoluției, perioadă de puternică trezire a conștiințelor naționale, acest sigiliu sătesc primește o semnificație mult mai adîncă. În cadrul Districtului Militar Alba, cu o populație de 449.677 locuitori³, mai toți români și locuitori ai satelor, se ivește prilejul de manifestare a conștiinței naționale și prin aceste sigilii, avînd legendă în limba română și simboluri specifice fiecărei comune în parte.

Anul 1851 marchează apariția masivă a sigiliilor sătești. Au existat însă comune care au avut sigiliu și anterior acestei date mai ales în jurul Orăștiei. Astfel comuna Romos își confecționează sigiliul în anul 1837 (SIGILLUM PAGI ROMOSZ MDCCCXXVII)⁴, comuna Beriu în 1845 (SIGILLUM PAGI BERENY 1845)⁵. Comun acestor sigilii este redactarea legendei în limba latină. Tot în limba latină este și legenda sigiliului comunei Vinerea, care nu are cuprins în ea anul confecționării lui, însă prin analogie îl situăm anterior anului 1851. Sigiliul comunei Vaidei, deși datat la 1851, păstrează tradiția și are legenda concepută în limba latină (SIGILLUM PAGI VAIDE 1851)⁶. Observăm la aceste comune, prin alegerea simbolului (plug, furcă, coasă, greblă, viță de vie, spice) reprezentarea ocupației de bază, specifice acestor comune așezate la interfeșă între lunca Mureșului și zonele deluroase, teritoriu propice agriculturii și creșterii viței de vie. Comunele amintite își păstrează același sigiliu și după anul 1851, ca dovadă aplicarea lui pe acte după această dată.

După cum am mai arătat, la majoritatea comunelor sigiliul sătesc apare începînd cu anul 1851. Din cercetările efectuate asupra ordinelor și legilor emise atît de împărat cît și de guvernatorul Transilvaniei pe perioada 1849—1851, nu am găsit nici o dispoziție prin care să fie introduse sigiliile sătești. Ele sînt de fapt o emanație de jos, de la comune, dictată de necesitățile cancelariei sătești aprobate și la un moment dat chiar recomandate de autoritățile cercuale. La 30 mai 1851 comisarul Cercului Alba trimite un ordin subcercurilor aparținătoare lui, în care arată că a

³ G. Barițiu, *op. cit.*, p. 630.

⁴ Arh. St. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara (Cercul Orăștie), dosar 29/1854.

⁵ Ibidem, dosar 25/1855.

⁶ Ibidem, dosar 29/1854.

constatat la puține comune existența unui sigiliu. „Pentru că — se spune mai departe în ordin — o dată cu schimbările actuale și cu multitudinea lucrărilor comunale din care rezultă un număr mare de documente și scrisori, la lucrările cadastrale etc., fără un sigiliu acestea nu pot și nu trebuie să apară, am convenit cu gravorul Johan Politzer din Gherla, care a confecționat sigilii pentru întreg districtul Cluj, să lucreze și pentru comunele cercului de aici asemenea sigilii gravate cu simbolul și legenda la costul de 2 fl. bucata. Obligația comisarilor subcercuali este de a determina comunele să-și comande acest sigiliu acum, pentru că o comandă mai mare face posibilă micșorarea prețului... De la acele comune care doresc un sigiliu se va întocmi cât mai repede un tabel cu simbolul ales și cu numele localității scris ortografic”⁷. În acest ordin trimis cercurilor subordonate lui, comisarul nu face referire la vreun alt ordin al unei autorități superioare în această privință, lucru care nu poate fi considerat o greșeală sau o scăpare, arată doar că fiind necesar un asemenea sigiliu recomandă confecționarea lui. Acesta este un argument în plus care ne confirmă afirmația că sigiliile sînt o creație a comunelor, izvorită din necesitate.

Cu excepția comunelor aparținătoare subcercului Aiud, care trimit cercului Alba chitanța de plată pentru confecționarea matrițelor sigiliilor sătești de către un anumit Natan Izrael, celelalte subcercuri ale cercului Alba fac toate comanda gravurului Politzer, care se pare a venit din Gherla la Alba pentru a le lucra⁸. Despre confecționarea matrițelor pentru comunele din celelalte cercuri nu putem afirma cu precizie unde și de către cine s-au lucrat. Mare parte din ele s-au lucrat probabil la același gravor care le-a confecționat pentru cercul Alba. Afirmăm aceasta bazîndu-ne pe asemănarea dintre ele și pe faptul că în 1854, cercul Deva poartă corespondență cu cercul Alba prin care cere gravurului de acolo confecționarea unor noi matrițe pentru comunele Ulm și Cărmăzinești care și le-au pierdut⁹. Deducem de aici că și în 1851 și-au confecționat acolo matrițele.

Studiind matrițele sigiliilor unor comune, aflate în păstrare la Muzeul județean Hunedoara — Deva, am constatat după felul cum sînt lucrate, o oarecare diferențiere, fapt care ne îndreptățește să afirmăm că totuși ele au fost lucrate sau la mai mulți meșteri sau la același doar la date diferite. Astfel, unele au minerul rotund, cu un inel în partea inferioară, altele au minerul pătrat, octogonal sau în formă de șurub și ascuțit avînd posibilitatea de a fi înmănușate în lemn. Unele au în partea inferioară două sau trei inele, mai late sau mai înguste. Matrițele confecționate din bronz sînt în majoritatea lor lucrate prin incizie, avem însă și foarte numeroase în relief, cum sînt cele din comitatul Zarand, confecționate mai tîrziu și care le înlocuiesc pe cele de la 1851.

De obicei sigiliile erau păstrate de către judele (primarul) comunei, dar aceasta nu era o regulă, în multe părți, aflăm de existența lor la notar. Dintr-un ordin dat la 1858 de către comandantul jandarmeriei din Prefectura Orăștie privind retragerea sigiliilor vechi și înlocuirea lor cu altele noi, aflăm că : „primul sigiliu (cel vechi n.n.) este de obicei la primar iar al doilea este păstrat la notar. Așa sînt în comunele Strechia,

⁷ Ibidem, (Cercul Alba), dosar 35/1851.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, dosar 25/1854.

Terețel și Roșcani vechile sigilii la jude, cele noi la notar și invers în localitățile Lăpușnic, Rădulești, Strigoanea, Stănești, Ohaba, Merișor și Briznic unde judele are în păstrare noul sigiliu și notarul pe cel vechi; în Mihăilești se află amîndouă sigiliile comunei în mîinile judei¹⁰. De asemenea Pretura Halmagiu raportează prefecturii existența în comunele din subordine a unui singur sigiliu, cel vechi, aflat în mîinile primarului în timp ce notarii nu erau prevăzuți cu nici un fel de sigiliu¹¹. Prin această trecere a sigiliului și în mîinile notarului, cum s-a observat la unele comune, primarul pierde din autoritate și se accentuează transformarea conducătorilor satului în funcționari docili, supuși preturilor.

Matrițele erau confecționate pentru aplicare în ceară dar majoritatea amprentelor sigilare atestate sînt aplicate în fum. Sigilarea în ceară avea loc mai rar, de obicei cînd actul era trimis direct autorităților (tabele, situații), fumul însă este folosit pe scară largă și în majoritatea atestărilor. În tuș sau cerneală s-au aplicat mai ales sigiliile noi introduse, avem totuși atestări numeroase ale acestora aplicate în continuare în fum, îndeosebi cele cu simbol din zona Bradului.

Sigilarea în fum înlînită în Transilvania surprinde de la început fiindcă nu se încadrează în practica oficială transilvăneană cu lungă tradiție. Se pune deci problema dacă satele transilvănene au sigilat în fum, din lipsa materialului de sigilat sau sîntem în fața unor influențe din afară? În ce privește materialul de sigilat se poate afirma hotărît că dacă ceara putea lipsi, „oștea” era la îndemîna satelor și acest material era folosit în sigilarea actelor transilvănene uzînd de matrițele confecționate pentru ceară. Se pare că sîntem în fața unor influențe venite din Țara Românească unde sigilarea în fum se practica de multă vreme. Credem că acest procedeu a pătruns o dată cu preoții veniți în Transilvania și în acest sens avem în vedere sigiliile bisericilor românești din Transilvania cu legenda în limba română dateate din 1838 și 1840 și care sînt de asemenea aplicate în fum deși sînt confecționate pentru ceară. Chiar dacă nu se poate stabili cu precizie, cel puțin deocamdată, apariția acestui procedeu, se poate afirma că sigilarea în fum este un element specific cancelariilor satești de care acestea s-au legat, practicîndu-l cu preferință altor procedee.

După 1849 administrația comunală se dezvoltă, iar în urma atribuțiilor multiple ale cancelariei satești, actele emise se înmulțesc. Cel care întocmea aceste acte era notarul, e și firesc ca semnătura lui să apară pe documente, întărită adesea prin formula „întocmit de mine...”, „scris de mine...” sau „prin mine...” și prin aplicarea sigiliului personal atunci cînd deținea un asemenea sigiliu.

Deși la începutul unei activități de cancelarie proprii, satele urmează totuși practica diplomatică anterioară. La întocmirea actelor și îndeosebi a certificatelor, pentru că acestea formează majoritatea actelor sigilate, de la început se spune în numele cui este eliberat: „Subscrisa comunitate mărturisim în privința lui...”¹², „Noi subscrișii dăm adev-

¹⁰ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 37/1858.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, (Cercul Baia de Criș), dosar 7/1852.

rința despre..."¹³, „Noi prepușii comunității..."¹⁴ etc., după care urmează relatarea faptelor care se adevăresc. Înainte de semnături și de aplicarea sigiliului întâlnim o formulă de întărire care le anunță : „Pentru care noi obștea satului adevărim și cu pecetul satului întărim”¹⁵ sau „Pentru care dăm această carte de adevărinție cu apăsarea sigiliului întărită”¹⁶.

Dintre actele sigilate mai amintim diferitele rapoarte înaintate forului superior (subcerc, pretură) asupra activității comunale, cum ar fi veniturile și cheltuielile, încasările și plățile, situații asupra recoltei etc. Aceste documente poartă de obicei numai semnătura judei (pe lângă aceea a notarului), el fiind direct răspunzător de îndeplinirea acestor sarcini. De asemenea în multe cazuri diferitele certificate și adevărințe de moralitate, avere, pentru eliberarea pașapoartelor, de boală etc. poartă numai semnătura judei, însă destul de mare este numărul acestor certificate care sînt întărite și prin semnăturile juraților și uneori ale preoților. În numele întregii comunități și semnate de jude și jurați sau de membrii comunității sînt emise negreșit actele care se referă la probleme ce vizează întreaga comună cum ar fi alegerile comunale, reclamațiile în legătură cu divergențele de hotare între localități, ajutoarele în cazurile de calamități naturale etc. În cazurile cînd cei care trebuiau să semneze actele erau neștiutori de carte, notarul scria numele lor în dreptul căruia făcea o cruce peste care cel ce urma să semneze puneă degetul : „prin care adevărim noi bătrînii satului cu sufletele noastre și cu punerea degetului nostru”¹⁷. Se pare însă că era îndeajuns numai semnul crucii, care avea aceeași valoare ca și punerea degetului, semnul, prin însăși forma lui devenind o întărire și autentificare „despre ce dem această cu propria mină trase cruce lîngă numele subscrise și cu sigilul comunei noastre spre mai bun crediemînt întărită adevărinție”¹⁸.

Întîlnim pe unele acte o dublă sigilare, sigiliul comunei și al notarului. Așa avem de exemplu un „atestatu” de avere și purtare, dat în comuna Tisa, pe care, pe lîngă sigiliul comunei, este aplicat și cel al notarului, un sigiliu mic, cu diametrul de 1,50 cm. avînd gravate inițialele numelui¹⁹. Dar mai adesea sigilarea dublă e formată din sigiliul comunei și sigiliul bisericesc, aplicate pe adevărințele de botez, cununie sau deces, însă și pe cele de moralitate întărite de „parohul locului”. Astfel avem un certificat de moralitate dat în comuna Almașul Sec pe care, pe lîngă sigiliul comunei și semnăturile cu punerea degetului de către jude și jurați, apare și sigiliul bisericesc cu semnătura preotului în dreptul lui²⁰. Aceste sigilii bisericești sînt aplicate atît în ceară cît și în fum. Legenda este în limba română scrisă cu litere chirilice sau latine, iar ca simbol au diferiți sfinți (unul singur sau în grup), scene biblice sau o biserică. Anul apariției cuprins în legendă este pentru unele 1838, pentru altele 1840. Multe

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, (Cercul Hațeg), dosar 20/1853.

¹⁵ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 25/1855.

¹⁶ Ibidem, (Cercul Baia de Criș), dosar 4/1853.

¹⁷ Ibidem, (Cercul Deva), dosar 1/1853.

¹⁸ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

¹⁹ Ibidem, (Cercuri-Preturi), dosar 5/1854.

²⁰ Ibidem, (Cercul Deva), dosar 1/1853.

dintre ele nu au menționat în legendă anul confecționării lor. De remarcă este faptul că în legenda majorității dintre ele găsim cuvântul pecete, în loc de sigiliu. Sînt însă cazuri cînd preotul aplică pe certificatele date de el sigiliul comunei. Așa avem un certificat de botez eliberat de preotul din Cărăstău sigilat cu pecetea comunei. Probabil biserica nu avea sigiliu deoarece preotul afirmă: „Întărescu cu apăsarea obișnuitului meu petset-lingă nume”²¹.

Uneori întîlnim o sigilare multiplă, sigiliile mai multor comune aplicate pe același document. Astfel sînt două procese-verbale de confirmare a publicării unui ordin referitor la impozitele directe, unul întocmit la Deva, celălalt la Ilia. Ele poartă semnăturile cu punerea degetelor ale juzilor din comunele apărținătoare, iar în dreptul fiecărui nume avem aplicat în ceară sigiliul comunei. Pe documentul emis la Deva avem 24 de sigilii, iar pe cel de la Ilia 29²².

Au fost și unele sate, îndeosebi cătunele care nu și-au confecționat sigiliu, iar cînd aveau nevoie de aplicarea lui îl împrumutau de la comuna vecină sau se rezumau numai la semnături. Pe o cerere de ajutor pentru pagubele cauzate de grindină în comuna Tomnatic și împrejurimi, este aplicat sigiliul comunei, iar din Crîndul Draștilor, Sîrbeștilor și Tomeștilor avem numai semnăturile²³.

Pentru comunele Hobița și Uric avem un sigiliu comun cu consemnarea acestui fapt în legendă: **SIGILIU COMUNIT: HOBITA URIKU 1851**. Este aplicat pe niște certificate de moralitate și avere semnate de juzii ambelor sate²⁴.

Se pare că pentru aplicarea sigiliului era percepută de la cei care solicitau diferite adeverințe, o taxă. Într-o decizie dată la o judecată de judele comunei Brusturi se spune că pîrîtul e dator să plătească simbrie și „cu cheltuielile pecetului de 30 crăitari pentru onu stempel”²⁵. Locuitorii din Tomnatic se plîng împotriva judeului și cer înlocuirea lui. Printre alte acuzații care i se aduc se arată în plîngere că a luat mai mult decît trebuia pentru punerea sigiliului: „de la Draja Mihai au luat pentru punerea sigiliului pe o adeverință 24 fl.”²⁶.

Dacă urmărim în timp practica sigilării actelor emanate din cancelariile satești remarcăm folosirea mai multor feluri de sigilii. Cele mai vechi sînt cele confecționate la 1851. Caracteristica lor esențială este prezența unui simbol, iar formularea legendei este identică pentru toate comunele aparținătoare de cele două comitate (**SIGILIU COMUNIT. FOLT: fig. 1**)²⁷, cu excepția citorva din preturile Hunedoara și Deva (**COMUNITATEA PESTISU MICU: fig. 2**)²⁸. Aria lor de răspîndire este generală pe întregul cuprins al Distriectului Militar Alba, al Prefecturii

²¹ Ibidem, (Cercul Baia de Criș), dosar 7/1852.

²² Ibidem, (Cercul Deva), dosar 19/1853.

²³ Ibidem, (Preturi), dosar 32/1855.

²⁴ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 20/1859.

²⁵ Ibidem, (Preturi), dosar 15/1858.

²⁶ Ibidem, (Cercul Baia de Criș), dosar 31/1854.

²⁷ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

²⁸ Ibidem.

Orăștie și apoi în cele două comitate. Chiar dacă în unele preturi, pentru o perioadă de timp, folosirea acestor sigilii a fost îngăduită sau întreruptă, sînt scoase complet din uz abia în jurul anului 1880 cînd în documente încetează să mai apară.

Un alt grup de sigilii mai vechi îl constituie cele folosite în jurul localității Dobra. Cîmpul acestor sigilii este încadrat între două cercuri luate prin incizie, iar în mijloc gravat tot prin incizie numele comunei pe un rînd sau două, după cum permite spațiul, fără nici un fel de simbol (fig.3)²⁹.

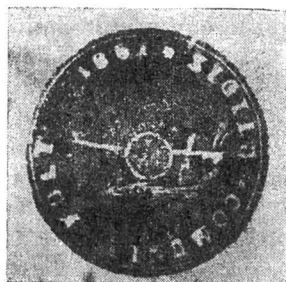

Fig. 1 —
Sigiliul satului Folt

Fig. 2 —
Sigiliul satului Pestișu Mic

Fig. 3 —
Sigiliul satului
Lăpugiu de Sus

Data precisă a punerii lor în folosință nu poate fi stabilită. Pe acte, primele atestări sînt din anul 1855, dar unele dintre ele sînt înlocuite cu sigilii în limba germană introduse în 1854. În plus, pentru comunele care le folosesc nu avem sigilii de tipul celor din 1851 ceea ce ne face să le considerăm contemporane cu acestea sau poate chiar anterioare gîndindu-ne la fenomenul general din această perioadă de a se grava pe sigiliul comunelor un simbol oarecare. Cea mai tîrzie folosire atestată a acestor sigilii este la 1873, deci o dată apropiată de data retragerii sigiliilor din 1851.

Ordinul Ministerului de Finanțe din 28 martie 1854³⁰, privind introducerea mărcilor ca formă de încasare a taxelor pe acte publice, obligă oficiile emitente de acte, respectiv și satele, să anuleze aceste mărci prin aplicarea sigiliului propriu în culoare neagră. La data de 2 septembrie 1854 Guberniul de la Sibiu dă ordin în acest sens Districtului Militar Alba să ia măsuri pentru aplicarea întocmai, iar în cazul în care vechile sigilii (sigiliile de la 1851 și cele din zona Dobra) nu sînt proprii pentru aplicarea în tuș să se confecționeze altele noi, potrivit acestui scop. Începe o corespondență intensă între district și cercuri pentru introducerea noului model de sigilii³¹. Prin introducerea noului sigiliu se crează situația că „antistiile” comunele erau în posesia a două sigilii, fapt care duce la neîntelegeri și nereguli. La ordinul Prefecturii Orăștie de a se retrage vechile sigilii rapoartele sosite sînt cît se poate de semnificative. Pretura Deva raportează că a retras sigiliile vechi, dar comandamentul de jandarmi completează că în aceeași pretură mai există comune care le păs-

²⁹ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Prefectura Orăștie), dosar 25/1855.

³⁰ „Buletinul Guberniului Provinciale pentru Marele Principatu Transilvania”, cursul anului 1854, I septiune, manuchiulu V, p. 182—188 (mai departe „Buletinulu...”).

³¹ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Cercul Alba), dosar 25/1854.

trează. În Pretura Orăștie la comune se păstrează ambele sigilii fiind necesare unul pentru tuș și unul pentru ceară. Pretura Hălmagiu raportează la rindu-i că la comune se găsește numai câte un sigiliu ³². Preturile încearcă să justifice păstrarea sigiliilor vechi pentru sigilarea în ceară a pachetelor de serviciu, așa cum se remarcă în cazul Preturii Orăștie, dar în general comunele răspund greu acestor ordine ³³ și asta nu întîmplător. Sigiliile vechi purtau simbolul comunei cu legenda scrisă în românește, pe cînd sigiliile noi erau sigilii fără simbol avînd legenda scrisă într-o limbă străină. Este în aceasta o formă de rezistență a satelor la politica de centralizare și germanizare a administrației dusă de Curtea de la Viena.

Sigiliile nou introduse, lucrate în relief au pe orizontală și la mijloc scris numele comunei. Legenda e gravată în jurul cîmpului între două cercuri, cu majuscule : „SIEGEL DER” sus și „GEMEINDE” jos (fig. 4) ³⁴. Acest grup de sigilii s-a întrebuițat pe raza de activitate a două preturi, Deva și Ilia cunoscînd folosirea cea mai intensă în anii 1859—1864. În această perioadă se găsesc acte pe care apar toate sigiliile satelor din preturile respective ³⁵. După 1864 folosirea lor este tot mai rară, ultima atestare fiind din 1874.

Pornind de la ordinul amintit al Ministerului de Finanțe în Pretura Orăștie se confecționează de asemeni sigilii noi. De altfel așa cum precizează raportul preturii din 1858 la comune existau două feluri de sigilii, unul pentru ștampilare (în tuș peste ceva) și altul pentru sigilare (în ceară) ³⁶, dar practica folosirii lor dovedește altă situație. Astfel că la 1859 se folosesc aproape exclusiv sigiliile noi. Grupul acesta de sigilii este de o construcție simplă, ele sînt ovale și lucrate în relief. Întregul cîmp al sigiliului este ocupat de numele comunei scris cu majuscule în limba maghiară (fig. 5) ³⁷. Aria de răspîndire se limitează exclusiv la Pretura Orăștie și cunosc de asemeni o perioadă de folosire intensă scurtă, aproximativ anii 1859—1864 asemeni sigiliilor în limba germană din preturile Deva și Ilia ³⁸. O ultimă atestare în grup a acestui model de sigilii este la 1868, dată după care se pare ele nu au mai fost folosite.

Încadrîndu-se aceluiași ordin și comunele din Pretura Hațeg, își crează un sigiliu pentru ștampilare, avînd forma rotundă și fără nici un simbol. Pe părțile laterale ale rîndelei și sus, simetric dispusă, este scrisă cu majuscule legenda „SIGILLU COMUNITATI”. La mijloc pe orizontală, numele comunității, iar sub numele comunității este gravat anul 1855 (fig. 6) ³⁹. Aria de răspîndire este exclusiv Pretura Hațeg și spre deosebire de cele din preturile Deva, Ilia și Orăștie se pare că au fost folosite un timp mai îndelungat fiind atestate începînd cu anul 1855 și pînă în 1870, dar la fel cu cele din preturile amintite cunosc o folosire mai intensă în aceeași perioadă 1859—1864 ⁴⁰. Așa cum s-a remarcat textul

³² Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 37/1858.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, dosar 28/1858.

³⁵ Ibidem, dosar 29/1859.

³⁶ Ibidem, dosar 37/1858.

³⁷ Ibidem, dosar 20/1855.

³⁸ Ibidem, dosar 1/1864.

³⁹ Ibidem, dosar 20/1869.

⁴⁰ Ibidem, dosar 1/1863.

legendei este scris în românește și probabil acesta să fie și unul din motivele care au determinat folosirea lor mai îndelungată, comunele din această pretură fiind locuite aproape în exclusivitate de o populație românească. Aceeași pondere masivă a populației românești a determinat redactarea legendei în limba română.

Fig. 4 —
Sigiliul satului
Lăpugiu de Sus

Fig. 5 —
Sigiliul satului Pișchinți

Fig. 6 —
Sigiliul satului Ciula Mică

O situație specială o prezintă sigiliile noi, confecționate în Pretura Baia de Criș. Spre deosebire de toate celelalte preturi aici se confecționează un model aparte. Fiecare comună își păstrează simbolul său de pe sigiliul de la 1851, săpat în relief și încadrat într-un cerc. Legenda între două cercuri este dispusă simetric: sus „COMUNITATEA” și jos numele comunei (fig. 7)⁴¹. Acest model de sigiliu s-a folosit exclusiv în Pretura Baia de Criș și are viața cea mai lungă dintre toate sigiliile noi. Ele înlocuiesc sigiliile vechi de la 1851, care după 1854 în această pretură, apar numai incidental. Acest tip de sigilii este scos din uz abia în jurul anului 1880 o dată cu sigiliile vechi de la 1851.

Fig. 7 —
Sigiliul satului Tomnatic

Fig. 8 —
Sigiliul satului Galați

Tîrziu la 1870 și în Pretura Pui se introduc sigilii pentru ștampilare în tuș. La fel ca și cele din preturile Deva, Ilia, Hațeg, Orăștie sînt fără simbol. Cîmpul sigiliului este încadrat de un cerc sub care sus este scris cu caractere majuscule „COMUNA”, la mijloc pe orizontală este gravat numele comunei iar jos pe două ramuri de lauri „1870” (fig. 8)⁴². Folo-

⁴¹ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁴² Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara, dosar 1/1870.

sirea lor este restrînsă fiind atestate doar la trei comune în perioada 1870—1875.

O grupă aparte o formează sigiliile cu simbol ulterioare datei de 1854, fie că poartă pe ele data, fie că sînt atestate pe acte care apar după data amintită. Prezența simbolului vine în contradicție cu uzanța peri-

Fig. 9 —
Sigiliul satului Pișchinți

Fig. 10 —
Sigiliul satului Crivadia

Fig. 11 —
Sigiliul satului Gura Voi

oadei lor de apariție. De remarcat e faptul că nici una din comunele care folosesc aceste sigilii nu au avut sigilii cu simbol de la 1851, (excepție face comuna Crivadia) (fig. 9⁴³, 10⁴⁴, 11⁴⁵). Au fost atestate doar opt astfel de sigilii. Ținînd cont de caracteristicile comune tuturor și de timpul îndelungat de folosire (ultima atestare este la 1872) credem că sîntem în fața unor sigilii create de comunele care nu și-au făcut sigiliile o dată cu celelalte sau au considerat necesar să-și schimbe simbolul (Crivadia). Aceste sigilii fiind confectionate la date diferite și la alți meșteri prezintă alte caracteristici exterioare decît cele întîlnite la restul sigiliilor cu simbol. În urma unui studiu mai atent asupra lucrăturii, mărimii, a caracterelor folosite la gravarea legendei, asupra formulării legendei și aceste sigilii, deși puține la număr, se grupează după preturile în care erau cumprișe așezările respective. Astfel trei sînt din Pretura Orăștie, trei din Pretura Pui și două din Pretura Hălmașii.

Așa cum se arată mai sus practica folosirii sigiliilor ca mijloc de validare a actelor emise de cancelariile satești se generalizează după anul 1851, cînd majoritatea comunităților și le confectionează.

Am enumerat pînă aici felurile de sigilii folosite de cancelariile satești după 1851 pe raza de activitate a Prefecturii Orăștie respectiv comitatele Hunedoara și Zarand. După cum s-a văzut fiecare categorie în parte a avut o perioadă de folosire scurtă și foarte limitată în spațiu, la nivelul preturilor. Această varietate de sigilii își găsește o explicație în însuși ordinul Ministerului de Interne, Ministerului de Justiție și Ministerului de Finanțe din 19 ianuarie 1853 „Pretura pentru cercu asemnatu ei, e cea mai de josu autoritate împăratească în toate trebile administrative și justițiară, ce nu-s rezervate apriatu altoru autorități și organe”⁴⁶.

⁴³ Ibidem, dosar 1/1865.

⁴⁴ Ibidem, dosar 1/1872.

⁴⁵ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 10/1861.

⁴⁶ „Buletinulu...”, 1853, I septiune, mănunchiulu II, p. 19.

Deci pretura rezolvă toate problemele administrative, dar în limitele ordinelor împărătești. Și sigiliile apărute după 1854 sînt comandate de fiecare pretură în parte dar de pe ele dispăre simbolul, semnul relativei autonomii sătești, iar legenda este redactată într-o limbă străină. Prin aceasta autoritățile nu urmăreau altceva decît prinderea comunităților în angrenajul centralismului absolutist. Dintre toate însă se desprind sigiliile de la 1851, sigilii cu simbol, avînd redactată legenda în limba română, care au cunoscut o răspîndire generală, pe întreaga suprafață a Prefecturii Orăștie și celor două comitate pe de o parte, iar pe de altă parte au avut perioada cea mai lungă de folosire. Create imediat după 1848, cînd satele erau de curînd eliberate, iar ideile revoluției erau încă vii în mințile oamenilor, sigiliile au devenit o formă de manifestare, a emancipării, a autonomiei satelor, a conștiinței lor naționale, a ideilor revoluției în ultimă instanță. Preocuparea permanentă și lupta tacită dar susținută dusă de autorități sub un pretext sau altul, pentru retragerea acestor sigilii este o dovadă în plus a politicii de centralizare.

Chiar și în limitele ordinelor centrale în unele preturi se găsesc forme pentru manifestarea realităților satelor. În Pretura Baia de Criș se păstrează simbolul iar legenda e redactată tot în limba română. Dar ceea ce se impune atenției e faptul că deși la un moment dat sigiliile noi (de după 1854) se generalizează, folosindu-se aproape exclusiv, se revine după 1864 la sigiliile vechi, emanație a comunelor, formă de manifestare a autonomiei și conștiinței naționale a satelor. De altfel unele preturi pur și simplu nu au avut sigilii de tipul celor de după 1854 cum e cazul preturilor Hălmașiu, Hunedoara și Șoimuș.

Cum e firesc atenția noastră va fi îndreptată asupra sigiliilor care poartă simbolul comunităților, respectiv sigiliile create la 1851 și asupra sigiliilor din Pretura Baia de Criș de la 1854. De asemeni vom avea în vedere sigiliile cu simbolul anterioare lui 1848 precum și sigilii cu simbol ulterioare anului 1854.

Potrivit conspectului „Comisiunii organizatoare de țeară pentru Ardealu” din 26 iunie 1854 în cadrul Prefecturii Orăștie existau 435 comunități (incluse fiind și orașele)⁴⁷. Față de acest număr ni s-au păstrat simbolurile pentru cca. 300 comunități. Avem deci simbolurile a cca. două treimi din satele cuprinse în raza de activitate a Prefecturii Orăștie. Precizăm că în acest număr sînt incluse atît matrițele sigilare cît și amprente sigilare care s-au păstrat.

Dacă avem în vedere clasificarea pe care I. Bogdan a făcut-o sigiliilor⁴⁸, după mărimea lor, sigiliile sătești din comitatele Hunedoara și Zarand în totalitatea lor se încadrează în grupa sigiliilor mijlocii. Toate sînt cuprinse între limitele 3—3,4 cm. Fără a se putea stabili vreun criteriu, este posibilă gruparea lor pe următoarele mărimi: 3 cm., 3,2 cm. și 3,4 cm. Amintim că absolut toate sînt de formă rotundă.

Așa cum arătam, sigiliile sătești de la 1851 au fost confecționate prin incizie pentru aplicarea în ceară. În practica cancelariilor sătești ele au fost aplicate în fum, fapt care face ca amprenta sigilară să aibă un

⁴⁷ „Buletinul...”, 1854, II septiune, mănunchiul IV, p. 101.

⁴⁸ I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 52.

aspect deosebit. Astfel elementele componente apar în alb pe fondul negru al amprenteii sigilare. Elementul comun tuturor sigiliilor este simbolul. În toate cazurile simbolul este plasat în centru și ocupă întreg câmpul sigiliului. Urmează legenda, apoi un cerc exterior (fig. 12)⁴⁹. La un grup restrâns de sigilii simbolul este înconjurat de un cerc, urmează legenda și al doilea cerc. Așadar legenda apare scrisă între două cercuri

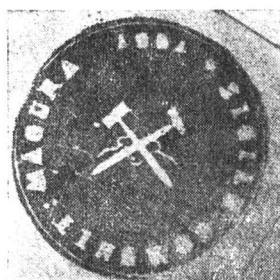

Fig. 12 —
Sigiliul satului Măgura

Fig. 13 — Sigiliul satului
Almașu Sec

Fig. 14 — Sigiliul satului
Valea Mare

concentrice. Totuși acestea din urmă se pare că au fost folosite mai ales în preturile Hunedoara și Deva (fig. 13)⁵⁰. Cunoaștem și un sigiliu lipsit de încadrare: în câmpul lui este simbolul, iar pe marginea rondelii este scrisă legenda fără nici un cerc. Este vorba de sigiliul comunității Costești⁵¹. Tot ca singulare mai găsim două sigilii. Primul de la comunitatea Porcuroa⁵², care în centru are simbolul apoi urmează legenda încadrată de un cerc punctat. Al doilea, sigiliul comunității Ulm⁵³, are simbolul în centru încadrat de un cerc. Urmează apoi legenda încadrată la rîndu-i de un al doilea cerc tot punctat. Se pare că avem de-a face în aceste cazuri cu sigilii confecționate ulterior datei de 1851. În această situație este satul Ulm care pierzîndu-și sigiliul comandă unul nou gravorului din Alba la data de 22 august 1854, fiind gata în octombrie același an⁵⁴.

Sigiliile cu simbol lucrate în relief sînt cele din pretura Baia de Criș create după 1854. Spre deosebire de cele lucrate prin incizie amprenta sigilară are un alt aspect. Simbolul, legenda și celelalte elemente apar de această dată negre, pe fondul alb al amprenteii. În ce privește dispunerea, în centru este simbolul încadrat de un cerc, urmează legenda și în sfîrșit alte două cercuri concentrice, cel din exterior fiind mai lat (fig. 14)⁵⁵.

În toate cazurile atestate, pentru scrierea legendei s-au folosit majuscule. Există totuși o deosebire în ce privește mărimea lor. În cazul sigiliilor de la 1851 s-au folosit majuscule cu înălțimea de 2 mm. O situație aparte prezintă sigiliile cu simbol ulterioare acestei date, care folosesc majuscule de 3 mm. iar cele din Pretura Baia de Criș 3,5 mm. În ce pri-

⁴⁹ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Prefectura Orăștie), dosar 55/1860.

⁵² Ibidem, dosar 10/1861.

⁵³ Ibidem, dosar 1/1874.

⁵⁴ Ibidem, (Cercul Alba), dosar 25/1854.

⁵⁵ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

vește redactarea legendei în primul rînd trebuie amintite acele sigilii cele mai numeroase de altfel — care își încep legenda cu o rozetă, element moștenit din practica sigilară anterioară. Urmează apoi textul: **SIGILU COMUNIT** și numele comunității. Textul este astfel dispus că sus la centru rămîne un spațiu unde este gravat anul de apariție (1851). Sînt cunoscute și cîteva cazuri cînd din cauza insuficienței spațiului anul este gravat tot sus la centru dar pe un rînd mai jos spre interiorul sigiliului. Din același considerent credem că s-a prescurtat și cel de al doilea cuvînt „COMUNIT”. De altfel avem și două excepții care nu mai prescurtează acest al doilea cuvînt ci îl dau în întregime „SIGILUM COMUNITATEI PORKURA” 1851⁵⁶, și „SIGILU COMUNITATEI Balsa” 1856⁵⁷. Remarcăm în primul caz forma latinizată a primului cuvînt și în al doilea caz anul de apariție. Se mai întîlnesc și alte formulări ca: „SIGILU COMUNEI VAIDEI 1865”⁵⁸ și „SIGILLU COMUNACI SIBOTH”⁵⁹.

Dacă primele sigilii cu legenda redactată așa cum am descris-o mai sus au o răspîndire largă în ambele comitate, există totuși un grup cu o arie restrînsă dar precis conturată în care legenda este altfel formulată. Lipsește invocația simbolică sub forma de rozetă. Lipsește și denumirea de „SIGILU”. Se formulează direct: **COMUNITATEA** și numele satului. Legenda este dispusă simetric pe părțile laterale și de sus ale sigiliului, în partea de jos rămînînd un spațiu gol (fig. 13). Așa cum spuneam aceste sigilii au o arie restrînsă de folosire dar precis conturată. Comunitățile respective făceau parte din două preturi diferite, respectiv Deva și Hunedoara dar exact în zona de învecinare a celor două preturi administrative. La fel formulată era și legenda sigiliilor noi de la 1854 în Pretura Baia de Criș dar dispunerea legendei era alta. Sus, coborînd spre dreapta și spre stînga, simetric „COMUNITATEA” jos urcînd simetric spre dreapta și spre stînga numele comunei. Ambele cuvinte încep în sens obișnuit de la stînga spre dreapta (fig. 14).

În sfîrșit mai este un grup de sigilii a căror legendă nu cuprinde nimic altceva decît numele comunității respective. Acestea, sînt sigilii ulterioare anului 1851 (fig. 11).

Pentru toate satele din cele două comitate limba de redactare a legendei este limba română chiar dacă în puține cazuri se mai păstrează forma maghiară a denumirii localităților. Acest lucru este pe deplin explicabil dacă ținem cont că după 1848 în fruntea satelor s-a ridicat o pătură înstărită românească care a impus în marea majoritate a cazurilor pe sigilii forma românească a denumirii localității. Deoarece pînă la această dată denumirile românești ale localităților apare sporadic, aceste sigilii prezintă o mare valoare. În general întîlnim numele comunității în forma de nominativ „SIGILIU COMUNIT : TARNAVITZA”⁶⁰, dar întîlnim și în cîteva cazuri o formă genitivă „SIGILLU BAITEI”⁶¹. Denumirea pe care o întîlnim în legenda sigiliului este denumirea notată mai mult

⁵⁶ Arh. St. Deva, fond Prefectura Hunedoara, dosar 10/1861.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, dosar 1/1866.

⁵⁹ Ibidem, (Cercul Orăștie), dosar 29/1834.

⁶⁰ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 20/1854.

⁶¹ Ibidem, (Cercuri-preturi), dosar 5/1854.

sau mai puțin exact a satului așa cum s-a pronunțat la data respectivă „SIGILU COMUNIT PRIHOGYESTI”⁶². Altă problemă care merită să fie menționată este cea a influențelor maghiare în notarea unor sunete. Evident toate acestea studiate atent în comparație cu uzul oficial și cu uzul în documente pot servi elemente interesante de istoria limbii, de toponomastică, de limbă populară și de scriere.

Partea cea mai interesantă a sigiliilor noastre este incontestabil simbolul, care face din ele un document, doveditor al unei ocupații, a unei tradiții, sau al unor elemente specifice fiecărui sat în parte. Motivele sînt cît se poate de variate: unelte de lucru în agricultură și în mine, animale domestice și sălbatice, păduri, pomi fructiferi, arme etc., alese plecînd de la numele comunei sau de la ceva specific comunei respective.

Pornind de la numele satului Valea Brad reprezentarea de pe sigiliu este cît se poate de plastică. Un munte de sub care izvorăște un pîrîu sau satul Trestia avînd pe sigiliu un lan de trestie sau satul Mesteacăn avînd reprezentată o pădure de mesteceni (fig. 15⁶³ 16⁶⁴ 17⁶⁵). Comunitatea Lupeni are reprezentat un om apărîndu-se de un lup, sau Valea Lupului are ca reprezentare doi lupi trecînd printr-o vale. Șirul exemplelor ar putea continua. Trebuie însă remarcat faptul că și în cazul acestor sigilii reprezentările nu sînt absolut convenționale ci sînt legate și ele de realități ale așezărilor respective, însuși numele comunităților fiind legat de acestea.

Majoritatea comunităților atunci cînd și-au ales simbolul au pornit de la elementele specifice care le caracterizează. În această ordine de idei studiul amănunțit al sigiliilor sătești ne dă posibilitatea de a vedea în imagini plastice realitatea rurală la data respectivă, oferă un bogat material etnografic, prefigurează o adevărată schiță monografică în imagini a satelor din perioada amintită.

Fig. 15 — Sigiliul satului Valea Brad

Fig. 16 — Sigiliul satului Trestia

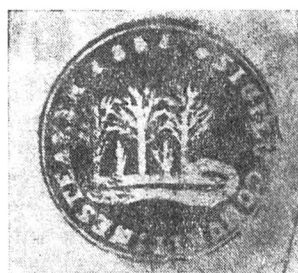

Fig. 17 — Sigiliul satului Mesteacăn

Începutul secolului al XIX-lea dar mai ales a doua jumătate, după desființarea iobăgiei, au marcat un puternic avînt al agriculturii transilvănene și acest lucru este din plin atestat în sigiliile sătești. Unelte de producție din agricultură adeseori formează simbolul comunei. Plugul,

⁶² Ibidem, (Preturi), dosar 32/1855.

⁶³ Ibidem, (Cercul Baia de Criș), dosar 7/1852.

⁶⁴ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

⁶⁵ Ibidem.

sapa, secera, grebla, îmblăciul, hîrlețul, fierul de plug, grapa etc., sînt unelte care singure sau mai adesea grupate formează simbolul comunităților. De asemeni muncile agricole constituie la rîndul lor un simbol. Dintre toate muncile agricole cositul este cel mai adesea reprezentat pe sigilii.

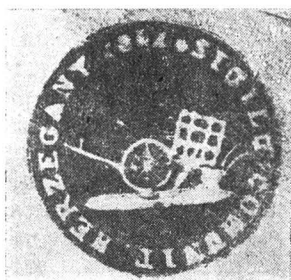

Fig. 18 — Sigiliul satului
Hărtăgani

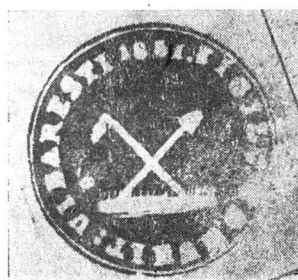

Fig. 19 — Sigiliul satului
Uibărești

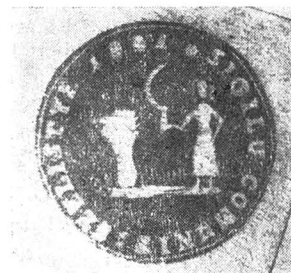

Fig. 20 — Sigiliul satului
Săliște

Fig. 21 — Sigiliul satului Pră-
văleni

Aceasta se explică dacă ținem seama de faptul că majoritatea reliefului din această zonă este muntos cu bogate finațe de munte. Alte munci agricole reprezentate sînt aratul, seceratul și îmblăciul (fig. 18 ⁶⁶, 19 ⁶⁷, 30 ⁶⁸, 21 ⁶⁹). Spicele de grîu își găsesc un loc de cinste în reprezentările sigilografice. Spicul de grîu purtat de om în mînă, trei spice încrucișate, un snop de spice sau spicele de grîu într-un coș sînt reprezentări care vor să simbolizeze rodnicia pămîntului, belșugul locului (fig. 20).

Cositul spuneam mai sus, este foarte frecvent reprezentat în sigiliile sătești deoarece o altă ocupație foarte răspîndită în cele două comitate era creșterea animalelor. Pentru a exprima acest lucru comunitățile recurg adesea la reprezentarea animalelor domestice în sigiliile lor. Cea mai frecventă este reprezentarea vitelor cornute mari, apoi caii, caprele și păsările domestice (fig. 22 ⁷⁰, 23 ⁷¹).

⁶⁶ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

⁶⁷ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 29/1859.

⁶⁸ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

⁶⁹ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor sătești.

⁷⁰ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara, dosar 5/1864.

⁷¹ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor sătești.

Și păstorul își găsește locul în reprezentările sigilografice ale comunităților. Un om în picioare cu căciulă pe cap sprijinit în bită (fig. 24⁷²). Apicultura s-a practicat de asemeni în unele sate ale celor două comitate. Astfel că satul Sulighete are reprezentat pe sigiliu un stup cu albine zburînd în jurul lui⁷³.

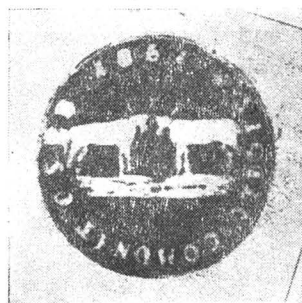

Fig. 22 — Sigiliul satului Cib

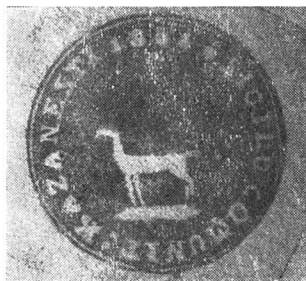

Fig. 23 — Sigiliul satului Boholt

Fig. 24 — Sigiliul satului Tomnatic

Zonele de deal și submontane ofereau condiții prielnice pentru cultivarea pomilor fructiferi și a viței de vie și în mod firesc aceste ocupații își găsesc o bogată reprezentare în imaginile sigiliilor. Mărul este cel mai frecvent reprezentat sub formă de copac uneori, cu fructe. Pentru a fi și mai expresivă ideea pe care satul a vrut să o exprime găsim și reprezentarea unui om culegînd fructe. Viticultura este reprezentată mai variat în imaginile sigiliilor satești: un butuc de viță de vie sau o întregă plantație constituie simbolurile pe care unele sate și le-au ales (fig. 25,⁷⁴ 26⁷⁵ Nu lipsit de umor și scop moralizator este sigiliul comunității Ohaba de sub Piatra care are un butuc de viță de vie și pe dracu alături⁷⁶. Joagărul și securea, doi boi trăgînd un buștean sau un om ținînd în mînă un topor sînt tot atîtea simboluri care vor să arate că locuitorii comunelor respective erau lucrători de pădure. Simbolizarea exploataării lemnului nu s-a oprit aici ci pe sigilii găsim, mai ales în zona Munților Apuseni un butoi încadrat de o parte și de alta de un ciocan și o pană. Spătăritul îl găsim reprezentat în sigiliul comunității Rișculița. Și industria casnică a torsului și a țesutului și-a găsit reprezentarea în sigilii. Firesc, este reprezentată o femeie sau două torcînd sau ținînd în mînă spata și suveica (fig. 27⁷⁷, 28⁷⁸, 29⁷⁹).

Morile de apă sînt alese ca simbol al unor comune voind să arate prezența acestora în comunele respective. În general este reprezentată

⁷² Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Preturi), dosar 32/1855.

⁷³ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

⁷⁴ Ibidem, dosar 1/1869.

⁷⁵ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁷⁶ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Prefectura Orăștie), dosar 1/1866.

⁷⁷ Ibidem, dosar 11/1874.

⁷⁸ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁷⁹ Ibidem.

o construcție, în una din părți cu roata de moară, uneori fiind schițat și cursul de apă.

Dacă se face o privire asupra așezării geografice a comunităților care și-au ales ca simbol o ocupație specifică vom remarca că în zonele de câmpie avem pluguri sau alte unelte agricole, spice sau snopi de grâu,

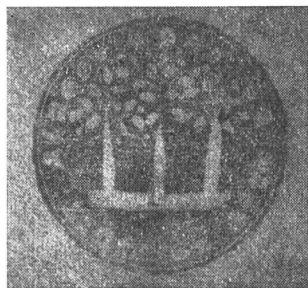

Fig. 25 — Sigiliul satului Remgher

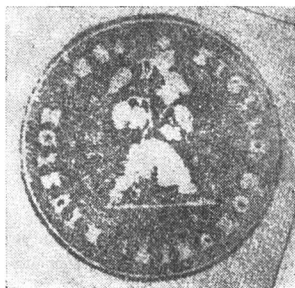

Fig. 26 — Sigiliul satului Rușoț

Fig. 27 — Sigiliul satului Runcu Mic

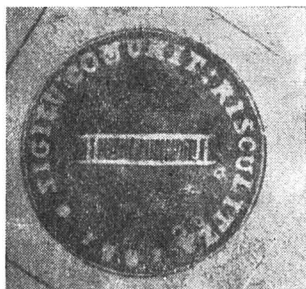

Fig. 28 — Sigiliul satului Rîșculița

Fig. 29 — Sigiliul satului Dobroț

în zonele de deal pomi fructiferi sau viță de vie și în sfârșit la munte animale. Toate acestea dovedesc odată în plus că simbolurile comunelor au fost strict legate de viața satelor.

Pământurile hunedorene ascund în adâncurile lor variate și bogate zăcămintele minerale. Din cele mai vechi timpuri ele au atras și au fost exploatare de locuitorii acestor pământuri. În mod firesc în reprezentările sigilografice această ocupație își găsește un loc important. Motivul cel mai răspândit este lopata și ciocanul minerului, unelte de bază în mineritul vremii. În toate cazurile cozile celor două unelte se încrucișează, uneori fiind legate cu o panglică, alteori având deasupra lor coroana regală. Prezența coroanei se explică prin aceea că minerii din localitățile respective erau oameni care se bucurau de anumite privilegii acordate de autoritatea centrală. Foarte interesante sînt din punctul de vedere al reprezentării acele sigilii care au ca simbol un miner lucrînd în mină. Cu multă

finețe gravorului reușește să redea mișcarea și ambianța de lucru a mine-rului (fig. 30⁸², 31⁸³, 32⁸⁴).

Urmărind numai aceste sigilii se prefigurează zonele miniere din cele două comitate Hunedoara și Zarand, zona Munților Apuseni avînd ponderea cea mai mare. În mod firesc, nu este absentă nici zona Poiana

Fig. 30 — Sigiliul satului
Rîșca

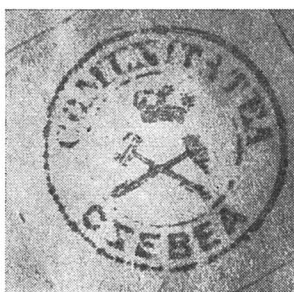

Fig. 31 — Sigiliul satului
Tebea

Fig. 32 — Sigiliul satului
Ruda

Ruscăi cu rezervele sale de fier. Ceea ce izbește, dat fiind că ne aflăm într-o perioadă tîrzie, este absența localităților din Valea Jiului la acest capitol. Lucrul este însă firesc. Chiar dacă despre existența cărbunilor se știe la această dată, în unele situații fiind chiar folosiți, exploatarea lor însă nu a devenit o ocupație specifică a așezărilor de aici. La data apariției sigiliilor, ele fiind așezări de agricultori sau crescători de animale așa cum dovedesc reprezentările de pe sigiliile lor.

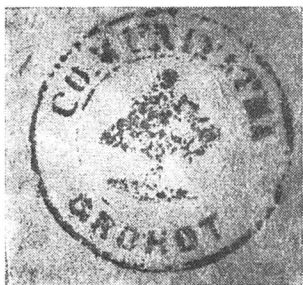

Fig. 33 — Sigiliul satului
Grohot

Fig. 34 — Sigiliul satului Voia

Munții, care ocupă o bună parte din teritoriul celor două comitate, sînt acoperiți cu păduri bogate și așezările din aceste părți și-au ales ca simbol acest element. Adeseori întîlnim sigilii avînd reprezentați

⁸² Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Prefectura Orăștie), dosar 29/1857.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

munții pe care crește o bogată vegetație sau un singur copac. Uneori pădurea este brăzdată de șerpuirea unui râu (fig. 33⁸⁵, 34⁸⁶).

Fauna pădurii își găsește la rîndu-i locul în sigiliile satești. Motivul cel mai adesea întîlnit este cerbul sau căprioara în diferite situații: stînd, alergînd sau fiind urmărit de ciini. Capra neagră, lupul, vulpea, iepurele

Fig. 35 — Sigiliul satului Baldovin

Fig. 36 — Sigiliul satului Zdrapți

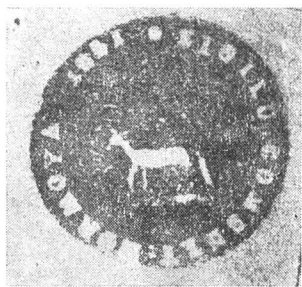

Fig. 37 — Sigiliul satului Vărmaga

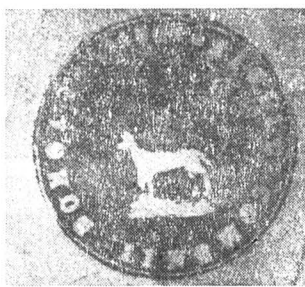

Fig. 38 — Sigiliul satului Căzănești

au constituit de asemeni simboluri pentru diferite comunități. Simpla enumerare a animalelor reprezentate pe sigilii face dovada bogăției faunei pădurilor de aici. Mai ales cerbii sînt des reprezentați. (fig. 35⁸⁷, 36⁸⁸, 37⁸⁹, 38⁹⁰). Această bogăție nu putea să nu atragă după sine vînătoarea; pe cîteva sigilii întîlnim scene de vînătoare ca: împușcarea unui iepure sau a unui urs ridicat în picioare în fața vînătorului.

Apele care brăzdează cele două comitate și locurile de trecere au fost un alt motiv pentru alegerea simbolurilor unor comune. Sînt reprezentate pe sigilii bărci, uneori cu vîsle, fiind schițat prin cîteva linii cursul apei sau chiar imaginea unui curs de apă peste care traversează brodul.

⁸⁵ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁸⁶ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara, dosar 10/1861.

⁸⁷ Ibidem, dosar 1/1864.

⁸⁸ Ibidem, dosar 1/1863.

⁸⁹ Ibidem, (Preturi), dosar 50/1856.

⁹⁰ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 29/1859.

Peștii la rîndul lor își găsesec locul ca simbol pentru comunele așezate pe margini de riuri. (fig. 39⁹¹, 40⁹²). Pînă și racul apare pe unul din sigilii.

Comitatul Hunedoara este străbătut de Mureș, străveche cale a sării din Transilvania spre Pusta maghiară. Legată de acest lucru este și ocupația de corăbieri a locuitorilor din unele sate ale comitatului. Aceștia

Fig. 39 — Sigiliul satului
Băcăinț

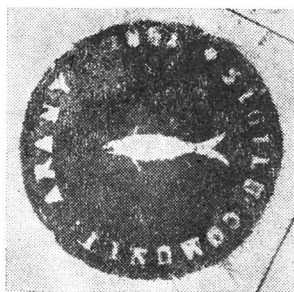

Fig. 40 — Sigiliul satului
Uroi

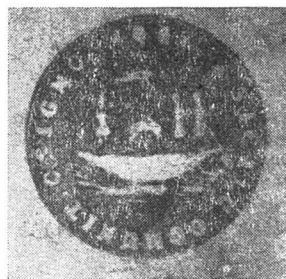

Fig. 41 — Sigiliul satului
Cigmău

au reușit să-și impună ocupația lor ca simbol al satului respectiv. În toate cazurile avem reprezentată corabia avînd un catarg, în vîrf cu steag, ancorat cu două funii spre părțile extreme ale corăbiei. Sigiliul comunității Cigmău aduce cîteva detalii în plus și anume pe corabie vedem un cort și trei corăbieri din care unul este la cîrmă (fig. 41⁹³).

Drumurile comerciale, dar mai ales cel de-a lungul Mureșului, cît și granița au făcut ca autoritățile să plaseze aici puternice unități militare, astfel că locuitorii mai multor comune găzduiau sau erau înrolați în aceste unități. Urmărind așezarea geografică a acestor localități vom vedea amplasarea unităților militare. Majoritatea așezărilor avînd un simbol inspirat din viața militară sînt în zona Pasul Vulcan și spre interior pînă în Țara Hațegului, precum și în valea Mureșului. Reprezentările sînt variate. Cele mai frecvente sînt calul înșeuat, uneori cu călărețul în șea, alteori stînd alături de cal. Sînt prezenți și pedestrii înarmați cu puști sau cu săbii. O categorie aparte o formează reprezentările de arme. Săbiile încrucișate deasupra cărora uneori simbolic stă coroana regală, puștile încrucișate deasupra unei ranite sau o pușcă singură cu baionetă sînt motive care atestă cu siguranță angajarea militară a locuitorilor comunităților respective (fig. 42⁹⁴, 43⁹⁵, 44⁹⁶).

Monumente, cruci, piramide, vulturul pe un pedestal, troițe își găsesec de asemenea loc pe sigiliile unor comunități fiind direct legate de viața lor.

Motivele heraldice împrumutate din stema ungară (crucea dublă) sau din heraldica locală au constituit la rîndul lor simboluri pentru unele comunități. Întîlnim astfel corbul (evident luat din stema corvineștilor),

⁹¹ Ibidem, dosar 1/1863.

⁹² Ibidem, (Prefecturi), dosar 50/1856.

⁹³ Ibidem, dosar 1/1864.

⁹⁴ Muzeul județean Deva, colecția sigiliilor satești.

⁹⁵ Arh. St. Deva, fond Comitatul Hunedoara (Preturi), dosar 14/1857.

⁹⁶ Ibidem, dosar 6/1857.

brațul cu sabie sau compoziții heraldice inspirate la rîndul lor din blazoanele nobiliare (fig. 45⁹⁷, 46⁹⁸, 47⁹⁹, 48¹⁰⁰).

Motivele religioase de asemeni au fost alese ca simbol pentru unele comune. Reprezentările cele mai frecvente fiind bisericile sau turnurile de biserică. Nu lipsesc nici scenele biblice. Drept simbol al comunelor mai întîlnim cheia la sate așezate în apropierea trecătorilor prin munți sau

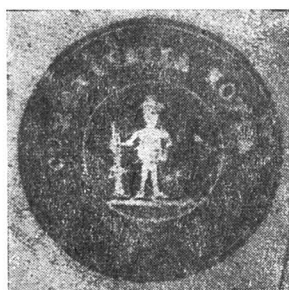

Fig. 42 — Sigiliul satului Cozia

Fig. 43 — Sigiliul satului Răcăștie

Fig. 44 — Sigiliul satului Crivadia

barza în satele înconjurare de terenuri mlăștinoase. Șirul motivelor simbolurilor ar putea continua dar ele devin tot mai puțin numeroase uneori singulare. Totuși pentru motivul ales și pentru modul original de rezolvare a problemei amintim sigiliul comunității Luncoiul de Sus. Satul este așezat la cumpăna apelor și acest element a fost ales drept simbol: trei câni așezate pe trei piscuri din care se scurg șiroaie de apă (fig. 49¹⁰¹).

Fig. 45 — Sigiliul satului Merișor

Fig. 46 — Sigiliul satului Tamaș-Teliuc

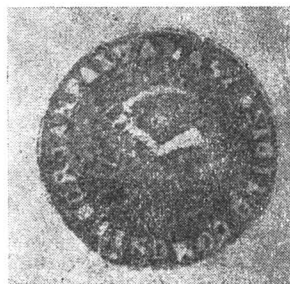

Fig. 47 — Sigiliul satului Buruene

O mențiune specială merită alte două sigilii. Este vorba de sigiliile comunităților Grădiște și Vidra de Jos. În primul caz pe sigiliu avem reprezentată o cetate cu trei metereze și în centru o poartă. Evident este vorba de ruinele romane de la Grădiște (Hațeg) dar dincolo de această

⁹⁷ Ibidem, (Preturi), dosar 29/1854.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem, dosar 50/1856.

¹⁰⁰ Ibidem, (Prefectura Orăștie), dosar 11/1858.

¹⁰¹ Ibidem,

reprezentare trebuie văzută ideea originii și a continuității românilor aici. Pe sigiliul comunității Vidra de Jos găsim trei majuscule: T.I.A. Locul de naștere al lui Avram Iancu, Vidra de Jos, și-a ales astfel drept simbol inițialele numelui bravului său fiu (fig. 50¹⁰², 51¹⁰³).

În cele de mai sus am încercat să facem o prezentare tematică a sigiliilor după simbolul ales, fără să putem insista asupra fiecăruia.

Fig. 48 — Sigiliul satului
Paroș-Peștera.

Fig. 49 — Sigiliul satului
Luncoiul de Sus

Fig. 50 — Sigiliul satului
Grădiște

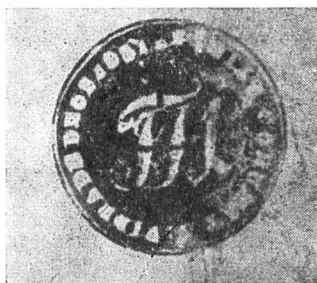

Fig. 51 — Sigiliul satului
Vidra de Jos

Data fiind varietatea și deosebita lor valoare documentară credem că strângerea și publicarea acestor sigilii de pe cuprinsul întregii Transilvanii ar fi de un real folos. Aceasta deoarece satele atunci când și-au ales simbolul au făcut-o pornind de la realitățile de acolo voind ca printr-o formă sintetică să exprime ceea ce are caracteristic comunitatea respectivă, mai mult, legenda a fost scrisă în limba română. Dacă ținem cont că aceste sigilii apar imediat după ce comunele au fost eliberate de dependența față de domeniul feudal, în puternicul ecou pe care l-au avut ideile momentului 1848 înțelegem că ele nu sînt altceva decît o formă de manifestare a conștiinței de sine a satelor noastre.

¹⁰² Ibidem, (Cerulea Orăștie), dosar 29/1854.

¹⁰³ Ibidem, (Preturi), dosar 14/1857.

RÉSUMÉ

Cet article fait une présentation thématique des sceaux villageois dans les comitats de Hunedoara et de Zarand selon le symbole choisi, des sceaux qui valident de différents actes à partir de 1851 jusqu'en 1881.

Pour expliquer leur apparition, leur fréquence, plus grande ou plus petite, dans certains endroits, leur retrait et leur remplacement avec d'autres, les auteurs font, au début, une présentation sommaire de la période où ils sont attestés, de l'administration et spécialement des villages placés dans le cadre de cette administration.

Grâce à leur variété et à leur grande valeur documentaire, les auteurs constatent qu'il serait très utile de ramasser et de publier ces sceaux de la Transylvanie. Et cela parce que les villages, en choisissant leur symbole, ont tenu compte de la réalité locale et ils ont désiré à exprimer d'une manière synthétique, les choses caractéristiques pour la communauté respective. Et, par surcroît, la légende est écrite en roumain.

Tenant compte du fait, que ces sceaux apparaissent immédiatement après la libération des communes de la domination féodale, dans les circonstances de l'écho puissant des idées révolutionnaires de 1848, c'est facile à comprendre qu'ils ne sont qu'une manifestation de la conscience de soi des villages de la Transylvanie.

SCAUNUL MUREȘ ÎNTRE ANII 1861—1876 *

AL. PÁL-ANTAL

Înfrângerea revoluției din 1848 a însemnat pentru Transilvania reintroducerea brutală a absolutismului. Toată puterea era centralizată la Viena, unitatea imperiului fiind asigurată prin birocratie, armată, poliție și jandarmerie. Una dintre primele măsuri ale absolutismului a fost reorganizarea administrativă provizorie. În locul comitatelor și scaunelor desființate — ca niște „cuiburi de rebeli” — s-au organizat districte militare (Militär District)¹. Acestea, la rândul lor, s-au organizat în cercuri (Bezirk) și subcercuri (Unterbezirks). Districtele, cercurile și subcercurile erau conduse de comandanți militari, ajutați, pentru problemele administrative, de consilieri civili, care aveau în subordine funcționari administrativi, renumiții „beamteri”.

Între anii 1849—1854 cele 128 sate ale scaunului Mureș au fost organizate în patru subcercuri: Văleni, Călușeri, Ghindari, și Cuieșd, subordonate Comisariatului cercual Tîrgu-Mureș. Pădurile și pășunile Composesoratului de avere al comunității Scaunului Mureș au trecut sub administrație camerală.

În scopul consolidării absolutismului o dată cu suspendarea stării de asediu — 30 noiembrie 1854 — Curtea din Viena a introdus așa zisa organizare administrativă „definitivă” a Transilvaniei, înființînd, în locul districtelor, cercuri (Kreis) subîmpărțite în plăși (Bezirk)². Separat de organele administrative s-au înființat tribunale și judecătoria — provizorii la început și definitive după 1854 — subordonate direct Ministerului Justiției.

Cu ocazia introducerii noii organizări administrative din 1854 s-au înființat 10 cercuri, dintre care unul la Tîrgu-Mureș, avînd șase plăși: Iernut, Tîrnăveni, Zaul de Cîmpie, Chibed, Mădărașul de Cîmpie și Tîrgu-Mureș, ultimele trei cuprinzînd aproximativ teritoriul fostului scaun.

Nici această organizare „definitivă” n-a fost de lungă durată. Condițiile politico-economice interne și externe, criza prin care trecea imperiul în anii 1857—1860 au determinat Curtea să introducă „regimul liberal”

* Un scurt istoric al instituțiilor Scaunului Mureș în evul mediu, vezi Al. Pál-Antal, *Scaunul Mureș, Istoricul instituțiilor scaunale (secolul XIV—1849)*, în „Revista Arhivelor”, X, nr. 2, 1967, p. 129—146.

¹ *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 398.

² Landes Gezetzt Blatt (Buletinul Oficial al Imperiului), 1854, nr. 141.

în locul absolutismului în scopul salvării monarhiei. Diploma imperială din octombrie 1860 enunța principiile noii guvernări: restabilirea granițelor medievale ale țărilor ce compuneau imperiul, respectarea vechilor instituții și drepturi istorice și trecerea la sistemul constituțional de guvernare. Diploma a fost urmată de rescriptele din 21 decembrie 1860 și 26 februarie 1861 precum și de o serie de instrucțiuni menite să reglementeze noua situație politico-administrativă a Transilvaniei.

I. REÎNFIINȚAREA SCAUNULUI MUREȘ ȘI EVOLUȚIA LUI ÎN TIMPUL REGIMULUI LIBERAL

La 24 martie 1861 Guberniul publică ordinul imperial pentru restabilirea vechilor teritorii și autonomii ale comitatelor scaunelor, districtelor și orașelor pînă la data de 15 aprilie, în care zi organele administrative locale din timpul absolutismului trebuiau să-și înceteze activitatea³. Tot atunci au fost numiți în mod provizoriu comiții supremi, căpitani supremi și juzii regali supremi, însărcinați cu executarea ordinului imperial⁴. În Scaunul Mureș în această calitate a fost numit contele Toldalagi Francisc care mai deținea această funcție în 1848.

Pentru aplicarea prevederilor diplomei din 20 octombrie și a rescriptului din 21 decembrie 1860 Cancelaria Aulică a emis la 26 martie 1861 instrucțiunile nr. 886 care reglementau formarea comitetelor reprezentative, rezolvarea chestiunilor administrative și formarea corpurilor funcționarilor, de către oficialii supremi (comiți, juzi regali și căpitani supremi)⁵. Aceste instrucțiuni stabileau ca primă sarcină a oficialilor supremi restabilirea vechilor delimitări ale comitatelor, ale districtului Făgăraș și scaunelor secuiești, constituirea comitetelor permanente după consultarea prealabilă și în înțelegere cu persoanele remarcabile reprezentînd toate clasele și interesele din „jurisdicțiuni” (comitate, districte, scaune)*. În înțelegere cu comitetul permanent, oficialul suprem trebuia să constituie Oficialitatea compusă, în comitate, din juzii supremi ai nobililor, vicecomiții, notarii, arhivarii și juzii nobililor, iar în scaunele secuiești se restabilesc funcțiile (cu atribuțiile respective) existente înaintea anului 1848. Alegerea funcționarilor trebuia să se facă de comitet la propunerea oficialului suprem, dintre candidați aparținînd celor șase religii recunoscute (catolică, greco-catolică, ortodoxă, reformată, unitariană și luterană). Întrucît vechile prefecturi de cercuri au avut și atribuții financiare s-a prevăzut ca noile „jurisdicțiuni” să îndeplinească și aceste sarcini, în acest domeniu fiind subordonați organelor financiare superioare. Conducerea comitatului și supravegherea funcționarilor revenea oficialului suprem, care trebuia să fie informat despre evenimentele mai însemnate de către primjuzi, vicecomiți, vicecăpitani sau de vicejuzii regali.

³ Erdély Nagyfejdelemség Hivatali Tiszti névtára 1863 évre (Nomenclatorul funcționarilor publici din Marele principat Transilvania pe anul 1863), P. I, p. 4.

⁴ Ibidem, p. 5.

⁵ Arh. St. Tg.-Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, 1865, nr. 1027.

* Traducerea contemporană a denumirii de *iurisdicctio* sau *municipium* (în limba latină) și de *törvényhatóság* (în limba maghiară) a comitatelor, scaunelor, districtelor și a orașelor libere regești.

La începutul lunii aprilie 1861 s-au și început reorganizările în comitate, scaune și orașe. La Scaunul Mureș adunarea generală constitutivă a avut loc la 18 aprilie, luînd parte cetățenii îndreptățiți prin „legile” scaunului; cei care aveau drept de participare înaintea anului 1848, cei care plăteau impozit de cel puțin opt florini și reprezentanții comunelor. Sătenii fără drept de vot pînă la acea dată puteau alege cîte doi reprezentanți dacă numărul fumurilor atingea cifra de 100 și cîte unul dacă erau sub 100.

La această adunare s-au dezbătut modalitățile reintroducerii „stării constituționale” în scaun, organizarea alegerilor de deputați pentru parlamentul din Pesta și s-a ales comitetul reprezentativ⁶.

Conform instrucțiunilor nr. 886/1861 ale Cancelariei Aulice atribuțiunile adunărilor generale dinaintea anului 1848 trebuiau să fie preluate de comitetele permanente. Ele trebuiau să se constituie din „reprezentanții proprietății, ai țărănimii, ai industriei și comerțului și ai intelectualității”, numărul membrilor fiind limitat între 50 și 100. Comitetele urmau să înainteze Guberniului planul bugetului de cheltuieli pe șase luni. La debateri era garantată folosirea în egală măsură a limbii române, germane și maghiare. Forul imediat superior al comitetului fiind Guberniul, proto-coalele de ședință trebuiau înaintate acestuia după fiecare sesiune, pentru confirmare.

La Scaunul Mureș prevederile instrucțiunilor nu au fost respectate. Adunarea constitutivă a ales un comitet reprezentativ permanent, similar celui existent în 1848, compus din 923 de membrii, numărul fiind cu mult mai mare decît cel prescris de Cancelaria Aulică⁷. La prima sesiune de ședință a noului organ s-a specificat că acesta își va exercita atribuțiile după legile scrise și uzanțele practicate în anul 1848, prin organele existente atunci și au declarat ilegală numirea judeului suprem regal, acesta nefiind ales de adunarea generală⁸. S-au ales funcționarii pentru oficialitate și scaunele de judecată, și anume: trei vicejuzi regali, doi casieri regali (perceptorii), un primnotar, doi viconotari permanenți și unul provizoriu, 12 asesori ai vicescaunului, doi înregistratori, opt comisari de plasă, opt comisari rectificatori (fiscali), un avocat, un avocat al orfanilor, trei contabili, un arhivar, un medic primar, doi medici secundari, un medic veterinar, trei șefi de panduri, un inginer, trei inspectori de drumuri, un inspector de păduri și diferiți funcționari onorifici⁹. S-au restabilit cele trei circumscripții administrative (conduse de cîte un vicejude regal) și cele opt plăși (conduse de comisari). S-a reînființat, de asemenea, și „locotenența nobililor proprietari în orașul Tg.-Mureș” (Városi nemesek tiszti hadnagysága), cu scopul de a reprezenta interesele acestora față de consiliul orășenesc, organ existent și în secolele anterioare. S-a preluat Composesoratul de avere al scaunului de sub administrația camerală și s-a încredințat unui inspector¹⁰.

Comitetul reprezentativ a considerat nelegală, neconstituțională, existența tribunalelor urbariale, a perceptoratelor, notariatelor de stat,

⁶ Ibidem, Comitetul reprezentativ, nr. 333/1861—1869, f. 2.

⁷ Ibidem, f. 6—22.

⁸ Ibidem, f. 26.

⁹ Ibidem, f. 42—43.

¹⁰ Ibidem, f. 46—47.

jandarmeriei, oficiilor de colectarea tutunului și a oficiilor de construcții (építészeti hivatal), a refuzat să sprijine stringerea impozitelor nevote de parlament și să execute ordinele comandamentelor militare privind recrutările¹¹. În schimb a ales organe proprii care să preia și să continue activitatea unora dintre instituțiile desființate sau declarate nelegale, dacă existența lor se impunea ca o necesitate în urma schimbării condițiilor din perioada de după 1848. Astfel, au fost realeși funcționarii ale căror atribuții erau exercitate de instituții separate în administrația din timpul absolutismului: percepatorii pentru încasarea dărilor și inginerul scaunului pentru problemele de construcții (tehnice) și s-au înființat funcții noi: pandurii și inspectorii de drumuri.

La 8 iunie 1861 s-a elaborat o nouă instrucțiune pentru funcționari, cea anterioară anului 1848 fiind depășită¹².

Organul central administrativ al scaunului era Oficialitatea, compusă din jude suprem regal în calitate de prezident, vicejuzii regali, notarii, casierul, avocatul și inginerul, lucrînd în ședințe ce se țineau de 2—3 ori pe săptămîină. Aici se dezbăteau principalele probleme: ordinele primite, cererile, sesizările și rapoartele privitoare la administrație luîndu-se măsuri pentru rezolvarea lor.

Vicejuzii regali asigurau, în circumscriptiile lor, siguranța persoanei și a proprietății, respectarea legilor și a constituției. Sarcina lor primordială era supravegherea răspîndirii religiei, a moralei și dezvoltarea culturii publice, buna întreținere a bisericilor și școlilor și frecventarea acestora, despre care erau informați în scris de autoritățile comunale și întocmeau rapoarte trimestriale judeului suprem regal. Tot ei trebuiau să dea ajutor la stringerea dărilor și la rezolvarea altor chestiuni administrative. Exerci-tau funcția de jude singuratic, în care calitate urmăreau plătitrea dărilor peste 24 florini. În anumite pricini judecau singuri și erau executorii sentințelor judecătorești. În chestiuni de hotărnicii aveau dreptul de a lua orice măsură legală: anularea hotărnicilor false, deschiderea celor noi, perceperea cheltuielilor de la partea vinovată etc. Sprijineau văduvele și împiedicau alungarea lor din bunurile moștenite de la soți. În calitate de „publicus vindex” păzeau liniștea publică în circumscripție, se informau despre crime și pedepseau pe contravenienți atrăgîndu-li-se atenția să nu le confunde, întrucît crimele și contravențiile nu au fost bine precizate prin legi.

În cazurile de crimă făceau cercetări și dădeau curs urmăririi penale fiind din oficiu acuzatori. Iar în cele de contravenție, pronunțau pedepse pentru cele ce nu depășeau 12 florini. Ei erau obligați să conducă registre de contravenții pe care le confruntau cu cele ale comunelor și le înaintau oficialității pentru a lua măsuri în vederea reducerii numărului contravențiilor mai frecvente. Tot ei luau măsuri pentru transportarea și cazarea armatei și efectuarea muncilor publice; erau principalii supraveghetori ai căilor de comunicație și urmăreau activitatea comisarilor de plasă și a locotenenților de panduri.

Casierul (inițial 2 persoane) era ales de comitetul reprezentativ, avea un rol deosebit de perioada dinainte de revoluție, cînd era percepător

¹¹ Ibidem, f. 58, 63, 83.

¹² Arh. St. Tg.-Mureș, fond Primăria Municipiului Tg.-Mureș, Acta politică, 1861, nr. 854.

regesc. În această perioadă el are rolul de a conduce socotelile scaunului răspunzînd de întreaga activitate financiară, întrucît problemele legate de încasarea impozitelor erau rezolvate de percepțoratele cezarocrăiești.

Oficiul de notari (jergyzoî hivatal). Lucrările de cancelarie ale scaunului erau rezolvate de primnotar, de cei doi vîcenotari și de notarii onorifici. Sarcina generală a notarilor era prezentarea și înregistrarea problemelor la adunările comitetului reprezentativ, la ședințele oficialității, ale scaunului general și ale vicescaunului și ale oricăror altor comisii în care ar fi fost numiți. Oficiul notarilor întocmea rapoartele și adresele, elibera extrasele, hotărîrile și sentințele legale ale forurilor menționate și prin ei se emiteau urmărirea judecătorești (exmissio).

Primnotarul conducea procesele-verbale ale adunărilor comitetului, avînd grijă de transcrierea acestora în două exemplare, de la o ședință la alta, iar la sfîrșitul sesiunii acestea să fie semnate și autentificate de președinte, un exemplar urmînd a fi înaintat guvernului pentru confirmare, iar al doilea se depunea în arhiva scaunului. El urmărea ca registrul de intrare-ieșire să fie bine condus, controlîndu-l din cînd în cînd și prezentîndu-l trimestrial comitetului pentru verificare și confirmare.

Primnotarul conducea matricola Scaunului general și urmărea ca registratorul judecătoresc să conducă cu exactitate procesele-verbale privind cauzele judecate. Tot el trebuia să studieze în prealabil procesele care urmau să fie prezentate în instanță de el, iar după adoptarea hotărîrilor formula sentințele, le pronunța, iar după autentificare le predă părților în formă legalizată; întocmea informații la cazurile recursurilor înaintate Scaunului general, în prezența lui se efectua înaintarea proceselor apelate Tablei Regești; supraveghea și controla arhiva, avînd grijă ca actele să se păstreze în întregime și în ordine; conducea personal procesele-verbale de întabulări.

Primul vîcenotar conducea matricola vicescaunului și urmărea ca registratorul să întocmească corect procesul-verbal al proceselor.

Al doilea vîcenotar urmărea ca la Oficiul de expediere (expeditum) actele administrative, sentințele și hotărîrile judecătorești să fie scrise corect și colaționate, iar cele ce se expediau prin poștă să fie trecute în condică.

Notarii onorifici erau aleși și angajați cu scopul de a cumula experiență în practica administrativă și judecătorească, avînd obligația de a executa sarcinile primite de primnotar.

Manipularea actelor la oficialitate se făcea după regula stabilită de judele suprem regal¹⁸. În fiecare dimineață la orele 8, un om de serviciu prelua de la poștă cu condica, toate scrisorile adresate scaunului care se desfăceau de oficialul suprem sau locțiitorul lui și se înregistrău de către registrator în registrul de intrare general ori prezidențial și apoi în cel numeric.* După această operațiune actele luate în evidență în registrul de intrare prezidențial se treceau în indexul prezidențial. În continuare pe actele prezidențiale se menționau indicațiile prestabilite (data și numărul intrării și conținutul pe scurt al chestiunilor). Aceste numere se

¹⁸ Ibidem, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal nr. 583/1862.

* Nu este identic cu registrul arhivarului, avînd scopul de a urmări rezolvarea actelor.

notau și în registrul numeric de control (folosit mai târziu ca registrul arhivarului) și se predau referenților spre rezolvare cu condica de predare.

Actele trecute în registrul de intrare general se predau arhivarului care le manipula în felul următor : le nota în indexul general și în registrul numeric de control, conexa la acestea toate actele anterioare referitoare la chestiunile respective și le preda în aceeași zi referenților pentru rezolvare. Dacă la o chestiune erau mai multe acte ele se menționau în registrul de control la numărul cel mai vechi și după rezolvare toate actele se conexasu la acesta în ordine cronologică. Transcrierea actelor se executa la oficiul de expediere, cele adresate organelor subordonate se scriau de obicei pe un sfert sau o jumătate de coală, cele scrise altor instituții sau Guberniului, pe coli întregi, dar în așa fel încât ultima filă să rămână curată. După transcrierea actelor în registrul de intrare se notau datele privitoare la ieșire și se expediau. După rezolvare adresele primite și conceptele răspunsurilor se depuneau la arhivă, notându-se în registrul de control data predării. Arhivarul le așeza în ordine numerică (de bază) și le lega în pachete. Cei șase scribi angajați la munca de birou erau împărțiți în felul următor : cîte unul pe lingă fiecare vicejude regal, unul la dispoziția judei suprem regal și doi pentru rezolvarea problemelor la reședința scaunului¹⁴.

Activitatea de cancelarie dezvoltându-se, a apărut necesitatea înființării unor noi posturi pe lingă oficiul de notari. Astfel s-a creat funcția celui de al treilea viconotar și a unui registrator¹⁵.

Juristconsultul scaunului (în limba maghiară : tiszti vagy közgyevéd ; latinește : Fiscalis procurator) era obligat să ia parte la adunări, la ședințele oficialității și ale instanțelor judecătorești pentru a acționa în judecată pe cei care împiedicau desfășurarea legală a ședințelor, pentru a-și spune punctul de vedere la dezbaterile ordinelor contrare legilor și uzanțelor și să apere drepturile comunității scaunului. Tot el urmărea aplicarea tuturor prevederilor legale pentru sancționarea crimelor, urgente procesele sau recursurile și executarea sentințelor ; trimestrial întocmea situația urmăririlor penale pe care o preda tribunalului pentru a o înainta Guberniului. Era obligat să verifice pe deținuți și pe areșați, cît și pe paznicii acestora și comportarea lor față de deținuți, hrana lor, curățenia închisorii etc.

Avocatul săracilor era obligat să apere în procese pe cei care nu aveau posibilitatea să-și angajeze un apărător.

Inginerul avea următoarele atribuțiuni principale : răspundea de repararea și întreținerea drumurilor și întocmea planuri de construcții ; conducea un registru al permiselor de construcții și un jurnal al încasărilor pentru acestea ; întocmea tabelul cu necesarul de lucrări pentru repararea drumurilor, cu evidența muncilor publice și planuri de construirea drumurilor noi ; supraveghea comisarii de drumuri, instruindu-i din punct de vedere tehnic etc.

Medicul primar supravegheea sănătatea publică despre care, trimestrial trebuia să prezinte un raport detaliat ; periodic controla din punct de vedere sanitar închisoarea, spitalele și instituțiile publice ; dirija

¹⁴ Ibidem, Comitetul reprezentativ, nr. 333/1861 — 1869, f. 33.

¹⁵ Ibidem, f. 38.

campaniile de vaccinare; era medicul comisiei de recrutare; ținea evidența personalului sanitar din cuprinsul scaunului.

Medicul veterinar era obligat să instruiască pe locuitori pentru tratarea cazurilor mai simple, să instituie carantine pentru împiedecarea răspîndirii epidemiilor, și să fie prezent la târguri pentru depistarea animalelor bolnave.

Mentținerea ordinii publice, apărarea cetățenilor și a avutului lor, urmărirea criminalilor și executarea oricăror măsuri necesitînd forță armată este asigurată de *pandurii scaunului*. *Locotenenții de pandurii* (pandur hadnagyok) erau aleși de comitetul reprezentativ, cite unul pentru fiecare circumscripție. Ei erau puși la dispoziția juzilor regali și a comisariilor de plăși pentru a apăra pe reprezentanții legii și ai autorităților comunale împotriva atacurilor violente*. Ei aveau sarcina urmării hoților și a criminalilor și arestarea celor găsiți în flagrant delict, interogarea străinilor, supravegherea circiumilor și a hanurilor, asigurarea siguranței circulației și paza drumurilor, podurilor și a stîlpilor de telegraf, împiedecarea săvîrșirii pagubelor în cîmp și la păduri, inventarierea tuturor obiectelor găsite asupra celor arestați etc. Locotenenții de pandurii trebuiau să întocmească un registru în care notau pe scurt conținutul ordinilor, data primirii adreselor și rapoartelor, cît și rezoluțiile și măsurile luate de ei și de subalternii lor. Aveau drept de a numi controlori, conducători sau subofițeri dintre pandurii și să facă propuneri pentru concedierea celor necorespunzători.

Pandurii se alegeau dintre agricultorii cei mai respectați în așa fel încît să fie cite unul de fiecare localitate. Ei primeau cîte 40 de crițari pentru fiecare zi de serviciu nefiind salarizați permanent. În total s-au înființat asemenea posturi în 118 localități¹⁶.

Comisarii de plasă supravegheau morala publică, pronunțau sentințe verbale în toate chestiunile de datorii sau de altă natură, care nu depășeau valoarea de 6 florini; hotărau în cazuri de contravenții și păgubirea recoltei; rezolvau plîngerile care nu aveau caracter penal; urmăreau situația slugilor, readucînd pe cei fugiți și obligînd pe stăpîni și pe slugi să-și respecte îndatoririle contractuale; la târguri asigurau mentținerea ordinii; dădeau pedepse în cazul delictelor mici și le anchetau pe cele mai importante, rezultatul anchetei înaintîndu-l vicejudeului regal; controlau pe vameși pentru a împiedeca sustragerea de la plata taxelor legale; numeau primarii dintre jurații satelor, urmărind ca aceștia să activeze în limitele legalității, să controleze măcelăriile pentru a împiedeca vînzarea cărnii alterate și provenite de la animale furate, și vînzarea băuturilor amestecate și ținerea evidenței sumelor provenite din contravenții și gestionarea averii comunei. Comisarul de plasă trebuia să raporteze calamitățile naturale și să stabilească valoarea pagubelor, să ia măsuri pentru transportarea, cazarea și aprovizionarea armatei, să sprijine lucrările de întreținere a drumurilor și podurilor și să împiedice cersitul fără permis. Ei întocmeau informări vicejuzilor regali despre ordinea publică și țineau cite un registru de control pentru jurnalele de contravenții ale comunelor și un registru în care notau activitatea oficială (conținutul dispozițiilor

¹⁶ Ibidem, Jude suprem regal, nr. 868, 1861.

* Aceste prevederi demonstrează caracterul de clasă al instituției scaunale, ele apărau interesele claselor dominante împotriva revoltelor maselor populare.

primite, data și modul rezolvării acestora) cît și hotărîrile, sentințele și alte măsuri luate de ei. Comisarii nu aveau un sediu stabil, putînd administra plasa și de la propria lor locuință, fiind obligați a vizita lunar satele subordonate pentru a aplană chestiunile rezolvabile pe cale administrativă¹⁷.

Comisarii rectificatori (adótitörbiztos), avînd sarcini reduse pe linie fiscală datorită existenței perceptorilor cezarocrăiești, s-au transformat în adjuncții comisarilor de plăși cu obligații similare.

După stabilirea modalităților reorganizării politico-administrative a Transilvaniei, Cancelaria Aulică a emis instrucțiuni privitoare și la noile instanțe judecătorești. Potrivit ordinelor din 31 martie și 2 aprilie 1861¹⁸, în locul judecătoriilor orășenești delegate și a celor mixte de plăși (Bezirks Gerichte) s-a prevăzut reînființarea scaunelor parțiale (Sedria Partialis) în comitate, a vicescaunelor (Vicesedes) în secuime și a judecatelor (Judicatus) în scaunele săsești. Atribuțiile tribunalelor cercuale (Kreis Gerichte) și a celui provincial din Sibiu trebuiau preluate de scaunele generale (Generalis szék în comitate și Derék szék în scaunele secuiești) și de magistrate în scaunele săsești, ca instanță de recurs reînființîndu-se Tabla regească din Tg. Mureș și Universitatea săsească. Instituțiile judecătorești ce s-au înființat trebuiau să aibă structura dinainte de 1848 respectînd legile XCVI și XCVII din 1791 și XVII din 1846—1847 fără a reintra în vigoare legile feudale transilvănene în locul cărora au fost menținute în continuare codurile civil și penal austriece. Instrucțiunile referindu-se numai la chestiuni de drept privat și de faliment și la cauzele civile și penale, tribunalele urbariale au rămas provizoriu neschimbate.

Tribunalul din Tg. Mureș, judecătoria orășenească delegată din Tg. Mureș și cele mixte de plasă din Ghindari și Mădărașul de Cîmpie și-au încetat activitatea la sfîrșitul lunii aprilie 1861, în locul lor luînd ființă Scaunul general și Vicescaunul de judecată al Scaunului Mureș¹⁹.

Scaunul general de judecată a început să funcționeze de la data de 27 mai 1861 avînd următoarea structură: judele suprem regal în calitate de prezident, trei vicejuzi regali, primnotarul, doi vichenotari și 12 asesori²⁰.

Vicescaunul de judecată s-a constituit la 22 august 1861 fiind compus dintr-un vicejude regal ca președinte, doi vichenotari și 12 asesori²¹. Pentru înlesnirea operativității acestor instanțe s-au ales pe plăși cîte șase *ajutori judecătorești* (törvénykezesi segéd) cu sarcini de a efectua somările, strîngerea dovezilor (bizonyítás) și citările la judecată, fiind sprijiniți de comisarii de plăși²².

Contrar instrucțiunilor, noile instanțe și-au desfășurat activitatea pe baza vechilor legi transilvănene neluînd în considerare codul penal și

¹⁷ Obligația deplasării lunare în fiecare sat s-a modificat în 1865 din motive financiare la o dată la patru luni, vezi Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 449, 1865.

¹⁸ Ibidem, 1861, nr. 34.

¹⁹ Ibidem, nr. 180, 1861.

²⁰ Ibidem, Scaunul general de judecată, nr. 115, 1861, f. 298.

²¹ Ibidem, Vicescaunele de judecată, nr. 79, 1861, f. 167.

²² Ibidem, Comitetul reprezentativ, nr. 333, 1861—69, f. 77—78.

civil austriac, ceea ce a constituit un motiv de ascuțire a contradicțiilor între Curtea de la Viena și autonomiile locale.

Problemele orfanale în epoca absolutistă au fost rezolvate de sedriile orfanale create pe lângă tribunale și nu de comisiile orfanale alese existente mai înainte. Acum instrucțiunile lăseau nesoluționată problema reorganizării acestora. În aceste împrejurări comitetul reprezentativ al Scaunului Mureș a hotărât formarea sedriei orfanale conform legii LII din 1791 și a instrucțiunii orfanale din 1806²³. Juzii orfanali nu erau aleși, ci numiți de judele suprem regal și primeau diurnă și nu o cotă parte din averea orfanală²⁴. Astfel, s-a constituit o comisie centrală și trei teritoriale, pe circumscripții, compuse fiecare din câte trei membri cu sarcini provizorii de a prelua actele în curs de rezolvare și a verifica socotelile și alte acte referitoare la activitatea tutorilor și curatorilor, pînă la emiterea unei reglementări a instituției orfanale.

Reorganizarea tribunalelor urbariale a avut loc în toamna anului 1861, conform ordinului gubernial nr. 7942 din 3 septembrie. Atribuțiile acestora au fost preluate de scaunele generale, Tabla regească și respectiv Guberniu²⁵. Toate problemele urbariale, reglementate prin patenta imperială din 21 iunie 1854 și în instrucțiunile urbariale din 27 ianuarie 1858, trebuiau rezolvate de secții aparte în cadrul instanțelor sus amintite²⁶. Secția urbarială a unui scaun general era formată din președinte, patru judecători și unul dintre notari, defășurînd o activitate permanentă, sentințele urmînd a fi confirmate de Guberniu. Pentru funcția de judecător trebuiau aleși 12 candidați cunoscători ai legilor austriece reprezentînd în egală măsură toate religiile admise, dintre care Guberniul numea patru.

La 31 octombrie 1861 Tribunalul urbarial din Tg. Mureș și-a încetat activitatea, atribuțiile lui fiind preluate de secția urbarială a Scaunului general de judecată al Scaunului Mureș²⁷.

Măsurile prevăzute în patenta din februarie 1861, care a urmat Diplomei din octombrie, au fost primite cu rezervă de nobilimea maghiară care urmărea restabilirea „vieții constituționale” din 1848, lichidarea tuturor autorităților necomitatense și suspendarea legilor austriece. Comitetele reprezentative din unele comitate și scaune secuiești refuzau să execute dispozițiile puterii centrale, mai ales cele legate de convocarea dietei, iar funcționarii supremi refuzau să depună jurămint față de noul regim, fapt care a determinat Curtea din Viena să-și schimbe politica internă. Noul cancelar a procedat la dizolvarea comitetelor, înlocuirea oficialilor supremi și reorganizarea comitatelor și scaunelor. Oficialii supremi care refuzau să administreze comitatul sau scaunul în spiritul instrucțiunilor

²³ Vezi Al. Pal-Antal, *op. cit.* p. 143.

²⁴ Arh. St. Tg.-Mureș Arhiva Scaunului Mureș, Comitetul reprezentativ nr. 333, 1861 – 69, f. 36

²⁵ Ibidem, Jude suprem regal, nr. 482, 1861.

²⁶ Patenta și instrucțiunile au fost publicate în *Landes Gazetz Blatt*, nr. 151, 1854, respectiv. nr. 16, 1858.

²⁷ Arh. St. Tg.-Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 586, 1861.

cancelarului (să strângă impozitele, să dispună efectuarea recrutărilor, să aplice legile austriece în justiție și să înlocuiască pe funcționarii opoziționiști) erau obligați să demisioneze²⁸. Comitetele reprezentative trebuiau să fie înlocuite de comitetele permanente reorganizate, iar funcționarii aleși în 1861 nu-și mai puteau desfășura activitatea decît pînă la formarea noilor comitete, care urmau să-i înlocuiască.

De asemenea se prevedea și reorganizarea judecătorească înlocuindu-se instanțele vechi cu judecătorii colegiale, ca tribunale și judecătorii singulare delegate²⁹.

Pe baza acestor dispoziții comitetul reprezentativ al Scaunului Mureș, și-a încetat activitatea la sfîrșitul anului 1861, iar noul jude suprem regal, baronul Albert Petrityevich-Horváth, consilier gubernial pensionat, a început reorganizarea scaunului înlocuind funcționarii opoziționiști și formînd noul comitet permanent în spiritul instrucțiunilor Cancelariei Aulice nr. 3195 din 27 noiembrie 1861³⁰. Această instrucțiune preciza că *noile comitete permanente* trebuiau să înlocuiască temporar congregațiunile generale avînd atribuția de a discuta și a lua hotărîri în privința treburilor interne, iar în locul organului de judecată de structură feudală să se constituie în fiecare „jurisdicțiune” cîte un tribunal.

Noul *comitet permanent* al Scaunului Mureș s-a format în septembrie 1862 și se compunea din șase mari proprietari (cei mai bogați, ținînd seama de mărimea impozitului plătit), 14 reprezentanți aleși ai proprietarilor, doi reprezentanți ai orașului Miercurea-Nirajului, trei reprezentanți ai măseriașilor, industriașilor și comercianților și 16 reprezentanți ai satelor. Durata funcției membrilor a fost stabilită pînă la votarea în dietă a legii organizării municipalităților.

Funcționarii principali precum și conducătorii plășilor erau membri de drept în comitet. Oficialul suprem sau locțiitorul lui prezidau comitetul, iar notarul conducea protocolul. De regulă, comitetul se aduna o dată la trei luni, iar în cazuri deosebite de cîte ori era necesar. Președintele avea drept de a dizolva adunarea dacă aceasta lua în discuție probleme care nu țineau de competența sa sau dacă în ședințe se lua atitudine care nu era în concordanță cu normele legale. Comitetul avea următoarele atribuții: discuta și hotăra în privința treburilor interne ale scaunului, potrivit competenței legale a fostelor congregațiuni generale și alegea corpul funcționăresc. Nu avea dreptul de a discuta problemele generale ale imperiului, chestiunile politice de stat, ale armatei, finanțelor precum și probleme care priveau activitatea instanțelor judecătorești. Comitetul avea dreptul de a adresa petiții și propuneri atît Guberniului cît și împăratului în privința lipsurilor în administrație și justiție, ori în alte afaceri care lezau interesele comune ale locuitorilor. De asemenea, avea drept să se pronunțe și să facă propuneri în privința modificării împărțirii administrative, în privința înființării sau desființării posturilor și modificarea salariizării funcționarilor, care însă nu erau valabile fără confirmarea împăratului.

²⁸ Vezi ordinul gubernial nr. 13017 din 19 dec. 1861, în arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal. nr. 1, 1862.

²⁹ Berzeviczy, Albert, *Az abszolútizmus kora Magyarországon* (Epoca absolutistă din Ungaria) 1849–1865 Budapesta, 1932, v. III, p. 390.

³⁰ Arh. St. Tg.-Mureș fond Primăria municipiului Tg. Mureș, Acta politica, nr. 932, 1862.

Alegerea funcționarilor se făcea din câte trei candidați din fiecare religie tolerată, propuși de oficialul suprem. Discuțiile în ședințe se puteau purta în cele trei limbi (română, maghiară, germană), iar validarea și confirmarea protocolului se făcea după obiceiul vechi. Comitetul folosea pecetea veche a scaunului și înainta toate înștiințările și rapoartele Guberniului. Comitetul avea drept de a da funcționarilor instrucțiuni, care erau valabile după aprobarea prealabilă a Guberniului.

Instrucțiunile reglementau și reorganizarea instanțelor de judecată. Scaunele generale și parțiale (vicescaunele) de judecată, de structură feudală n-au putut îndeplini rolul fostelor tribunale și judecătoria. Atât condițiile social-economice și politice, cât și noile legi austriece reclamau instanțe judecătorești alcătuite din judecători de carieră. Din acest motiv s-a dispus înființarea în fiecare „jurisdicțiune” a câte unui tribunal (în unele comitate două), ca primă instanță, compus dintr-un președinte și 6—9 judecători.

Tribunalul Scaunului Mureș — înființat în locul scaunului general, desființat la 29 decembrie 1861, și-a început activitatea la 13 aprilie 1862, avînd sediul în Tg. Mureș. El era compus dintr-un vicejude regal în calitate de prezident, șase asesori, un vîcenotar, un primprocuror, un viceprocuror, un registrator, un arhivar, șapte scribi și doi oameni de serviciu³¹. Pentru asigurarea operativității dezbaterilor, cel puțin doi dintre asesori trebuiau să locuiască în permanență în clădirea tribunalului. Președintele era numit de Guberniu la propunerea oficialului suprem și la recomandarea președintelui Tablei regești.

Asesorii, procurorii și notarul erau numiți tot de Guberniu iar ceilalți de judele suprem regal, în toate cazurile, la propunerea președintelui tribunalului³².

De acum tribunalul funcționa separat de aparatul politico-administrativ, dar sub supravegherea oficialului suprem, iar președintele lui făcea parte dintre oficialii conducători ai scaunului. Judele suprem regal nu avea dreptul de a se amesteca direct în dezbaterile chestiunilor juridice, iar verificări putea face numai prin președintele tribunalului. El trebuia să supravegheze respectarea cu strictețe a procedurii proceselor, completarea cărților funciare, dezbaterea succesiunilor orfanale, starea închisorii etc. În problemele referitoare la chestiuni penale sau civile tribunalul era direct subordonat Tablei regești, avînd în schimb obligația de a informa pe judele suprem regal asupra stadiului proceselor ori de câte ori i se cerea³³.

Tribunalul Scaunului Mureș funcționa ca tribunal colegial de primă importanță continuînd activitatea Tribunalului cercual din Tg. Mureș pe raza de activitate a întregului scaun, cu excepția cauzelor penale trecute în mod special în competența Tribunalului penal din Tg. Mureș, înființat pentru comitate, districte și scaune secuiești în locul Tribunalului provin-

³¹ Arh. St. Tg.-Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 169 și 267/1862.

³² Instrucțiunile din 27 noiembrie 1861, stabileau alegerea președintelui, asesorilor, procurorilor și notarului de către comitetul permanent, ordinele ulterioare însă (din 3 ianuarie 1862 etc.) au modificat aceste prevederi. Vezi Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 405, 1866.

³³ Ibidem.

cial din Sibiu. Totodată judeca în primă instanță și procesele din sfera activității fostului tribunal urbarial. Patru dintre asesori au fost numiți judecători singulari la cele patru judecătoria singulare delegate, înființate câte una la două plăși și anume: Band-Șamsud, Găleşti-Călușeri, Iobăgeni-Silea, Nirajului și Abud-Sovata, toate cu sediul la Tg. Mureș³⁴. Sfera de activitate a judecătorilor era similară cu cea a fostelor judecătoria urbane delegate. Judecătorii erau împuterniciți să cerceteze cazurile de crime și delictе în plășile administrative încredințate.

Atribuțiile procuraturii de stat au trecut în competența procurorilor regali³⁵.

Tribunalul Scaunului Mureș a funcționat în această formă de organizare pînă în iunie 1866 cînd a preluat și atribuțiile Tribunalului penal din Tg. Mureș³⁶.

Pentru rezolvarea problemelor orfanale s-a organizat o sedrie orfanală nouă, compusă din doi asesori cu plată și mai mulți onorifici sub președinția unui vicejude regal. Administrarea bunurilor orfanale și ale neputincioșilor stabilirea valorii, conscrierea și asigurarea averilor și întocmirea socotelilor se făcea după legile austriece în vigoare în timpul absolutismului. Numirea tutorilor și curatorilor, supravegherea acestora, verificarea socotelilor, urmărirea achitării sumelor date cu împrumut, predarea bunurilor celor ajunși la majorat intra în atribuțiunile sedriei orfanale, însă administrarea casieriei orfanale, a rămas în atribuțiile perceptoratorilor cezarocrăiești³⁷.

II. SCAUNUL MUREȘ ÎN TIMPUL REGIMULUI DUALIST

Prin încheierea pactului dualist, în 1867, Transilvania a pierdut în scurtă vreme resturile autonomiei sale politice, fiind înglobată din punct de vedere politic și administrativ Ungariei, contrar voinței majorității locuitorilor ei. După încheierea pactului dualist, în principiu, instituțiile existente în 1848, denumite „constituționale” urmau să-și continue activitatea, cele create în timpul absolutismului fiind considerate fără temei legal. Vechile instituții din 1848, care, în parte, și-au reluat activitatea — cu unele modificări — încă în 1861, reprezentînd însă instituții feudale, nu mai corespundeau noilor condiții social-economice și politice. De aceea trebuiau transformate sau înlocuite cu instituții burgheze, ceea ce s-a întîmplat după 1867.

Pînă la reorganizarea administrației după principiile capitaliste, au fost lăsate în vigoare instrucțiunile austriece privitoare la administrație cît și legile și procedurile juridice existente în timpul „regimului liberal”.

Imediat după sancționarea de către împărat a încorporării Transilvaniei la Ungaria s-a dispus convocarea comitetelor permanente, organe

³⁴ Erdély Nagyfejedelemség Hivatali Tiszti Névtára 1864 évre (Nomenclatorul funcționarilor publici ai Marelui principat Transilvania pe anul 1864), P. I., p. 55 și 72.

³⁵ Ibidem, p. 38.

³⁶ Arh. St. Tg.-Mureș. Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 560, 666 și 739/1866.

³⁷ Activitatea sedriilor orfanale a fost reglementată prin Instrucțiunile din 27 decembrie 1852 (vezi *Landes Gesetz Blatt* 1852, nr. 263 art. III), 23 iulie și 9 august 1854 (vezi *Landes Gesetz Blatt*, nr. 198 și nr. 208, art. IV).

reprezentative ale comitatelor, scaunelor și districtelor formate în 1861 pentru alegerea funcționarilor administrativi, fără modificarea schemelor de funcționare de pînă atunci, și preluarea administrației de la funcționăria austriacă³⁸.

Comitetul permanent al Scaunului Mureș compus din 543 de membri în viață, dintre cei aleși în 1861, s-a întrunit la 17 iulie 1867 și a ales, după vechiul obicei al votului majoritar, vicejuzii regali, notarii, comisarii de plăși, arhivarul, inginerul și medicii, fără a fi propuși candidați de către oficialul suprem³⁹. Pentru exercitarea influenței scaunului asupra instanțelor judecătorești, s-au ales, tot de comitet și asesorii, procurorii și juzii orfanali, la propunerea judeiului suprem regal⁴⁰. Datorită faptului că în timpul regimului liberal, instituțiile administrative nu aveau organe financiare proprii, aceste atribuții fiind rezolvate de percepțoratele cezaro-crăești, în noua situație s-a simțit nevoia creării unor organe financiar-contabile în sinul comitatelor și scaunelor. În acest scop la Scaunul Mureș s-a înființat la 25 septembrie 1867 *caseria scaunului* cu atribuția de a manipula banii încasați din contravenții și răscumpărarea obligațiilor la munci publice și pentru asigurarea salariilor funcționarilor⁴¹.

În perioada anilor 1867—1871 organele administrative ale Scaunului Mureș erau : oficialitatea, prezidentul, biroul notarilor și caseria la centru, iar cele teritoriale erau trei oficii ale vicejuzilor regali și opt ale comisarilor de plăși. În cadrul acestor organe erau 33 funcționari și personalul auxiliar și anume : un jude suprem regal, trei vicejuzi regali, un primnotar, doi viconotari, un casier, un controlor al caseriei, opt comisari de plasă, un medic primar, doi medici secundari, un medic veterinar, un inginer, un arhivar, doi înregistratori, doi scribi, o moașă, un ușier, doi oameni de serviciu și doi curieri călare⁴².

Tribunalul, împreună cu cei patru judecători singulari delegați, avea 55 de funcționari și personal auxiliar : un vicejude regal în calitate de prezident, un procuror șef, un viceprocuror, trei notari, doi arhivari, trei registratori, un șef al biroului de expediție, 12 scribi, doi asesori orfanali, un maestru al închisorii (börtön mester), cinci oameni de serviciu și 10 temniceri. Tribunalul era organizat pe secții : civilă, penală (ca primă instanță pentru unele crime din întreaga Transilvanie în afară de scaunele săsești)⁴³ orfanală, urbarială, biroul prezidențial și biroul închisorii⁴⁴.

În anii imediat următori încheierii pactului dualist, guvernul maghiar a adoptat o serie de legi cu caracter burghez și pe linia administrației de stat. În 1869 s-a votat legea separării justiției de administrație, iar după anul 1870 s-au organizat pe principii noi comunale, orașele și comitatele. Administrația statului maghiar, și în vremea dualismului,

³⁸ Arh. St. Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 581/1867.

³⁹ Ibidem, Comitetul reprezentativ nr. 333/1861—1869, f. 40 183 Ibidem, Oficialitatea, nr. 2497/1867.

⁴¹ Ibidem, Comitetul reprezentativ nr. 333, 1861—69, f. 195—96.

⁴² Ibidem, f. 215.

⁴³ Aceste crime erau : infidelitate față de împărat, lesmajestate, jignirea membrilor familiei împărătești, răzvrătire și răsccoală, violență publică, tulburarea liniștei publice și falsificări de bancnote. Vezi Arh. St. Tg.-Mureș, fond Jude suprem regal nr. 1/1862.

⁴⁴ Ibidem, Arhiva Scaunului Mureș, Comitetul reprezentativ, nr. 333/1861—1869, . 216 și 275.

s-a bazat pe sistemul administrației descentralizate, rolul principal avîndu-l organele comunale și ale municipalităților (comitate și orașe cu drept de municipiu).

Municipalitatea reprezenta o comunitate constituită, în principiu, din întreaga populație a unui teritoriu determinat, care exercita în mod autonom administrarea acestui teritoriu, îndeplinea pe plan administrativ local măsurile puterii de stat.

Conform legii din 1870⁴⁵ în treburile interne privind teritoriul pe care-l administra, municipalitatea lua măsuri în mod independent, emitea hotărîri și întocmea regulamente pe care le executa prin organele proprii, își alegea funcționarii, stabilea cheltuielile autonomiei locale și ale administrației, se îngrijea de acoperirea cheltuielilor și era în contact direct cu guvernul.

Comunitatea municipalității (törvényhatóság egyeteme) era reprezentată prin *consiliul municipal* (törvényhatósági bizottság), care exercita drepturile acordate municipalității prin adunările generale. Consiliul municipal era alcătuit din membri aleși (pe timp de șase ani) și membri de drept, care făceau parte din consiliu în baza impozitului plătit. Aceștia din urmă erau numiți viriliști și erau acele persoane care plăteau cel mai mare impozit. Membrii aleși constituiau jumătate din numărul total al membrilor consiliului (consiliile municipale ale comitatelor aveau de la 120 pînă la 600 de membri în funcție de numărul populației, alegerea lor făcîndu-se în baza sistemului electoral censitar). În fiecare municipalitate la 500 de locuitori revenea cîte un membru în consiliul municipal, însă jumătate fiind de drept, cel ales reprezenta 1.000 de locuitori. Alegerile se făceau pe circumscripții electorale de către comisii ocazionale numite de consiliul municipal.

În afară de membrii aleși și viriliști la adunările generale mai participau ca membri din oficiu: vicejudele regal *, notarii, jurist consultul, președintele și asesorii sedriei orfanale, comisarii de plăși, casierul principal, medicul primar, inginerul șef, arhivarul, tutorele public, contabilul și primarii orașelor cu consiliul de pe teritoriul municipalității. Prin urmare numărul membrilor de drept ai consiliului municipalității era mai mare decît jumătate, față de numărul membrilor aleși.

Adunarea generală trebuia convocată cel puțin de două ori pe an. Președintele ei era judele suprem regal, iar în lipsa acestuia vicejudele regal.

Consiliul municipal rezolva următoarele probleme: întocmirea de regulamente obligatorii pe teritoriul municipalității în probleme nereglementate de legi și ordonanțe; împărțirea pe plăși și pe circumscripții electorale a teritoriului administrat, construirea de drumuri și edificii publice din fondurile proprii; organizarea lucrărilor publice, administrarea patrimoniului municipalității și a veniturilor realizate (din imobile, fundații, impozite adiționale, taxe etc.); stabilirea impozitului adițional al municipalității (acest impozit putea fi stabilit pînă la un anumit procent al impozitelor directe) pentru acoperirea unor cheltuieli locale, alegerea funcționarilor, a comisiei permanente, a comisiilor de validare și de veri-

⁴⁵ Vezi *Corpus Iuris Hungarici, 1869–1871 évi törvényczikkek*. (Articole de legi din anii 1869–1871) Budapesta, Edit. Franklin, 1896, p. 211–221.

* Deoarece conform legii XLII din 1870 vechile denumiri ale funcțiilor în diferite municipalități au fost menținute în continuare, noi vom folosi cele uzuale la Scaunul Mureș.

ficare cât și a unor delegații ocazionale ; înlocuirea unor funcționari superiori suspendați de judele suprem regal ; verificarea, achitarea sau suspendarea funcționarilor, reglementarea salariilor funcționarilor și a personalului auxiliar, înființarea sau desființarea unor funcții sau servicii, verificarea caserilor subordonate municipalității, rezolvarea apelurilor înaintate de comune ; dezbateră diferitelor propuneri etc. Executarea unora dintre aceste drepturi a fost îngrădită de puterea centrală. Astfel hotărârile privind patrimoniul municipalității, stabilirea bugetului, înstrăinarea averii imobile, cheltuieli neprevăzute în buget (încheierea sau desființarea contractelor, ridicarea edificiilor publice) înființarea sau desființarea de oficii etc. se puteau executa numai după ce au fost confirmate de Ministerul de Interne.

În numele comunității, consiliul municipal se putea adresa prin memorii guvernului, înainte de a fi aplicate unele măsuri guvernamentale, dacă le considera contrare legilor sau dacă aplicarea acestora ar fi adus prejudicii scaunului. De asemenea se putea adresa guvernului spre a-l influența în emiterea unor dispoziții favorabile municipalității. Consiliul municipal avea dreptul să refuze perceperea impozitelor și prezentarea recruților, dacă acestea nu au fost votate de parlament.

În cadrul consiliului municipal funcționau următoarele comisii speciale : comisia permanentă (állandó választmány) comisia de validare (igazoló választmány), comisia permanentă de verificare (állandó bíráló választmány) și comisia de propuneri (kijelölő választmány).

Comisia permanentă pregătea problemele mai importante ce urmau să fie discutate în adunarea generală. La Scaunul Mureș ea se compunea din 40 de membri, aleși pe timp de trei ani de consiliul municipal⁴⁶. Președintele ei era vicejudele regal, iar vicepreședinții se alegeau pe subcomisii, formate după necesitate. Sarcina comisiei permanente fiind pregătirea celor mai importante probleme ale autoadministrației, analiza și făcea propuneri în următoarele chestiuni : întocmirea de instrucțiuni, stabilirea împărțirii administrative și a circumscripțiilor electorale ; luarea de măsuri privitoare la drumurile de circulație ale municipalității, edificiile și construcțiile publice ; împrumuturi ; crearea sau lichidarea capitalurilor ; stabilirea proiectului de buget și verificarea dărilor de seamă despre cheltuieli ; reglementarea salariilor funcționarilor și a personalului auxiliar și manipulant, înființarea sau desființarea de funcții, pregătirea rezolvării în a doua instanță a chestiunilor comunelor, conform legii comunale. Pe lângă acestea își exprima părerea în toate acele probleme care i-au fost repartizate de vicejudele regal sau de adunarea generală. Comisia permanentă se întrunea cu 10 zile înaintea adunării generale, iar în ședințe se întocmeau procesele-verbale obișnuite, constatările prezentându-le în scris consiliului.

Comisia de validare întocmea ori modifica la sfârșitul fiecărui an lista persoanelor care plăteau cel mai mare impozit, stabilind membrii de drept (viriliști) ai consiliului. Ea se compunea din cinci membri aleși de consiliul municipal și din trei membri desemnați de judele suprem regal, pe timp de un an, dintre care unul era preșident.

⁴⁶ Arh. St. Mureș, fond Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal, nr. 37/1872, p. 10.

Comisia permanentă de verificare se compunea din cinci membri aleși pe timp de trei ani de către consiliul municipal, prezidată de judele suprem regal, și aducea hotărâri în diferite cazuri apelate de comisia de validare.

Comisia de propuneri avea în atribuții desemnarea funcționarilor propuși spre alegere. Ea se compunea din judele suprem regal în calitate de președinte și șase membri ai consiliului municipal (trei aleși iar trei numiți de judele suprem regal). Pentru fiecare funcție erau desemnați câte trei candidați din care adunarea generală alegea unul, realegerea funcționarilor făcându-se din șase în șase ani.

Pentru organizarea alegerilor de deputați în parlament și întocmirea listelor electorale conform legii XXXIII din 1874 s-a format în fiecare municipalitate câte o *comisie centrală* (központi választmány)⁴⁷. Comisia centrală era aleasă pe o perioadă de trei ani (până la această dată comisia se forma ocazional, de câte ori se alegeau deputați la dietă: în 1848, 1862, 1865 etc.) și corespundea direct cu Ministerul de Interne și cu alte instituții, președintele ei fiind vicejudele regal.

Reorganizarea Scaunului Mureș conform legii municipalităților din 1870 a avut loc în noiembrie 1871 — ianuarie 1872. Din 79.720 de locuitori ai celor 128 sate erau 9.787 de alegători care desemnau 80 de reprezentanți în consiliul municipal din totalul de 160 membri⁴⁸. S-a desființat oficialitatea, atribuțiile ei fiind preluate de vicejudele regal. Circumscripțiile, organele intermediare între scaun și plăși s-au desființat, ca și funcțiile de vicejude regal (fostii conducători ai circumscripțiilor). S-a efectuat și o reîmpărțire a comunelor pe plăși, fără modificarea numărului lor, doar în locul plășii Abud s-a creat plasa Văleni (Vaja).

S-a schimbat radical rolul judeului suprem regal. Devenind reprezentantul guvernului, era numit de rege, la propunerea ministrului de Interne și nu făcea parte din organismul municipalității față de care nici nu avea răspundere. El supraveghea administrarea autonomă a scaunului și veghea ca ordonanțele guvernamentale să fie executate, în caz contrar având drepturi disciplinare asupra funcționarilor. La propunerea vicejudeului regal, numea personalul auxiliar și manipulant.

Hotărârile adunărilor generale și dispozițiile guvernamentale erau executate de organele și funcționarii scaunului. O parte erau aleși: vicejudele regal, primnotarul, doi vichenotari, președintele sedriei orfanale, juristconsultul, casierul, medicul primar, inginerul, contabilul, tutorele public (közgyám), doi asesori orfanali, notarul sedriei orfanale și opt comisari de plasă. Funcționarii numiți de judele suprem regal — personalul auxiliar, manipulant și de serviciu — erau: controlorul, arhivarul, doi înregistratori, trei scribi ai oficiului vicejudeului regal, opt scribi ai comisarilor de plăși, doi medici secundari, medicul veterinar, moașa, temnicerul (várnagy), ușierul, doi oameni de serviciu, doi curieri călare și doi temnicieri administrativi (közigazgatási börtönor), în total 49 de persoane⁴⁹.

Conform noilor legi de reorganizare administrativă s-a lichidat (cu excepția chestiunilor orfanale) obiceiul vechi de a rezolva problemele în

⁴⁷ *Corpus Iuris Hungarici*, 1872—74 évi tövényczikkek (Articolele din anii 1872—1877) Budapesta, Edit. Franklin, 1896, p. 318—319.

⁴⁸ Arh. St. Tg.-Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal nr. 37/1872, p. 5—7.

⁴⁹ Ibidem, p. 8.

ședințe și s-a lărgit sfera activității funcționarilor, prin care s-a îmbunătățit operativitatea în administrație, iar pe de altă parte s-a introdus responsabilitatea personală, intensificându-se controlul puterii centrale asupra administrației locale.

Vicejudele regal era primul funcționar al scaunului⁶⁰. În numele municipalității conducea administrația scaunului și lua măsurile în toate cazurile în care nu era nevoie de hotărîrea adunării generale. Executa toate hotărîrile adunării generale dar în același timp se îngrijea și de executarea măsurilor guvernamentale adresate municipalității. Vicejudei regal îi reveneau sau i se aduceau toate scrisorile, rapoartele, petițiile destinate municipalității, și de asemenea, actele scaunului. Era forul de apel în toate chestiunile administrative în care comisarul de plasă dispunea ca autoritate de gradul I; dispunea de funcționarii și de personalul auxiliar, era președintele civil al comisiei de recruți, verifica periodic casierile municipalității, raporta adunării și judei suprem regal situația Scaunului, lua măsuri pentru pregătirea de către comisia permanentă a lucrărilor pentru adunarea generală; în cazuri extrem de urgente rezolva și probleme din sfera de activitate a consiliului municipal; era obligat să verifice activitatea comisiilor de plăși și a autorităților comunale, stăbulea activitatea personalului auxiliar și manipulant etc.

Primnotarul era referentul consiliului municipal, al comisiei de revizie (számonkérő szék) în probleme administrative și al comisiei permanente și întocmea procesele-verbale ale acestora. Era referentul la actele repartizate spre rezolvare lui de vicejudele regal și-l înlocuia pe acesta; răspundea de biroul notarilor și de arhiva municipalității, elibera extrase din procesele-verbale ale adunărilor generale dar numai din însărcinarea superiorului direct și îndeplinea toate sarcinile primite de la vicejudele regal și adunarea generală.

Vicenotarii întocmeau procesele-verbale ale comisiilor de validare, de verificare etc., eliberau certificate și erau referenți în problemele încredințate lor de vicejudele regal.

Juristconsultul (tiszti ügyész) era păzitorul legilor, uzanțelor și regulamentelor autoadministrării și ale adunărilor generale. Era consultat în toate chestiunile importante din punct de vedere juridic asupra cărora întocmea rapoarte în scris. Făcea cercetări în cazuri disciplinare și reprezenta municipalitatea în toate procesele cu particularii. Din oficiu era membru al sedrii orfanale.

Comisarii de plasă în calitate de șefi ai plășilor supravegheau toate comunele în privința administrației publice și pe toți locuitorii din punct de vedere al moravurilor și sănătății. Executau sarcinile prevăzute de lege din punct de vedere financiar (impozite), organizau învățămîntul public etc.

Și atribuțiile celorlalți funcționari erau stabilite în mod amănunțit prin instrucțiunile emise de consiliul municipal. Sarcinile medicilor, inginerului și ale celorlalți funcționari fiind asemănătoare cu cele prezentate în prima parte ne vom opri numai la *arhivarul scaunului*. Din 1872 arhiva-

⁶⁰ *Corpus Iuris Hungarici, Az 1869–1871 évi törvények* (Articole de legi din anii 1869–1871) Budapesta, Edit. Franklin, p. 217–219 și Arhiva Scaunului Mureș, Jude suprem regal nr. 37/1872.

rul nu mai era ales, ci numit de judele suprem regal pe termen nelimitat. El era păzitorul arhivei municipalității avînd grijă de curățenia și ordinea în arhivă, înlăturînd orice pericol care ar fi putut dăuna arhivei. Numai el avea dreptul să elibereze extrase de interes personal la ordinul vicejudeului regal sau al sedriei orfanale pentru care primea o retribuție stabilită. Validarea acestor extrase se făcea de vicejudele regal sau de notari. După rezolvarea și depunerea actelor în arhivă (vezi capitolul precedent), arhivarul le clasa pe categorii și în ordinea crescîndă a numărului de bază. Categoriile de acte erau: I. legi și instrucțiuni primite de la forurile superioare, sau emise de municipalitate; II. probleme dezbătute de adunarea generală împreună cu procesele verbale de ședință; III. toate chestiunile disciplinare; IV. probleme administrative de orice fel, rezolvate de administrația centrală a Scaunului; V. actele sedriei orfanale; VI. actele comisarilor de plăși predate spre păstrare; VII. actele particularilor depuse cu permisul vicejudeului regal, cu evidență separată. Pentru paza și manipularea acestor acte arhivarul primea de la particulari patru crișari anual. Numărul categoriei se nota pe fiecare act lingă numărul de înregistrare și evidența lor se ținea în indexul alfabetic și în registrul numeric de control.

Sedria orfanală — în urma separării instanțelor de judecată de administrație, autoritatea orfanală și tutelară se restringea numai la chestiuni administrative: stabilirea și declararea risipitorilor; punerea sub curatelă a debililor mintali; numiri de tutori și curatori și verificarea lor în chestiuni de socoteli, despăgubiri etc.; dezbaterrea succesiunilor orfanale; asigurări de proprietăți aflate sub tutelă sau curatelă etc. Sedria orfanală funcționa independent și ținea legătura cu autoritățile — inclusiv cele centrale — cu instanțele judecătorești și cu organele încredințate cu executarea chestiunilor orfanale sau tutelare. Recursuri împotriva hotărîrilor sale se înaintau Ministerului de Interne. Ea era subordonată consiliului municipal, raportînd semestrial adunării generale activitatea depusă. Sedria orfanală se compunea dintr-un președinte, doi asesori, juristconsultul, contabilul, notarul, tutorele public, iar registratorul fără drept de vot.

În scopul uniformizării diferitelor forme ale municipalității și datorită tendinței permanente și crescînde de a intensifica influența și controlul puterii centrale asupra administrației locale, diferite forme de organizare teritorial-administrative provenite din feudalism s-au desființat în 1876 prin legea XXXIII⁵¹. Cu acest prilej s-a procedat și la o reîmpărțire teritorială. Noile municipalități au primit o singură denumire „comitat” (megye). În Transilvania în urma acestor măsuri s-au desființat scaunele și districtele. Cu acest prilej a fost lichidat definitiv și Scaunul Mureș din teritoriul căruia, la 4—5 septembrie 1876, împreună cu cercul de sus al comitatului Turda și cu unele sate din comitatul Cluj și din fostul district Năsăud, s-a format *comitatul Mureș-Turda*⁵².

⁵¹ *Corpus Iuris Hungarici, 1875—76 évi törvénytörvények* (Articole de legi din anii 1875—76), Budapesta, 1896, Edit. Franklin, p. 481—488.

⁵² *Ibidem*, p. 482.

III. ARHIVA SCAUNULUI

Reorganizările din 1860—1861 au reînviat administrația descentralizată a scaunului prin care s-a redobândit și dreptul ținerii arhivei proprii formată din arhiva preluată de la instituțiile absolutiste desființate și arhiva veche creată pînă la revoluția din 1848. În noua situație însă nu s-a putut continua și vechiul sistem de arhivare. După obiceiul feudal materialul documentar era grupat pe categorii mari: ordine guberniale și ale oficialilor supremi, acte administrative (politice), protocoale, procese-penale, acte juridice civile privitoare la particulari etc. întocmind pentru ele, ulterior creării, indexe alfabetice sau repertorii. Noile organe, chiar și oficiile de plăși, au preluat sistemul austriac de registratură și de rezolvare scriptică sistematizată a tuturor chestiunilor. În această situație s-au creat serii de acte înregistrate separat. Doar protocoalele de ședință ale adunărilor generale au fost menținute în aceeași serie, chiar și după reorganizarea din 1876. Odată cu aplicarea legii municipalităților din 1870, practica păstrării actelor conform creării lor de diferite organe ale scaunului s-a modificat prin stabilirea celor șapte categorii de acte. Categoria și numărul de bază (numărul la care s-a conexas) al actului se menționa în registrul numeric de control.

Arhiva judeului suprem regal avea un regim aparte. Ea nu era dată în custodia arhivarului ci a registratorului prezidențial, care nici nu aplica sistemul clasării pe categorii a actelor, ci le ordona după numărul de înregistrare.

Arhivele create de instituțiile absolutiste au fost preluate de Scaun (cu excepția actelor prezidențiale, considerate foarte importante, care s-au centralizat la Guberniu) adunîndu-se o cantitate mare de material ce ridica probleme de ordonare și de descongestionare a depozitelor. Pentru rezolvarea problemei de spațiu s-a trecut la selecționarea arhivei, în primul rînd a celei din epoca lui Bach dar și a celei din perioada feudală. În 1870 o comisie condusă de arhivar a efectuat prima selecționare a arhivei scaunului⁵³. În decursul anilor s-au mai efectuat selecționari care atingeau și integritatea arhivei creată în perioada la care ne-am referit, multe din ele fiind distruse, cu toate că aveau valoare documentară. Acest lucru se datorește și faptului că interesul față de arhivă a scăzut simțitor. Dacă pînă în anul 1848 arhiva era socotită în primul rînd păstrătoarea privilegiilor nobililor și a administrației autonome, de acum se impunea tot mai mult folosirea actelor în scopuri practice, scăzînd interesul față de arhiva veche. Cu aceasta se poate explica și faptul că din 1871 arhivarul a devenit un funcționar auxiliar, numit, care în multe cazuri nici nu avea pregătirea necesară pentru îndeplinirea sarcinilor.

Materialul documentar existent reflectă activitatea desfășurată de organele și funcționarii Scaunului. Actele s-au păstrat pe serii fiind respectată structura pe registraturi și în cadrul acestora pe numere de bază:

⁵³ Arh. St. Tg.-Mureș, Arhiva Scaunului Mureș, Comitetul reprezentativ nr. 333/1861.-1869, f. 315—16 și Jude suprem regal nr. 145/1870.

— materialele organelor reprezentative : protocoalele de sedință ale adunărilor generale și ale comisiei permanente, actele alegerilor de reprezentanți în consiliul municipal și ale deputaților în parlament.

— actele prezidențiale : ordinele guberniale și guvernamentale și rapoartele organelor locale adresate judei suprem regal referitoare la organizarea administrativă, alegeri, viața social-economică, plângeri împotriva abuzurilor autorităților, rezolvarea unor conflicte dintre locuitori etc.

— actele oficialității (din 1872 a vicejudei regal) : ordine, rapoarte, tabele de evidențe, situații referitoare la problemele curente ale administrației scaunului, construcții și întrețineri de drumuri, reglarea cursurilor râurilor, învățământul public, sănătatea publică, recrutări, sprijinirea autorităților fiscale pentru stringerea impozitelor, stringerea taxelor adiționale etc.

— actele vicejuzilor regali (1861—1871), ale comisarilor de plăși și ale instanțelor de judecată, s-au păstrat foarte fragmentar, mai complete fiind doar seriile registrelor de intrare — ieșire și indicele alfabetice ale acestora.

Deși lipsurile existente în materialul documentar din anii 1871—1876 fac mai dificilă cercetarea acestei perioade, Arhiva scaunului Mureș are o deosebită valoare fiind principalul izvor de documentare pentru cunoașterea trecutului istoric al unui teritoriu destul de întins din centrul Transilvaniei.

Urmărind evoluția Scaunului Mureș, una dintre formele de organizare și de administrare autonomă secuiască din Transilvania, constatăm că acesta s-a format și s-a dezvoltat în timpul evului mediu, având caracteristici proprii neîntâlnite la comitate și districte. Treptat a suferit modificări esențiale determinate de înlocuirea orânduirii feudale cu cea capitalistă.

Vechile instituții teritoriale s-au transformat deoarece în condițiile dominării relațiilor capitaliste, o administrație greoaie și descentralizată frâna dezvoltarea noilor relații burheze. Dacă analizăm evoluția Scaunului Mureș de după revoluția burhezo-democratică din 1848 constatăm că dese modificări și reorganizări au avut drept scop adaptarea administrației locale la cerințele climatului social-politic capitalist ce s-a realizat în parte în 1871—1872, lichidând în 1876 și ultimele rămășițe ale instituțiilor feudale, înlocuindu-le cu comitate de tip burhez.

RÉSUMÉ

Le district administratif (scaun) de Mureș, l'une des formes de l'organisation et de l'administration autonome des Szeklers de la Transylvanie, s'est constitué et s'est développé pendant le Moyen Age, ayant des caractéristiques propres, inexistantes pour les comitats et les districts. Peu à peu il a souffert des modifications essentielles déterminées par le remplacement du régime féodal par le régime capitaliste.

L'article fait une analyse de l'évolution du district administratif de Mureș après la révolution démocratique bourgeoise de 1848, donc dans la période 1861—1876 quand on a adapté l'administration locale aux exigences du climat politique et social du régime capitaliste. En 1876 sont liquidés les derniers vestiges des institutions féodales, celles-ci étant remplacés par des comitats bourgeois.

Les informations concernant le district administratif de Mureș sont prises des documents archivistiques qui réussissent à clarifier le rôle et les particularités de cette institution.

O CRONICĂ NECUNOSCUTĂ CU PRIVIRE LA DOMNIA LUI GRIGORE D. GHICA (1822—1828)

M. REGLEANU

Datorită consecințelor cauzate de revoluția condusă de Tudor Vladimirescu și a doleanțelor formulate de boierimea cu idei înaintate către Poartă, aceasta consimte să se reinstaureze după mai bine de un secol domniile pămîntene în cele două principate de dincoace de Carpați, emițînd la 1 iulie 1822 cele două firmane pentru numirea lui Grigore Ghica în Muntenia și a lui Ioan Sandu Sturza în Moldova. Populația-nevoiașă, negustorimea mărunță și alte pături ale societății nutreau mari speranțe pentru îmbunătățirea sorții lor datorită reformelor administrative și financiare ce vor înfăptui noii domni. Însă, ca urmare a dependenței față de Poartă aceste reforme interne n-au putut fi înfăptuite. Militia națională nu a putut fi organizată ca o consecință a prezenței trupelor de ocupație; negoțul continua să fie stingherit atît de neguțătorii turci care cutureiau țara pentru aprovizionarea împărăției cît și de restricțiile impuse de Poartă regimului vamal al principatelor. Obligațiile în bani și natură către Poartă se mențin după hătișeriful din 1802.

Ca urmare a ostilității manifestate de Poartă față de greci pentru că s-au ridicat spre a-și dobîndi independența s-a hotărît ca egumenii greci de la mănăstirile din principate să fie înlocuiți cu egumeni autohtoni. Această hotărîre a fost însă anulată la intervenția Rusiei țariste interesată în politica sa orientală¹.

Astfel, just aprecia A. D. Xenopol că nu persoanele erau de vină, ci sistemul în care erau prinse. Sistemul zis fanariot și care în realitate era mai vechi decît vremea fanarioților n-a fost posibil fără stăpînirea turcească și de aceea a continuat și sub primii domni pămînteni².

Deși această perioadă istorică a domniilor pămîntene este în general cunoscută din studiile elaborate pe baza rapoartelor consulare și a altor

¹ I. C. Filitti, *Frământări politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932.

² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 171, după A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. I, vol. V, București, 1892, p. 253.

materiale ³, ne-am propus să redăm aici, pe scurt, cuprinsul unui caiet, format din 10 file (36 × 23,5 cm) din care una nescrisă, în care se expun, în limba franceză, într-un mod encomiastic câteva date referitoare la domnia lui Grigore Dimitrie Ghica ⁴.

Autorul acestei narațiuni presupunem că este doctorul Apostol Arsachi care ocupa în această vreme funcția de secretar al curții domnești (ministrul Afacerilor Externe) și deci, putea lua cunoștință directă de toate evenimentele petrecute aici. Pe lângă aceasta redacția caietului în limba franceză ne determină să ne gândim tot la el, deoarece în acea vreme puține persoane dintre cele din anturajul domnului cunoșteau această limbă.

Manuscrisul este original avînd textul scris pe jumătatea din dreapta a colii, partea stîngă fiind rezervată pentru diferite completări contemporane, majoritatea în limba franceză făcute de autor, iar câteva în limba rusă de o altă persoană. Acestea din urmă sînt cu caracter interogativ cerînd lămurirea celor expuse în următoarele pasagii : f. 1 v. ... „ce mémoire fut dicté pour savoir qu'il devait nécessairement respirer la même exasperations” ; f. 2 v. : „Il aurait préféré un autre, en faveur duquel il avait beaucoup intrigué à la Porte” ; f. 2 v. : „Il voulut d'abord que le prince nomât un de ses protégés samesch (chef de la chancellerie) de la vestiarie” ; f. 3 : „Ils voulaient corrégner” ; f. 4 v. : „... ayant aboli deux charges” ; f. 5 : „Elles montraient à une somme considerable” (datoria publică).

Cuprinsul acestor notații nu l-am redat pentru că ne-a fost imposibil să le descifrăm. Caietul a fost scris în timpul redactării Regulamentului organic (1829—1830), deoarece cînd autorul vorbește de comitetul format pentru reorganizarea administrativă potrivit convenției de la Akkerman spune următoarele cuvinte : „Comitetul care lucrează astăzi în același scop, cuprinde cam aceleași persoane care au fost alese atunci” ; adaugă apoi că „acum se lucrează mai în voie și un timp mai îndelungat, pentru că și starea de lucruri diferă”.

Și cum în primul comitet au fost aleși, pe lângă alții, Grigore Băleanu, Iordache (Gheorghe) Filipescu, Ștefan Bălăceanu și Alecu Vilara ⁵, iar în cel de al doilea numai aceștia, nu încapе nici o îndoială asupra timpului redactării.

Autorul își începe narațiunea prin a arăta că în martie 1821 cînd a izbucnit revoluția Grigore Ghica, atunci ban, împreună cu „toți boierii” și aproape toți locuitorii mai înstăriți s-au refugiat în Transilvania. El se înapoiază în țară în toamna aceluiași an la chemarea comandantului oștilor turcești, este pus în fruntea Divanului și imediat după aceasta este înălțat la rangul de spătar printr-un ordin al pașei de Silistra.

În primăvara anului următor, însoțit de cinci boieri fu adus la Silistra și de aici la Constantinopol. Aici, la Constantinopol, un comisar turc, numit ad-hoc, îi pune să redacteze un memoriu care să cuprindă măsurile ce se vor lua pentru asigurarea liniștei țării. Însuși comisarul turc le-a

³ I. C. Filitti, *Încercări de reforme în Mundenia sub Grigore Vodă Ghica (1822—1827)* în „Convorbiri literare” nr. 10, anul XL (1906), p. 905—924 ; Idem, *Frământări politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932 ; Idem, *Cîteva documente politice muncene de la 1822 în „Arhivele Olteniei”*, X (1931), p. 247—259 ; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, 1938, pp. 277—312.

⁴ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, ms. nr. 1838.

⁵ Hurmuzaki, X, p. 605.

dictat aceste măsuri, care, spune autorul, reflectau minia pe care o nutrea guvernul turc împotriva grecilor pentru că s-au răzvrătit.

Aceste măsuri constau din: excluderea grecilor din toate funcțiile civile și ecleziastice, sechestrarea averilor celor absenți și mai ales acelor din Fanar, a lua din minile lor conducerea mănăstirilor închinată și în fine, dacă e posibil, a-i expulza pe toți din Muntenia.

După cum rezultă din cele relatate mai jos, primul domn pămîntean restaurat în Muntenia n-a avut o guvernare liniștită; el a avut neînțelegeri atît cu pașa de Silistra cît și cu o parte din boierimea autohtonă. Domnul — se spune mai departe — era supus direct pașei de Silistra, anume Gavanazoglu, numit nazîr al celor două principate și investit cu puteri nelimitate.

Cei doi domni ale căror firmame de numire li s-au înmînat la Constantinopol au primit investitura de la pașa de Silistra. Gavanazoglu s-a stabilit în București, fiind totodată și comandantul celor două mii de beșlii care constituiau garda țării. Numirea direct de către pașă a secretarului de limbă turcă al curții (divan efendi) și a interpretului a nemulțumit pe domn. Pe de altă parte pașei de Silistra nu-i era pe plac întronarea lui Ghica, deoarece el preferase o altă persoană pentru care uneltise la Poartă. Nemulțumit era pașa și pentru modul de comportare a domnului, care nu-i permitea să se amestece în treburile interne ale țării, limitîndu-i atribuțiile la paza și menținerea liniștii. Astfel, pașa propune o anumită persoană să fie numită în postul de vistier, iar pe Băltărețu să-l ridice dintr-o dată la rangul de boier din prima treaptă. La refuzul domnului care îl amenință că dacă se mai amestecă în astfel de treburi el este hotărît a se înapoia la Constantinopol, pașa renunță să mai exerceite asemenea presiuni.

Pe de altă parte, cîțiva boieri cu partidele lor „amețiți de ideile secolului” socoteau că prin restaurarea domniilor pămîntene aveau și ei dreptul la tron și unelteau în acest sens. În această ordine de idei se înscrie arzmahzarul boierimii nemulțumite de guvernarea lui Ghica trimis la Poartă imediat după sosirea la Constantinopol a noului ambasador rus, Ribeaupierre. Ca urmare a acestuia, atît demnitarii de la Poartă cît și numitul ambasador, cunoscînd adevărata stare de lucruri care izvoră din spiritul de partid al boierimii, au trimis domnului o scrisoare în care se situau alături de el.

Pentru a scoate în evidență patriotismul (de clasă n.n.) al domnitorului, autorul arată că din ordinul Porții a fost arestat și exilat Alexandru Vilara, unul dintre marii boieri, iar prin mijlocirea lui Gavanazoglu au fost arestați boierii Cocorăscu și Nicolescu, ultimul pentru că fiind ispravnic de Focșani a făcut scăpat pe unul din răsculați. La intervenția domnului acești doi din urmă au fost eliberați. În chestiunea lui Vilara însă nu i s-a permis domnului să intervină pînă cînd însuși Poarta i-a sugerat să ceară eliberarea lui.

Printre primele măsuri luate de domn imediat după instalarea lui în București — spune autorul — se înscrie stăvilirea ridicării continue, din vreme în vreme, a havaieturilor luate de marii dregători de la subalternii lor și de aceștia de pe spinarea locuitorilor, fapt care i-au adus la mare sărăcie și strîmtoare. În acest scop cere marilor boieri ca în adunarea tuturor să stabilească cuantumul havaietului pentru fiecare dregătorie

în parte ⁶. Boierii nu consimt la cererea domnului — relatează I. C. Filitti — și propun un spor la vinărici și oierit, plus un ajutor pe doi ani de la mănăstiri și dau de la ei numai o taxă de 20 taleri de fiecare scutelnic și cite 10 taleri de poslușnic ⁷.

Totuși domnul nu renunță la proiectul său și stabilește în cursul anului 1823 lefurile și havaieturile ispravnicilor, ale sameșilor județelor, ale zapciilor de plasă ⁸, precum și ale altor dregători.

Pentru a convinge pe cititor de înlesnirile aduse țării cu această măsură luată de Ghica, autorul propune compararea listei lefurilor stabilite de noul regulament cu cel din timpul domnilor greci.

Nemulțumiți s-au arătat boierii și când domnul a desființat cele două slujbe, și anume aceea a vornicului de cutie și a directorului casei de milostenie ⁹. Este just, se întreabă autorul, ca un boier să primească 2000 de lei pe lună și uneori chiar 5000 sub titlul de director al casei de milostenie fără a face nimic știind că acești bani cad în sarcina contribuabililor? În urmă aceste două case au fost reorganizate de Ghica.

O altă măsură luată de domn a constat în achitarea datoriilor țării, care se ridicau la o sumă considerabilă și autorul consideră ingenioase și juste mijloacele pe care le-a folosit pentru eliberarea țării de sub această grea povară ¹⁰. Mai departe se aduc elogii lui Ghica pentru grija pe care a arătat-o caselor publice; prețuirea acordată școlilor prin îmbunătățirea lefurilor profesorilor și a condițiilor de învățământ ale școlarilor, lucrărilor inițiate pentru ameliorarea căilor de comunicație.

În chestiunea mănăstirilor închinat, domnul a instituit o comisie care urma să schimbe egumenii greci cu egumeni autohtoni, luând de la cei greci averile mănăstirilor cu catastif și predîndu-le celor noi numiți ¹¹. Se știe însă că aceste măsuri nu avură nici o urmare din cauza intervenției Rusiei țariste, cu interese politice în Orient.

⁶ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, ms. nr. 86, f. 276 v. Porunca domnului din 15 septembrie 1822.

⁷ I. C. Filitti. *Încercări de reforme în Muntenia sub Grigore Vodă Ghica* în „Convorbiri literare” nr. 10, anul XL (1906), p. 910. Filitti face observația, că domnul ceruse boierilor să sacrifice o parte din havaieturile lor pentru achitarea datoriilor țării.

⁸ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, ms. nr. 106, f. 50. Document din 15 august 1823 intitulat „Întocmirea” ce s-au legiuit pentru drepturile ce au, pentru datoriile ce se cuvine a le păzi ispravnicii, sameșii, zapcii plășilor.

⁹ Într-o scrisoare din 13 mai 1825 a lui Kreuchely, consulul Prusiei la București către von Miltitz se spun următoarele: „Pană Costescu care fusese locțiitor-vornic de cutie a fost făcut logofăt de obiceiuri în locul lui Grigore Fălcoianu. Această cutie (casa văduvelor și a sărmanilor) a fost privată de șef și administrată de vistier. Cea mai mare parte din pensii, în deosebi cele mici, au fost suprimate și numai la marile sărbători distribuia mitropolitul cîteva milostenii; domnul însă dădea din această cutie pensii destul de mari cîtorva persoane favorite. Restul, adică ceea ce nu se distribuia în modul arătat este folosit la amortizarea faimoasei datorii publice (*Hurmuzaki*, X, p. 323).

¹⁰ Datoria se ridica la suma de 5.360.000 de taleri și a fost suportată de păturile de jos ale populației, în special de țărănimea impusă la aceleași contribuții ca în vremea ocupației turcești. Bolerimea nu a contribuit decît cu 500.000 de taleri sumă realizată din impunerea scutelnicilor și a poslușnicilor. În afară de aceasta, din 1823 se recurge la introducerea taxei speciale pentru înnoirea anuală a sineturilor breslelor și a neamurilor (*Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 912–413).

¹¹ Vezi porunca domnului din 28 decembrie 1822, în Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, ms. nr. 105, f. 32 v.

Oltenia era obligată să procure pașei și garnizoanei din Vidin o cantitate de unt care se ridica la o sumă considerabilă, din care trăgeau altădată mari profituri domnii și boierii ce-l înconjurau. Ghica a redus această obligație la suma de numai 16.000 de taleri. Tot așa a procedat și în chestiunea belicului, adică a procurării de oi pentru Constantinopol.

După patrușprezece luni de ședere în București, Gavanazoglu este înlocuit cu Ahmed aga. În primăvara anului 1825, Galib pașa, devenit vizir, văzînd presiunile puterilor străine pentru evacuarea completă a oștirilor turcești din principate, scrie celor doi domni să ceară reducerea la jumătate a acestora, indicîndu-le totodată și conținutul cererii ce aveau să facă. Ghica a înțeles sensul cererii și conformîndu-se, Ahmed aga a primit ordin de a evacua jumătate din oștirea turcă. Domnul Moldovei s-a opus evacuării trupelor pentru motivul menținerii ordinei în țară; în urmă s-a aplicat și acolo aceeași măsură.

Relatînd că în iulie 1825 pașa de Silistra (Gavanazoglu) a fost promovat vizir și este înlocuit la Silistra cu pașa de Ruscuc, autorul arată că prin firmanul dat acestuia este numit și nazîr al celor două principate, rezultînd astfel că cele două țări se mențin sub tutela Porții cu toate stăruințele depuse de Minciaki la Constantinopol.

În continuare se arată că pînă la evacuarea completă din principate a oștirilor otomane, Poarta a avut motivul de a numi un nou baș-bešli-aga, care era sub ordinele pașei de Silistra. Rusia a fost contrariată de această măsură și, după întronarea țarului Nicolae, Minciaki ceru Porții să restituie domnilor dreptul de a numi pe acești comandanți și a-i avea sub ordinele lor. Convenția de la Akkerman, sosirea lui Ribeaupierre la Constantinopol și a lui Minciaki la București au readus lucrurile în făgașul lor.

În legătură cu aplicarea prevederilor convenției de la Akkerman, autorul relatează că abia sosit hatișeriful emis de Poartă în spiritul sus-numitei convenții și Ghica dădu publicității scutirea de impozite acordată pe doi ani și convocă Divanul pentru a discuta asupra reorganizării administrative ¹².

Acest domn — se arată în manuscris — a preconizat desființarea vămilor interne, după cum probează corespondența sa cu Ribeaupierre.

În pofida convenției de la Akkerman, Poarta a cerut domnului în anul următor secerători pentru holdele de la Dupnița ¹³. Cu tot protestul consulului general și al domnului, Poarta nu a cedat. Aceasta scria domnului să execute ordinul și să comunice consulului general că poate raporta reprezentantului imperial de la Constantinopol, căci ministrul înălțimei sale sultanul va ști să motiveze de ce a procedat astfel.

Aceeași comportare a avut Poarta și în privința seului și a untului, achiziționîndu-le la un preț arbitrar fixat de turci. Cu toate acestea, domnul a găsit suficiente mijloace de a refuza procurarea unei mari cantități din aceste produse pe care Poarta le cerea neîncetat pentru aprovizionarea cetăților sale de pe cele două maluri ale Dunării.

¹² Comitetul convocat în acest scop era format din Grigore Brîncoveanu, Grigore Băleanu, Alexandru Filipescu (Vulpe), Iordache Filipescu, Ștefan Bălăceanu, aga Alecu Vîlara și Constantin Cimpineanu (*Hurmuzaki*, X, p. 605; cf. și I. C. Filitti, *Frământări...*, p. 140).

¹³ Localitate în R. P. Bulgaria.

Terminînd narațiunea, autorul încheie cu următoarea caracterizare a lui Grigore Ghica : Fermitatea sa de a rămîne în București pînă în ultimul moment cu toate că o mare parte dintre boieri s-au îndepărtat din diferite motive, a făcut ca să nu aibă loc nici un interregn, totul s-a petrecut în liniște, necomișîndu-se nici o dezordine.

Manuscrisul prezentat aici completează seria cronicilor narative din perioada procesului de destrămare a feudalismului din Țara Românească, înscriindu-se alături de cele elaborate de Dionisie Eclesiarhul, Naum Rîmniceanu și Zilot Românul. Caracterul encomiastic al scrierii demonstrează concordanța concepțiilor sociale ale autorului cu acelea ale domnului a cărui guvernare o descrie. Cercetătorii din domeniul științelor sociale vor desprinde din cuprinsul manuscrisului reprodus mai jos și alte date afară de cele relatate de noi. Menționăm că în publicarea manuscrisului am respectat ortografia autorului și a vremii.

f. 1   Ainsi que tous les boyars, ainsi que presque tous les habitants un peu distingué du pays, le prince, alors Bano, Ghika se réfugia sur le territoire de Transylvanie, lorsque la révolution de 1821 éclata au mois de mars. Il y resta jusqu'à l'automne de la même année.

Dans cet intervalle, l'armée turque ayant réduit au dispersés les insurgés, leur commandant *de cette armée* * etablit une espèce de gouvernement dans le pays. *Ce commandant était le Kehaya, il était sous les ordres du pacha de Silistrie* *. Monsieur Alexandre Negri faisait partie de ce gouvernement sous le nom de kaïmacam. Le prince Ghika ne fut pas plutôt rentré en Valachie, que le commandant susmentionné le *placa* d'abord à la tête du divan et, immédiatement après, sus un ordre du pacha de Silistrie, il le nommé spathar. Il occupait ce post lorsqu'au printemps de l'an 1822 il fut conjointement avec cinq autre boyars conduit d'abord à Silistrie et de là à Constantinople. Ils ignoraient tous en partant de Bucarest qu'ils iraient plus loin qu'à Silistrie. Ce ne fut que dans ce dernier endroit qu'ils apprirent leur véritable destination. Encore ne purent-ils l'expliquer cette *dernière* ** mesure que longtemps après leur arrivée dans la capitale.

f. 1v.   Pendant leur séjours dans cette ville il y a eu differens pourparlers entre les boyars et un commissaire ture nommé adhoc par le gouvernement. Ce dernier, qui voulait avoir l'air de faire tout sur la demande des boyars, se fit présenter un mémoire contenant différentes mesures que l'on devait prendre pour assurer la tranquillité du pays. On n'a qu'a se rappeler l'époque et les conjonctures, sous lesquelles ce mémoire fut

* Cuvintele subliniate și însoțite de un asterisc sînt adăugate deasupra rîndului sau pe margine, ori înlocuind alt cuvînt șters de autor.

** Cuvintele subliniate și însoțite de două asteriscuri sînt șterse de asemenea de autor, fără a fi înlocuite.

f. 2.

dicté, pour savoir qu'il devait nécessairement respirer la même exaspération contre les grecs, qui caractérisait alors le gouvernement turc. *Renvoyes du pays tous ceux qui n'y étaient pas bien établis* **, excluse les *grecs* * de toutes les charges, tant civile qu'ecclésiastique, sequestrer les biens, *des absents surtout des grecs du Phanal* * prendre d'entre leurs mains la régie des couvens qui relevant d'autre couvens situés en Turquie, étaient regardés comme un prospérité à eux, *enfin les chasser, s'il était possible, entièrement de la Valachie* *. Voila l'esprit dans lequel ce memoire fut dressé, voila à-peu-près les instructions qui reçut les princes après avoir été nommé à ce poste. Et il était soumis en tout au contrôle du pacha de Silistrie qui, sous le titre de nazir de deux principautés qui la Porte lui avait donné, voulait y exercer une influence illimitée. On sait d'ailleurs que les princes ne furent que désignés à Constantinople et qu'ils reçurent l'investiture à Silistrie des mains du pacha Gavasoglu qui, sous le nom de basch-beschli-aga devait venir à Bucarest s'est joint au prince *dans cette ville* *.

f. 2v.

Ils passeront la Danube ensemble accompagnés de deux mille turcs, qui devaient former désormais la garde du pays sous la commandement immédiate de Gavasoglu qui, sous le rapport comme sous celui de son rang, n'était rien moins qu'un simple basch-beschli-aga. Le divan efendi (secrétaire pour le turc) et un autre *turc* *, | Nouri efendi qui lui fut adjoint en qualité d'interprète, étaient encore deux individus, dont la présence, bien que le premier portait un titre connu dans l'administration du pays, gênait beaucoup le prince. *Telle fut la position de ce dernier lors de son retour et de son installation à Bucarest* **.

Je faut encore observer ici * que le pacha de Silistrie ne vit pas avec plaisir la nomination de Ghika à ce principauté. Il aurait préféré un autre en faveur duquel il avait beaucoup intrigué à la Porte. Il fut plus désappointé encore lorsqu'il vit que le nouveau prince n'était guère de nature à souffrir de sa part une ingérence absolue dans les affaires du pays, hormis celle qui regardaient la maintien de la tranquillité, *tout chrétien étant sous ce rapport dans les circonstances d'alors un sujet de méfiance pour la Porte* *.

f. 3.

Il voulut d'abord que le prince nommât un de ses protégés samesch (chef de la chancellerie) de la vestiarie, et sa persévérance à cet égard fut telle, que le prince se trouva obligé de déclarer nettement qu'il était résolu de retourner tout bon | nement à Constantinople plutôt que de ne pas être libre dans son administration. On connaît encore l'affaire Baltaretzo. Le pacha de Silistrie voulait de faire élever d'emblée au rang d'un boyar de la première classe. Le prince s'y refusa encore et des lors le pacha de Silistrie cessa de la tourmenter par de pareilles demandes ; mais il lui suscita d'autres désagréments qui heureusement n'eurent pas de suite.

Les boyars de l'autre côté, par un esprit de vertige si commun à notre siècle croient que la nomination d'un prince indigène n'était qu'idéale, et que la principauté revenait à tous également. Ils voulaient agir; en conséquence, ils voulaient corrégner. Une conduite ferme *et retenue* ** et quelques actes de regneur envers les plus abstinés ramenèrent chacun à son devoir. Ils *se fachaient* * de ce qu'ils ne pouvaient plus s'abandonner à leurs exactions ordinaire; ils se fachaient de ce | qu'il ne confairait pas à chacun d'eux, de leurs parents et de leurs protégés le rang qu'ils demandaient. Ils le blamaient de ce qu'au contraire ils devaient lui savoir gré: je parle de la distribution des rangs, dans laquelle pas un prince né fut si scrupuleux que le prince Ghika.

f. 3v.

C'est à cet esprit encore que l'on doit rapporter fameux arzmagzar, que quelques boyars adressèrent à la Porte immédiatement après l'arrivée à Constantinople de mr. de Ribeaupierre. La Porte en parle à ce dernier. Tous les deux connaissant très bien la véritable état des choses, tous les deux n'y virent qu'un esprit de parti; tous les deux le traitèrent en consequence, tous les deux écriverent au prince dans ce sens **.

Au reste on ne doit pas compter parmi les actes de regneur dont il est question plus haut, l'exil de Wellara et l'arrestation de *Cucuresco* ***, exécutés par le ministère de Gavanasoglu et à l'insu du prince; le première sur un ordre exprès de la Porte, l'autre sur un ordre du pacha de Silistrie. On avait accusé Nicolesco d'avoir favorisé l'évasion d'un insurgé, qui lui fut demandé pendant qu'il était ispravnic à Phoxani; il fut bientôt mis en liberté sur l'intervention du prince Ghika****. Mais malgré les démarches reitères qui celui-ci fit fire à la Porte par l'organ de son agent, *il ne lui fut pas permis d'interceder dans l'affaire de Willara**, jusqu'à ce que d'autres considerations | porterent le gouvernement ture a se faire demander *lui-même* * par le prince l'elargissement de ce boyar.

f. 4.

Il est facile de voir par ce que l'on vient de lire laquelle a du être la position personnelle du prince Ghika lors de son retour et immédiatement après son installation à Bucarest. Il a commencé sous gouvernement par demander à l'assemblée des boyars un plan pour faire cesser les perceptions qui se faisaient sous le nom de droits havaets de différentes charges, perceptions qui sous les princes précédents *étaient devenues* * par suite de la vénalité des charges au plus haut degré véxatoires. Les boyars demandèrent que les traitement attachés à ces charges fussent augmentés, et le prince y consentit convaincu que, quelle qu'elle fut, cette augmentation, offrait toujours quelque chose de régulier, tandis que la manière dont on agissait jusqu'alors laissait à la *mauvaise volonté* * tous les moyens

*** Cucuresco scris cu caractere rusești înlocuiește numele Nicolesco, mai jos însă se referă și la acesta din urmă, care într-adevăr sub acest domn era ispravnic de Focșani. (v. *Hurmuzaki*, X, p. 388).

**** În prima redacție: Dans l'affaire Vellara il ne lui fut pas permis d'interceder.

f. 4 v. de s'exercer. Le règlement | qui fut fait dans cette occasion se trouve dans la chancellerie du divan.

Il fut observé pendant le règne du prince Ghica * un coup d'œil jeté sur ce règlement et la comparaison de * la liste des traitemens sous les princes grecs et après la mesure en question souffrent pour faire apprécier cette conduite * du prince Ghica. Elle produisit un effet bien salutaire pour la pays.* Il est vrai que dans la suite, ayant aboli deux charges, cet acte fit jeter encore les hauts cris aux boyars, qui n'y virent qu'un *diminution des mines qu'ils * exploitaient*. Mais était-il juste qu'un boyar s'appropriât, sous le titre de vornic ou directeur de la caisse de charité (car s'est un charge qu'il a abolies) comme des émolumens attachés à sa charge des revenus destinés uniquement *au soulagement* de l'humanité souffrante? Était-il juste qu'un boyar reçut un traitement de 2000 piastres par mois et autrefois de cinq mille, sous titre de directeur de la caisse des traitemens qu'il portait sans avoir rien à faire, et *sans compter les autres inconveniens **, faire tomber cette somme encore à la charge de contribuables? | Aussi ces deux caisses se remirent-elles bien vite sous la nouvelle organisation. La première était autrefois obérée de dettes; elle les a payées ensuite sans manquer à ses *obligations légitimes **. La seconde n'est plus tombée dans les désarroi auquel on était accoutumé de les voir tomber précédemment.

f. 5.

La seconde mesure que le prince Ghika a cru devoir s'empres-
 ser de prendre, fut de payer les dettes que le pays avait contractées par suite des *circonstances extraordinaires ** dans lesquelles il s'est trouvé. Elles montraient à une somme considérable, et la facilité avec laquelle elles furent liquidées prouve la justesse des moyens qui l'on a choisis. Le pays s'est trouvé tout d'un coup délivré de ce poids avant qu'il eut le temps de s'en *bien ** appercevoir et, certes, cette tâche ne fut une de plus faciles que *** le prince Ghika a remplies.

f. 5 v. C'est ici, puisqu'il est question des caisses publiques, le lieu de parler | aussi de celles de l'école et des ponts et rues, d'un côté un edifice très bien arrangé, de bons traitemens accordés aux professeurs, la protection que trouvaient les écoliers et de l'autre; l'entreprise gigantesque des pavés avec les simples moyens de la caisse, entrepris qui a trouvé tant d'opposition dans ses principe par la seule raison qu'on la regardant comme impraticable, prouvent l'intérêt qui portait le prince Ghika à tous les établissemens publiques, établissemens dont les fonds mal administrés pour ne pas dire plus encore, allaient autrefois en pur perte.

C'est en l'hiver de l'an 1822—1823 qui tomba l'élection d'un métropolitain. L'ancien métropolitain Dionysius, qui était resté en Valachie pendant tout le temps que les insurgés *s'y sont trouvés et ** ne se retiré en Transylvanie qu'à l'approche

*** În prima redacție : que nous offre l'administration du prince Ghica.

f. 6.

de l'armée turque, n'ayant point voulu retourner auprès de ses ouailles, malgré les invitations qui lui furent faites et les | moyens qu'on lui fournit pour son voyage (car il a eu le courage de demander de l'argent pour les frais du voyage et de n'en rien faire après l'avoir reçu) le prince Ghika a du enfin ceder à la demande officielle, trois fois repetée du divan. Un autre métropolitain fut élu avec toutes les formalités requises pour un pareil cas.

Vient ensuite l'affaire de couvens grecs. Il fut décidé à Constantinople ainsi qu'à l'a vu plus haut de faire administrer ces couvens par de moines valaque. Mais le prince Ghika a soumis ceux-ci à une commission particulière avec le droit de demander et le devoir de tenir compt de tout ce que se faisait relativement à les couvens. *Cette commission est responsable de tout ce qui se rapporte à cette affaire **. Si les autres mesures contre les grecs concertées à Constantinople et renouvelées pluiseurs fois ensuite n'eurent aucune suite, les grecs qui se trouvaient alors ou qui avaient des intérêts dans le pays savent très bien à qui ils doivent la tranquillité et la protection dont ils ont joués dans ces temps orageaux. La | voix de l'humanité imposa silence à ce qu'il y avait de dangereux dans cette conduite.

f. 6v.

La petite Valachie était obligée à une fourniture en beurre pour la pacha et la garnison de Vidin, qui lui coutait des sommes considerables par la profit qu'en tiraient autrefois les princes eux-mêmes et ceux qui les entouraient. Le prince Ghika rejetant tout ce qui était abusif reduisit cette corvée a la somme insignifiante de seize mille piastres par an. Il a déployé la même désintéressement dans l'affaire de beylic ou fourniture des moutons pour l'approvisionnement de Constantinople; il ne laissa que ce qui était indispensable dans l'état d'alors. C'était cependant une des mines qui l'on était habitué avoir exploiter avec le plus d'avantage *.

Telle fut en général la conduite du prince Ghika malgré la gêne qui lui imposaient la presence de tant des turcs et la surveillance interessée du pacha de Silistrie.

Après quatorze mois de sejour à Bucarest, Gavanasoglu fut remplacé par Achmed aga ayant le même rang, les mêmes pouvoirs et, vu sa position individuelle, plus dépendant encore du pacha de Silistrie. Les troupes sous ses ordres étaient toujours au nombre de deux mille jusqu'au printemps de l'an 1825. Alors, Galib pacha, devenu vezir et voyant d'un côté les representations des missions étrangères relativement à l'évacuation complète de deux principautés et de l'autre l'obstination des grands seigneurs à vouloir regarder l'état d'alors de ces provinces comme nécessité par les circonstances, desirant d'ailleur terminer absolument cette miserable affaire, écrivit aux deux | princes et, en faisant semblant de leur demander ce qu'ils pensaient d'une réduction de la moitié des turcs forment la garde de ces provinces, il leur dictait pour

f. 7.

ainsi dire, la reponse qu'ils avait a faire. Le prince Ghika saisit tout de suite l'esprit de la demande et répondit en conséquence. Achmed aga reçut l'ordre de renvoyer la moitié de ses gens.

Ceux qui connaissent la cours de cette négociation peuvent se rappeler combien le prince de Moldavie trouva de prétexter pour traverser cette mesure combien il lui suscita d'obstacle *en mettant toujours en avant la tranquillité du pays menacée aussi qu'il prétendait par le présence des étrangères* * et qu'à la fin cette mesure ne s'est faite que bien tard et par un acte d'autorité de la part du grand vezir. C'est sur, cette prétendue évacuation que mr. de Minciaky présenta ses lettres de créances, comme chargé d'affaire de la cour de Russie et que a situation du prince commença à se déridier un peu.

f. 7 v.

En Juillet de l'an 1825 la pacha de Silistrie fut promu au vezirat et le fameux Kehaya pacha qui avait fait l'expédition en Valachie contre les insurgés et qui était en dernier lieu commandant | de Rustchuk prit sa place à Silistrie. Dans de firman *de sa nomination* *** il était encore *appelé* * nazir de deux principautés, ça qui donait à comprendre que ces provinces étaient toujours sous une tutelle, malgré le caractère déployée par mr. de Minciaky à Constantinople.

On doit donc tenir d'autant plus compte au prince Ghika de se que, malgré influence accordée officiellement à ces pacha, par sa manière *indépendente* * d'agir vis-à-vis d'eux, il finit *par tenir à l'écart et* * par captiver en même temps amitié et l'estime de l'un comme de l'autre; le vezir surtout fini nar être son meilleur ami.

f. 8.

En attendant la cour de Russie demandait un évacuation pure et simple de deux principautés et le rétablissement en tout cas l'ancienne pied. La Porte a cru avoir trouvé encore une fois le moyen d'éluder ces justes demandes en nommant en post du basch-beschli-aga un homme d'un rang inférieur, — il est vrait à celui de Gavanasoglou et d'Achmed aga, — mais il avait les mêmes pouvoirs, il était nommé par la Porte et recevait ses ordres du pacha de Silistrie. *Il s'appelait Ibrahim aga* *. La Russie ne pouvait donc nullement se déclarer contente de cette demi | mesure qui au fond ne changeait rien dans l'état des choses.

Toutefois ce ne fut qu'après l'avènement au trône de l'empereur Nicolas, lorsque mr. Minciaky imposa d'une manière positive les raisons de la Cour de Russie, que la Porte rendit aux princes le droit de nommer d'eux mêmes les basch-beschli-

*** În prima redacție : qui lui fut delivré pour ces éffet.

aga et de les avoir sous leurs ordres. La convention d'Akerman, l'arrivée à Constantinople de mr. de Ribeaupierre, celle de mr. de Minciaky a Bucarest finirent par ramener les choses dans leur ornière.

Le hatischerif expédié à la suite et dans l'esprit de la convention d'Akerman ne fut pas plutôt arrivé que le prince s'est empressé de mettre en exécution les chauses qui concernaient le pays confié à ses soins. Il publia l'exemption, il convoque le divan à l'effet de délibérer sur les ameliorations à faire dans l'administration du pays. Le comité qui travaille aujourd'hui dans ce but contient, à une près, le même personnes qui furent choisies alors. Mais ce comité travaille apaisent sur un plus | étendue parceque l'état des choses est différent. L'abolition des douanes dans l'intérieur est encore une idée du prince Ghika. Sa correspondance avec mr. de Ribeaupierre en contient les preuves.

f. 8v.

Malgré la convention d'Akerman, la Porte a demande l'année suivante des faucheurs pour les champs de Doubniza. Le Consulat général, d'accord avec le prince, a fait des representations contre cette violation des traités. Le prince ayant accueilli ces representations les a transmise à la Porte en y ajoutant de sa parte les observations qu'exigeaient les circonstances, mais la Porte n'a rien voulu entendre. Elle écrivait au prince d'exécuter l'ordre qu'il avait reçu et de signifier au Consulat générale qu'il n'avait qu'a l'en rapporter à la mission imperiale à Constantinople ; le ministère de sa hauteesse, écrivait le Reis efendi, saurait bien donner alors les raisons pour-quoi il eu agissait ainsi.

f. 9.

La Porte s'est conduite de la même manière par rapport au suif et au beurre. El fit prendre l'un et l'autre à un | prix fixé arbitrairement par les tures. Cependant le prince trouva bien le moyen de refuser la plus grade partie des vivres que la Porte demandait sans relâche pour ravitailler ses pla ces fortes sur les deux rives du Danube.

Le Consulat général connaît et le demanda de la Porte à cet égard, et ce que le prince Ghika fit par en éludes la plus grande pertre. Prevoyant ce qui est arrivé, il n'a pas voulu dégarnir le pays et s'est à cette conduite du prince que l'armée impériale est redevable de ce qu'elle ne manque de rien en entrant dans le pays.

Sa fermeté de restre à Bucarest jusqu'au dernier moment, bien qu'une grande partie des boyars s'est fut éloigné pour différens prétexte, a fait que aucune interrègne n'ayant eu lieu ; tout est resté tranquille et qu'aucune desordre ne s'est commis.

RÉSUMÉ

Dans les Archives d'Etat de Bucarest il y a un cahier formé de 10 feuilles - dont l'une n'est pas écrite - ou l'on présente en français, d'une manière élogieuse, quelques informations concernant le règne de Grigore Dimitrie Ghica (1822—1828).

Le manuscrit est original et son texte est écrit sur la partie droite de la feuille, la partie gauche étant destinée aux deffereuts complètement contemporains. La plupart d'entre eux sont faits par l'auteur en français. Il y en a aussi en russe, qui n'ont pas été déchiffrés. En lisant le manuscrit, M. Regleanu suppose qu'il a été écrit par Apostol Arsachi qui détenait, à ce temps là, la fonction de secrétaire, de la cour princière (ministre des affaires étrangères), ayant ainsi la possibilité de prendre connaissance de tous les événements passés dans la Valachie.

Par la Publication de ce manuscrit on complète la série de nos chroniques créées dans la période du processus de décomposition de la féodalité dans la Valachie, le manuscrit se situe acôté de ceux écrits par Dionisie Ecclesiarhul, Naum Rîmniceanu, Zilot Românul.

DATE DE ISTORIE SOCIALĂ ÎN FONDUL „CREDITUL FUNCICIAR RURAL”

DRAGOMIR GEORGESCU,
P. CÂNCEA

Fondurile documentare ale unor foste instituții economice cuprind nu numai date de strictă istorie economică ci și de istorie socială, înlesnind înțelegerea unor fapte politice.

În deceniile VII—VIII ale secolului trecut, lipsa de credit agricol creia ipotecarea și uneori vânzarea silită a moșiilor; criza economică din anii 1873—1875, cu efectele sale în agricultură, intensifica nevoia de credit a moșierimii.

În anii 1863—1872, diverși capitaliști străini au prezentat proiecte pentru constituirea unei instituții de credit funciar rural în România¹. Ideia utilizării unor credite străine, deși avea susținători, a fost respinsă de autoritățile de stat române, pentru a nu fi periclitată deținerea pământului de către moșierii autohtoni. La începutul deceniului al VII-lea din secolul trecut, principiul participării directe a marilor proprietari autohtoni la fondarea unui credit funciar român dobîndea predominanță². Se legisla astfel, în aprilie 1875, constituirea Creditului Funciar Rural; în lunile aprilie-iunie ale aceluși an, la Creditul Funciar Rural se înscriau 136 moșieri, cu o acoperire ipotecară de peste cinci milioane lei³. În perioada 1873—1881, s-au acordat împrumuturi de 64.210.000 lei, iar pînă în 1915 Creditul Funciar Rural a pus la dispoziția proprietarilor peste șapte sute de milioane lei⁴.

În anii 1872—1873, guvernul conservator, preocupat de poziția sa parlamentară nesigură de la acea dată, nu acorda destulă atenție constituirii Creditului Funciar Rural, dar se ralia majorității, grupate de liberali, pentru excluderea capitalului străin. Liberalii manevraseră astfel elementele interesate, încît, prin I. Ghica, D. Sturza, I. Brătianu, I. Cîmpineanu, ei dețineau conducerea Creditului Funciar Rural și aveau astfel o forță financiară, prin care — acordînd credite simpatizanților și refuzîndu-le celorlalți — influențau atitudinea politică a unor moșieri conservatori⁵.

¹ Gr. Vulturescu, *Despre societățile de credit funciar și instituirea lor în România*, București, 1889, p. 8—13; Victor Slăvescu, *Creditele funciare din România*, București, 1924, p. 6.

² *Lucrări pregătitoare cu privire la înființarea creditelor funciare în România*, vol. I, București, 1899, p. 27—49.

³ *Ibidem*, vol. III, Partea a II-a, București, 1899, p. 70—76.

⁴ *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, p. 595; D. Nenițescu, *Sarcinile proprietății rurale*, București, 1901, p. 12.

⁵ Fr. Dame, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 254.

Fondul „Creditul funciar rural” cuprinde documente care dau nu numai puțină realizării istoricului instituției dar și pe cel al unei clase sociale, cu un trecut puțin cercetat pentru epoca modernă — moșierimea.

Importanța actuală a unei cercetări aprofundate a acestui fond, pentru datele sale de istorie socială, decurge din faptul că este utilă, îndeosebi pentru epoca modernă, realizarea unei istorii sociale de ansamblu. Dirijate, pînă în prezent, mai ales către cunoașterea istoricului claselor sociale producătoare, cercetările noastre istorice ar putea fi îndrumate și spre trecutul celorlalte clase sociale, pentru realizarea unei istorii sociale complete, raporturile între clase fiind perfect conturate numai după cunoașterea temeinică a fiecărei clase sociale în parte.

Referirile la moșierime, făcute pînă în prezent în noua istoriografie, sînt logice dar lipsite de baza documentară, care să dea absolută certitudine respectivelor afirmații. Fondul „Creditul funciar rural” cuprinde date informative utile pentru o viitoare realizare a unei etape dintr-un documentat istoric al moșierimii. Un moment de declin economic al moșierimii, din anii premergători cîștigării independenței de stat a României, este reflectat în documentele din acea epocă ale fondului susmenționat, dînd explicația imediat următorului moment de relativ declin politic al acestei clase sociale, concretizat prin ascensiunea burgheziei și a partidului liberal (care o reprezenta pe plan politic), în timpul îndelungatei guvernări liberale din anii 1876—1888.

De asemeni acest declin economic, concretizat printr-o criză financiară a marelui proprietăți, poate constitui una dintre explicațiile intensificării exploatarei țărănimii, ca mijloc de rezolvare a problemelor financiare moșierești, ceea ce, printre altele, a avut ca urmare, mișcări țărănești din deceniile VIII—IX ale secolului al XIX-lea, culminînd prin răscoala țărănească din 1888.

După cum vom arăta mai jos, declinul economic al moșierimii din acei ani, este deductibil din documente care dovedesc: slaba înzestrare a moșiilor — în sensul unei strînse integrări a lor în economia capitalistă — grava ipotecare a multora dintre ele, deci o situație financiară precară a respectivilor moșieri, unele vînzări silite, impuse de creditori, intensificarea fenomenului de trecere a stăpînirii moșiilor de la descendenții vechilor familii boierești către elemente burgheze, în unele cazuri fără drept de proprietate asupra unui teren funciar rural. Neputința unei rapide redresări economice a moșierimii reiese din faptul, de asemeni reflectat în documentele acestui fond, că datorile moșierilor către Creditul funciar rural nu puteau fi achitate într-un termen relativ scurt, ci se prelungeau uneori în decursul mai multor decenii.

Constatările făcute de reprezentanții Creditului funciar rural pe moșii, pentru acordarea împrumuturilor solicitate de respectivii moșieri, aveau ca urmare întocmirea formularelor necesare în acest scop: rubrica „Acarate producătoare de venit” reflecta faptul că numai o mică parte a veniturilor moșierești fusese investită, pînă în deceniul VIII al secolului al XIX-lea, în modernizarea mijloacelor de exploatare a moșiilor și în constituirea, pe ele, a unor nuclee de producție care ar fi putut deveni întreprinderi industriale de prelucrare a produselor agricole.

Pe moșia Golești, județul Muscel, aparținînd fraților Golești, erau în anul 1873, cînd ei solicitau un împrumut la Creditul funciar rural,

numai două hanuri „producătoare de venit”⁶; comisia de constatare a valorii moșiei remarcă de asemeni că: „...pământul este de prima calitate, însă... trestiușul, zăvoaiele... nu sînt cultivate și nici vreo îmbunătățire specială nu au pe cuprinsul lor...”⁷.

Cu un prilej asemănător, în 1875, se constata că pe moșia Felești din județul Covurlui, frații Al., Gr. și Emil Ghica aveau ca „acarete producătoare de venit” numai „trei circumi în proastă stare”⁸ și este necesar să observăm, apreciind aceste date, că la alcătuirea rapoartelor către Creditul funciar rural, pentru obținerea unui cît mai mare împrumut (se acorda o sumă aproximativ egală cu jumătate din valoarea moșiei, constatată de comisie) proprietarii aveau interesul și desigur deseori puțința de a „convinge” comisia pentru exagerarea valorii moșiei. Totuși, prin forța lucrurilor, situația trebuia uneori prezentată ca mai sus.

Alte cazuri erau similare sau puțin deosebite. În aceeași epocă pe moșia sa Ghergani din județul Dîmbovița, I. Ghica deși în „Convorbiri economice” — una dintre principalele sale opere — recomanda și dezvoltarea altor surse de venit productiv, în afara celor pur agricole, avea numai o moară care chiar dacă era „pusă în mișcare cu o locomobilă”⁹, constituia prea puțin pentru exploatarea moșiei unui economist, cu teorii economice avansate pentru epoca sa.

Neînzestrate cu „acarete producătoare de venit” erau în aceeași epocă, moșia Bărcănești, din județul Ialomița, proprietate a Catincăi Barbu Catargiu, moșia Tarina Mare, din județul Suceava, a lui N. Gane, Găiceana, din județul Tecuci, a lui D. A. Sturdza și altele¹⁰.

Unele moșii erau ceva mai înzestrate, dar — cum în încercarea de analiză socială pe care o propunem interesează nu valoarea economică a moșiilor ci funcția social-economică a moșierilor — remarcăm că uneori această înzestrare pare a se fi datorat tocmai trecerii moșiei respective, prin posesia unor elemente sociale burgheze urbane. Este cazul moșiei Bălteni—Iași, trecută — după cum vom arăta mai jos — prin proprietatea neoficială a unor bancheri ieșeni, cert înainte de 1870, probabil și după această dată, fiind în 1878, cînd a fost ipotecată la Creditul funciar rural, proprietatea lui Gr. M. Sturdza. Moșia avea: „...o velniță, avînd în ea toate mașinăriile de aramă, cu putere de a produce pînă la 25.000 vedre, o moară cu aburi, un grajd pentru îngrășarea a patru sute boi..., fierărie, rotărie, căldărărie... o șură pentru conservarea mașinilor agricole”¹¹, ceea ce denotă și probabila existență a acestor mașini agricole.

O altă moșie înzestrată cu bogății naturale și unele instalații prelucrătoare trecea de asemeni în proprietatea unui element burghez. Moșia Broșteni—Negrișoara din județul Suceava, proprietatea lui Al. Balș, pînă în 1877, avea o suprafață de peste 30.000 fălci, dintre care 20.000 fălci pădure de calitate. O primă fază a prelucrării produselor avea loc prin numeroasele mori, pive și fierăstraie de cherestea de pe moșie, dar

⁶ Arh. St. Buc., fond Creditul funciar rural, dosar 32/1873, f. 12.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, dosar 242/1875, f. 41.

⁹ Ibidem, dosar 250/1875, f. 14.

¹⁰ Ibidem, dosarele 352/1876, f. 1; 355/1877 f. 1, 9; 390/1878, f. 1—15.

¹¹ Ibidem, dosar 372/1878, f. 14.

instalațiile erau „într-o stare mediocră”, iar Al. Balș probabil nu-și rezolva problemele financiare prin împrumutul de un milion lei, pe care îl contracta la Creditul funciar rural, în anul 1874, devreme ce în 1877 vindea lui Carol de Hohenzollern, această proprietate „...renumită ca una dintre cele dintii moșii din țară”¹².

Documentele aceluiasi fond relevă grevarea proprietății moșierești prin ipotecare, în rubrica „Sarcinile asupra proprietății”, cuprinsă în formularul susmenționat, completat de comisia de constatare a Creditului funciar rural, în vederea acordării împrumuturilor. În 1874, cînd se solicita împrumutul susmenționat la Creditul funciar rural, moșia Broșteni a lui Al. Balș avea ipotecă însumînd 53.000 galbeni. În aproximativ aceeași perioadă, moșia Căldărești a fraților Al., Gr. și Emil Ghica, era ipotecată pentru 10.000 galbeni, moșia Ghergani a lui I. Ghica avea două ipotecă, însumînd 21.000 galbeni și o altă sarcină (I. Ghica fiind tutorele unei persoane din familia Băleanu) de 14.000 galbeni; moșia Bălteni a lui Gr. Sturza era ipotecată pentru 21.000 galbeni¹³.

În unele cazuri, împrumutul la Creditul funciar rural abia acoperea datoriile anterior contractate de moșierul respectiv. Totalul ipotecilor susmenționate la moșia Ghergani, după ce se scăzuse obligația Băleanu, erau, transformate în lei, de 258.500; i se acorda proprietarului un împrumut de 330.000 lei, deci, după achitarea ipotecilor, rămînea o sumă redusă. Așadar împrumutul nu era util pentru investiții tehnice moderne, ci pentru a scăpa moșia de vînzare silită.

Un efect al dificultăților financiare, cel mai grav pentru moșieri, de asemeni reflectat în documentele fondului, era vînzarea moșiilor, trecerea lor în proprietatea unor elemente burgheze. Mișcări ale proprietății moșierești, în sensul trecerii unei părți a acesteia în patrimoniul unor elemente burgheze, diminuau treptat puterea social-politică a vechii moșierimi.

Am văzut mai sus că moșia lui Al. Balș era vîndută lui Carol de Hohenzollern; în același deceniu VIII al secolului trecut, moșiile Felești—Covurlui și Căldărești—Buzău, ale familiei Ghica, erau vîndute lui Th. Faranga și respectiv Aristide Serfioti, iar moșia Bărcănești—Ialomița trecea printr-o vînzare silită, impusă de creditorii, proprietarului¹⁴.

O vînzare silită, complicată prin posedarea terenului de către un element burghez neîncetățenit, care deci nu avea dreptul de a cumpăra proprietăți rurale, avea loc în cazul sus-menționat al moșiei Bălteni—Iași, cuprins în documentele aceluiasi fond. Din istoricul moșiei, integrat în aceste documente, reiese că, pînă în anul 1857, ea aparținuse familiei Emanoil Hrisoverghi, care împrumutase mari sume de bani de la bancherul Leiba Cahana. La cererea acestuia (la o dată care nu reiese din documente) moșia a fost pusă în vînzare, fiind cumpărată aparent de Dimitrie Meleghe, dar în realitate de Leiba Cahana, el rămînînd numai creditor cu prima ipotecă, deci cu eventualul drept de vînzare a moșiei, prin ginerele său, Aron Vexler, pe numele căruia era formulată ipoteca. În anul 1870, Leiba Cahana dă faliment, averea lui este vîndută de creditorii. Ipoteca

¹² Ibidem, dosar 89/1874, f. 9, 10, 15, 50—57.

¹³ Ibidem, dosarele 210/1875, f. 1; 250/1875, f. 11; 72/1878, f. 9.

¹⁴ Ibidem, dosarele 210/1875, f. 69; 242/1875, f. 83—85; 355/1875, f. 28.

asupra moşiei Băleni, aparentă proprietate a lui D. Melegghi, demască, cu prilejul falimentului, realitatea. Constrîns de împrejurări, D. Melegghi declară la tribunalul din Iaşi, că moşia „... nu este proprietatea d-sale, în realitate, ci a lui Leiba Cahana, căruia a vrut numai să-i vină în ajutor, pentru a nu rămînea păgubaş de banii ce avea a lua de la vornicul Hrisoverghi...”¹⁵. În presa epocii se susţinea că în afara moşiei Băleni, Leiba Cahana cumpărase Untienii — Botoşani şi Slobozia—Birlad, una pe numele lui N. Suflu, cealaltă pe numele lui M. K. Iepureanu¹⁶.

După falimentul din 1870 şi vînzarea silită a bunurilor lui Leiba Cahana, moşia Băleni era cumpărată de Gr. M. Sturza, ale cărui drepturi de proprietate nu par totuşi complet eliberate de îndatoririle faţă de familia Cahana, deoarece, după cumpărarea moşiei, noul proprietar avea un contract cu fraţii Vexler, prin care el se obliga să nu arendeze moşia pe mai mult de cinci ani. Această limitare a drepturilor proprietarului este semnificativă în sensul menţinerii unor drepturi ale familiei Cahana-Vexler asupra moşiei. Deşi confuză, situaţia aceasta relevă un alt gen de colaborare economică între moşieri şi bancheri, în afara celui obişnuit practicat (împrumut prin ipotecă), precum şi investirea nedeclarată şi uneori ilegală a capitalului bancar în moşii.

Neputinţa unei redresări economice rapide a moşierimii reiese din faptul că îşi achita datoriile la Creditul funciar rural într-un îndelungat interval de timp. De pildă, I. Ghica contractase, prin ipotecarea moşiei Ghergani, la Creditul funciar rural, în 1874, un prim împrumut de 330.000, după cum am amintit mai sus. În 1886, cerea o nouă evaluare a moşiei, pe baza căreia contracta un nou împrumut de 213.000 lei. În anul 1891, se radia primul împrumut, dar moşia rămînea în continuare ipotecată prin al doilea împrumut¹⁷. Împrumutul contractat de D. A. Sturdza în 1878 nu se lichidase încă în 1895, cînd se încheie respectivul dosar¹⁸. Menţionăm cu acest prilej că dosarele Creditului funciar rural au, în acest fond arhivistic, data la care a fost contractat împrumutul, dar ele conţin documente nu numai de la acea dată ci şi din anii şi deceniile următoare, în general, pînă cînd se radia datoria. De pildă dosarul citat aci, din 1878, conţine şi documente din 1895, iar altele, ca cel folosit mai jos, referitor la moşia Goleşti, cuprind şi documente din secolul al XX-lea.

În primul deceniu al secolului XX, anume în anul 1909, fraţii Goleşti erau decedaţi, moşia fusese împărţită la succesori, dar datoria la Creditul funciar rural nu era încă lichidată¹⁹.

Dacă succesorii vechilor familii boiereşti nu-şi puteau achita cu rapiditate datoriile, reflectînd declinul economic al vechii moşierimi, situaţia era diferită în cazul noilor posesori ai moşiiilor, elemente burgheze, integrate în economia capitalistă şi, prin aceasta, capabile să soluţioneze probleme financiare. Regele Carol lichida în 1883, datoria de un milion lei a moşiei Broşteni, cumpărată în 1877 de la Al. Balş; de asemeni

¹⁵ Ibidem, dosar 372/1878, f. 24.

¹⁶ „Românul”, 23 iulie 1870.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Creditul funciar rural, dosar 250/1875, f. 1;

¹⁸ Ibidem, dosar 390/1878, f. 198;

¹⁹ Ibidem, dosar 32/1873, f. 168—169.

Aristide Serfioti, cumpărătorul moșiei Felești a fraților Ghica, achita în 1884 împrumutul contractat de foștii proprietari în 1875 la Creditul funciar rural²⁰. Comparația între cele două situații sugerează, ca și alte fapte ale epocii, declinul vechii moșierimi paralel cu ascensiunea burgheziei.

O privire generală asupra acestui fond relevă un aspect al forței financiare a liberalilor care, alături de altele, constituia un sprijin al ascensiunii lor politice, din deceniile VIII—IX ale secolului trecut. Conceput după o formulă propusă de liberali²¹ și avind în organele sale de conducere personalități politice liberale²² Creditul funciar rural era sub puternica influență a acestui partid politic. La această instituție de credit contractau împrumuturi numeroase familii moșierești ca : Berindei, Goleșcu, Flea, Vernescu, Rosetti-Tețcanu, Titulescu, Balș, Brătianu, Ghica, Gane, Catargiu, Sturdza, Kogălniceanu și altele²³. Familiile moșierești cu proprietăți ipotecate la Creditul funciar rural, dependente în acest mod de finanța liberală, puteau fi, în consecință, ușor influențate în domeniul activității lor politice, deci atrase către partidul liberal.

Fondul Creditul funciar rural cuprinde nu numai informații, ca cele susmenționate, referitoare la moșierime și raporturile ei cu burghezia, ci și la raporturile cu țărănimea și proletariatul agricol. În unele documente se fac referiri la împrumutarea din 1864²⁴. În altele se semnalează conflicte între moșieri și țărani : de pildă, pentru o parte, de circa 150 fâlcii, a moșiei Broșteni, Al. Balș avea proces cu țărani din Dorna²⁵.

Documentele reflectă condițiile de cultivare a moșilor prin munca țăranilor localnici sau a unor muncitori agricoli veniți din afară. Despre moșia Căldărești a fraților Ghica se relatează că : „...arendașul nu cultivă pe seama sa această moșie ci dă toate pământurile în sublocățiune cu deamănuntul locuitorilor de pe moșie și a celor de pe megieșă moșie... fiind lipsiți de locuri pentru cultură”. În continuare erau redată metodele de exploatare a muncii acestor țărani lipsiți de pământ : ei erau obligați să dea arendașului „... dijmă una de la patru, jumătate din recoltă și deosebit de aceasta, fiecare locuitor să cultive pe seama arendașului două pogoane, cu tot lucrul și căratul recoltei”²⁶. Pe o altă moșie a fraților Ghica, Felești din județul Covurlui, erau circa treizeci de familii țărănești „...însă moșia nu se cultiva numai cu ajutorul acestor locuitori ci principalmente cu locuitorii din orașul Galați”, așadar aci predomina munca salariată²⁷. Documente ale aceluiași fond cuprind „prețurile de cultură”, anume sumele plătite proletariatului agricol pentru aratul, semănatul, grăpatul, prășitul sau seceratul unei fâlcii, pe diferite moșii²⁸.

²⁰ Ibidem, dosarele 89/1874, f. 50—57, 242/1875, f. 83—85.

²¹ Fr. Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, Cap. X.

²² *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 472.

²³ Arh. St. Buc., fond Creditul funciar rural, dosarele 3/1873, 32, 62, 63, 65, 66/1873; 89, 118/1874; 210, 242, 250/1875; 352/1876; 255/1877; 372, 390/1878; 447/1879.

²⁴ Ibidem, dosarele 210/1875, f. 1; 250/1875, f. 3.

²⁵ Ibidem, dosar 89/1874, f. 6.

²⁶ Ibidem, dosar 210/1875, f. 28.

²⁷ Ibidem, dosar 242/1875, f. 37.

²⁸ Ibidem, dosarele 242/1875, f. 40; 355/1877, f. 25; 372/1878, f. 13.

Aşadar, fondul Creditul funciar rural cuprinde informații diverse asupra situației moșierimii și a raporturilor sale cu elemente burgheze, țărănimea și proletariatul agricol.

Relevînd importanța documentară a fondului Creditul funciar rural, subliniem adevărul cunoscut, dar nu întotdeauna aplicat, că o realizare istorică valoroasă trebuie să se bazeze, cu necesitate, pe cunoașterea fondurilor arhivistice referitoare la subiectul respectiv, că unele fonduri arhivistice, insuficient folosite pînă în prezent, cuprind informații interesante pentru viitoare opere istorice documentate.

RÉSUMÉ

Le fond „Le crédit foncier rural”, malgré son appartenance à une ancienne institution économique, constitue une source précieuse pour l'histoire sociale.

Quelques documents de ce fonds contiennent des détails concernant le déclin économique graduel des grands propriétaires fonciers, les descendants des anciennes familles des boyards, et le transfert des domaines, dans les dernières décennies du XX-ème siècle, dans la propriété des éléments sociaux bourgeois.

D'autres documents reflètent le phénomène qui précédait ce remplacement graduel des anciennes familles des boyards par les nouveaux éléments bourgeois, notamment l'extension des hypothèques des domaines, phénomène temporaire diminué par la création du crédit foncier rural.

Les aspects des relations, des grands propriétaires foncier avec les fermiers d'un côté, et des relations entre des paysans et le prolétariat agricole de l'autre côté sont reflétés dans les documents du même fonds et par leur mise en valeur on pourra réaliser de précieux études d'histoire sociale.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

COLECȚIA DOCUMENTELOR FEUDALE A BIBLIOTECII TELEKI-BOLYAI DIN TÎRGU-MUREȘ

LIVIU MOLDOVAN

Colecția de documente pe care o prezentăm s-ar putea numi mai potrivit, colecția documentelor feudale a colegiului reformat din Tîrgu-Mureș, întrucît s-a format în cadrul acestei instituții, constituind o anexă a bibliotecii sale profesionale.

Înainte de a arăta numărul documentelor, cuprinsul lor și valoarea ce o reprezintă pentru cunoașterea unor evenimente și a relațiilor sociale din evul mediu de pe aceste meleaguri, este necesar a face în prealabil un scurt istoric al colegiului reformat și al bibliotecii sale, care au peste patru veacuri de existență.

Ca urmare a răspîndirii reformei religioase în Transilvania dieta țării a hotărît în 1557, să se organizeze școli protestante în locul școlilor catolice secularizate din Tîrgu-Mureș, Cluj, Alba-Iulia și Oradea.

Hotărîrea dietei a fost executată îndată, deoarece vedem că încă în acel an regina Isabela a primit mulțumirile staturilor ardeleni, pentru că le-a îndeplinit cererea¹.

La început școala din Tîrgu-Mureș avea numai patru clase numindu-se schola particula, dar de la anul 1718 a primit denumirea de colegiu, ca urmare a contopirii sale cu colegiul reformat refugiat de la Sarospatak. Numită Schola Patakiensis a trebuit, la 1671, să-și părăsească sediul ca urmare a contrareformei, s-a refugiat mai întîi la Alba-Iulia de unde fiind de asemenea silită să plece, s-a mutat, la 2 decembrie 1716, la Tîrgu-Mureș, unde elevii și cei cîțiva profesori au fost primiți cu brațele deschise de cetățenii orașului.

Colegiul reformat (Collegium Reformatum Marosvasarhelyiense sau Agripolitense) avea de acum opt clase, ultimele trei dobîndind nivel academic, deoarece pregăteau preoți, juriști și profesori. Aici și-au făcut educația în decursul vremurilor și numeroși tineri români de pe Valea Mureșului Superior și de pe Cîmpia Transilvaniei între care cei mai străluciți au fost Gheorghe Șincai și Petru Maior. Prin reforma învățămîntului colegiul reformat și-a pierdut caracterul său confesional și a devenit instituție de stat, cu denumirea de Liceul Bolyai. În același an și biblioteca profesională s-a despărțit de școală și a devenit o instituție independentă de cultură, cu denumirea de Biblioteca Bolyai, nu pentru că ar fi cuprins

¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek (Monumente dietale transilvane), Budapesta, vol. II, p. 11.

cărțile acestor învățați, ci pentru a le păstra amintirea. Cei doi Bolyai : tatăl Farkas Bolyai (1775—1856) și fiul Ioan Bolyai (1802—1860) matematicieni cu renume fac parte din pleiada profesorilor străluciți de la această școală, a căror viață s-a defășurat în strinsă legătură cu orașul Tîrgu-Mureș și cu colegiul reformat din această localitate.

Biblioteca Bolyai, din care face parte și colecția de documente feudale, cuprinde peste 50 000 volume de cărți, între care și șapte incu-

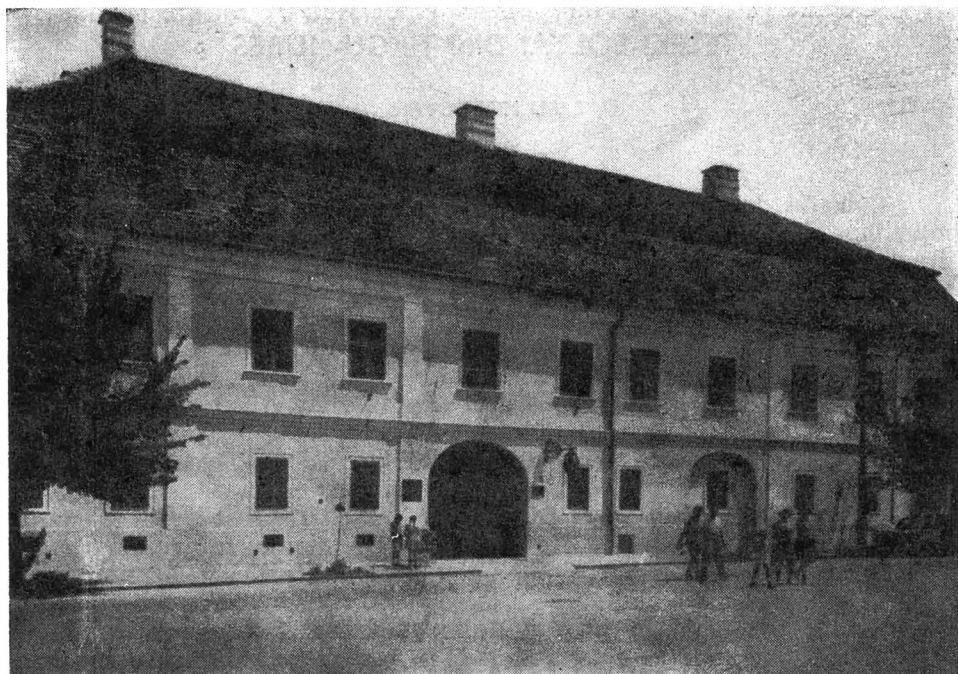

Fig. 1 — Biblioteca Teleki-Bolyai

nabule, cel mai vechi fiind : Appianus Alexandrinus, *Historia Romana*, tipărit la Veneția, în 1477. Fondul enorm de cărți a fost achiziționat cu ocazia licitațiilor bibliotecilor unor bibliofili și oameni de seamă. Dintre aceștia menționăm pe medicul Samuil Köléséri (1663—1732), consilier gubernial și autorul tratatului despre minerit : *Auraria Romano-Dacica*, care a avut legături strânse și cu Țara Românească. Printre cărțile cumpărate la licitația bibliotecii sale se găsește și o carte a voievodului Alexandru Ioan Mavrocordat (Peri toon Katekontoon biblos) pe care, în 28 ianuarie 1720, acesta o trimite lui Köléséri ca semn de prietenie².

Cel mai însemnat rol în creșterea volumului de cărți l-au constituit însă donațiile făcute de foștii profesori și elevi ai colegiului.

Într-un statut al școlii (1777) se prevedea că fiecare tînăr care a învățat la colegiu să fie obligat să aducă ca semn de recunoștință cărți în valoare de 1 fl. fără de care să nu fie primit în academie.

² Biblioteca Teleki-Bolyai, Tg.-Mureș, nr. B. 2709. 8.

Între marii donatori de cărți se citează contele Adam Székely (1772), baronul Samuel Szilágyi (1771), contesa Rhédei care în 1788 a donat colegiului întreaga sa bibliotecă în amintirea fiului ei decedat de timpuriu. Menționăm apoi pe Ștefan Mátyus, vestitul medic al Scaunului Mureș, autorul unei Diaetetici, care prin testamentul său din 1800 a lăsat colegiului 912 opere în 1326 volume, precum și o tipografie. Un alt medic Iosif Szotyori a donat în 1829 o cantitate de 508 cărți în 933 volume. Multe cărți au donat școlii și profesorii : Alexă Dosa, Farkas Bolyai, Petru Bod, Carol Peterfi ș.a. din Tg.-Mureș și profesorul Samuel Kaposi cu soția sa Ana Rozgoni din Alba-Iulia ³.

Afară de cărți biblioteca mai deține un număr de 394 manuscrise în 585 volume, unele fiind dinainte de inventarea tiparului. Cel mai vechi manuscris de aici este un fragment de psaltire, de la sfîrșitul veacului al XIII-lea. Foaia aceasta de pergament a fost întrebuințată pentru învelișul unei cărți scrisă pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea, care cuprinde 433 file, subțiri de pergament și are titlul : *Biblia sacra veteris et novi testamenti* ⁴. În anul 1956 cu ocazia prelucrării fondului de manuscrise au ieșit la iveală pe marginea unor pagini din acest manuscris niște însemnări în limba maghiară datînd din primul deceniu al secolului al XV-lea care au fost declarate în privința vechimii, ca al cincilea monument al limbii maghiare ⁵.

În numărul de mai sus al manuscriselor nu se include opera celor doi Bolyai, care cuprinde peste 10 000 file de studii, planuri de lecții, dizertații, note ș.a.

Mutarea bibliotecii în anul 1954 în localul Bibliotecii Teleki din Tg.-Mureș și contopirea ei cu aceasta, ca fond aparte sub denumirea de Biblioteca documentară Teleki-Bolyai, a însemnat o etapă importantă în viața ei. De acum înainte biblioteca nu va mai fi cercetată numai de cîțiva profesori de la colegiu, ca în trecut, ci este pusă la dispoziția tuturor cetățenilor dornici de studiu.

Personalul de specialitate din cadrul bibliotecii Bolyai a procedat la prelucrarea științifică a fondului de cărți, periodice și manuscrise și a întocmit cataloage tematice de manuscrise, care stau la dispoziția cercetătorilor.

Colecția documentelor feudale. Cu prilejul lucrărilor de ordonare a bibliotecii Bolyai, după 1950, s-au găsit aici numeroase documente feudale, care „se prăfuiau în diferite colțuri ale bibliotecii” ⁶. Au fost adunate și identificate atunci un număr de 356 documente inedite din secolele XV—XVIII, scrise în limbile latină și maghiară, din care s-a constituit o colecție. După ordonare, documentele au fost studiate și fișate de prof. Dr. Alexă Farczádi, bibliotecarul șef din acel timp, care a întocmit și un catalog asupra lor. Documentele nu se referă numai la oamenii și localitățile din județul Mureș, ci și din alte părți ale Transilvaniei, dovadă că ele au provenit din surse și pe căi diferite. Este probabil că și

³ Ibidem, *Monografia Bibliotecii Bolyai*, ms.

⁴ Ibidem, colecția Manuscrise, ms. 365 (Codicele Koncz).

⁵ Farczádi Elek-Szabo Attila, *A Marosvasarhelyi sorok* (Rîndurile din Tg.-Mureș), Edit. Acad. R.P.R., 1957.

⁶ *Monografia Bibliotecii Bolyai*, ms.

existența documentelor ca și a majorității cărților din această bibliotecă își are obârșia din donații făcute bibliotecii colegiului în decursul timpului de diferite familii, de foști elevi și profesori sau au fost testate prin clauze testamentare. Pe unele documente sînt însemnate numere de fascicule și de cote, dovadă că făceau parte cîndva din arhivele unor familii nobiliare ca : Benczer din Medișor, Fejér din Banica (comitatul Dobica), Nyujtodi din Andreeni, Pekri din Seuca ș.a.

Alte documente poartă pe ele semnele de arhivă ale magistratului orașului Tîrgu-Mureș, ale orașului Sibiu sau chiar mențiuni ale donatorilor. Astfel, pe verso documentului 157 din anul 1707 Mihail Rettégi sen. din Apahida a notat că a donat colegiului reformat din Tîrgu-Mureș acel document, pe care l-a moștenit de la tatăl său. Pe documentul 201, un certificat școlar din 1816, este scris că este donația elevului Iuliu Pantocsek din clasa a VIII-a gimnazială Tîrgu-Mureș, făcută la 15 aprilie 1905.

Colecția documentelor feudale se păstrează în cinci pachete, din care pachetul I cuprinde documente din secolele al XV-lea și al XVI-lea, pachetul II, documente din secolul al XVII-lea, pachetul III, documente din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, pachetul IV, documente din secolul al XVII-lea (material găsit ulterior), iar pachetul V conține 22 de pergamente vechi, reprezentînd diplome nobiliare, donații etc. Din secolul al XV-lea nu există aici decît trei documente, din care cel mai vechi este un pergament din 5 februarie 1425 prin care capitlul din Oradea adeverește introducerea lui Ioan Chire fiul lui Petru, în posesia moșiei din comitatul Satu Mare donată de Sigismund, regele Ungariei ⁷.

Al doilea document, tot un pergament cu sigiliu atîrnat, emis la 15 iunie 1450 de capitlul din Buda, adeverește vînzarea de către Elisabetha Szasz și fiii săi a unor moșii din Szasz și Szarvas, comitatul Solnocul Exterior (Ungaria), lui Mihail Szasz și celor trei fii ai săi ⁸.

Al treilea document în ordinea vechimii este emis din Gurghiu, de Ștefan Telegdi, vicevoievodul Transilvaniei (1481—1498), la data de 29 noiembrie 1489, fiind o scrisoare de chemare în judecată a lui Ladislau Zalay și a altor persoane, pe ziua de Sf. Nicolae (6 decembrie) la Turda ⁹.

Din secolul al XVI-lea, menționăm în primul rînd cele zece documente din anii 1559—1575 privind pe cnejii din districtul Beiuș. Toate se referă la vînzări de mori și de terenuri de către Bunta, Moș ș.a. din Poenii de Sus, Poenii de Jos și Săud, demonstrînd procesul de pauperizare și de asimilare cu iobagii în secolul al XVI-lea al cnejilor români, care în trecut au jucat un rol așa de important, ca întemeietori de sate, coloniizatori și ostași, cnezatele și voievodatele românești, fiind o dovadă istorică a vechii autonomii a românilor din Transilvania ¹⁰.

În colecție se păstrează și un document de la Mihai Viteazul emis din Alba-Iulia la data de 25 august 1600, prin care ordonă lui Stephanus

⁷ Biblioteca Teleki-Bolyai Tg.-Mureș, colecția documentelor feudale, dosar 102.

⁸ Ibidem, dosar 346.

⁹ Ibidem, dosar 24/a.

¹⁰ Ibidem, dosarele 345—354; Liviu Moldovan, *Documente privitoare la istoria cnejilor din districtul Beiușului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista Arhivelor”, III, nr. 2, 1960, p. 248—261.

Lustsywl, căpitanul Scaunului Odorhei, să satisfacă plîngerea locuitorilor din Medișor. Aceștia au cerut ca terenurile care li s-au luat cu forța și au fost anexate la cetatea Odorhei, în care Moise Secuiul a avut semănături, acum după plecarea acestuia, să li se dea înapoi¹¹.

Alte documente privesc dezvoltarea orașului Tîrgu-Mureș care pe atunci se numea Tîrgu Secuiesc. În anul 1565 orașul a cumpărat de la Ioan Lazar pentru 350 florini și nouă familii de iobagi din Cîmpenița și trei familii de iobagi din Herghelia, moșia Micești care se găsea pe locul unde este astăzi strada Cuza Vodă din Tîrgu-Mureș. Frații săi Emeric și Francisc Lazar au protestat, declarînd că la acel loc aveau și ei drept de proprietate, pentru ca totuși în anul 1568 Ioan Sigismund să ordone introducerea comunității orașului Tîrgu-Mureș în posesiunea satului Micești¹². În același an Ioan Sigismund le pune în vedere cetățenilor din Tîrgu-Mureș să nu-i tulbure pe drăbanți (pedestrași) și mai ales pe căpitani și decurionii lor, care locuiau în incinta orașului: „să-i lăsați să facă comerț, cu vin și cu alte mărfuri, iar în prețul Miceștilor pe care voi l-ați cumpărat, am aprobat ca ei să nu plătească nimic, dar pe preot să-l plătească fiindcă așa le slujește și lor ca și vouă, să poarte sarcinile la fel ca voi¹³.

Un ordin asemănător a mai dat Ștefan Bathori, la 9 ianuarie 1572, pedestrașilor staționați în Tîrgu-Mureș care au început să nu mai asculte de oficialitățile orașului, spre cea mai mare pagubă a cetățenilor, poruncindu-le ca de aici înainte să li se supună întru totul¹⁴.

Nobili din oraș au fost impuși la aceleași sarcini ca și locuitorii orașului, de aceea Gabriel Bethlen prin documentul emis din tabăra de la Lipova, la 10 iunie 1616, le ia apărarea. După ce le amintește orășenilor că în zilele trecute a conferit privilegii frumoase orașului Tîrgu-Mureș, adaugă că acestea nu le-a acordat în dauna drepturilor altora (în prejudiciu *juris alieni*), fiindcă a cunoscut scutirile anterioare avute de nobili, deci orășenii să se conducă după principiul: „qui autem prior est tempore, potior est jure”, să le respecte în viitor privilegiile¹⁵. De fapt prin diploma din 1616 Gabriel Bethlen a acordat orașului Tîrgu-Mureș dreptul de oraș regesc, schimbîndu-i totodată denumirea de Tîrgu Secuiesc (Székely Vásárhely) pe care a avut-o pînă acum în aceea de Tîrgu-Mureș (Maros-Vásárhely).

Orașul Tîrgu-Mureș se bucura însă de mai înainte de scutire de impozite, deși atunci era numai tîrg, ceea ce rezultă și din documentul de la data de 5 mai 1608, cînd primarul și un consilier al orașului declarau solemn în fața Conventului din Mănăstur că își mențin dreptul străvechi al orașului de a nu plăti impozite: „totuși luînd în considerare situația critică a țării, cetățenii orașului Tîrgu-Mureș se obligă să participe și ei la plata dării către poarta otomană, dar după ce vor trece vremurile tulburi, iarăși nu vor mai plăti”¹⁶.

¹¹ Biblioteca Teleki-Bolyai Tg.-Mureș, colecția documentelor feudale, dosar 25.

¹² Ibidem, dosarele 5, 7 și 8.

¹³ Ibidem, dosar 9.

¹⁴ Ibidem, dosar 10.

¹⁵ Ibidem, dosar 40.

¹⁶ Ibidem, dosar 35.

Tot despre un privilegiu orășenesc și anume al orașului Dej relatează ordinul lui Ioan Sigismund din 3 aprilie 1568 către oficialitățile comitatului Bihor, prin care întărește și menține pe mai departe privilegiile locuitorilor din Dej, ca la locurile de vamă să nu plătească pentru un car decît un dinar, nu 12 dinari cum au încasat de la ei oficialitățile comitatului Bihor, neținînd seama de drepturile și libertățile lor anterioare ¹⁷.

Un alt document emis, la 26 noiembrie 1612, din Sibiu de către principele Gabriel Bathori confirmă privilegiile străvechi ale locuitorilor scaunului Odorhei interzicînd tuturor de a mai săvîrși ilegalități împotriva lor ¹⁸.

Viața meseriașilor din evul mediu este oglindită de asemenea în această colecție. Relevăm în această privință cîteva documente referitoare la breasla lăcătușilor din Tîrgu-Mureș.

La data de 13 mai 1587 Sigismund Bathori aprobă lăcătușilor din acest oraș de a-și înființa o breaslă după modelul breslei lăcătușilor din Aiud, al căror regulament aprobat la Sibiu în 1581 este transcris în întregime ¹⁹. Gheorghe Rakoczi al II-lea aprobă la 2 februarie 1653 regulamentul breslei ²⁰. În 1827 breasla lăcătușilor din Tîrgu-Mureș referindu-se la privilegiile din diploma de mai sus cere consiliului orașului să interzică vînzarea în oraș a mărfurilor lăcătușilor streini, mai ales : „să nu se mai permită vînzarea lăcatelor aduse de la Debrețin” ²¹.

Notăm și diferendul ivit în anul 1677 între cizmarii din Mediaș și cei din Sighișoara, din cauză că cei din Mediaș la tîrgurile din Tîrgu-Mureș, neținînd seama de ordinea stabilită mai demult, și-au așezat șetrele cu mărfuri, înaintea șetrelor breslașilor cizmari din Sighișoara, reclamațiile lor ajungînd pînă la universitatea sașilor de la Sibiu ²².

În legătură cu istoria orașului Tîrgu-Mureș mai relevăm documentul despre convenția din 13 iulie 1673, încheiată după un proces lung, între consiliul și cetățenii orașului Tîrgu-Mureș. Aceștia nefiind mulțumiți de împărțirea terenurilor obștești și-au ales un nou consiliu și un alt primar în persoana lui Gașpar Csiszér. Prin convenția de împăciuire intervenită între cele două consilii orășenești, cel vechi și cel nou, cetățenii și-au impus în mare parte punctul lor de vedere ²³.

Alte documente cuprind momente din istoria Transilvaniei. Răscoala lui Gașpar Békés (1520—1579) adeptul împăratului Maximilian, pornită împotriva lui Ștefan Bathori, care a fost înfrîntă în 1575 în lupta de la Sînpaul, după care dieta din Cluj a hotărît tăierea capului și confiscarea averii tuturor celor răsculați, ne este reamintită în documentul următor : La data de 18 iunie 1576 Cristofor Bathori i-a donat pe veci lui Francisc Balogh moșiile din Șasvar care aparțineau lui Nicolae Csányi și cele din

¹⁷ Ibidem, dosar 6.

¹⁸ Ibidem, dosar 37.

¹⁹ Ibidem, dosar 323.

²⁰ Ibidem, dosar 344.

²¹ Ibidem, dosar 202.

²² Ibidem, dosar 121.

²³ Ibidem, dosar 104/1673. Asupra acestui conflict a se vedea lucrările : Enyesi János, *Emlékezetek könyve* (Cartea amintirilor), în Biblioteca Teleki-Bolyai Tg.-Mureș, colecția Manuscriselor, ms. 259.

Ceuaș care aparțineau lui Nicolae Alard, deoarece aceștia au luat parte la răscoala amintită și au fost condamnați prin hotărârile din 1575 ale dietei din Cluj, la pierderea averii și a capului²⁴.

După un secol a avut loc revolta lui Pavel Béldi (1621—1678) în contra lui Mihai Apafi, a cărei amintire se păstrează de asemenea într-unul din documentele din colecție. În acea acțiune s-au compromis: Toma Domokos și Valentin Kalnoki care s-au refugiat apoi la Poartă otomană, unde însă au fost închiși. Mihai Apafi le-a acordat „amnestie perpetuă” și le-a permis a se reîntoarce în Transilvania „în patria care i-a crescut” promițându-le că nu vor fi vătămați nici în persoană, nici în avutul lor²⁵.

Scaunul Mureș fiind situat la marginea principatului avea misiunea de supraveghere și apărare a granițelor. La 12 septembrie 1650 Francisc Rákoczi al II-lea a adus la cunoștința căpitanului și judecătorului regesc al scaunului Mureș, că tătarii au năvălit în Moldova și le-a ordonat să trimită pentru pază la trecătoarea Bistriței 200 de pedestrași pușcași cu hotnogii lor sub comanda vicejudeului Iacob Kovács. Acolo să se unească cu pedestrașii din Bistrița și așa să păzească granița ca să nu se întâmple vreo nenorocire pentru această țară, căci altfel: „vă jucați cu viața”. Le-a mai ordonat să-și ducă de mâncare pentru șapte zile și să nu asuprească sărăcimea²⁶.

Colecția de documente ne furnizează și informații privind unele persoane care au jucat un rol mai însemnat în mișcarea culturală și religioasă a principatului. Astfel despre Ștefan Szamosközi, care a apreciat primul în Transilvania importanța documentelor în scrierea istoriei, ni se arată că Sigismund Rakoczi i-a donat la 5 octombrie 1607, ca recunoștință pentru meritele sale, o casă la Alba-Iulia²⁷.

Referitor la David Rozsnyai (1641—1718) celălalt istoric ardelean și concomitent tălmaci turcesc, născut în Tîrgu-Mureș, există aici trei documente. Într-unul, Mihai Apafi confirmă la 1677 luarea la cunoștință a veștilor trimise prin Ladislau Székely și îi ordonă să execute întocmai poruncile aduse de el, pentru care își va primi și pe mai departe răsplata cuvenită²⁸. În războiul dintre Turcia și Polonia, David Rozsnyai a fost trimis cu un transport de 600 care cu alimente în tabăra turcească. Celelalte, sînt două scrisori în care nașul său Kovács din Făgăraș și alta către cumnatul său Andrei Fogarasi din Viena, în care le comunică unele vești de caracter economic²⁹.

O serie de documente se referă la Mihai Tofeus Székelyhidi (1624—1684) predicatorul calvin de la curtea lui Mihai Apafi ajuns în 1679 episcop ardelean, care după ce a venit în 1664 la curtea lui Mihai Apafi a obținut de la acesta numeroase donații de moșii și iobagi³⁰.

La 1681 i se aprobă să cumpere cu banii bisericii, litere și hîrtie din străinătate pentru a tipări aici biblia în limba maghiară, în octavo, fără nici o schimbare, așa cum mai înainte s-a tipărit în Belgia³¹.

²⁴ Ibidem, dosar 15.

²⁵ Ibidem, dosar 129 a.

²⁶ Ibidem, dosar 271.

²⁷ Ibidem, dosar 30.

²⁸ Ibidem, dosar 124.

²⁹ Ibidem, dosarele 159 și 161 b.

³⁰ Ibidem, dosarele 84, 92, 100, 103, 132, 326, 330 și 331.

³¹ Ibidem, dosar 33.

Numeroase documente se referă la iobăgia din secolul al XVII-lea din Transilvania sub diferitele ei aspecte : chezășii, angajări de iobagi și diferite tranzacții care se făceau în legătură cu iobagii. Vom enumera aici câteva documente mai caracteristice din fiecare categorie.

Fugi de iobagi, chezășii. Sarcinile feudale devenind din ce în ce mai mari în multe locuri iobagii fiind încărcăți și asupriți peste cele stabilite, n-au găsit altă cale de scăpare decât fuga de la stăpînii lor.

Pentru oprirea fugii iobagilor precum și pentru readucerea la stăpînii lor s-a înființat chezășia, prin care mai mulți iobagi garantau cu cîte 40 florini, sumă care reprezenta prețul (homagiul) unui iobag, că numitul nu va fugi sau că în caz de fugă îl vor aduce înapoi. Domnul feudal care nu voia să restituie un iobag venit pe moșia sa, conform legilor în vigoare, putea fi pedepsit cu 200 de florini. Chezășii se făceau și pentru garantarea de împrumuturi, pentru eliberări de iobagi din închisoare ș.a.

În anul 1629 Ioan Fejér din Bălduț a intervenit pentru readucerea iobagului său Ștefan Hobi zis Mézaros care a fugit împreună cu soția, copiii și cu bunurile sale, fără știrea și învoiala stăpînului, stabilindu-se pe moșia lui Ioan Kun din Ceuaș. În caz că nu-l va restitui să-i plătească 200 florini ³².

La data de 18 octombrie 1631 Gheorghe Rakoczi I, a ordonat să fie readus iobagul Ioan Maior care în vremurile tulburi care au urmat după voievodul Mihai Viteazul a fugit de la văduva lui Nicolae Nagy din Andreeni și s-a stabilit pe moșia lui Francisc Balassy din Dumitrești ³³.

Un caz caracteristic de urmărire și nesupunere a iobagilor este următorul :

La 9 iunie 1636 Francisc Benczer din Medișor a intervenit pentru readucerea văduvei lui Mihai Medeseri cu cei trei fii ai ei care au fost îniobăgiți de tatăl lor pentru a-și salva viața fiindcă a făcut o crimă și trebuia pedepsit cu tăierea capului. După moartea lui însă, fiii împreună cu mama lor au fugit la Odorhei și au declarat că nu mai vor să se întoarcă înapoi și nici să-și servească stăpînul, știind că acest om rău îi va pedepsi cu închisoarea ³⁴.

Au existat și încercări de a aduce în iobăgie oameni care niciodată n-au fost iobagi. Astfel la 28 martie 1657 Ecaterina Fejér din Micești (Turda) reclamă readucerea lui Ioan Gherman originar din Moldova, dar martorii ascultați au declarat unanim că acesta n-a fost niciodată iobag la reclamantă ³⁵.

Iată și câteva exemple de chezășie :

La data de 9 iunie 1670 cinci iobagi au luat chezășie cu cîte 40 florini pentru tînărul iobag Ioan Rici, pe care stăpîna Ecaterina Fejér din Senereuș l-a vîrit în închisoare pentru neascultare. Rici a promis totodată că dacă îl va elibera va fi supus stăpînei și soțului ei, cît și vătafului curții ³⁶.

Sînt cazuri cînd au existat și opt chezași pentru un iobag, astfel pentru Teodor Pușcaș și cei doi fii ai săi Mihai și Ioan din Bănica au stat chezași la 9 februarie 1675, cu cîte 40 florini, că n-au să fugă de la stăpîna

³² Ibidem, dosarele 48 și 49.

³³ Ibidem, dosar 54.

³⁴ Ibidem, dosar 257.

³⁵ Ibidem, dosar 76.

³⁶ Ibidem, dosar 96.

lor Ecaterina Fejér, următorii : Gavril Harșa, Andrei Harșa, Ioan Harșa, iobagi ai lui Sigismund Haranglábi, Petru Cîmpean, iobagul lui Nicolae Toroczkai, Blaj Paideni, iobagul lui Ioan Toldalagi, Simion Mihai, iobag al lui Sigismund Szotyori, Costin Pop și Ioan Petru, iobagi ai lui Martin Toroczkai ³⁷.

În anul 1692 Simion Tripon iobagul lui Gabriel Pekri din Bănica obținind de la stăpînul său un împrumut de 60 florini au garantat pentru restituirea banilor chezașii : Petru Ciotloș, iobagul lui Ladislau Csáki, Petru Nistor, jelerul lui Ștefan Csáki, Costin Tripon, iobagul lui Ladislau Sombori și Florea Bonca, iobagul lui Ștefan Bukajici, toți din Bănica. Aceștia s-au obligat că în caz că sus-numitul va fugi, îl vor readuce înapoi la domnul său, în termen de 15 zile, iar în caz contrar îi vor plăti la simplă somație cîte 40 florini. Dacă nu vor plăti se învoiesc să fie urmăriți în orice lucruri mobile și oricînd : fie pe timpul culesului, al cositului, al culesului viilor sau al mersului la oaste, de la executarea acestor măsuri excluzîndu-se orice remedii judiciare. Dacă însă vreunul din chezași n-ar avea destulă avere mobilă din care să plătească garanția luată în valoare de 40 florini să fie arestat și ținut atîta timp la închisoare pînă cînd va prezenta satisfacția deplină plătind suma datorată ³⁸.

Nu se știe prin ce mijloace erau siliți chezașii, din care unii erau iobagi chiar la alți stăpîni, să-și ia asupra lor „liber și neforțați de nimeni” asemenea garanții grele, care puteau să-i coste averea și chiar libertatea, această chestiune trebuind a fi încă studiată ³⁹.

Pedeapsa pentru crime. Iobagii prezentau pentru stăpînii lor feudali o valoare economică primordială, de aceea ei aveau tot interesul ca iobagii nu numai să nu fugă dar să-și păstreze și toată forța lor de muncă, motiv pentru care omorîrea unui iobag atrăgea după sine pedeapsa capitală, adică tăierea capului celui vinovat.

La data de 28 august 1758, în cursul unei bătăii între iobagi, a fost omorît Florea Omul, iobagul contesei Clara Olajos din Ciuguzel. Principalii vinovați erau Vasile Gruîță și Mihai Posar iobagii lui Ladislau Mikse și Petru Mărginean, jelerul contesei Vas. Mihai Posar care a fost condamnat la moarte de tribunalul domenal, cu drept de a înainta cerere de grațiere către împărateasă. Văduva lui Florea Omul s-a învoit ca pîrîții, adică stăpînii iobagilor vinovați să-i plătească cîte 40 florini în termen de 15 zile.

În convenția ce a avut loc la 14 ianuarie 1759 în Ciuguzel, Ladislau Mikse s-a învoit să-i cedeze contesei Clara Olajos căreia îi aparținea iobagul omorît, pe un iobag al său, Dănuț Vonea, împreună cu fiii săi și pe fratele său, Dănuț Irimie, pe care susnumita i-a acceptat. S-a mai convenit că dacă Mihai Posar ar obține grațiere de pedeapsa capitală să nu mai locuiască în Ciuguzel, nici el nici copiii săi, ci Ladislau Mikse să-i mute pe o altă moșie a sa într-un alt comitat, de asemenea nici Nicolae Gruîță, care a provocat cearta, să nu mai locuiască în Ciuguzel ⁴⁰.

Angajări de iobagi. Îngroșarea rîndurilor iobăgimii prin noi angajări a continuat și în secolul al XVIII-lea. Motivele pentru care oamenii

³⁷ Ibidem, dosar 107.

³⁸ Ibidem, dosar 144.

³⁹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Edit. Acad. R. S. România, 1967, vol. I, p. 458.

⁴⁰ Biblioteca Teleki-Bolyai Tg.-Mureș, colecția documentelor feudale, dosar 183.

„și-au legat capul” și s-au angajat „de bună voie” împreună cu familiile lor ca iobagi veșnici la domnii feudali, sînt multiple. Unii au fost siliți să devină iobagi cu toți urmașii lor din cauza sărăciei, a creșterii impozitelor sau a neputinței de a-și administra și lucra singuri terenul, de exemplu văduvele cu copii mici, iar alții s-au angajat ca iobagi pentru a-și salva viața în urma vreunei crime sau furt. Au fost și oameni și chiar nobili mici care s-au angajat ca iobagi pentru a scăpa de obligațiile militare, adică de mersul la oaste ⁴¹.

La 4 septembrie 1597 văduva lui Marcu Acs împreună cu cei doi copii se leagă de iobagi pe veci de bună voie și nesiliți de nimeni, la Ștefan Hosszuaszozi din Bolduț, obligîndu-se de a aduce cu sine toate animalele și uneltele agricole rămase de la soțul ei, adică opt boi împreună cu plugul și carul, cinci vaci cu lapte, 37 oi, un juncan din toamna trecută, un tăuraș, șase porci și un dolman în valoare de 6 florini. Chezași au fost: Nicolae Moldovan, iobagul lui Francisc Diosi, Nicolae Giula, Simion Buda și Precup Rebia, iobagi ai lui Andrei Radu, Dumitru Buda, iobag al lui Nicolae Vassfalvi, Sava Ciorba, iobag al lui Vasile Mare și Ioan Hadup, iobagul lui Körbeni, toți din Ceanu Mare. Acești șase chezași se leagă de bună voie cu cîte 40 florini că numita văduvă cu copiii ei nu vor fugi de la domiciliul lor, iar în caz de fugă să fie aduși înapoi în timp de 15 zile, altfel trebuind să plătească stăpînului fiecare cîte 40 florini, acesta avînd drept de a le sechestra bunurile pentru a se despăgubi. Din documentul de mai sus se vede de asemenea că puteau fi chezași și iobagi ai altor stăpîni ⁴².

La data de 27 decembrie 1611 Mihai Medeséri a devenit iobag la Francisc Benczer pentru a nu fi spînzurat, fiind urmărit pentru omorul unei femei ⁴³. Andrei Katona a omorît în 1628 pe un iobag român al sus-numitului Ștefan Hosszuaszozi și este reclamat de ceilalți români pentru a fi pedepsit. Spre a nu fi condamnat la moarte, s-a rugat de Ștefan Hosszuaszozi, care îi era și fin să-l salveze, de aceea el împreună cu soția lui s-au legat de iobagi veșnici și s-au stabilit pe moșia acestuia din Bălduț ⁴⁴.

Între anii 1603—1615 au avut loc mai multe angajări de iobagi la Francisc Benczer și la urmașii săi din satul Medișor. Unii erau secui liberi care s-au legat ca iobagi de bună voie, pentru a scăpa de sarcinile militare și fiscale. Astfel au fost: Pavel Simo în 1602, Ladislau Tikosi în 1603, Dumitru Hajdu în 1613 și Ștefan Demeter în 1615, care declară că „după Dumnezeu și-au pus toată încrederea în Benczer” ș.a. Benczer le-a promis că le va purta de grijă ca și celorlalți iobagi ai săi și că le va da finăț și teren arabil suficient ⁴⁵.

Între ei erau și români, ca de exemplu țărani Vasile și Matei Plombaki în 1604 sau Petru Istnică, Nicolae Maior și Nicolae Bucur în 1606, care s-au legat de iobagi veșnici nesiliți de nimeni la același Francisc Benczer din Medișor ⁴⁶.

⁴¹ D. Prodan. *op. cit.*, p. 466.

⁴² Biblioteca Teleki-Bolyai, Tg.-Mureș, colecția documentelor feudale, dosar 24.

⁴³ Ibidem, dosar 222.

⁴⁴ Ibidem, dosar 45.

⁴⁵ Ibidem, dosarele 208, 209, 226 și 229.

⁴⁶ Ibidem, dosarele 212 și 213.

În anul 1630 Toma Piros a voit să-l dea afară din casă pe Lászlo Deák din Comănești, care pentru a rămîne mai departe în casă declara totuși că, nesilit de nimeni, s-a legat de iobag la el⁴⁷.

Un caz mai puțin obișnuit este al lui Ioan Lengyel și a soției sale Varvara care la 25 mai 1630 s-au legat de iobagi pe veci la Iudita Antalfi din Lupeni, urmînd ca să primească de la aceasta teren arabil și toate cele anexe, dar au declarat categoric că numai ei își leagă capul, fără copii, deci copii lor să nu devină iobagi⁴⁸.

Exemple despre legarea capului pe veci, „liberi și nesiliți de nimeni” se pot da încă multe, dar nu vom mai menționa aici decît următoarele :

Femeia Ana Peter, din Șilea Niraj, fiind pedeapsită pînă în anul 1600 de trei ori pentru desfriu, o dată cu 6 florini apoi cu 7 florini și a treia oară cu 16 florini neputînd plăti suma aceasta și fiind amenințată cu închisoarea, frații Matei, Francisc și Valentin Kovács au răscumpărat-o, pentru care faptă sus-numita cu cei trei copii : Baltazar, Nicolae și Ștefan s-au legat de iobagi pe veci la răscumpărătorii ei⁴⁹.

Marta Kovacs angajată la Paul Benczer ducînd de asemenea o viață desfrînată a devenit gravidă. De frică de a nu primi pedeapsa care se aplica în astfel de cazuri, s-a legat în 22 noiembrie 1675 de iobagă la stăpînul ei împreună cu copilul pe care îl purta. Condiția iniobăgirii era că, dacă nou-născutul va fi băiat, iar ea se va căsători cu un bărbat cinstit, să devină liberă, dacă însă va rămîne nemăritată să fie iobagă pe veci la Pavel Benczer și la soția sa Margareta Kovács⁵⁰.

La data de 20 aprilie 1679 văduva lui Ioan Pușcaș din Bănica s-a legat împreună cu fiul ei de iobagi pe veci la Mihai Kőpeczi și la soția sa Ecaterina Fejér, deoarece copilul cel mic, nefiind decît de cinci ani nu era în stare să îngrijească de bunurile rămase de la tatăl său (patru boi, trei porci, un car). Chezașii arătați cu numele își iau garanție, de cîte 40 florini, că numiții nu vor fugi ci vor fi iobagi blînzi și ascultători⁵¹.

Revenim din documentele citate mai sus, asupra acelorora în care oamenii liberi se declarau de iobagi pentru ca să scape de obligațiile militare și fiscale „spre cea mai mare pagubă a țării”. De aceea și dietele transilvane au adus numeroase hotărîri să nu se mai repete acest lucru, iar acolo unde s-au făcut iobagi oamenii liberi, să fie eliberați din cătușele iobăgiei.

Oităm dintr-un document din această colecție, un fragment din hotărîrile din 29 decembrie 1500, ale adunării generale secuiești de la Odorhei :

„Secuiul liber să nu se lege de iobag pentru că maiestatea sa vrea să-l mențină în libertățile sale. Dacă cineva în principatul său s-a legat de iobag sub oarecare pretexte, pentru două sau trei cîble de ovăz, sau pentru niște bani puțini, în caz că sînt apți pentru război și pentru răscumpărare să fie răscumpărați. De asemenea cel căruia i s-a legat să-l dezlege, dacă nu l-ar dezlega, să fie scos din mîinile sale fără excepție.

⁴⁷ Ibidem, dosar 235.

⁴⁸ Ibidem, dosar 246.

⁴⁹ Ibidem, dosar 207.

⁵⁰ Ibidem, dosar 292.

⁵¹ Ibidem, dosar 127.

Dar aceia care au căzut în crimă, au înfăptuit sau au ajutat la omor de om, sau la alte violențe și au căzut în asemenea silă, din care nu pot ieși nicidecum, pentru care și-au legat capul, ori și-au legat averea, aceia să rămână pe loc pînă la venirea maiestății sale”⁵².

Schimburi. Prin legarea de glie, iobagii au împărtășit soarta moșiei pe care trăiau, care se putea schimba prin moștenire, cumpărare sau prin alte tranzacțiuni, dar se puteau face și schimburi de iobagi, prin mutarea lor de pe o moșie pe alta, deci rupîndu-i de la locul unde s-au născut.

Astfel, la 18 septembrie 1620 Ioan Sárosi a cedat moșia sa din Sînvășii împreună cu iobagul Grigore Székely dăruit lui de către Ioana Tol-dalagi, lui Ștefan Sido din Păingeni care i-a dat în schimb pe iobagul Nicolae Butholia din Balas și fiatele Nema și Harisas⁵³.

În anul 1630 Ioan Biro din Mărtiniș i-a dat lui Francisc Benczer din Medișor un iobag român cu numele Nicolae Felszegi împreună cu soția și copiii săi, pe care trebuia să-l condamne la moarte fiindcă a fost prins furînd niște oi. Benczer i-a dat în schimb pe iobaga Ana Benedek cu copiii ei și pe un tînăr român Blasiu Olah al cărui tată originar din Moldova locuia tot la Mărtiniș⁵⁴.

Zălogiri. Pentru garantarea restituirii unor sume împrumutate, între domnii de pămînt se făceau adeseori zălogiri de iobagi. Astfel, la data de 20 noiembrie 1671 principesa Ana Bornemissa, soția lui Mihai Apafi, primind în împrumut de la Mihai Székelyhidi (Tofeus) predicatorul curții, suma de 500 florini i-a dat în zălog pe tot timpul vieții sale pe iobagii fugiți și readuși din Țara Făgărașului: Ioan Sărac, Coman Timar și Matei Fogarasi, împreună cu soțiile și copiii lor, cu condiția să-i poată răscum-păra de la urmașii săi, restituindu-le suma împrumutată de mai sus⁵⁵.

La data de 17 septembrie 1695, Ioan Baranyai, care din cauza sărăciei i-a dat mai demult în zălog lui Sigismund Baranyai pentru un împrumut de 70 florini pe iobagul Ioan Gabor din Săcăreni avînd mai tîrziu nevoie de iobag l-a cerut înapoi. În contul banilor de mai sus i-a dat fratelui său pe timp de zece ani, un loc de casă, cu toate cele apar-ținătoare⁵⁶.

Dintr-un alt act din 1707, rezultă că Gabriel Pekri cu soția sa Ana Kabos au dat împrumut, pe două luni, lui Pavel Kabos din Giuluș suma de 30 florini pentru care au primit în zălog pe iobagul Grigore Bota zis Pinteaa împreună cu locul său de casă și cu cele aparținătoare. Dacă nu-i va conveni de acesta, putea să-și ia pe oricare alt iobag cu copiii, locul de casă și cu cele aparținătoare, de pe oricare moșie a sa și din orice comitat, pe care să-l dețină pe veci, în cazul că în timp de două luni nu va primi înapoi banii împrumutați. În contra acestor tranzacții să nu poată face uz de nici un remediu judecătoresc ca repulsio, contradictio și alte ase-menea refugii, pe care sub nici un chip să nu le poată folosi⁵⁷.

Vînzări de iobagi. În afară de zălogiri de iobagi pe diferite termene se obișnuia a se face și vînzări directe de iobagi.

⁵² Ibidem, dosar 28.

⁵³ Ibidem, dosar 41.

⁵⁴ Ibidem, dosar 247.

⁵⁵ Ibidem, dosar 100.

⁵⁶ Ibidem, dosar 147.

⁵⁷ Ibidem, dosar 158.

Astfel, la data de 1 noiembrie 1622 Ioan Haranglăbi a cerut înapoi de la Francisc Benczer din Medișor pe iobagul Mihai Kádár zis Zolyom, care a fugit de pe moșia lui pe moșia acestuia, dar Kádár avînd acum soție și copii n-a vrut să se reîntoarcă bucuros înapoi, din care cauză noul stăpîn i-a dat lui Haranglăbi suma de 34 florini vînzîndu-l pe veci ⁵⁸.

La 15 mai 1681 Ioan Benczer a vîndut lui Pavel Benczer și succesorilor săi pentru suma de 20 taleri imperiali și 20 florini în total 60 florini, pe doi tineri iobagi români, Blaj și Gheorghe, fiii lui Albert Hosu, care locuiau atunci pe moșia lui Ioan Haller din Fîntînele, deci trebuia mai întîi să-i readucă. În caz că vor fugi din nou, să fie obligat a restitui banii sau a aduce pe iobagi înapoi ⁵⁹.

Împrumuturi. Tot un fel de zălogire era și împrumutul de iobagi. Pentru acest fel de tranzacție colecția nu cuprinde decît unele acte privitoare la pușcași, adică iobagii de pe domeniile fiscale care în schimbul serviciilor militare au fost scutiți de sarcinile iobăgești obișnuite, dar totuși nu erau scoși de sub dependența feudală.

La 11 octombrie 1667 Mihai Apafi a împrumutat credinciosului său Ladislau Balogh, pînă la paștile din anul viitor, pe pușcașul său Petru Hatzoki din Almaș, aparținător domeniului cetății Deva. Se ordonă pîrcălabului cetății să-l scutească pe pușcaș pentru acel timp de orice muncă ⁶⁰.

La 28 mai 1674 Mihai Apafi considerînd serviciile aduse de Ladislau Balogh de la curtea sa i l-a împrumutat pe trei ani pe sus-numitul Petru Hatzoki, iar la 12 februarie 1678 i l-a cedat pînă cînd va trăi ⁶¹.

Înnobilare. Serviciile credincioase și meritele militare ale pușcașului Petru Hatzoki din Almaș l-au adus pe acesta pînă la înnobilare. Prin diploma din 27 februarie 1681 a lui Mihai Apafi, Petru Hatzoki este ridicat în rîndul nobililor, împreună cu fiii săi Lupu, Paul și Gheorghe. Principele le donează casa din Almaș avînd ca vecini de o parte pe Moise Popa preotul religiei române, iar de cealaltă parte pe iobagul Vasile Stoica, împreună cu toate apartenențele, pe care le scutește de orice impozite și ordonă totodată să fie introduși în posesie, ceea ce s-a și executat la 22 februarie 1682 ⁶².

Donații de iobagi. Din actele care ne stau la dispoziție rezultă că erau donați iobagii care aveau obiceiul să fugă, probabil pentru a nu da exemplu pentru ceilalți iobagi.

După un act din 24 martie 1661 Baltazar și Mihai Baranyai din Iernut au donat pe Martin Fekete, zis Kerekes, zis Dadea, lui Ioan Baranyai, arhivarul lui Mihai Apafi, care își avea domiciliul la Gheorgheni (Cluj). Acest iobag a fost fugit mai înainte cu soția unui iobag al lui Francisc Kornis, s-a stabilit și a trăit cu ea pe moșia din Secăreni a lui Ioan Baranyai, de unde a fugit înapoi pe moșia sus-numiților. Aceștia l-au donat deci lui Ioan Baranyai pentru a scăpa de el ⁶³.

⁵⁸ Ibidem, dosar 236.

⁵⁹ Ibidem, dosar 299.

⁶⁰ Ibidem, dosar 85.

⁶¹ Ibidem, dosarele 105 și 106.

⁶² Ibidem, dosarele 130 și 133.

⁶³ Ibidem, dosar 29.

La data de 2 ianuarie 1681 Pavel Bartalis, pentru că Pavel Benczer l-a ajutat mult, i-a donat acestuia un iobag cu numele de Martin Szász, dar acesta a fugit din Medișor de mai mult timp și locuia în satul Călușeri, sub numele de Martin Nagy, deci trebuia readus și el la locul de unde a fugit ⁶⁴.

Se observă din documentele de mai sus, precum și din exemplele anterioare că iobagii fugiți își luau un al doilea și chiar al treilea nume spre a nu fi găsiți, ceea ce însă nu le reușea întotdeauna.

Eliberări de iobagi. Foarte rare erau cazurile când stăpînul feudal din proprie voință se dispensa de un iobag cedîndu-i libertatea, dar și în aceste cazuri iobagul eliberat trebuia să-i plătească prețul (homagium) său de 40 florini sau i se puneau alte condiții asemănătoare.

La data de 1 noiembrie Francisc Benczer din Medișor a eliberat pe iobagul Mihai Farkas, cu condiția ca acesta să-i plătească în fiecare an la Sînmărtin cîte un florin sau să-i cumpere sămînță de in sau de mei în valoarea de mai sus. În cazul că va avea mijloace suficiente se va putea elibera definitiv, plătindu-i deodată suma de 40 florini ⁶⁵.

La 11 martie 1640 același Francisc Benczer din Medișor a eliberat din iobăgie pe cei doi fii, Ștefan și Petru, ai răposatului Mihai Medeséri din Crișeni cu condiția ca ei să părăsească terenul pe care îl posedau ca iobagi și să construiască două case iobăgești unde să locuiască permanent doi jeleri. În caz că nu se vor ține de convenție să plătească stăpînului 50 florini (vinculum). Dacă vor vrea să devină iar iobagi, să nu meargă în altă parte ⁶⁶.

Documentele feudale din colecția Bibliotecii Teleki-Bolyai din Tîrgu-Mureș din care au fost prezentate mai sus doar o parte, aruncă o lumină vie asupra legiurilor feudale din evul mediu, asupra chezășilor, angajărilor și a tranzacțiilor asupra iobagilor, arătînd totodată viața grea a acestora. O altă categorie de acte dau informații asupra vechilor cnezate românești, asupra vieții orășenești și a breslelor meșteșugărești sau asupra unor oameni și evenimente de seamă din trecutul Transilvaniei.

Aceste documente împreună cu alte acte similare ne ajută să cunoaștem mai bine o etapă istorică din trecutul țării noastre putînd a servi totodată ca izvoare de preț pentru cercetări viitoare.

⁶⁴ Ibidem, dosar 295.

⁶⁵ Ibidem, dosar 240.

⁶⁶ Ibidem, dosar 260.

ARHIVA FAMILIEI BETHLEN DE IKTAR

M. URSUȚIU

De o deosebită valoare documentară pentru istoria social-economică, politică și culturală a Transilvaniei este materialul documentar al arhivelor familiale nobiliare transilvănene, conservate la Biblioteca filialei Academiei din Cluj în secția Arhiva istorică¹. În cele ce urmează vom prezenta materialul deosebit de interesant al uneia din cele mai mari arhive familiale : *arhiva familiei Bethlen de Iktar*.

Familia Bethlen de Iktar a fost una din cele mai vechi, mai puternice și influente familii nobiliare transilvănene². Apogeul prosperității îl atinge în epoca Principatului, când din rindurile ei se ridică principii Gabriel Bethlen (1613—1629) și Ștefan Bethlen (1630). Rakocziștii o vor îndepărta din arena politică, dar va continua totuși să se numere printre cele mai puternice familii sub raport economic.

Arhiva familiei este unul din fondurile arhivistice bine conservate și riguros organizate.

Proprietari ai unor întinse domenii feudale, concentrate în special în zona centrală a Transilvaniei (județele Sălaj, Cluj, estul Bihorului, sudul Maramureșului, vestul Harghitei), familia are moșii sau diverse interese în întreaga Transilvanie. Membrii familiei și-au conservat cu grijă, din cele mai vechi timpuri, actele de proprietate și au condus cu pedanterie evidențele economice ale vastelor lor moșii. Arhiva familiei păstrează 183 documente medievale (1320—1534), ce conțin în marea lor majoritate acte privilegiale. Masa mare a materialului constă din : evidențe privind administrarea moșiilor și întreținerea curților nobiliare, conșcripții și inventare de bunuri, rapoarte economice, acte de hotărnicie, tranzacții asupra moșiilor, a supușilor sau a diverselor bunuri, acte procesuale, convenții, contracte, arendări, corespondență etc.. Întîlnim și materiale străine de familie care aparțin unor familii cu care erau înrudiți (Apor, Korda) sau unor persoane cu diverse legături cu familia Bethlen.

Data fiind importanța juridică a acestor acte, membrii familiei au păstrat cu grijă arhiva familială, au ordonat-o din timp în timp, și i-au întocmit instrumente de evidență și orientare. Arhiva dispune azi de

¹ P. Teodoru, M. Triteanu, L. Ursuțiu, *Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R. S. România*, în „Revista Arhivelor” X, nr. 1, 1967, p. 125—136.

² Pentru istoricul familiei vezi : Kövári László, *Erdély nevezetesebb családai*, Cluj, 1854, p. 37—40.

registre întocmite succesiv de arhivari din ordinul familiei. Cele 10 registre făcute între 1820—1866, au primit mai târziu, împreună cu registrele arhivei familiei Korda, familie înrudită cu Bethlen de Iktar, o nume rotare unică de la I la XIII. Arhivei familiei Bethlen de Iktar îi aparțin registrele III, IV, VI—XIII. Registrele s-au întocmit pe fragmente de material arhivistic, în funcție de cerințele zilei.

Astfel registrul III (556 p.) s-a întocmit în 1820 pentru materialul păstrat de familie în depozitele Colegiului reformat din Tg. Mureș. Pentru evidența actelor păstrate la curia de la Mugeni (jud. Harghita) și referitoare la acest domeniu s-a întocmit un registru în 1820. El are 22 p. și poartă numărul VII. Registrul IV (158 p.) a fost întocmit în anul 1830 din ordinul contelui Dominic Bethlen pentru materialul arhivistic păstrat la reședința din Cluj a familiei. Operația este continuată în 1833 când se regestează o nouă cantitate de material în registrul VI (816 p.) tot la casa din Cluj. Registrul VIII (24 p.) este un concept lipsindu-i formulele clasice de introducere. Se pare că a fost întocmit din ordinul aceleiași conte, Dominic Bethlen, prin deceniul 4 al secolului trecut. Registrele IX și X de 64 și respectiv 82 p. înregistrează tot materialul aflător la casa din Cluj și au fost întocmite în 1841, respectiv 1842. Actele anilor 1836—1848 au fost înregistrate în registrul XI în anul 1851. Ultimele registre (XII și XIII) din 1866 conțin actele curente din 1850—1866 și sînt întocmite din ordinul văduvei contelui Dominic Bethlen.

Pe prima pagină a fiecărui registru se specifică la cererea cui s-a întocmit registrul, de către cine, numele arhivarilor, de obicei doi, în ce an și unde. Ele sînt scrise în limba maghiară în următoarea rubricatură : cota de arhivă (fascicol și număr), regest amplu al actului, data emiterii, original sau copie. Registrul se întocmea după ce materialul în prealabil era ordonat. Criteriul obișnuit de ordonare este cel al provenienței: toate actele legate de o moșie s-au grupat într-un loc, formînd un fascicol, iar în cadrul fascicolului s-au aranjat cronologic numerotîndu-se. Fascicolele s-au numerotat cu cifre arabe sau romane, în ordinea alfabetică a moșiilor pe care le conțin. Acele acte care nu erau legate de o moșie sau alta, care se referă la probleme cu caracter general sau special, la activitatea personală a unor membri ai familiei sau a unor persoane legate de familie, au fost grupate după conținut, formînd fascicole independente denumite după natura actelor componente. Acestea au intrat în șirul fasciculelor la litera respectivă (de ex. : *chitanțe* sau *contracte* în seria fasciculelor la litere C, *testament* la T, *tabelele genealogice* la G).

Materialul nearanjat și regestat pînă în momentul donării arhivei pentru conservare și cercetare (în anul 1909) a fost ulterior ordonat pe pachete după același criteriu al provenienței. Pachetul poartă numele moșiei la care materialul se referă, iar în cadrul pachetului piesele sînt aranjate cronologic.

Pentru a facilita orientarea și informarea cercetătorilor în noianul celor 10 registre, cu același sistem de cotare, cu material referitor la aceleași sate sau probleme, am crezut de cuviință să sistematizăm prezentarea arhivei astfel :

I. Acte de proprietate, concriptiî, inventare, socoteli, hotărnicii, tranzacții asupra moșiilor sau diverselor bunuri etc. (în ordinea alfabetică a satelor la care se referă) ³

Abrud (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317; (1578), R. X, fasc. 7, nr. 299; (1581), R. VI, fasc. 2.

Abram (1592), R. V, fasc. 206.

Aghireș (1483—1656), R. VI, fasc. 82; (1775), R. III, fasc. 27.

Agîrbiciu (1720—1807), R. III, fasc. 28.

Aiud (1495—1687), R. VI, fasc. 83.

Alba Iulia (1575—1643), R. VI, fasc. 96.

Aldea (1568), R. VI, fasc. 1.

Albeștii Bistriței (1532), R. VI, fasc. 95.

Aluniș (1428), R. VI, fasc. 159; (1521), R. VI, fasc. 305; (1715—1799), R. IV, fasc. 116.

Ambud (1768), R. X, fasc. 13, nr. 283.

Andrid (1738), R. IV, fasc. 30.

Apateu (1573—1764), R. VI, fasc. 6.

Archia (1681), R. VI, fasc. 7; (1770—1772), R. II, fasc. 7.

Archiud (1568), R. VI, fasc. 84.

Arduzel (1720), R. III, fasc. 6; (1720—1816), R. IV, fasc. 4; (1821—1826), R. IX, fasc. 1.

Arendări de moșii, porțiuni de moșii, case (1833—1845), R. XI, fasc. 1—15.

Asuajul de Jos (1684—1809), R. III, fasc. 5.

Ateiu (1575—1761), R. III, fasc. 30.

Augustin (1672—1676), R. VI, fasc. 3.

Baciu (1626), R. VI, fasc. 10.

Bahnea (1573—1721), R. VI, fasc. 40; (1802—1803), R. III, fasc. 15,

Baia Mare (1691—1813), R. III, fasc. 83; (1812—1819), R. IV, fasc. 84.

Balda (1570), R. VI, fasc. 13.

Banat (1748—1779), R. X, fasc. 2, nr. 36, 39, 40, 64; (1780), R. X, fasc. 2, nr. 237, 239.

Basarabasa (1579), R. X, fasc. 7, nr. 3, 219; (1654), R. X, fasc. 7 nr. 187.

Batoș (1663—1750), R. VI, fasc. 21.

Băbeni (1668—1733), R. VI, fasc. 8; (1761), R. X, fasc. 1, nr. 270.

Bădăcin (1784—1821), R. IV, fasc. 6.

Băla (1382), R. VI, fasc. 12.

Bălcaciu — R. III, fasc. 14.

Băița (1665—1836), R. IX, fasc. 2; (1733—1816), R. III, fasc. 79; (1786—1839), p. 58—61; (1795—1815), R. III, fasc. 117.

³ Pentru cele 1774 pagini cit totalizează cele 10 registre am întocmit un indice de nume și locuri precum și pe materii. Astfel cercetătorii vor găsi grupat la un loc tot materialul arhivei familiale referitor la aceeași așezare sau problemă, în ordine cronologică, indiferent de locul documentelor în registre sau în arhivă.

Cu litera R. am designat registrul, cu fasc., fascicolul. Localitățile azi dispărute, sau cele care nu au putut fi identificate sînt transcrise în grafia originală.

- Bănița* (1789–1828), R. IV, fasc. 9.
Bărboși (1519–1763), R. VI, fasc. 284; (1681), R. X, fasc. 16, nr. 318; (1752), R. X, fasc. 16, nr. 71; (1776–1797), R. III, fasc. 74.
Băsești (1717–1816), R. III, fasc. 45; (1720), R. IV, fasc. 49.
Beclean (1612–1787), R. VI, fasc. 32; (1614), R. X, fasc. 1, nr. 204.
Benesat (1738–1813), R. III, fasc. 10; (1760–1832), R. IX, fasc. 17.
Benesti (1600), R. VI, fasc. 23.
Berchieșu (1618–1663), R. VI, fasc. 27.
Berind (1550, 1597), R. VI, fasc. 28; (1791–1829), R. IV, fasc. 11; (1827–1831), R. VIII, fasc. 3.
Berindan (1665–1836), R. IX, fasc. 2.
Bernadea (1721), R. VI, fasc. 29; (1722–1795), R. III, fasc. 9.
Beta (1665–1836), R. IX, fasc. 2.
Bethlenös, lingă Zerind (1499), R. X, fasc. 2, nr. 172; (1616–1681) R. VI, fasc. 33; (1641), R. X, fasc. 2, nr. 241; (1655–1681), R. X fasc. 2, nr. 61, 79, 90, 104, 106; (1656), R. X, fasc. 2, nr. 238, 340; (1665) R. X, fasc. 2, nr. 125; (1667), R. X, fasc. 2, nr. 242; R. X, fasc. 2 nr. 254.
Bezid (1808–1814), R. III, fasc. 19.
Biborțeni (1607–1627), R. VI, fasc. 34.
Bicaz (1572–1632), R. VI, fasc. 35; (1738–1811), R. III, fasc. 11.
Birghiș (1746), R. VI, fasc. 58.
Biscaria (1547), R. VI, fasc. 70.
Bistrița (1532), R. VI, fasc. 31.
Bișuș (1764–1792), R. III, fasc. 18; (1780), R. IV, fasc. 18.
Biia (1675), R. VI, fasc. 25.
Bîrlea (1364–1666), R. VI, fasc. 217.
Bîrsdul de Sus sau de Jos (1799–1817), R. IV, fasc. 12.
Blaj (1570), R. VI, fasc. 15.
Blăjeni (1533–1554), R. VI, fasc. 15.
Blidărești (1615–1634), R. VI, fasc. 316.
Bobohalma (1488), R. VI, fasc. 9.
Bociu (1518–1654), R. VI, fasc. 48; (1631), R. VI, fasc. 56.
Bod (1655–1667), R. VI, fasc. 47.
Bodești (1579), R. X, fasc. 7, nr. 3; (1663), R. X, fasc. 2, nr. 180, 206.
Bogata de Mureș (1614–1640), R. VI, fasc. 38; (1767), R. IV, fasc. 13.
Bogdand (1740–1744), R. III, fasc. 13.
Boia Birzii (1386–1665), R. VI, fasc. 49.
Boju (1643–1647), R. VI, fasc. 45.
Borumlaca (1614), R. X, fasc. 1, nr. 204.
Boteni (1607), R. VI, fasc. 46.
Bozieș (1726), R. VI, fasc. 44.
Bradeiu (1796–1797), R. IV, fasc. 94.
Braynkutha (1588–1590), R. VI, fasc. 50.
Breaza (1677), R. VI, fasc. 25.
Brebi (1729), R. VI, fasc. 51.
Breteia (1495–1630), R. VI, fasc. 52.
Bors Jakabfalwa (1407), R. VI, fasc. 48.

Brusturi (1608), R. X, fasc. 2, nr. 207.

Bucerdea Grînoasă (1639), R. III, fasc. 17.

Bucerdea Vînoasă (1563–1775), R. VI, fasc. 36.

Buciova Șoimuș (1579), R. X, fasc. 7, nr. 3; (1616), R. X, fasc. 2, nr. 93.

Bucium (1591), R. X, fasc. 2, nr. 163.

București, jud. Alba (1510–1751), R. VI, fasc. 54.

Budacul de Jos sau de Sus (1657–1677), R. IV, fasc. 53; (1685–1777), R. IV, fasc. 14.

Budești (1665–1836), R. IX, fasc. 2; (1779–1840), p. 67; (1807–1830), R. IV, fasc. 15. V. și inventare R. IV.

Buduș (1769–1776), R. III, fasc. 55.

Buituri (1619), R. VI, fasc. 57.

Bulgăreni (1666), R. X, fasc. 2, nr. 213.

Bungard (1631), R. VI, fasc. 55; (1776–1804), R. III, fasc. 16; (1799–1806), R. IV, fasc. 16.

Burzuc (1593), R. VI, fasc. 43.

Camăr (1778–1781), R. IV, fasc. 55.

Căianu (1399, 1530), R. VI, fasc. 147.

Căinelul de Jos sau de Sus (1675), R. X, fasc. 16, nr. 288.

Călanul Mic (1665–1666), R. VI, fasc. 143.

Călărași (1822–1830), R. VIII, fasc. 30; (1827–1830), R. IV, fasc. 107.

Călimănești (1630–1632), R. VI, fasc. 148.

Căpîlna (1532–1770), R. VI, fasc. 144; (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317; (1577–1578), R. X, fasc. 7, nr. 310, 316; (1608), R. X, fasc. 7, nr. 248, 296, 301, 305; (1615), R. X, fasc. 7, nr. 315; (1720–1814), R. III, fasc. 51; (1740), R. X, fasc. 7, nr. 261; (1831), R. VIII, fasc. 13.

Căptălan (1587–1592), R. VI, fasc. 145.

Cean (1798), R. III, fasc. 21.

Ceanul Mare (1781), R. IV, fasc. 79.

Cehei (1687–1802), R. IV, fasc. 104.

Cehul Silvaniei (1705–1817), R. III, fasc. 104; (1761–1848), p. 67–69; (1774–1820), R. IV, fasc. 115.

Cenade (1546), R. VI, fasc. 287.

Cerghid (1556), R. X, fasc. 7, nr. 309; (1576–1578), R. X, fasc. 7, nr. 299, 302, 310, 316; (1608), R. X, fasc. 7, nr. 248, 296, 301; (1737–1808), R. III, fasc. 84; (1738–1774), R. VI, fasc. 62; R. X, fasc. 16, nr. 300.

Ceuș (1660–1730), R. VI, fasc. 60.

Chelița (1726–1816), R. III, fasc. 63; (1760–1832), R. IX, fasc. 17; (1791–1817), R. IV, fasc. 58.

Chendrea (1702–1809), R. IV, fasc. 57; (1802–1809), R. III, fasc. 62.

Cherestur (1587), R. VI, fasc. 156.

Cheșereu (1570), R. VI, fasc. 158.

Cheșani (1799), R. III, fasc. 61.

Cheud (1698–1813), R. III, fasc. 57; (1817), R. IV, fasc. 71.

Chichisa (1577–1667), R. VI, fasc. 214.

Chijașa de Sus (1745—1753), R. VI, fasc. 115; R. III, fasc. 38.
Chimitelnic (1519—1774), R. VI, fasc. 149; (1681), R. X, fasc. 16, nr. 318; (1752), R. X, fasc. 16, nr. 71; (1775—1814), R. III, fasc. 54; (1803—1854), p. 82, 89.

Chinari (1571—1735), R. VI, fasc. 240.

Chioar (1721), R. X, fasc. 1.

Chiuești (1753), R. III, fasc. 93.

Cicău (1601), R. VI, fasc. 63.

Ciuc (1749—1827), R. IV, fasc. 20; (1796—1848), R. XI, fasc. III.

Ciuguzel (1577—1750), R. VI, fasc. 99.

Ciumăfaia (1570), R. VI, fasc. 64.

Ciuta (1766—1803), R. III, fasc. 86.

Cluj (1770—1828), R. IV, fasc. 65; (1777—1816), R. III, fasc. 64; (1781—1835), R. IX, fasc. 9; (1799—1870), p. 71—75; R. IV, fasc. 139. V. și inventare R. IV.

Cluj-Mănăstur (1689), R. III, fasc. 81; (1796), R. III, fasc. 60.

Cociu (1646), R. VI, fasc. 166.

Comșești (1449), R. VI, fasc. 163.

Copand (1580—1828), R. IV, fasc. 66; (1781—1835), R. IX, fasc. 9; (1830—1831), R. VIII, fasc. 22; (1835—1885), p. 76—81. V. și inventare R. IV.

Copăceni (1525—1834), R. IX, fasc. 8; (1693), R. VI, fasc. 164; (1787—1817), R. III, fasc. 52.

Cornești (1712—1756). R. VI, fasc. 281.

Corni (1747—1769), R. III, fasc. 98.

Coroisînmartin (1767), R. IV, fasc. 67; (1804—1816), R. III, fasc. 59.

Corunca (1804, 1814), R. IV, fasc. 68; p. 55—57.

Corușu (1535—1556), R. VI, fasc. 165.

Coșeiu (1790—1799), R. III, fasc. 65.

Cozma (1529—1764), R. VI, fasc. 167; (1754—1807), R. III, fasc. 58; (1781—1835), R. IX, fasc. 9; (1831), R. VIII, fasc. 23.

Crăciunești (1725), R. VI, fasc. 146; (1794), R. VI, fasc. 54.

Crăiești (1607, 1630), R. VI, fasc. 160; (1764—1814), R. IV, fasc. 63; (1810—1813), R. III, fasc. 56.

Cristur (1499—1689), R. VI, fasc. 155; R. X, fasc. 4, nr. 290.

Criș (1557), R. VI, fasc. 152.

Crișeni (1525—1768), R. VI, fasc. 327; (1766—1810), R. III, fasc. 124.

Cristelnic (1559), R. X, fasc. 7, nr. 314; (1576, 1578), R. X, fasc. 7, nr. 302, 316; (1615), R. X, fasc. 7, nr. 315; (1749—1797), R. IV, fasc. 60.

Cuci (1542), R. IV, fasc. 173.

Cueșd (1619—1667), R. VI, fasc. 171.

Curteni (1727), R. VI, fasc. 329; (1789—1832), R. IX, fasc. 18.

Cuzăplac (1567—1752), R. VI, fasc. 170; (1774—1776), R. III, fasc. 53.

Daia (1766), R. IX, fasc. 4.

Dăntelek (1577—1613), R. VI, fasc. 67.

Dateș (1593), R. VI, fasc. 68.

Dămăcușeni (1795), R. VIII, fasc. 12.

- Deaj* (1559), R. VI, fasc. 73 ; (1642—1813), R. III, fasc. 24.
Deda (1798—1807), R. VIII, fasc. 10 ; (1799—1808), R. IV, fasc. 126.
Dedrad (1615—1785), R. VI, fasc. 71 ; (1664—1748), R. X, fasc. 4 ;
 (1707), R. X, fasc. 15 ; (1774), R. III, fasc. 25 ; (1831), R. VIII, fasc. 13.
Deleni (1630), R. VI, fasc. 138 ; (1798—1801), R. IV, fasc. 64 ;
 (1822, 1828), R. IV, fasc. 52.
Delureni (1790—1796), R. III, fasc. 76.
Dersida (1673—1769), R. IV, fasc. 5 ; (1738—1814), R. III, fasc. 8.
Deuşu (1638), R. VI, fasc. 75 ; (1594—1686), R. VI, fasc. 74.
Deva (1766), R. X, fasc. 4 ; (1767—1816), R. III, fasc. 22.
Dileul Nou (1686), R. VI, fasc. 72.
Dindeşti (1768), R. IV, fasc. 26.
Dioşod (1715—1814), R. III, fasc. 26 ; (1820), R. IV, fasc. 27.
Dimbău (1668—1676), R. VI, fasc. 78.
Dirjui (1759—1818), R. VII, p. 17 ; (1833), R. IX, fasc. 4.
Dolu (1708, 1828), R. IV, fasc. 25.
Doştat (1408), R. VI, fasc. 131.
Draşov (1650), R. VI, fasc. 80.
Drăgoeşti (1650—1665), R. VI, fasc. 79.
Dumbrava (1795—1811), R. III, fasc. 66.
Ercea (1662—1711), R. VI, fasc. 86.
Ernea (1697), R. VI, fasc. 85.
Etykes (1570), R. VI, fasc. 88.
Făncica (1483—1742), R. VI, fasc. 89 ; (1773—1776), R. III, fasc. 34.
Fărăgan (1764—1806), R. III, fasc. 35.
Fărău (1778—1801), R. III, fasc. 36.
Feiurdeni (1627), R. VI, fasc. 94.
Feneş (1630), R. VI, fasc. 93.
Filea (1798—1807), R. VIII, fasc. 10 ; (1799—1808), R. IV, fasc. 126.
Filiaş (1753—1796), R. IX, fasc. 6.
Filiptelnic (1649), R. VI, fasc. 101.
Filpiş (1669—1680), R. VI, fasc. 100 ; (1755—1796), R. IX, fasc. 6 ; (1806—1808), R. III, fasc. 106 ; (1806—1816), R. IV, fasc. 35.
Fodora (1586), R. VI, fasc. 97 ; (1755—1796), R. IX, fasc. 6 ; (1759—1813), R. III, fasc. 33 ; (1796—1814), R. IV, fasc. 32.
Folia (1703), R. VI, fasc. 91.
Folt (1800—1801), R. IV, fasc. 33.
Forţeni (1755—1796), R. IX, fasc. 6.
Frata (1755—1796), R. IX, fasc. 6.
Galaţii Bistriţei (1616), R. VI, fasc. 104.
Găbud (1577), R. VI, fasc. 102.
Găleşti (1547—1592), R. VI, fasc. 105 ; (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317 ; (1578), R. X, fasc. 7, nr. 299.
Găltiu (1554—1559), R. VI, fasc. 106.
Gepiş (1673—1814), R. IV, fasc. 41.
Ghelinţa (1585), R. VI, fasc. 111.
Gheorgheni (1545—1832), R. IX, fasc. 7.
Ghineşti (1591, 1610), R. VI, fasc. 110.
Ghiorac (1591), R. X, fasc. 5, nr. 165.

- Ghipeș* (1831), R. VIII, fasc. 14.
Ghialacuta (1630), R. VI, fasc. 118.
Ghiroda (1799–1812), R. III, fasc. 40.
Ghiurtelecul Hododului (1545–1832), R. IX, fasc. 7; (1579–1663), R. VI, fasc. 119; (1719–1793), R. III, fasc. 41; (1744–1802), R. IV, fasc. 42.
Ghiurtelecul Șimleului (1596), R. VI, fasc. 120.
Gîntaga (1506, 1513), R. VI, fasc. 107.
Ğîrbău (1791–1792), R. IV, fasc. 39.
Glodeni (1519–1782), R. VI, fasc. 272; (1640–1773), R. VI, fasc. 273; (1775–1776), R. III, fasc. 97.
Gornești (1664–1675), R. VI, fasc. 114.
Ėoroslău (1799–1812), R. III, fasc. 40.
Grîndeni (1764–1811), R. III, fasc. 39; (1814), R. IV, fasc. 36.
Gura Arieșului (1392–1776), R. VI, fasc. 353.
Gurghiu (1608–1660), R. VI, fasc. 117.
Habic (1711–1712), R. VI, fasc. 126.
Hădăreni (1694–1699), R. VIII, fasc. 20.
Hălmagiu (1577–1753), R. X, fasc. 7, nr. 3, 30, 53, 118, 121, 122, 131, 134, 161, 187, 188, 194, 208, 209, 211, 214–16, 218, 219; (1598–1758), R. VI, fasc. 121; (1628–1791), R. III, fasc. 42; (1663), R. X, fasc. 2, nr. 180, 206, 254.
Hărânglab (1725–1737), R. VI, fasc. 122.
Hărțău (1628–1641), R. VI, fasc. 124.
Herina (1575), R. VI, fasc. 123.
Hida (1525–1834), R. IX, fasc. 8; (1679–1828), R. IV, fasc. 44; (1796–1812), R. III, fasc. 43; (1796–1849), R. XI, fasc. III. V. inventare R. IV.
Homorod (1810), R. IV, fasc. 46.
Horoatul Cehului (1744–1816), R. III, fasc. 88.
Hotărnicii (1721–1727), R. IV, fasc. 92.
Huedin (1525–1834), R. IX, fasc. 8; (1615), R. X, fasc. 15, nr. 178; (1616–1674), R. X, fasc. 7, nr. 95, 244, 255; (1664–1667), R. VI, fasc. 132; (1750–1815), R. IV, fasc. 8.
Husasăul de Criș (1615–1618), R. VI, fasc. 129.
Iacobenii (1603, 1612), R. VI, fasc. 336; (1670), R. VI, fasc. 298; (1789–1815), R. IV, fasc. 109; (1805–1814), R. III, fasc. 105.
Iara (1509), R. VI, fasc. 338.
Ibănești (1667–1668), R. VI, fasc. 177.
Icland (1532–1591), R. VI, fasc. 136.
Iclod (1795–1814), R. IV, fasc. 48; (1810–1816), R. III, fasc. 47.
Ictar (1490–1494), R. VI, fasc. 141; (1597), R. X, fasc. 8, nr. 9; (1767–1811), R. III, fasc. 49.
Idecu (1605–1752), R. VI, fasc. 134; (1735–1816), R. III, fasc. 46.
Idicel (1537), R. VI, fasc. 135.
Idrișia (1525–1834), R. IX, fasc. 8; (1536), R. X, fasc. 7, nr. 309; (1536–1750), R. X, fasc. 7, nr. 50, 114, 230–231, 233, 236, 243, 258, 260, 275, 277, 279, 280, 292–294, 297, 298; (1536–1774), R. VI, fasc. 125; (1608), R. X, fasc. 7, nr. 248; (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317; (1576–1578), R. X, fasc. nr. 299, 302, 310, 316; (1608), R. X, fasc.

7, nr. 296, 301, 305; (1615). R. X, fasc. 7, nr. 315; (1696), R. X, fasc. 7., nr. 303, 306—308; (1740), R. X, fasc. 7, nr. 261; (1750), R. X, fasc. 16, nr. 311; (1754), R. X, fasc. 7, nr. 267; (1764—1814), R. III, fasc. 44; (1768—1802), R. IV, fasc. 43; (1850—1860). R. XII, p. XVII; (1847—1879), p. 84—85. V. și inventare R. IV.

Iernut (1765—1795), R. III, fasc. 102.

Ighiu (1776—1816), R. III, fasc. 70; (1827), R. IV, fasc. 51.

Ilioara (1786), R. III, fasc. 48.

Ilișua (1731—1781), R. IV, fasc. 50.

Îndău (1559—1612), R. VI, fasc. 340; (1720—1814), R. III, fasc. 50.

Inoc (1632—1676), R. VI, fasc. 137.

Inventare și instrucții (1762—1830), R. IV, fasc. 53; (1829—1831) R. VII, fasc. 36.

Irina (1612), R. VI, fasc. 139.

Jac (1619), R. VI, fasc. 140.

Jimbor (1468—1727), R. VI, fasc. 280.

Juriul de Cîmpie (1792—1814). R. III, fasc. 80; (1799—1820), R. IX, fasc. 11.

Lacu (1650), R. VI, fasc. 90.

Laz (1702), R. X, fasc. 10, nr. 35.

Leordeni (1602—1697), R. VI, fasc. 180.

Leșnic (1404—1752), R. IV, fasc. 73; (1668, 1678), R. X, fasc. 10, nr. 93, 199; (1721—1777), R. III, fasc. 67.

Libanpatak, azi dispărut, lângă Uileacul de Beiuș (1647), R. VI, fasc. 178.

Liste de iobagi (1568—1753), R. VI, fasc. 263.

Litenii de Sus (1616—1716), R. VI, fasc. 175.

Livezeni (1583), R. VI, fasc. 339.

Livezile (1766), R. VI, fasc. 354.

Lopig (1666), R. VI, fasc. 183.

Lompirt (1652—1786), R. IV, fasc. 73.

Lopadea Veche, R. VI, fasc. 174.

Lovasztelek, contopit cu Păușa, (1510—1592), R. VI, fasc. 179.

Ludeștii de Sus (1764), R. VI, fasc. 182.

Luduș — R. VI, fasc. 181.

Lugoș (1601, 1602), R. IV, fasc. 184.

Luna de Jos (1632), R. VI, fasc. 150.

Lunca (1489—1570), R. VI, fasc. 184/a; (1675), R. X, fasc. 16, nr. 288; (1808—1809), R. III, fasc. 119.

Lunca Mureșului (1735—1743), R. IV, fasc. 162.

Luncoiul de Sus sau de Jos (1618—1756), R. VI, fasc. 185.

Luncșoara (1663—1776), R. III, fasc. 68; — R. VI, fasc. 186.

Lupșa (1578), R. VI, fasc. 187.

Lutița (1759—1818), R. VII, p. 16—17; (1796), R. IV, fasc. 2; (1821—1826), R. IX, fasc. 1.

Maiad (1755—1796), R. IX, fasc. 6.

Măciș (1567—1733), R. VI, fasc. 195.

Mădăraș (1572—1669), R. VI, fasc. 188.

Măierîște (1635—1657), R. VI, fasc. 128; (1729—1799), R. IV, fasc. 45.

- Măgulicea* (1668), R. VI, fasc. 189.
Mălădia (1748—1787), R. IV, fasc. 74.
Mălincrav (1614), R. X, fasc. 204.
Măluț (1633), R. VI, fasc. 219.
Mărtineni (1773—1775), R. III, fasc. 69.
Mățișeni (1759—1818), R. VII, p. 17.
Mediaș (1520), R. III, fasc. 82.
Merești (1476—1650), R. VI, fasc. 5.
Merișor (1482—1676), R. VI, fasc. 198.
Mesentea (1498), R. VI, fasc. 202.
Meseșenii de Jos (1723—1802), R. IV, fasc. 62; (1781—1835), R. IX, fasc. 9.
Meseșenii de Sus (1798—1803), R. IV, fasc. 61.
Meșcreac (1641), R. VI, fasc. 196; (1808), R. IV, fasc. 77.
Mihăiești (1791—1794), R. III, fasc. 111.
Mineu (1580), R. VI, fasc. 157; (1700), R. III, fasc. 78.
Mica (1486—1770), R. VI, fasc. 199; (1559), R. X, fasc. 11, nr. 314, (1575—1578), R. X, fasc. 7, nr. 299, 302, 310, 316, 317; (1608), R. X fasc. 7, nr. 296, 301; (1769—1811), R. III, fasc. 77.
Micăsasa (1597), R. VI, fasc. 200.
Micești (1583—1632), R. VI, fasc. 161.
Micoșlaca (1492), R. VI, fasc. 201.
Milaș (1500), R. VI, fasc. 215.
Mînăstirea (1796—1808), R. III, fasc. 116.
Moiad (1786—1797), R. IV, fasc. 81.
Monor (1668—1682), R. VI, fasc. 204.
Morăreni (1654—1684), R. VI, fasc. 203; (1700), R. III, fasc. 78.
Motiș (1559), R. X, fasc. 11, nr. 314; (1607—1702), R. VI, fasc. 193; (1635—1829), R. IV, fasc. 75; (1799—1800), R. IX, fasc. 11; (1811) R. III, fasc. 71; (1818), R. X, fasc. 11, nr. 281.
Mugeni (1592—1596), R. VI, fasc. 22; (1630—1818), R. IV, fasc. 17; (1665—1836), R. IX, fasc. 2; (1682—1813), R. VII, p. 10—15; (1696—1804), R. VII, p. 1; (1717—1810), R. VII, p. 7; (1759—1818), R. VII, p. 16—17; (1792—1831), R. VIII, fasc. 1; (1796—1849), R. XI, fasc. III; (1797—1808), R. VII, p. 4; (1825—1879), p. 64—66. V. și inventare R. IV.
Murgești (1783), R. IV, fasc. 88.
Mușca (1698—1761), R. VI, fasc. 208.
Mușna (1748), R. VI, fasc. 207.
Nadăr—R. VI, fasc. 210.
Nadăș (1452—1637), R. VI, fasc. 209.
Nadiș (1802), R. III, fasc. 89.
Nădlac (1599), R. X, fasc. 11, nr. 320; (1615), R. X, fasc. 7, nr. 315; (1716), R. X, fasc. 16, nr. 300.
Năsal (1698—1763), R. VI, fasc. 212; (1761—1816), R. III, fasc. 87.
Nicolești (1624), R. VI, fasc. 297; (1759—1818), R. VII, p. 16—17; (1799—1800), R. IX, fasc. 11; (1800—1820), R. IV, fasc. 80.
Noșlac (1414—1724), R. VI, fasc. 211.
Nyakazo (1589—1651), R. VI, fasc. 230.
Oarța de Jos (1715—1814), R. III, fasc. 130.

- Oarța de Sus* (1751—1808), R. III, fasc. 131.
Ocnîța (1514—1762), R. VI, fasc. 4; (1676), R. VI, fasc. 286.
Odești (1802—1810), R. IV, fasc. 135; (1809), R. III, fasc. 128.
Odorhei (1767—1829), R. IV, fasc. 129; (1789—1832), R. IX, fasc. 18; Colegiul din —, (1752—1813), R. IV, fasc. 99; (1799—1805), R. IV, fasc. 130.
Ohabîța (1604), R. VI, fasc. 216.
Olosig (1559), R. VI, fasc. 218; (1614—1673), R. VI, fasc. 120.
Oprișani (1652—1774), R. VI, fasc. 154.
Orădea (1569—1652), R. VI, fasc. 343.
Orașu Nou (1490—1792), R. III, fasc. 125.
Ormeniș (1636—1642), R. VI, fasc. 332.
Orosia (1814), R. IV, fasc. 90.
Orțița (1573), R. VI, fasc. 348; (1740—1812), R. III, fasc. 132, 133; (1799—1800), R. IV, fasc. 133.
Oțeni (1696—1804), R. VII, p. 1; (1717—1810), R. VII, p. 7; (1792—1820), R. VII, p. 15—16; (1796—1809), R. IV, fasc. 91; (1797—1808), R. VII, p. 4; (1800—1803), R. IX, fasc. 12.
Ozd (1508, 1509), R. VI, fasc. 121.
Păcălești (1630—1650), R. VI, fasc. 227.
Pădureni (1616—1740), R. VI, fasc. 30.
Panic (1576—1715), R. VI, fasc. 229.
Panticeu (1561—1636), R. VI, fasc. 231.
Papiu Ilarian (1426), R. X, fasc. 2, nr. 322; (1570), R. VI, fasc. 37; (1656), R. X, fasc. 2, nr. 238, 240; (1665—1836), R. IX, fasc. 2; (1665), R. X, fasc. 2, nr. 125; (1667), R. X, fasc. 2, nr. 242; (1744—1828), R. IV, fasc. 78; (1777—1779), R. VIII, fasc. 2; — p. 62—63.
Pata (1570, 1590), R. VI, fasc. 233; (1761, 1768), R. III, fasc. 95.
Pădingeni (1650—1698), R. VI, fasc. 243.
Păltinașa (1641—1656), R. VI, fasc. 245.
Pănade (1631—1788), R. VI, fasc. 228.
Păniceni (1584), R. VI, fasc. 230.
Păuca (1513—1634), R. VI, fasc. 244; (1781, 1787), R. III, fasc. 96.
Păucișoara (1726), R. VI, fasc. 247.
Pele (1782, 1783), R. IV, fasc. 96.
Pereșeni (1759—1849), p. 91—94.
Periceiu (1671—1835), R. IX, fasc. 13; (1719—1828), R. IV, fasc. 95; (1743—1804), R. III, fasc. 92. V. și inventare R. IV.
Peștera (1615), R. X, fasc. 15, nr. 178.
Petreni (1505), R. VI, fasc. 239; (1614—1615), R. VI, fasc. 205.
Petreștii de Jos (1781—1795), R. VI, fasc. 97; — R. X, fasc. 14, nr. 164.
Petrisat (1509—1751), R. IV, fasc. 238.
Petriș (1559), R. X, fasc. 11, nr. 314; (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317.
Piatra (1632), R. VI, fasc. 168.
Pintic (1601—1640), R. VI, fasc. 236.
Pîșchia (1766), R. VI, fasc. 241.
Pîinești (1505—1623), R. VI, fasc. 237.
Pocsally (1609—1615), R. VI, fasc. 246.
Poeni (1740—1830), R. IV, fasc. 87.

- Pogăceaua* (1662—1752), R. VI, fasc. 126; (1779, 1789), R. IV, fasc. 93.
- Poienari* (1579), R. X, fasc. 7, nr. 3; (1654), R. X, fasc. 7, nr. 187; (1668), R. X, fasc. 14, nr. 210, 265.
- Poienița* (1798—1820), R. IV, fasc. 1.
- Polonița* (1795—1800), R. IX, fasc. 10; (1796—1812), R. VII, p. 16; (1800—1810), R. IV, fasc. 72.
- Popești* (1368), R. VI, fasc. 232.
- Porumbenii Mari sau Mici* (1703), R. VI, fasc. 103; (1759—1818), R. VII, p. 13—14, 16—17; (1773—1806), R. VIII, fasc. 16; (1782—1820), R. IV, fasc. 85; (1840—1843), p. 83, 90.
- Preluca Veche* (1761—1768), R. III, fasc. 95.
- Rachîș* (1594—1666), R. VI, fasc. 254.
- Răcăștia* (1615), R. X, fasc. 15, nr. 178; (1665), R. VI, fasc. 255.
- Râstolț* (1590—1746), R. VI, fasc. 256.
- Războieni Cetate* (1722—1761), R. VI, fasc. 98; (1761—1781), R. III, fasc. 114; (1772, 1777), R. III, fasc. 113.
- Răzbuneni* (1602—1620), R. VI, fasc. 308.
- Răvășel* (1675—1676), R. VI, fasc. 257.
- Regale* (1728—1750), R. VI, fasc. 259; (1729, 1742), R. III, fasc. 150; (1790—1794), R. III, fasc. 142.
- Reghin* (1610—1707), R. X, fasc. 15, nr. 46, 80, 139; (1650—1764) R. IV, fasc. 260.
- Remetea* (1527—1666), R. VI, fasc. 261.
- Rîșculița* (1644—1725), R. VI, fasc. 266.
- Roșia* (1665), R. VI, fasc. 268.
- Roșia de Secaș* (1502—1723), R. VI, fasc. 355.
- Sanislău* (1561), R. VI, fasc. 282.
- Săcădat* — R. VI, fasc. 283.
- Sălcuț* (1519—1768), R. VI, fasc. 302; (1536), R. X, fasc. 7, nr. 309; (1559), R. X, fasc. 11, nr. 314; (1575), R. X, fasc. 7, nr. 317; (1576—1578), R. X, fasc. 7, nr. 299, 302, 316; (1608), R. X, fasc. 7, nr. 296, 301, 305; (1615), R. X, fasc. 7, nr. 315; (1775—1816), R. III, fasc. 115; — R. X, fasc. 16, nr. 300.
- Săliște* (1614—1726), R. X, fasc. 16, nr. 49, 71, 95, 124, 196, 289; (1627—1767), R. VI, fasc. 301; (1675), R. X, fasc. 16, nr. 288; (1772, 1777), R. III, fasc. 113; — R. X, fasc. 4, nr. 290.
- Sălsig* (1789—1828), R. IV, fasc. 108.
- Sărata* (1559), R. X, fasc. 11, nr. 314.
- Sărvăzel* (1599—1772), R. VI, fasc. 235; (1766), R. X, fasc. 5, nr. 58, 70; (1775), R. III, fasc. 94.
- Săuca* (1740), R. IV, fasc. 119; (1792), R. III, fasc. 118.
- Seleuș* (1570, 1588), R. X, fasc. 16, nr. 128, 138, 167; (1589—1591), R. VI, fasc. 172; (1611—1669), R. VI, fasc. 311.
- Senereuș* (1627), R. IX, fasc. 16; (1633—1700), R. VI, fasc. 303.
- Serghiș* (1774—1809), R. IV, fasc. 102.
- Siciu* (1728—1790), R. IV, fasc. 114.
- Sighet* (1615), R. VI, fasc. 306.
- Silivaș* (1602), R. VI, fasc. 307.
- Sintelec* (1583—1626), R. VI, fasc. 300; (1642), R. VI, fasc. 335.

- Sîmboieni* (1744—1755), R. VI, fasc. 310; (1797—1808), R. III, fasc. 31.
- Sînbenedic* (1589—1647), R. VI, fasc. 24.
- Sîncel* (1347—1673), R. VI, fasc. 285; (1599), R. X, fasc. 12, nr. 320; (1785—1786), R. IV, fasc. 110.
- Sîncrai* (1478—1537), R. VI, fasc. 293.
- Sîncraiuul Almaşului* (1788), R. III, fasc. 121;—*Silvaniei* (1733—1795), R. III fasc. 101.
- Sîndominic* (1808), R. IX, fasc. 4; (1819—1820), R. IV, fasc. 113; R. VIII, fasc. 11.
- Sînger* (1505—1778), R. VI, fasc. 304; (1681), R. X, fasc. 16, nr. 318; (1716), R. X, fasc. 16, nr. 300; (1752), R. X, fasc. 16, nr. 71; (1765—1814), R. III, fasc. 75; (1767), R. X, fasc. 16, nr. 245, 285, 291.
- Sîngeorgiu Nou* (1697—1717), R. VI, fasc. 289.
- Sînmartin* (1553—1627), R. VI, fasc. 295.
- Sînmihaiul de Pădure* (1668—1790), R. VI, fasc. 296.
- Sîntandrei* (1755—1796), R. IX, fasc. 6; (1782—1804), R. IV, fasc. 111.
- Sînta Maria* (1791—1797), R. IV, fasc. 19; (1765), R. VI, fasc. 294.
- Sîntejude* (1615—1705), R. VI, fasc. 290.
- Sîntimbru* (1519—1781), R. VI, fasc. 291.
- Sîntioana de Mureş* (1519—1781), R. VI, fasc. 292.
- Sîntionlunca* (1556), R. X, fasc. 16, nr. 179; (1577—1677), R. X, fasc. 16, nr. 2, 119, 168, 192; (1630), R. VI, fasc. 299.
- Sîntionlunca* (1556), R. X, fasc. 16, nr. 179; (1577—1677), R. X, fasc. 16, nr. 2, 119, 168, 192; (1630), R. VI, fasc. 299.
- Sîrbi* (1579), R. X, fasc. 7, nr. 3; (1748—1766), R. III, fasc. 120.
- Socolul de Cîmpie* (1627), R. IX, fasc. 16; (1662—1671), R. VI, fasc. 309; (1767—1815), R. III, fasc. 112.
- Stejeriş* (1575—1634), R. VI, fasc. 157.
- Stînceni* (1798—1807), R. VIII, fasc. 10.
- Straja* (1545—1832), R. IX, fasc. 7.
- Stupini* (1794), R. IV, fasc. 89.
- Subcetate* (1732), R. VI, fasc. 345.
- Suciag* (1580—1678), R. VI, fasc. 313.
- Suplac* (1754), R. X, fasc. 7, nr. 267.
- Supurul de Jos sau de Sus* (1789—1807), R. III, fasc. 110.
- Suseni* (1677—1729), R. VI, fasc. 92.
- Suveica* (1614—1634), R. VI, fasc. 312.
- Şard* (1598—1758), R. VI, fasc. 271.
- Şepreuş* (1426), R. X, fasc. 2, nr. 322; (1656), R. X, fasc. 2, nr. 238, 240; (1665), R. X, fasc. 2, nr. 125, 292.
- Şeulia de Mureş* (1525, 1752), R. VI, fasc. 269.
- Şieu Măgheruş* (1662—1681), R. VI, fasc. 190.
- Şigău* (1675), R. VI, fasc. 274.
- Şimleul Silvaniei* (1627), R. IX, fasc. 16; (1670—1809), R. IV, fasc. 103; (1733—1795), R. III, fasc. 101.
- Şinca* (1612—1633), R. VI, fasc. 276.
- Şoimeni* (1557), R. VI, fasc. 278.
- Şoimuş* (1613—1614), R. VI, fasc. 277.

Șomoștelnic (1536), R. X, fasc. 7, nr. 309; (1550—1758), R. VI, fasc. 279; (1575—1578), R. X, fasc. 7, nr. 299, 302, 310, 316, 317; (1608), R. X, fasc. 7, nr. 248, 296, 301; (1615), R. X, fasc. 7, nr. 315; (1750), R. X, fasc. 16, nr. 311; (1758—1813), R. III fasc. 99.

Șopteriu (1592—1720), R. VI, fasc. 275.

Șpring (1697—1814), R. VIII, fasc. 31; (1788—1817), R. IV, fasc.

105.

Șuțu (1715—1799), R. IV, fasc. 116.

Tamástelek (1610), R. VI, fasc. 317; (1760—1832), R. IX, fasc. 17.

Tamásvölgy (1600), R. VI, fasc. 318.

Tăetura (1806), R. IV, fasc. 131.

Tășnad (1586), R. VI, fasc. 319.

Tăut (1816), R. III, fasc. 122.

Teleac (1759—1818), R. VII, p. 16—17.

Tirimia Mare (1675), R. IV, fasc. 122; (1746), R. VI, fasc. 320; (1760—1832), R. IX, fasc. 17.

Tîrgu Mureș (1582—1760), R. VI, fasc. 349; (1752), R. VI, fasc. 265; (1779—1815), R. III, fasc. 73; (1793—1820), R. IV, fasc. 134.

Tîrnova (1649—1677), R. X, fasc. 17, nr. 189, 190, 200, 217.

Tohat (1681), R. X, fasc. 16, nr. 318; (1716), R. X, fasc. 16, nr. 300; (1733), R. VI, fasc. 323; (1760—1832), R. IX, fasc. 17; (1805), R. IV, fasc. 127.

Toplița (1662), R. VI, fasc. 325; (1798—1807), R. VIII, fasc. 10; (1799—1808), R. IV, fasc. 126.

Trascău (1607), R. VI, fasc. 326.

Trestia (1616), R. VI, fasc. 328.

Turda (1672—1817), R. IV, fasc. 128; (1676), R. X, fasc. 17, nr. 160; (1760—1832), R. IX, fasc. 17; (1792—1807), R. III, fasc. 123; (1794—1795), p. 106; (1826—1848), p. 80—87, 105.

Taga (1605—1619), R. VI, fasc. 61.

Tebea (1804—1807), R. VIII, fasc. 8.

Telna (1577—1613), R. VI, fasc. 166.

Ticău (1780—1804), R. IV, fasc. 22.

Țigmandru (1786), R. VIII, fasc. 6.

Ugra (1600), R. VI, fasc. 330.

Uileac (1789—1832), R. IX, fasc. 18.

Uileacul Șimleului (1701—1823), R. IV, fasc. 117.

Ulcirug (1747), R. III, fasc. 129.

Ulies (1585, 1609), R. VI, fasc. 122.

Ulmeni (1627), R. IX, fasc. 16; (1753—1829), R. IV, fasc. 106; (1761—1849), p. 95—104; (1765—1795), R. III, fasc. 101, și inventare R. IV.

Unguraș (1769—1826), R. IV, fasc. 10.

Ungureni (1407), R. VI, fasc. 113; (1792—1822), R. IV, fasc. 38; (1811), R. III, fasc. 37; (1815), R. VIII, fasc. 17, V. și inventare R. IV.

Unirea (1632), R. VI, fasc. 341.

Urca (1570), R. VI, fasc. 123.

Urmeniș (1664—1674), R. VI, fasc. 124; (1766—1815), R. III fasc. 90.

Valea Drăganului (1740—1830), R. IV, fasc. 87.

- Valea Mare* (1608), R. X, fasc. 2, nr. 207.
Valea Mare de Criș (1735), R. III, fasc. 91.
Valea Sasului (1617–1669), R. VI, fasc. 288.
Valea Stejarului (1668–11676), R. VI, fasc. 77.
Valea Ungurașului (1530), R. VI, fasc. 59.
Vasileni (1735), R. IV, fasc. 112.
Vădurele (1547), R. VI, fasc. 69.
Văleni, jud. Mureș (1737–1769), R. X, fasc. 19, nr. 246, 250;
 (1773–1817), R. III, fasc. 127.
Vălenii de Munte (1798–1808), R. IV, fasc. 28.
Vălenii de Mureș (1700), R. VI, fasc. 76.
Vălurenii (1680), R. VI, fasc. 142.
Vărădia (1656–1724), R. VI, fasc. 344.
Vârșand (1424), R. VI, fasc. 349.
Vătava (1669), R. VI, fasc. 262.
Veneția (1666), R. X, fasc. 19, nr. 42.
Viile Tecii (1781), R. IV, fasc. 86.
Vișoara (1766), R. VI, fasc. 234.
Vingard (1533–1723), R. VI, fasc. 356.
Vîndători (1544), R. VI, fasc. 127.
Vîrfurile (1735–1796), R. III, fasc. 20; (1751–1828), R. IV,
 fasc. 24. V. și inventare R. IV.
Vîrghiș (1622), R. VI, fasc. 347.
Vîrșolț (1747–1792), R. IV, fasc. 132.
Voievozeni (1609–1670), R. VI, fasc. 352.
Voievozi (1593–1594), R. VI, fasc. 151.
Vultureni (1614), R. X, fasc. 1, nr. 204; (1665), R. X, fasc. 2,
 nr. 125; (1667), R. X, fasc. 2, nr. 242; (1672), R. VI, fasc. 331; (1782),
 R. VIII, fasc. 33.
Zagon (1624–1726), R. VI, fasc. 333.
Zarand (1426–1719), R. III, fasc. 103.
Zolnoc (1754–1799), R. III, fasc. 126.
Zücsköd (1580), R. VI, fasc. 337.

Ia. Localități din R.P. Ungaria

- Banpatak* (1664), R. VI, fasc. 16.
Csudabala (1812–1828), R. IV, fasc. 23; — R. IX, fasc. 3.
Dobfenék (1815–1816), R. III, fasc. 23; (1815–1822), R. IV, fasc.
 29.
Eger (1338), R. VI, fasc. 82.
Esztár (1341–1780), R. VI, fasc. 87.; (1775–1805), R. III, fasc.
 29.
Gáspárd (1618–1638), R. VI, fasc. 108.
Gáva (1540–1686), R. VI, fasc. 109.
Gesztete (1817), R. VIII, fasc. 15.
Hosszszupál (1746–1776), R. VI, fasc. 130.
Ibrány (1655), R. VI, fasc. 133.
Manyik (1427–1675), R. VI, fasc. 192.
Nagy Márja (1617, 1645), R. VI, fasc. 194.

Szikozo (1359—1558), R. III, fasc. 108.

Sztára (1406), R. VI, fasc. 315.

Told (1760—1832), R. IX, fasc. 17; (1760—1838), R. XI, fasc.

VI.

Ungaria (1613—1684), R. III, fasc. 72.

Várkony (1552—1553), R. VI, fasc. 346.

Véd (1608—1635), R. VI, fasc. 354.

Zemplény (1585—1592), R. VI, fasc. 334.

II. Acte princiare de la :

Bethlen Gabriel, R. X, fasc. 2, nr. 81, 86—88, 99, 108—110 143, 146, 148—149, 152—153, 157, 222, 226, 252;

Bethlen Ștefan, R. X, fasc. 2, nr. 84.

Rakoczi Gheorghe I, R. X, fasc. 2, nr. 227.

Rakoczi Gheorghe II, R. X, fasc. 2, nr. 96, 100, 220, 225.

Apafi Mihail I, R. X, fasc. 1; fasc. 2, nr. 117, 127, 249.

III. Chestiuni bănești (împrumuturi, datorii, etc.) 1735—1817, R. III, fasc. 1—4; 1802—1813, R. III, fasc. 144; 1831, R. VIII, fasc. 5; —R. IV, 7; —R. XII, p. XII—XVI.

IV. Contracte : 1635—1830, R. IV, fasc. 21; 1778—1831, R. VIII, fasc. 7; 1831—1832, R. VIII, fasc. 38. Convenții : 1828—1831, R. VIII, fasc. 9, Chi-tanțe : 1563—1774, R. VI, fasc. 253; 1692—1830, R. IV, fasc. 100; 1774—1830, R. VIII, fasc. 28; 1829—1836, R. IX, fasc. 15; — R. VIII, fasc. 39.

V. Testamente : 1483—1746, R. VI, fasc. 321; 1622—1724, R. VIII, fasc. 32; 1622, R. X, fasc. 1; 1671—1826, R. IV, fasc. 123; 1759—1810, R. III fasc. 136. Dotă : 1570—1736, R. VI, fasc. 250. Execuții testamentare : 1535—1781, R. VI, fasc. 125; 1673—1818, R. X, fasc. 2, nr. 31, 72, 103, 132; 1684, R. X, fasc. 19, nr. 247; 1777, R. X, fasc. 18, nr. 75; 1818, R. X, fasc. 2, nr. 286.

VI. Acte procesuale : 1576—1765, R. X, fasc. 2, nr. 171, 181, 186; 1788—1803, R. IV, fasc. 136; 1802, R. X, fasc. 5, nr. 33; 1818, R. IV, fasc. 138; 1820—1827, R. IV, fasc. 47; 1819—1835, R. XI, fasc. VI; 1831—1832, R. VIII, fasc. 37; — R. IV, fasc. 70; — R. IV, fasc. 59. Acte procedurale : *amânări* (1532—1739), R. VI, fasc. 248; *atestări de acte* (—R. III, fasc. 137; *atestări și preluări* (1552—1806), R. VI, fasc. 258; *împuterniciri* (1526—1758), R. VI, fasc. 242; *împuterniciri de avocați* (1536—1768), R. VI, fasc. 249; (1731—1802), R. III, fasc. 139; *mandate de execuție* (1729—1813), R. III, fasc. 140; *mandate pentru executări de cercetări* (1782—1811), R. III, fasc. 141; *mărturii reciproce* (1790—1804), R. IV, fasc. 83; *publicări de acte* (1805—1814), R. III, fasc. 143; *renunțări* (1759—1803), R. III, fasc. 138; (1769—1826) R. IV, fasc. 101; *renunțări și reversale*, (1557—1727), R. VI, fasc. 264; (1826—1831), R. VIII, fasc. 35.

VII. Misive : 1621—1829, R. IV, fasc. 31; 1682—1831, R. VIII, fasc. 34; 1690—1812, R. III, fasc. 134; 1697—1828, R. IV, fasc. 82; 1712—1797, R. III, fasc. 135; 1770—1848, R. XI, fasc. VII—VIII; 1801, R. IV, fasc. 76; 1861—1862, R. XII, p. XVIII; 1836, R. IX, fasc.

15; — R. III, fasc. 145—149; R. VIII, fasc. 26; — *Apor* (1663—1709), R. IV, fasc. 3; (1780), R. IX, fasc. 1; — *Balintitt* (1344), R. IX, fasc. 2; *Bethlen Dominic* (1832—1836), R. IX, fasc. 17, 21; — *Gegi Ioan* (1829), R. VIII, fasc. 18; — *Gyulai* (1797), R. IX, fasc. 7; — *Kabos Daniel* (1837—1840), R. XI, fasc. I; — *Korda* (1796—1798), R. IV, fasc. 69; — R. IX, fasc. 9; — *Matskási* (1598), R. X, fasc. 2, nr. 150; — *Sáradi* (1619—1635), R. VI, fasc. 270; — *Striggyi* (1405—1637), R. VI, fasc. 314; — R. IX, fasc. 16; — *Thomori* (1568—1654), R. VI, fasc. 324; — *Toldalagi* (1786—1814), R. IV, fasc. 125; (1806), R. IX, fasc. 7; — *Vitéz* (1736—1784), R. IV, fasc. 137.

VIII. Genealogii: 1583—1736, R. VI, fasc. 112; 1765, 1786, R. IV, fasc. 40; — *Apafi*, R. IX, fasc. 1; — *Barcsai*, R. IX, fasc. 2; R. X, fasc. 2, nr. 312; — *Bethlen de Iktar*, R. IX, fasc. 2; R. X, fasc. 2, nr. 63, 177; — *Csibák*, R. IX, fasc. 2; — *Dienesi Péter*, R. IX, fasc. 4; — *Gávai*, R. IX, fasc. 7; — *Matskási*, R. IX, fasc. 11; — *Nagylaki*, R. IX, fasc. 11; — *Petki*, R. IX, fasc. 13; *Polyak*, R. IX, fasc. 13; — *Suky*, R. IX, fasc. 16; — *Telegdi*, R. IX, fasc. 16; — *Vitéz*, R. IX, fasc. 20.

PATRU DOCUMENTE SIGHIȘORENE EMISE DE MIHAI VITEAZUL

ION RANCA

Cînd la 28 octombrie 1599 se stingea undeva spre munte ecoul ultimei bubuituri de tun trasă pe cîmpul bătăliei de la Șelimbăr cronica faptelor nepieritoare a voievodului unificator se lăsa deschisă, pro memoria, la filele capitolului său ardelean. Continuînd aplicarea consecvență a mărețului său plan unificator, Mihai face astfel ca, în scurtă vreme, la moșiile strămoșești Țara Românească și Transilvania, unite sub spada-i glorioasă, să adauge Moldova.

Pentru realizarea însă a acestor gânduri mai vechi ce-l frământau chinuitor, găsea că o amplă activitate diplomatică dublată de o diplomatie personală, erau căile cele mai bune ce se cereau împlinite cu deosebire.

Mare organizator al ostirii cu care-și asigurase colaborarea binevoitoare a cazacilor, moldovenilor, secuilor, sirbilor și a ungurilor, care-l ajutară adesea la victorie, Mihai Viteazul caută să se dovedească tot atît de înțelept în politica internă, adoptînd principii similare în relațiile cu „stările” și „națiunile din noile provincii” și „țări” cucerite în campaniile din 1599 și 1600. La puțin timp după intrarea sa victorioasă în Alba-Iulia, capitala de atunci a Transilvaniei, la 1 noiembrie 1599, gînd de statornicie îl preocupă și rînduiește convocarea dietei, prin care ia hotărîri importante, apropiindu-și nobilimea ungurească și pe luptătorii secu.

Confirmă privilegiile mai vechi unor orașe, iar altora le acordă noi avantaje, face danii importante unor căpitani viteji și credincioși care i se atașaseră dezinteresat, numește căpitanii cetăților, cu un cuvînt face rînduiei noi, pe măsura vremurilor. Face și greșeli, pe care însă contemporanii nu le iau în seamă, lăsînd doar pentru urmași să le întuiască efectele. I se va imputa neglijarea elementului românesc, masiv răspîndit peste tot, care-i putea fi de un real folos și durabil temei în Ardeal. Concepția boierească a biruit. Nu neglijează în schimb lărgirea bazei politice, prin apropierea de „națiunile” ardelen.

Temeiurile acestor baze statornicite cu sașii, ni s-au dezvăluit și mai pe larg, din documentele originale emise de Mihai, în anii 1599 și 1600, identificate recent în fondurile Decanatului evanghelic sighișorean. Cum constatăm din conținutul lor, Mihai Viteazul, confirmînd pe seama comunităților evanghelice din jurul Sighișoarei, privilegiile mai vechi, mizează pe simpatia și sprijinul națiunii săsești, cu care întreține relații reciproce avantajoase.

Astfel, la 21 noiembrie 1599, la puțin timp după intrarea sa în Alba Iulia, când pe drept se putea intitula „...Voievodul Valahiei Transalpine, consilier al sacrei coroane... locțiitor pentru Transilvania și a părților supuse dincolo de acestea, căpitan general al armatei...”, confirmă pe seama celor din Saschiz, primirea „pentru censul Sfântului Martin în socoteala plății arenzii jumătăților de zeciuieli... a 290 de florini din aur bătut”

Un alt document, emis în Făgăraș, cu puțin timp înainte de campania ce avea să-i aducă sub sceptru Moldova, se adresează „...tuturor și singuraticilor magnifici, distinșilor și aleșilor nobili, căpitanilor, boierilor, conducătorilor de oști, centurionilor și decurionilor oricăror armate ale noastre, a ungurilor, a sîrbilor și cea împărătească germană, atât ecvestre cît și pedestre și tuturor celor de altă stare și condiție...”, anunțându-i că a luat în grația și sub protecția sa voievodală pe conducătorul comunității săsești din Rupea, predicatorul Schwartz Ștefan, cerind tuturor „...să nu cuteze a-l conturba, a-l păgubi sau a-i ocupa casa...”. Documentul este datat din 29 aprilie 1600.

În același an 1600, în febrila lună a lui august, când trădarea nobilimii infidele clocotea pe ascuns, lucru care nu-i era necunoscut, poate tocmai pentru a-i contracara efectele, Mihai emitea din nou din Alba Iulia, unde s-a înapoiat după campania victorioasă a Moldovei, ultimele două documente, din seria celor identificate recent la Sighișoara.

Intitulîndu-se în actul emis la 3 august 1600, la Alba Iulia, ca domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei, sau cum însuși dictase secretarului ce-i scria corespondența latinească și ungurească, „...Mihai Voievodul Valahiei Transalpine și al Moldovei, consilier al sacrei coroane... locțiitor pentru Transilvania...” statornicea cuantumul și modalitatea strîngerii dijmei de către pastorii sași, specificînd în detaliile date, condițiile vremii pentru un asemenea fapt și stabilind că din aceasta o treime îi revenea.

Pe aceeași linie a acordării de privilegii unor comunități săsești se înscrie și actul emis la 5 august 1600 din Alba Iulia, în care Mihai Viteazul hotărăște irevocabil că „...dijma care există în Vulcan, în comitatul Sighișoarei, dijma care, după cum ni s-a adus la cunoștință și mai înainte, a fost destinată dintru început pe seama predicatorilor, pentru aceea și acum... acea dijma am lăsat-o în mîna lor...”

După cum rezultă din conținutul lor, documentele sighișorene emise de Mihai Viteazul argumentează acea latură a politicii sale din Transilvania, care urmărea să-i lărgască baza politică aici, prin apropierea „națiunilor” privilegiate, pentru a-i servi împlinirii unor planuri mult mai vaste, a căror realizare a fost curmată de tragicu-i sfîrșit, intervenit un an mai tîrziu, pe cîmpia Turzii.

Documentele a căror sumară prezentare și-a propus-o prezentul articol, sînt scrise pe hîrtie, fiind ușor lizibile, în l. latină și maghiară, păstrîndu-se în două fonduri. Primul document emis în Alba Iulia la 1599 noiembrie 21, avînd dimensiunile 32/20 cm., al doilea din Făgăraș, 1600, la aprilie 29, avînd dimensiunile 31/20 cm. și al treilea de asemenea

din Alba Iulia la 1600, august 3, avînd dimensiunile 20,5/32 cm. se păstrează în fondul arhivistic al Decanatului evanghelic C.A. din Sighișoara². Ultimul document din această serie emis tot în Alba Iulia la 1600, august 5, avînd dimensiunile de 31/20 cm. se păstrează în fondul arhivistic al Parohiei evanghelice C.A. din aceeași localitate.

I.

1599 noiembrie 21, Alba Iulia. Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, consilier al majestății cesaro-regești, locțiitor pentru Transilvania și a părților de dincolo, căpitan general al armatei confirmă că Petru Zurius, pastorul și plebanul bisericii din Sighișoara, decan al Capitulului din Kyzd, i-a achitat în aur bătut, 290 de florini aur, în contul plății arendei de zeciuieli pe anul 1600 următor, pentru censul Sfîntul Martin.

Michael Valachiae Transalpinæ Vaivoda Sacre Cesaræe Regiæque Ma<jes>t<a>tis Consiliarius, per Transylvaniam locumtenens, et ejusdem cis Tran<silva>niam Partiumque ei subiectar<um> fines Exercitus Generalis Capitaneus. Recognoscimus per presentes honorabilem Petrum Zurius, pastorem et plebanum Ecclesiæ Segeswarien<sis>et Decanum Capituli Kyzden, in censum Sancti Martini, in sortem solutionem Arendæ mediarum decimarum, Anno Domini Sexcentesimo, proximæ vere affuturi, ratione Plebanorum Saxonum, in eodem Capitulo Kyzden existen<tem>, in auro cuso, aureos florenos docentos et Nonaginta nobis administrasse vigore et testimonis literarum mediante. Datum Albæ Juliæ die vigesima prima mensis novenbris. Anno Domini Millesimo quingentesimo Nonagesimo Nono.

Pe verso :

Quitantia Anni 1599 pro A/nn/o 1600
1599—601.

(urma unui sigiliu inelar căzut)

Decanatul evanghelic C. A. Sighișoara, Lista II, nr. 70/1599.

II.

1600 aprilie 29, Făgăraș. Mihai Viteazul, voievodul Țării Românești, consilier al majestății cesaro-regești, locțiitor al Transilvaniei și a părților supuse lui de dincolo de Transilvania, căpitan general al armatei ia sub protecția sa pe Schwartz Ștefan predicator în Rupea împreună cu toate bunurile sale.

Michael Valachiae Transalpinæ Vaivoda, sac<rae> Cae<sareæ> Regiæque Ma<iest><a>tis Consiliarius, per Trans<ilv>aniam locumtenens, et ejusdem cis Trans<ilva>niam partiumque eidem subiectarum fines, exercitus g<ene>ralis Capitaneus. Universi et singuli mag<nifi>cis, generosis, egregys Nobilibus, Capitaneis, Boieronibus, Belloductoribus et Decurionibus quorumlibet Exercitum n<ost>rorum, Ungarorum, Ruscianorum, ec germannys Caesarium, tam Equestrium, quam pedestrium, cunctis etiam alys cuiuscunque status, et conditionis hominibus, praesens visuris salute<m> et favorem. Myertt hogy mi az, tizteletes Zemelt Schwarcz Istwant az Keohalmi predicator ugian Keohalomban walo hazawal, haza nepewel, es mendenneomeo marhaiwal eoreoksegewel egetemben az mi otalmunk es keg<yel>mesegunk ala weottuk, meghis akariuk mindenek ellen ottalmazni, hadiuk azért nektek feienkent és minde<n> rendeknek ereos buntetes alat parantsiolliwk hogy az megh nevezett Schwartz Istwant minthogj Ecclesiastica persona is se zemeleben, se marhaiba es semminemeo iawaiban megh haboritani, karositani es házára Zalani ne merezelletek seot inkab minden segitseggel

* Ținem să aducem mulțumirile noastre Decanatului evanghelic C. A. pentru amabilitatea cu care ni le-a pus la dispoziție pentru a le studia.

és oltalommal legietek neki Secus nulla ten<us> facturi. Pr<aesen>tibus perlectis exhibenti<s> restitutis. Datum Fogarasini die vigesima nona Aprilis Anni D<omi>ni Millesimo sexcentesimo Io Mihai Vo<evod>

Jo <sephus> Jakobinus.
Secretarius

TRADUCERE

Mihai voievodul Valahiei Transalpine, consilier al maiestății cesare și regești, locțiitor al Transilvaniei și a părților supuse de dincolo de Transilvania, căpitan general al armatei, tuturor și fiecăruia dintre magnifici, distinși și aleși nobili, căpitani, boieri, conducători de oaste, centurioni și decurioni a oricăror armate a noastre, a ungurilor, a sirbilor și cea împărătească germană, atât ecvestre cît și pedestre și tuturor celor de altă stare și condiție, care vor vedea prezenta, salut și favoare. Deoarece am luat sub protecția și în grația noastră pe cinstita persoană Schwartz Stefan predicator în Rupea, împreună cu casa lui de asemenea din Rupea, cu oamenii casei și cu toate animalele și averea lui și vreau să o și apărăm în contra oricui, dispunem de aceea și sub pedeapsă grea poruncim fiecăruia în parte și fiecărei stări. că pe numitul Schwartz Stefan, întrucît este și persoană bisericească să nu îndrăzniți nici în persoana lui nici în animalele și în orice avere a sa, a-l conturba, a-l păgubi sau a-i ocupa casa, ci mai bine să-i stați în ajutor și să-l apărați. Altfel nici într-un chip să nu faceți. S-a citit celor de față și s-a restituit prezentatorului. Dat în Făgăraș, în ziua de 29 aprilie, anul o mie șase sute.

Io Mihai Voievod.

Jakobinus secretar.

Pe verso :

Litterae exemti<ona>les Michaelis Valachiae Voivodae Transalpiniae pro R<evere>n<d>-issim<o> d<omi>no Stephano Schwartz Pastore Rupensi a<nn>o 1600.
(urma sigiliului mijlociu aplicat cu ceară-căzut).

Decanatul evanghelic C. A. Sighișoara, Lista II, nr. 71/1600 (fost cota 600/1600)

III

1600 august 3, Alba Iulia. Mihai Viteazul voievodul Țării Românești și al Moldovei consilier al sacrei maiestății, locțiitor pentru Transilvania statornicește cuantumul ce se va percepe anual de la pastorii bisericilor sășești.

Michael Valachiae Transalpiniae et Moldaviae Wayvoda Sacrae Caesareae Regiaeque Ma<ies>t<a>tis Consiliarius per Transylvania<m> locum tenens. Memoriae commendamus tenore praesentium significan<tes> quibus expedit universis quod cum nos ex sententia et deliberatione dominor<um> Consiliarior<um> nostrorum pro publicis usibus et commodis Regni, quemadmodum praedecessores nostri a singulis Pastoribus saxonicarum eccl<esi>ar<um> unam quartam decimar<um> quottannis in rationem nostram pro justa Arenda et praevia recipere duximus. Im es eosdem Pastores diefor eccl<esi>arum Saxonicarum eorumque Successores universos gratiose se assecuturam duximus et asseramus quod ipsis praecum suum arenda eiusdem quarto plane et integre atque sine omne defectum persolvî curabimus nempe verum iustos et legitimos proventus hac in parte minuire nolumus atque permittimus. Quod si autem eas in rationem novum propria retinere et percipere noluerimus eae iterum in dictos Pastores atque eorum successores redundarum earum ius integrum veressim penes eosdem manere atque existere debeat. De reliquis vero tribus quartis plenam atque omnimodum eis damus facultatem plerum et omne ius attribuimus eosdem vel pro semetipsis retinendi, vel vero aliis quibusdam voluerint confere Nullius contraditione vel impetione obstante. Quod nos etiam ex gratiam et pietate nostra qua erga universum ordinem eccl<esia>rum afficimur. Ac ne decimae nostrae etiam commodius et sine detrimento aliquo accumulari et percipi possint, haec easdem annuenda concedenda duximus ut optio decimarum in dimensione juxta nove antea observandum penes ipsos pastores sit. Ac omnibus etiam in locis in quibus hactenus nos fuit pastor decimae noo per manipulos, ut antea verum per gelimas collegi et percepi debentes nec pro hujusmodi agglementatione ydem quicunque solvere teneatur. Neque coloni frugos suas ante com-

portatione nostram et ipsorum pastorum decimarum apportare possint. Solutionem etiam arendarum singulis annis a decimarum perceptionibus pastores accipiant. Decimatores quoque in priore ipsorum consuetudine et officijs juxta articulos in Anno dom<ini> Millesim<o> quingentesimo octagesimo, ex publico do<mi>nor<um> Regnicolarum consensu, sancitos continentur, pro ut annuimus et concedimus Eisdem Pastores universos in om<ni>bus praemissis assecurandis duximus harum nosstr<ar>um vigore et testimonio literatum median<te> Datum Alba Juliae die 3 mensis Augusti Anno do<mi>ni Millesimo Sexcentesimo.

Pe verso :

Mich<ael> Waywoda
1600 — Arenda

Decanatul evanghelic C.A. — Sighișoara, Lista II, nr. 72/1600 (fost cota V, 1. b, 25)

IV

1600 august 5, Alba Iulia. Mihai Viteazul voievodul Țării Românești și al Moldovei, consilier și locțiitor pentru Transilvania... confirmă dreptul de a se strânge dijma din localitatea Vulcan de lângă Sighișoara, pe seama predicatorilor sași de aici.

Michael Valachiae Transalpine et Moldaviae vaivoda Sacrae Caesariae Regiaeque Ma<ies> <ta>ntis Consiliarius per Transylvaniam Locumtenens. Generoso ac Egregys nobilibus Joanni Kesarw de Gybort Arendator<o> Decimarum nostrorum Transilvanien<si> et comiti Comit<a> tus Alben<si>, ac Wolfgang<o> Aga Capitaneo Arcis nostrae Fogaras eorumque vices gerentibus modernis futuris quoque pro tempore constituendis Cunctis etiam alys quorum interest seu intererit presentam noticiam habituri : Salutem el favorem. Volkaniban Segeswarmegieben az mynemw dezma vagyon mely dezma az minth ertesunkre attak ennek elötteys az ot walo Praedikatorok zámára iart eleitult fogwa, mostann is azert azon dezmat az mynemw allapottal eleitult fogwa azon Volkany Praedikatorok birtak es percipialtak kezekben hattuk és minden elebi igazságával valamint egyideig volt ez utannis ugy engenttük birniok. Hadgyuk azért es parancholliuk hogy k<e>g<yelme>tek es valamint birtak es percipialtak eleitultfogwa ez ydyg annak wtannays azon allapattal engedgietek birniok es feltakarniok minden wdökben. Melynek birasaert es fel takarasaert sem ez mostani praedikatoron sem az jövendöbelieket valakik wdo fennt leznek zemeliekben se marhaioikban ne merezellietek megh haboritani. Secus non facturur. Presentibus perfectis exhibentibus restitutis. Datum Alba Julia quinto die mensis Augusti Anno Domini Millesimo Sexcentesimo.

Jo Mihai Vo<evo>d

TRADUCERE

Mihai Voievodul Valahiei Transalpine și al Moldovei, consilier și locțiitor pentru Transilvania al Sacrei maiestăți cesare și regești, generoșilor și aleșilor nobili Ioan Kesarü de Gybort, arendatorul dijmelor noastre transilvane și comite al comitatului Alba și lui Wolfgang Aga, căpitanul cetății noastre Făgăraș, precum și locțiitorilor lor de acum și tuturor care se vor rindui în viitor, de asemenea altora cărora le este de folos, sau le va fi de folos prezenta însemnare, salutul și favoarea (noastră). Dijma care există în Vulcan comitatul Sighișoarei, dijma care, după cum ni s-a adus la conștiință și mai înainte a fost destinată dintru început, pe seama predicatorilor, pentru aceea și acum aceea dijmă pe care o dețineau și o strângeau acei predicatori din Vulcan, am lăsat-o în mîna lor și cu toate drepturile de mai înainte, după cum a fost pînă acum și de acum încolo, am făgăduit s-o păstreze. Dispunem de aceea și poruncim ca și domniile voastre, după cum au stăpînit-o și au strîns-o de la început pînă acum și de acum înainte în aceeași stare, să le permiteti să le stăpînească și să le strîngă în toate timpurile. Pentru care strîngere și stăpînire, nici pe predicatorul de acum, nici pe cei viitori, să nu îndrăznescă a-i conturba, nici în persoana, nici în averea lor. Astfel să nu faceți. Cetit celor prezenți și restituit înfățișătorilor. Dată în Alba Iulia în ziua de cinci a lunii august în anul domnului, o mie șase sute.

Io Mihai Vo<evo>d

Parohia evanghelică C. A. Sighișoara (fosta cota DM. 47)

ORIGINALUL ACTULUI DE CANCELARIE din 1628 aprilie 2

Actul de mai jos a fost publicat, pentru întâia oară, în traducere românească, de C. S. Nicolaescu — Plopșor în „Arhivele Olteniei”, II (1923), 6, p. 126—130. Traducerea e însoțită de câteva rînduri explicative, din care aflăm că a fost făcut „după hrisovul sîrbescu pe limba românească, *din cuvînt în cuvînt* (sublin.), de popa Radu protopopu od Sud Doljiu, 1781 septembrie 2. „La rîndul său, Nicolaescu-Plopșor ne informează, într-o scurtă notă, că „documentul (e vorba fără îndoială, de această traducere, n.n.) se află în păstrare la dl. Ion M. St. Găman, vecinul satului Risipiți”. Deci, în 1923, autorul nu cunoștea originalul slav.

Institutul de Istorie „N. Iorga”, care posedă o bună evidență a documentelor din fondurile de arhivă, ca și din publicații, pînă la 1700, neavînd la dispoziție originalul, a publicat, cu foarte mici și timide modificări, traducerea din Arhivele Olteniei în DRH, XXII, p. 99—102.

Cu ocazia unor verificări, am descoperit că originalul slav se află la Arhivele Statului din București, sub cota : *Colecția documente munte-nești*, Pachet I/3, împreună cu o nouă traducere, semnată de Zamfir Arbure. Traducătorul precizează că ea s-a făcut „întocmai după hrisovul paleoslav (sublin.), prezentat de dl. Florea Mitrică cu petiția înregistrată sub nr. 162, ziua curentă. Se adevărește pentru conformitate, de către translatorul oficial al limbilor slave, [de] pe lângă Arhivele Statului. Translator Z. C. Arbure, nr. 387, anul 1898 martie 26”.

Deși protopopul Radu din Dolj a transpus în românește textul original „cuvînt cu cuvînt”, iar Zamfir Arbure l-a tălmăcit „întocmai după hrisovul paleoslav”, totuși, nici unul, nici altul n-au izbutit să realizeze o traducere corectă a textului slav. Procedînd la colacionarea ambelor traduceri cu originalul ajungem la constatări surprinzătoare. Putem afirma, fără putință de tăgadă, că traducătorii cunoșteau destul de sumar slava formularului diplomatic din cancelaria Țării Românești.

Actul are dată certă 7136 (1628) și e foarte lizibilă și cu toate acestea protopopul Radu a citit 7135 (1627). Colectivul de la Institutul de Istorie a sesizat inadvertența și, procedînd la verificarea martorilor din divan, a stabilit că actul nu putea fi emis decît în 7136 (1628), — ceea ce corespunde cu data originalului. În privința datei, Arbure n-a greșit.

Ambele traduceri conțin numeroase greșeli și omisiuni față de textul original, încît avem de-a face cu două variante ale aceluiași text.

Ne-am fi așteptat ca Zamfir Arbure, în calitate de „translator oficial al limbilor slavice”, să stăpânească bine slava de cancelarie, mai ales că traducerile lui erau solicitate de părți, pentru a face probă cu ele în justiție. Cite încurcături și complicații juridice trebuie să fi provocat astfel de traduceri pline de erori și omisiuni! Deși popa Radu traduce cu 117 ani mai înainte, totuși, tălmăcirea lui e mai fidelă și mai puțin incoerentă. Pornind de la aceste sumare observații, s-ar putea face cercetări interesante pe marginea unor atari traduceri din cursul secolelor XVIII—XIX.

Intrucit actul din 2 aprilie 1628 a fost pus în circulație pentru a doua oară (D. R. H, XXII, p. 99—102), — fie și sub forma unei traduceri defectuoase — nu mai socotim util să-i comentăm conținutul. E, într-un fel, un fragment din trista istorie a satului Risipiți din Dolj, dar și o mărturie scrisă despre abuzurile și nedreptățile săvârșite de celebra familie a Buzeștilor.

Prezența la proces, în fața divanului, a patru boieroaice, Sema stolniceasa, Catalena băneasa, Mara și Maria, jitelnițele Buzeștilor, aruncă o lumină puternică nu numai asupra procedurii de judecată din prima jumătate a secolului al XVII-lea, ci și asupra intransigenței și solidarității, cu care neamul Buzeștilor își apăra interesele în fața justiției domnești.

Indeosebi Sema (Sima) stolniceasa, jitelnița lui Stroe Buzescu a intrat în istorie ca o femeie aprigă, care a înfruntat cu cerbiec pretențiile adversarilor săi asupra unor pământuri, aflate în litigiu¹.

Publicind aci textul slav al actului din 2 aprilie 1628, împreună cu traducerea, deci a treia variantă în timp de aproape două veacuri, nu facem decât să repunem în drepturile lui un act de cancelarie care, multă vreme, a fost socotit pierdut.

MARIA SOVEJA, TR. IONESCU-NIȘCOV

1628 (7136) aprilie 2, București. Alexandru Iliș voievod întărește moșnenilor din Risipiți, județul Mehedinți, satul cu același nume, la capătul unui îndelungat proces cu neamul Buzeștilor.

† Млаостією божією, Іу Плявладъ воєвода и господиныхъ воевъ Земле ОутггровлаХинское, сынъ великаго и пшкуннаго Іу Іаншы воєвода. Дават господство ми сию повелѣніе господства ми слово Ръсн-ниціи шт сѣд Мех. и наслѣдники слаше по нме: Пётръ и Мьннаа и Пётръ и Мьннаа² и Чортан и Потръг и поп [Плѣб]³ и Брътна и Ботое и Кёрнча и Станчюл и Лѣпѣдат и Ръснп и Гндое и съсъ вьсемъ братишмъ нмъ и съсъ четъ нмъ и съсъ сыновъ гмѣ, елижеже богу дастъ; ижиже да емъ своимъ селъ внише рѣхъ вѣс, съсъ вѣсъ Хотаръ и съсъ вѣсъ доходжикъ и съсъ винограде и штъ по вѣсѣдѣ, штъ Хотаръ до пакъ ъ Хотаръ и Хотаршмъ селовъ да [се]³ Зн[а]³ ет...³ штъ Мьгѣра Чертълавъ дворъ ъ Лавѣа Сннгѣръ надъ вѣмъ Гѣрнъ Цеменевъ и на дѣбъ по пѣтъ Кѣшмирълавъ на Каменъ Наншъ и ещѣже н...³ нецевъ на Хотаршмъ Доебрндоръ штъ тѣмъ по-дрѣмѣа Йскѣнцевъ, таже пакъ на Мьгѣра штъ на Бннграде; понеже того селъ внише рѣхъ бѣа естъ [стара н]³ права шчинѣ и за дѣдѣнѣ и за предаѣнѣ штъ дѣны и нмъ старъ господаръ, еже бистъ прежде време. И вѣс-дрѣжнтъ тѣхъ наслѣдники внише рѣхъ своимъ селъ д...³ и добромършмъ двъ дѣнѣ Мьхнѣе воєводѣ. Таже кѣдѣа бѣа тогда ъ дѣнѣ Мьхнѣе воєводѣ вѣстаннѣмъ сѣтъ Бѣзичиѣ съсъ прѣнѣ, жѣпанъ Радѣоуа бѣа тогда...³

¹ Vezi și G. I. Ionescu — Gion, *Din istoria Basarabilor. I. Sima stolniceasa buzeasca*, București, 1903, p. 19 pasim.

² De prisos.

³ Rupt în original.

и брат его Преда бнѣ тогда вторѣ спатар и Строе бнѣ тогда вторѣ постелник над того сел вше рех, почто радѣ бнѣм сѣт уини тогда властѣи; таже сѣс можнѣм уини сѣт [прн]тесниан по того сел вше рех, тере ест вечнѣет и ѡзнимает учинѣ емѣ сѣс снаостѣ и рекох, како сѣт бнѣм своем того сел вше рех за дѣднѣ. И потомъ тѣхъ наслѣдницѣ, вше пнс, уини сѣт плачтанъ за кривоестѣ предъ Мнхнѣ воеводѣ. И ѡ темъ господства емѣ, Мнхнѣ воеводѣ, самъ гледалъ и сѣдѣхъ по правдѣ и по законъ и сѣс всеми чиститими правителѣе господствѣ емѣ, и далъ естъ шевемзи наслѣдницѣ вше рехъ законъ вѣ болерн, шжеко да заклаанъ како нѣстъ бнѣмъ нмалъ Бѣзѣцинъ ницѣ метѣхъ сѣс село емѣ. Таже кѣда бнѣ на днѣ и на [с]у[р]ок⁴ село Рѣсницѣнъ уини сѣтъ искѣпнтѣ закона емѣ за пльнѣ вѣ болерн и заклаанъ естъ предъ Мнхнѣ воеводѣ, како нѣстъ бнѣмъ нмалъ Бѣзѣцинъ [ни]цѣ и метѣхъ и работъ сѣс шинни. И потомъ Бѣзѣцинъ уини сѣтъ ѡзнимаетъ законъ кѣ. За болерн, таже кѣда [бнѣ на днѣ]⁴ и на сорукъ а уини никакоже нѣстъ могатъ искѣпнтѣ закона емѣ да за[клаан]⁴, нѣ встѣанъ естъ штъ законъ, штъ предъ Мнхнѣ воеводѣ к.....⁴ сѣс село Рѣсницѣнъ. Таже штъ тѣмъ Бѣзѣцинъ уини нѣстъ всехъ[отѣан]⁴.....нѣ пакъ постави се.....⁴ учинѣ и кингъ коланко нмалъ всехъ штъ рѣкъ емѣ.....⁴ село Рѣсницѣнъ безъ пѣтъ и безъ сѣдженѣ и безъ ни една правостѣи и ниже бнѣмъ заклаанъ сѣс кѣ. За бо-ерн.....⁴ ниже ницѣ. Таже штъ тогда до днѣе господствѣ ми прѣва господствѣ вѣдржнтѣ Бѣзѣцинъ того селъ ѡ снаостѣ емѣ, а вѣ кѣда бнѣ тогда егда стоахумъ господство ми бнтѣ господарѣ Кашское земли на столъ господства ми сѣс скиптрѣ штъ чиститомѣ царю, а тѣхъ наслѣдницѣ вше рехъ, уини сѣтъ пришлѣнъ предъ господства ми ѡ велнѣе днѣанъ и ѡ редъ всеми чиститими правителѣе господства ми, тере естъ плачтанъ и жалованъ се сѣс много сѣзнъ радѣ много неволю и тѣготъ и притесненѣ, еже бнѣмъ нмалъ уини штъ къ Бѣзѣцинъ, како сѣтъ бнѣмъ притесненъ и вечнѣетъ и ѡзнимаетъ учинѣ емѣ сѣс снаостѣ, радѣ бнѣмъ уини властѣи. И вѣстъ за [ицѣ а днѣанъ и житѣлицѣ Бѣзѣцинѣоръ предъ господства ми. И ѡ темъ господство ми самъ гледалъ и сѣдѣхъ по правдѣ и по законъ и сѣс всеми чиститими правителѣе господства ми штъ днѣанъ. И добро истинствовѣла сѣмъ господство ми како сѣтъ бнѣмъ притесненъ тѣхъ наслѣдницѣ вше рехъ штъ къ Бѣзѣцинъ безъ пѣтъ и безъ правостѣи, ециже свидѣластвѣетъ всехъ болерн и велнѣи и малъ прѣдъ господства ми, радѣ правостѣи шевемзи наслѣдницѣ вше рехъ, како сѣтъ бнѣмъ уини притесненъ штъ къ Бѣзѣцинъ. Таже встѣанъ естъ житѣлицѣ Гема столничаса и житѣлицѣ Катаалена Бѣнѣса и дѣщерѣ енъ Мара и житѣлицѣ Марѣи и братъ енъ [Радоуа постелник]⁴ штъ законъ и штъ соудженѣ штъ предъ господства ми, како по веке метѣхъ и работъ да не нматѣ и село Рѣсницѣнъ нѣ да сѣтъ уини словѣднѣи и мѣгнѣши сѣс учинѣ емѣ штъ сѣдѣ н.....⁴ како сѣтъ бнѣмъ уини и наипрежде времѣ. И ѡзнимаетъ нѣхъ господство ми и кингѣ емѣ еже бнѣмъ нмалъ за прѣнѣ.

И потомъ тѣхъ житѣлицѣ вше рехъ уинѣ сѣтъ заклаанъ и по свѣтоу евангелѣе, како нѣстъ естъ ни една кингъ на рѣце ни селѣзъ Рѣсницѣнъ [и]ко [ацѣ]⁴ Уокѣи нзвѣдѣтѣи уинѣ штъ нынѣ на прѣдъ некѣе кингѣ за прѣнѣ, ниюгда на дрѣванъ господари да се неврѣтѣ ере сѣтъ ѡжничѣ. Таже потомъ все бнѣмъ тѣхъ наслѣдницѣнъ село Рѣсницѣнъ вше рехъ ѡ мирноу и словѣднѣи сѣс учѣ не емѣ до днѣе Гаврилѣовъ воеводѣ. И вѣе тогда въ днѣе Гаврилѣа воевода встѣанна соутъ сѣс прѣнѣ едни болернѣ властѣи, жѣпанъ Инанъ Катарѣула бнѣе тогда велъ бѣмъ еже бнѣа ѡзѣлъ по житѣлицѣ Марѣи дѣщерѣ Бѣзѣсѣдѣнъ, жѣпанъ Радоуа ключеръ; таже пакъ постави се ѡ грѣе шевемзи наслѣдницѣ вше рехъ за ѡ кѣпно сѣс житѣлицѣ Гема столничаса и сѣс шѣръ его Радоуа постелникъ, таже пакъ вечнѣетъ ѡ снаостѣ емѣ и ѡзнимаетъ емѣ всехъ кингѣ емѣ которѣи нмалъ надъ село емѣ и дѣдина емѣ вше рехъ; прѣвнѣ ѡзнимаетъ едни Хрисѣосъ господства ми, дрѣгнѣ кингѣ пакъ господство ми прѣва господствѣи и дрѣгнѣ кингѣ вѣтѣха старѣго Петрашко воеводѣ и дрѣгнѣ кингѣ Пѣтрѣи воеводѣ сѣмъ Мирчѣе воеводѣ. И пакъ кингъ Мирчѣе воеводѣ.

Всехъ сѣе кингѣ вше рехъ ѡзнимаетъ нѣхъ банѣа Катарѣула и сѣс житѣлицѣ Гема столничаса и сѣс Радоуа постелникъ сѣмъ Бѣзѣсѣдѣнъ шѣръ банѣловъ Катарѣула и вечнѣетъ по тѣхъ наслѣдницѣ вше рехъ и нѣстъ нмалъ уини нѣдѣе да се спѣланъ. Таже штъ тогда до нынѣ при днѣе господства ми все потрѣпнтѣ тѣхъ наслѣдницѣ вше рехъ сѣс много сѣзнъ, а вѣе кѣда бнѣа сѣдѣа егда мнѣостивъ се господѣ богъ и чиститомѣ царю терѣ мѣу дѣрѣзѣа и пѣлѣмѣваа сѣс господствѣ енѣ сѣс скиптрѣ дрѣжавнѣе Кашское вторѣа господствѣ, пакъ на столъ господства ми, а село Рѣсницѣнъ вше рехъ и наслѣдницѣ сѣмѣи на нѣмъ Нанъ и Бадѣ и Некоушъ и Мачѣи и сѣс братѣ емѣ и сѣс четъ емѣ, уини пакъ пришлѣнъ естъ предъ господства ми, жалованъ и плачтанъ се сѣс много сѣзнъ радѣ много неволю и притесненѣ, еже бнѣмъ нмалъ уини въ сѣдѣа господствѣ емѣ штъ къ жѣпанъ Инанъ банѣа Катарѣула и штъ къ житѣлицѣ Гема столничаса и штъ къ Радоуа постелникъ [и] жѣпанъ Радоуа ключеръ Бѣзѣсѣдѣнъ, како пакъ бнѣмъ сѣтъ поставнѣнъ тѣхъ болернѣ вше рехъ ѡ грѣе емѣ терѣ естъ вечнѣетъ и ѡзнимаетъ учинѣ емѣ ѡ снаостѣ емѣ и ѡзнимаетъ и кингѣ емѣ за дѣднѣ, которѣи кингѣ нмалъ надъ село емѣ. И пришлѣнъ и житѣлицѣ Гема столничаса и Радоуа постелникъ всехъ за [ицѣ предъ господства ми пакъ гледалъ сѣмъ и сѣдѣхъ по правдѣ и по законъ сѣс всеми чиститими правителѣе господства ми [штъ днѣанѣ.....]⁴ и вѣдѣла господство ми како соутъ [бнѣмъ]⁴ притесненъ тѣхъ наслѣдницѣнъ село Рѣсницѣнъ штъ къ Бѣзѣцинъ и нѣстъ бнѣмъ нмалъ ни една трѣбѣи и метѣхъ сѣс село Рѣсницѣнъ. Таже пакъ встѣанъ естъ уини штъ законъ штъ предъ господства ми, житѣлицѣ Гема столничаса и Радоуа постелникъ вторѣе рѣдѣи, како по веке метѣхъ и работъ да не нматѣ уини сѣс село Рѣсницѣнъ штъ нынѣ напредъ въ веки. И ѡзнимаетъ естъ господство ми нѣхъ [емѣ]⁵ всехъ кингѣ житѣлицѣ Гемѣи столничаса и Радоуа постелникъ

⁴ Rupt in orig.⁵ De prisos.

au fost cotoрпиți și veciniți și le-au luat ocina lor¹¹ cu sila, pentru că au fost ei vlasteleni. Și au fost de față în divan și jitelnițele Buzeștilor, înaintea domniei mele.

Iar, întru aceasta, domnia mea am cercetat și am judecat, după dreptate și după lege, și cu toți cinstiții dregători ai domniei mele din divan. Și bine am adevărit domnia mea, cum au fost cotoрпиți acești moșteni, mai sus ziși, de către Buzești, fără cale și fără dreptate.

Și încă au mărturisit toți boierii, și mari și mici, înaintea domniei mele, pentru dreptatea acestor moșteni, mai sus-ziși, cum au fost ei cotoрпиți de către Buzești. Astfel au rămas jitelnița Sema stolniceasa și jitelnița Catalana băneasa și fiica ei, Mara, și jitelnița Maria și fratele ei, [Radul postelnic]¹², de lege și de judecată dinaintea domniei mele, ca mai mult amestec și treabă să nu aibă. Iar satul Răsiți, ei, să fie slobozi și megiași, cu ocinile lor¹³, de acum și...¹² cum au fost ei și de mai înainte vreme. Și le-am luat domnia mea și cărțile lor¹⁴, pe care le-au avut de piră.

Iar, după aceea, aceste jitelnițe, mai sus-zise, ele au jurat și pe sfânta evanghelie, că nu au¹⁵ nici o carte în miilele lor, a satului Răsiți. Și de vor scoate ele, de acum înainte, niște cărți de piră, la alți domni, niciodată să nu se creadă, căci sînt mincinoase. Astfel, după aceea, au tot fost acești moșteni, satul Răsiți, mai sus zis, în pace și slobozi, cu ocinele lor, pînă în zilele lui Gavriil voievod. Și cînd a fost, în zilele lui Gavriil voievod s-a ridicat cu piră un boier vlastelen, jupan Ianachi Catargiul, fost atunci mare ban, care a luat pe jitelnița Maria, fiica Buzescului, jupan Radul clucer; apoi iarăși s-au pus pe grumazul acestor moșteni, mai sus-ziși, împreună cu jitelnița Sema stolniceasa și cu cumnatul ei, Radul postelnic.

Astfel,, iarăși i-au vecinit cu sila lor¹¹ și le-au luat toate cărțile lor¹¹, pe care le-au avut pentru satul lor și dedina lor, mai sus-zisă.

Mai întîi, le-au luat un hrisov al domniei mele, alte cărți, iarăși ale domniei mele, din prima domnie și alte cărți vechi, de la bătrînul Petrasco voievod și alte cărți de la Pătru voievod, fiul lui Mircea voievod. Și iarăși cartea lui Mircea voievod.

Toate aceste cărți mai sus-zise, le-au luat banul Catargiul și cu jitelnița Sema stolniceasa și cu Radul postelnic, fiul Buzescului, cumnatul banului Catargiul și i-au vecinit pe acești moșteni, mai sus-ziși, și n-au avut ei unde să pîrască.

Astfel, de atunci pînă acum, în zilele domniei mele, au tot pătimit acei moșteni mai sus ziși, cu multe lacrimi, iar cînd a fost acum, cînd s-a milostivit domnul Dumnezeu și cinstitul împărat de m-au dăruit și miluit cu domnia și cu schiptrul Țării¹⁴ Românești, a doua domnie, iarăși pe scaunul domniei mele, (iar)¹⁵ satul Răsiți, mai sus-zis, și moștenii satului pe nume: Nan și Badea și Necoară și Manea și cu frații lor¹¹ și cu ceata lor¹¹, ei iarăși au venit înaintea domniei mele, de s-au jeluît și s-au plîns cu multe lacrimi, pentru multe nevoi și cotoрпи, pe care le-au avut ei, în urma domniei mele, de către jupan Ianachi banul Catargiul și de către jitelnița Sema stolniceasa și de către Radul postelnic și jupan Radul clucer Buzescul, cum iarăși s-au pus acești boieri, mai sus-ziși, pe grumazul lor¹¹ de i-au vecinit și le-au luat și cărțile lor¹¹ de dedină, care cărți le-au avut asupra satului lor¹¹.

Și au venit și jitelnița Sema stolniceasa și Radul postelnic, toți, de față, înaintea domniei mele, de s-au pîrît.

Apoi, întru aceasta, domnia mea iarăși am cercetat și am judecat după dreptate și [după lege, cu toți cinstiții]¹² dregători ai domniei mele din divan și...¹². Și am văzut domnia mea cum au fost cotoрпиți acești moșteni, satul Răsiți, de către Buzești și n-au avut nici o treabă și nici un amestec cu satul Răsiți.

Apoi, iarăși au rămas ei de lege dinaintea domniei mele, jitelnița Sema stolniceasa și Radul postelnic, a doua oară, ca mai mult amestec și treabă să nu aibă ei cu satul Răsiți de acum înainte, în veci.

Și am luat domnia mea toate cărțile jitelniței Sema stolniceasa și ale lui Radul postelnic Buzescul, care le-au avut asupra satului Răsiți. Și încă, după aceea, iarăși au jurat, a doua oară, jitelnița Sema stolniceasa și Radul postelnic pe evanghelie, că, mai mult, altă carte de piră a celui sat Răsiți, n-au avut la mînă.

¹¹ În original, la singular (6МѢ).

¹² Rupt în original.

¹³ În original, verbul „a fi”.

¹⁴ Державные am tradus cu *țară*, fiindcă nu i se poate da altă semnificație.

¹⁵ De prisos.

Iar dacă vor scoate ei niște cărți de piră cu acel sat, mai sus-zis, să nu se creadă, și să rămână mincinoase.

De aceea, am dat și domnia mea satului Răsiți și tuturor moștenitorilor satului, să le fie satul lor, mai sus-zis, dedină, ohabă și fiilor lor¹⁸ și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele. Iată și martori le punem domnia mea: jupan Papa mare vornic și jupan Hrize mare logofăt și jupan Dumitrașco mare vistier și Gorgan spătar și Dumitrachi stolnic și Radul comis și Diamandi paharnic și jupan Condilo mare postelnic.

Ispravnic, jupan Hrize mare logofăt.

Și eu, Neagoe logofăt, am scris la București, luna aprilie 2 zile, anul 7136 (1628).

+ Io, Alexandru voievod, cu mila lui Dumbezeu domn.

¹⁶ În original, la singular (6MS).

CU PRIVIRE LA EDIȚIA FRANCEZĂ A MEMORIALULUI DIN 1882

În anul 1882, ca urmare a hotărârilor conferinței ce stabilise, în mai 1881, contopirea celor două partide românești din Austro-Ungaria, G. Barițiu „a publicat la Sibiu un memoriu în limbile română, maghiară, franceză și germană”¹.

Memorialul — cum era numit memoriul alcătuit de Barițiu — primit „favorabil de organele de presă și de cercurile politice progresiste europene”², a fost tipărit în 2.000 de exemplare românești, 750 franceze 700 maghiare și 600 germane³, în decursul anilor 1882 și 1883⁴.

Tipărirea ediției franceze a costat — după cum rezultă dintr-o notă a tipografiei Academiei Române, semnată, la 31 mai 1883, de cunoscutul tipograf și scriitor Petre Ispirescu — 488,75 lei⁵.

Referitor la această ediție franceză a „Memorandu” — lui din 1882 dăm în continuare 3 documente păstrate la depozitele Arhivelor Statului din Blaj.

GEORGINA SUCIU, OCTAVIAN ROTARU

1

1883 iulie 3, Sibiu. Listă de numele persoanelor și instituțiilor cărora le-a fost trimis memorialul.

Exemplare franceze trimise în Iuliu-Augustu 1883 din Memorandu expedițiunea de la București.

Adrian generalu (Bucuresci)
Polizu Doctoru g (Ibidem)
Gradistenu Grigorie (Ibidem)
Cihacu Iacob (Elvetia)
Veghezzi Ruscalla (Turin)
Campelini Caval giov. (Bologna)
Biondelli Caval E. (Milanu)
AscoliGraz. Isaia (Ibid)
Egger Emil (Paris)

¹ *Istoria poporului român*, Edit. științifică, București, 1970, p. 299.

² *Ibidem*.

³ V. Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, Edit. științifică, București, 1966, p. 273.

⁴ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. III Sibiu, 1891, p. 491 — 492.

⁵ Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul greco-catolic Blaj, dosar 101/1881, f. 5.

Longberrier Adrien de (Ibid.)
 Desjardins Ernest (Paris)
 Froehner Vilhelm (ibid.)
 Bataillard Paul (Ibid.)
 Linas Chatles de (Arvas)
 Ubcini A. (Paris)
 Avril. Bar. Adolphed (Santiago de Chili)
 Stanley of Aderley, lord Henri (Londra)
 Grant Duff (ibid.)
 Muller Max (Oxford)
 Steenstrap I. I. (Copenhaga)
 Lepsius Richard (Berlin)
 Tobler Adolf (Berlin)
 Schuchardt Hugo (Gratz)
 Bock Dr. Franz (Aquisgrane)
 Uvarof Comite Alexi (Moscua)
 Picot Emil (Paris)
 Mommsen Teodor (Berlin)
 Miclosich Franz (Viena)
 Libraria E. Dentu la Paris, totuodata editoru Calays
 Royal Galerie D. Orleans 200 exemplaire.
 Diefenbach Lorenz (Darmstadt)
 Cretianu Gerge Bucuresti
 Rosny Prunol Leon de (Paris)
 Iarnitz Ioan Urban (Viena)
 Ganea N. Iassy
 Tocilescu Gr. (Bucuresci)
 Legrand Emil (Paris)
 Jung Dr. Iulius (Praga)
 Slavici I. (Bucuresci)
 Visanti Andreiu (Iasy)
 Obedenaru dr. M. G. (Roma)
 Canitz Aug. (Clujiu)
 Constantin Zappa (Brosteni)
 Belgradu
 Societe literaire serbe
 Buda-pest
 Academie hongraise des sciences
 Bruxelles
 Observatoire royal de Bruxelles
 Direct. Dr. I. C. Huzeau
 Barcelona
 Real Academia des Cuenas letras de Barcelona.
 Berlin
 Konigliche Akademie der Wissenschaften.
 Czernovitz
 Franz Josefs Universitat
 2. Copenhague
 Societe royale des sciences
 Krakovie
 Academia Umiejtnosci w Krakovie
 London
 Britisch Museum
 2. Lemberg
 Universite de Lemberg
 Montepellier
 2. Societe des langues romanes
 Madrid
 2. Real Academia Espagnola
 Moscou
 Societe d histoire et d areluologi
 (Pres Comte. Al. Ivarov)
 Paris

- 2. Institut de France Ecole Nationale des Ponts et chausees.
Acad des inscriptions et de belles lettres.
Societe de Geographie.
- 3. Rue Christine
St. Petersburg
Phisicalisches central observatorium (Wasiliostrov linie 23).
Acad des sciences
Roma
- 2. Real Acad de Lincei
- 2. Colegiu seminarium unitu din Roma
Institut di Corespondentza Arhiologico.
Strasburg
- 2 Kaiserliche Universitats und Landes bibliotek.
Stokolm
- 2. Kogl Vitterhets historie och Antiguitete Academien
(Adr Academie royale de belles lettres)
Utrecht
Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch
Institut (Dl C. H. D. Bugs Ballot Ustinerstrasse IV stok)
Vien
- 2 Kaiserliche Academie der Wissenschaften
Iena
Biblioteca universitatii
Verein fur Thuringische geschichte und Alterthumer Kunde.
Bucuresci
- 2 Biblioteca centrala
- 2 Oficiul central de statistica
Societatea studentilor in medicina
- 2 Biblioteca Academiei Romane
Cernauti
- 2 Societate pentru lectura si cultura romana din Bucovina
Iasi
- 2 Biblioteca centrala
Husi
Seminariul central
Sigetu
Societatea de lectura a romanilor din Maramuresu
Viena
Romania Juna
Sibiu 3 iuliu 1883 ss. G. Baritiu

Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul greco-catolic Blaj, dosar 101/1881, f. 1—2.

2

1883 septembrie 3, Braşov. Altă listă de persoane şi instituţii cărora le-a fost trimis memorialul în ediţia franceză.

Brasiovu 3 septembrie n 1883

Din editinea francea a Memorandului sa se mai dea pe linga persoanele si instituttele scoase din lista Academiei romane.

1 La toate ziarele cotidiene romanesci si la cele doua francese din Bucuresci cite doua exemplare.

2 La cele trei ziare din Iasi mai mari cite 2 exemplare

3 La ziarele bisericesci Biserica Ortodoxa romana si la Ortodoxul in Bucuresci.

4 Barbu Constantinescu profesor

5 Dr Davila Carolu

6 Biblioteca Azilului Elena Doamna.

7 Bibliotecele liceelor si ale seminarilor cite 1 exemplar.

8 La toţi ministri plenipotentii (ambasadori) ai Romaniei in strainatate, Paris, Londra

- Viena, Roma, Berlinu, St. Petersburgu, Cpole, Sofia, Belgradu, Grecia cite 2 exemplare.
 9 La universitatea din Atena 2 exemplare
 10 Univetsitatea din Zurich 2 exemplare
 11 Bibliotecile universitatilor din Praga, Gratz, Viena, der Wiener-Neustadter Academie
 in Wiener Neustadt.
 12 Universitatea de la Pisa (in Italia)
 13 Universitatea de la Padua (in Italia)
 14 Universitatea de Oxford Anglia 2 exemplare.
 15 Principelui Alexandru de Battenberg Domnu alu Bulgariei 1 exemplar legatu
 16 La toti episcopii din Romania.

ss. George Baritui

Pe margine este completat cu : „In 3 Dec. a.c. s-au mai datu profesorului Bianu venit
 de la Paris 10 exemplare spre a le inainta la Paris dlui M.N. Seulescu la Paris 34. Rue St.
 Jacques care a cerutu cu biletu din 12 iuniu 1883 s-au trimisu 20 exempl.”.

Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul greco-catolic Blaj, dosar 101/1881, f. 3.

3

*1883 mai 31. Notă privitoare la costul tipăritului memoriului în
 limba franceză.*

Anul 1883 luna mai, ziua 31
 Tipografia Academiei Romane
 Strada Academiei 26

Nota

	lei bani	lei bani
Costul tiparirii Memorandului Romanilor in limba franceza,		
6 coale, in 750 exemplare a 1 75	450	
Costul a 1/8 frontispiciului si 1/8 foaia cu greseala	18 75	
Costul copertei	20	
		488,75
Primit i acompto la 19 aprilie		300
	Restu	188,75
ss P. Ispirescu		

Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul greco-catolic Blaj, dosar 101/1881, f. 5.

PRECIZĂRI PRIVIND DATA ȘI LOCUL NAȘTERII LUI PANAIT ISTRATI

Valoroasa operă a scriitorului brăilean, Panait Istrati, cunoscută în multe țări ale lumii, a cucerit un număr impresionant de cititori nu numai în România și Franța, dar și în țări îndepărtate, cum ar fi bunăoară, cele din America Latină, unde se bucură, de asemenea, de o largă popularitate. Cum este și firesc admiratorii operei lui Panait Istrati sînt dornici să cunoască cît mai multe amănunte din biografia scriitorului. Unele dintre romane au fost inspirate din viața orașului sau portului Brăilei — ori împrejurimi — cu eroi care au trăit pe aceste meleaguri.

Evocarea cartierului Comorofca, cu un farmec cu totul deosebit, împletită cu scene autobiografice, au determinat pe unii să creadă că aici s-a născut scriitorul. De altfel în unele lucrări au apărut diferite variante în legătură cu nașterea acestuia, iar altele, din lipsă de informații, trec cu vederea elemente deosebit de prețioase. În baza studiului unor docu-

mente vom căuta să precizăm data și locul nașterii scriitorului cu modesta dorință de a îndepărta confuziile folosind, astfel, sperăm, celor care se ocupă cu studiul operei și biografiei lui Panait Istrati.

Este știut că unii biografi susțin ca loc de naștere a scriitorului cartierul Comorofca¹, alții îl indică fie la Baldovinești lângă Brăila, ori în oraș, fără precizarea străzii. În sfârșit alții desemnează și strada dar în mod greșit.

În lucrarea consacrată biografiei scriitorului, Octavian Grigorescu², arată că Panait Istrati s-a născut pe „strada Rahovei 173”, iar Al. Oprea, în apreciată sa lucrare, apărută în 1964, fără a indica strada, comentează cu date convingătoare că scriitorul nici la 50 de ani nu era sigur dacă data calendaristică a nașterii era 10 sau 11 august, iar la 40 de ani scrisese unui prieten că s-ar fi născut pe 11 sau 12 ale aceleași luni³.

Eduard Raydon indică 11 august ca dată a nașterii lui Panait Istrati precizînd că aceasta s-a întîmplat după 8 ani de convețuire între Gherasimos Valsamis și Joița Istrate⁴.

Din cercetarea registrelor stării civile a Primăriei și Tribunalului Brăila pe anul 1887 reiese că Panait Istrati s-a născut la Brăila, la data de 10 august 1884, pe strada Romană, la nr. 149, „culoarea galbenă”⁵. Delimitînd locul pe baza unor hărți contemporane ale Brăilei observăm că locul nașterii poetului este destul de departe de cartierul Comorofca⁶.

În acel timp orașul era împărțit în patru sectoare care purtau denumirea de culori: (Roșie și Albastră, din centrul pînă în bulevardul Karl Marx de astăzi; Verde și Galben, de la acest bulevard spre periferie). Numărătoarea caselor de pe străzile din semicerc se făcea din sectorul Verde spre cel Galben (dincolo de Bulevard). Dacă cercetăm registrele de stare civilă din acel an observăm că strada Romană avea în sectorul Verde numărătoarea caselor de la numărul 1 pînă la 116, iar de la acest număr se continua în sectorul Galben⁷.

Confruntînd cu o hartă⁸ (fig. 1) din acea perioadă ajungem la concluzia că scriitorul s-a născut într-o locuință situată pe strada Plevnei de astăzi (care pe atunci se numea „Romană”). Locuința era situată între strada Republicii (actuală) și Victoriei, aproape de aceasta din urmă.

De ce s-au produs erori în indicarea numelui străzii? Înainte de a răspunde la această întrebare vom face unele precizări care ne vor ajuta în înțelegerea acestei stări de fapt. Registrele de stare civilă se făceau în dublu exemplar, unul pentru primărie, iar celălalt pentru tribunal, ambele completîndu-se și semnîndu-se în același timp. După încheierea anuală

¹ Chiar și la un concurs interjudețean de televiziune s-a afirmat aceasta (la 31 octombrie 1970)

² Octavian Grigorescu, *Panait Istrati, 1884—1935, note biografice și bibliografie*, Brăila, 1936, p. 10.

³ Vezi Al. Oprea, *Panait Istrati*, Edit. pentru literatură, 1964, p. 14. Autorul precizează exact data nașterii.

⁴ Eduard Raydon, *Panait Istrati, vagabond de genie*, Les Éditions municipales, Paris, 1968, p. 18.

⁵ Arh. St. Brăila, colecția Stare civilă comună, registrul nr. 6/1884.

⁶ Ibidem, colecția planuri, nr. 149, 150.

⁷ Ibidem, colecția Stare civilă, registrele 139 (filele 52, 76, 116, 118), 140 (Filele 33 verso, 48 verso), 141 (filele 41, 42).

⁸ Vezi una din hărțile citate.

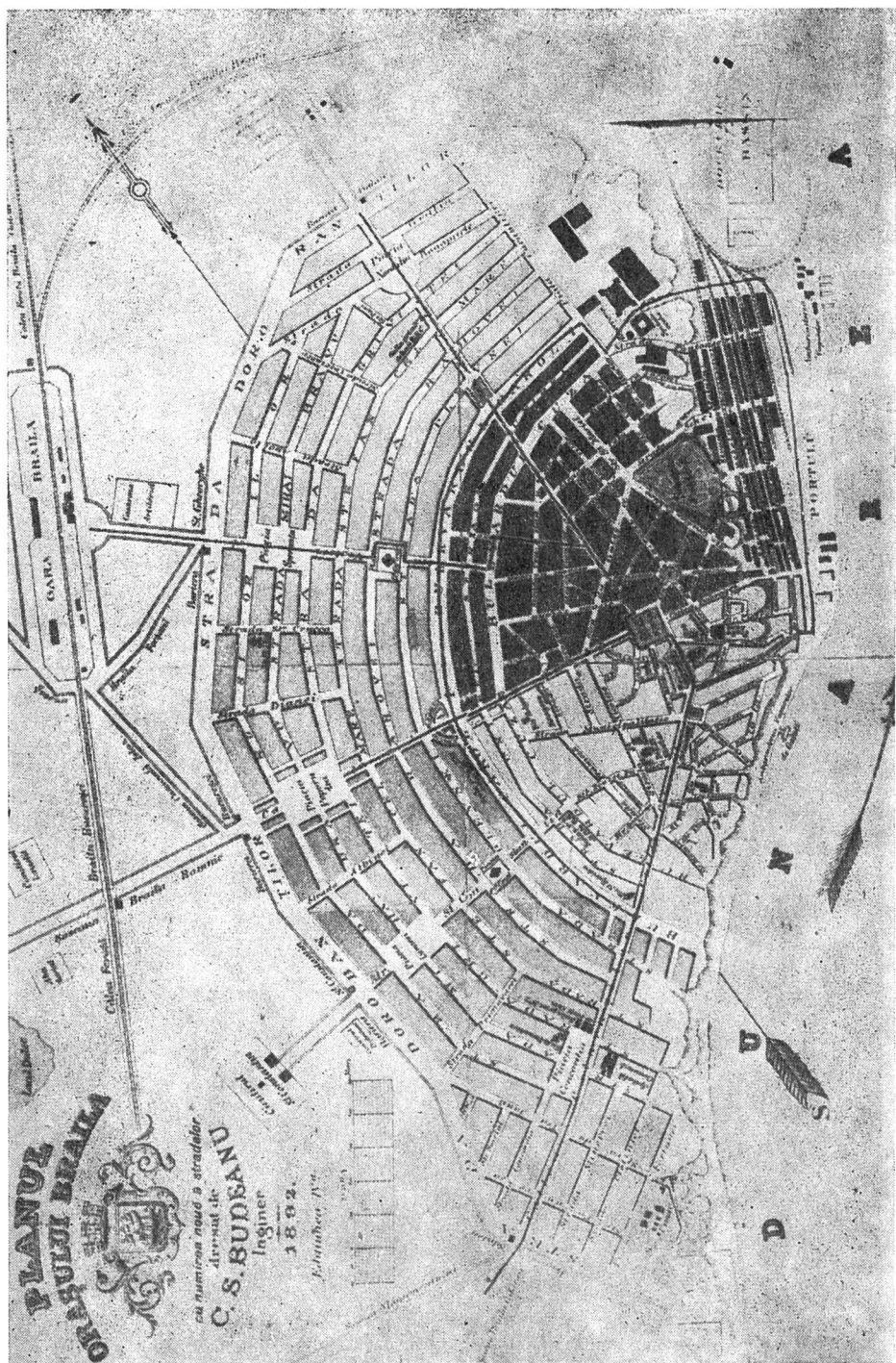

Fig. 1

PENTRU NĂSCUȚI

[illegible]

Fig. 2

PENTRU NĂSCUȚI

Iussu una mie opt sute opt dea se pot
 luma. Acumot e ninspre-deia, ora dea
 muntale de arceazie

Șed de naștere, copilului Ștefan
de neam mirescului născut în Vrancea, care
curent la un secol înainte de nașterea
a Brăila la lumina și numele marelui
dăi străbun Român (1844) colone
Gălbene, fiindcă în 1844 din Ștefan
de care dintr-un timp de timp de timp

[illegible]

așază durte Cami cu subînțelepciune
 Del' duple ce li ră. eod' înmărmă cu
 Por. n. cu delectandă. Tăntăfăi elipe
 lă de mri ~ Treceor Dobrescu abhaz
 Oficer de stare civilă — Declara
 lăsimul sari a pui elegant
 Trăiește, Forța Făcătoare

1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344

Fig. 3

registrele se păstrau separat, exemplarul I. la primărie, iar exemplarul II. la tribunal. În primul registru (fig. 2) numele străzii s-a scris marginal, indescifrabil, chiar cu o corectură, iar lectura eronată putea da naștere la confuzii, neputându-se determina precis strada despre care este vorba (Raion, Rahova sau Romană). Cel de al doilea exemplar (cel păstrat la tribunal) (fig. 3) este scris mult mai clar și indică precis „strada Romană” deci strada Plevnei de azi. Acest registru, însă din păcate nu s-a cercetat. Acum ambele exemplare ale registrelor se află la Arhivele Statului Brăila și, comparate, elucidează această problemă.

Din studierea actului de naștere se vede clar că numele de familie este Istrate și nu Istrati, cum avea să-și spună singur mai târziu.

În partea de sfârșit a documentului, în afară de semnătura oficerului și ampreta digitală a neștiutoarei de carte, Nedelca Stoica Istrate, bunica, apar două semnături în limba greacă: Gheorgheos Valsamis și Nicolae C. Iconomide. Cine era acest Gheorgheos Valsamis? Oare un simplu martor obișnuit în asemenea împrejurări?

În act se face mențiunea că Valsamis în vîrstă de 39 de ani de profesie precupeț, era „Domiciliat într-o casă cu mama copilului” spre deosebire de celălalt Nicolae Iconomide, tot precupeț, care locuia „în aceeași curte”.

Dacă la primele două întrebări am răspuns pe bază de documente, la aceasta ne mărginim să atragem doar atenția.

N. MOCIOIU

Actul de naștere al lui Panait Istrati (din registrul de nașcuți pe anul 1884)

Registrele stării civile, actul nr. 1077.

Gherasim Joița Stoica Istrate.

Anul una mie opt sute opt zeci și patru, luna august, unsprezece, ora zece înainte de amiază. Act de nașterea copilului Gherasim, de sex masculin născut ieri vineri zece curent la ora șapte înainte de amiază în Brăila la locuința mamei sale din strada Romană nr. 149, cu loarea Galbină, fiu al d-nei Joița Stoica Istrate de ani două zeci și nouă de religie ortodoxă, profesie casnică. După declarația făcută de d-na Nedelca Stoica Istrate de ani cinci zeci și cinci văduvă, domiciliată în via de la valea Iacomsonu, buna copilului (despre) și moașea care a operat la această naștere și care moașe ne-a înfățișat copilul în prezența d-lor Gheorghe Valsamis de ani trei zeci și nouă, profesia precupeț, domiciliat într-o casă cu muma copilului și Nicolae C. Iconomide de ani patru zeci și patru, profesia idem, domiciliat în aceeași curte, care au subscris acest act, după ce li s-au citit împreună cu noi și cu declaranta. Constatat după lege de noi Theodor Dobrescu, delegat, oficer de stare civilă. Declaranta neștiind scri a pus degetul. Semnături: Nedelca Stoica Istrate, Gheorghios Valsamis (în limba greacă) și Nicolae Iconomide (în limba greacă).

MENȚIUNI:

1. Căsătoria dintre Gherasim Istrati și Anna Munsch s-a desfășurat prin sentința de divorț a Tribunalului județului Brăila secția I.a, nr. 4 din 29 ianuarie 1931. Data 1931 aprilie 21, ofițer, ss. indescifrabil.

2. Căsătorit cu Margareta Izescu în comuna Brăila la 18 aprilie 1932, act nr. 155. Data 1932 aprilie 18, ofițer al stării civile ss/ indescifrabil.

3. Încetat din viață la 16 aprilie 1935 în comuna București sector II, negru. Act de moarte nr. 784 din 1935. Data 1935 mai 20. Ofițer al stării civile ss/indescifrabil.

4. 18 mai 1961. Cu nr. 98218 din 17.V.1961 s-a trimis copie uz intern cu mențiunea decedat Comitetului Executiv al Sfatului popular al raionului 23 August.

Arh. St. Brăila, colecția de Stare civilă comunală, reg. 6/1884, f. 41.

O SCRISOARE DE LA CAMIL PETRESCU

Din scrisoarea de mulțumire adresată de Camil Petrescu doamnei <Veturia Goga> care-i procurase aparatele de care avea nevoie, reiese situația financiară precară a scriitorului, situație deloc singulară în societatea în care după cum apare și în text atita „lume era bogată”. La vîrsta maturității fizice și intelectuale, omul de creație și de permanent studiu nu-și precupește timpul și forțele și în condițiile modeste ale existenței sale lucrează intens învățînd mereu pentru a da răspuns întrebărilor ce-l frămîntă, ideilor ce se cer așternute pe hîrtie. Ne apare omul modest, intelectualul cu puternice resurse interioare, care crede în dreptatea posterității. Considerăm că scrisoarea pe care o publicăm va contribui la întregirea cunoașterii acelei perioade grele pentru oamenii de creație și, a personalității lui Camil Petrescu, constituind totodată un exemplu pentru tînăra generație de creatori din toate domeniile, pentru puterea de muncă și dragostea de studiu.

SANDA ROCOVICEANU

Doamnă

Săptămîna aceasta am primit aparatele pe care ați avut bunătatea să le comandați pentru mine la Berlin. Emoția mea a fost și mai mare cînd mi s-a spus că ați găsit posibilitatea să vă ocupați de această nevoie a mea, tocmai într-o săptămîntă în care la Viena erați preocupată de sănătatea dv. Mi-ați făcut un serviciu neprețuit fiindcă asemenea aparate nu mai pot ieși din Germania, decît pentru societățile care patronază pe invalizii de război. Aș vrea, doamnă, ca arătîndu-vă recunoștința mea să risipesc și o nedumerire pe care se pare că ați avut-o. Judecînd lucrurile așa cum ar fi trebuit să fie ele, ați crezut doamnă, că trebuie să fiu bogat. Pentru un scriitor de renume, autor de romane și piese de teatru, pentru un doctor în filozofie, desigură că așa ar trebui să fie. Din nefericire e tocmai dimpotrivă. Sînt nespul de sărac doamnă. Aproape de 50 de ani, nu trăiesc dintr-altceva decît dintr-o leafă care abia îmi acoperă chiria (ca redactor al Revistei Fundațiilor Regale) căci nu sînt nici măcar proprietarul unei garsoniere, în această țară, în care e atîta lume bogată. Toată averea mea se reduce la cîteva maldăre de cărți a căror păstrare îmi sporește dificultățile chiriei. Le-am cumpărat în vederea unei lucrări de filozofie, la care, neajutat absolut de nimeni, am muncit vreme de 5 ani cîte 10—12 ore pe zi, învățînd pînă și matematicile superioare, ca să găsesc soluțiile căutate. Astăzi lucrarea are 2000 de pagini și așteaptă vremuri mai bune. Cred că într-o zi Țara Românească, atît de vitregă acum cu mine, va fi mîndră de această lucrare. Aceasta-i situația Doamnă, cu adaosul unei mici pensii militare și este firește destul de penibilă. Nu aș fi adus vorba despre ea, dacă nu mi s-ar fi spus că ați crezut că lucrurile stau altfel și dacă nu aș fi ținut ca dv. care ați fost atît de binevoitoare cu cel ce vă scrie aceste rînduri, să cunoașteți adevărul.

Vă mulțumesc din nou, din toată inima, doamnă și vă doresc sănătate, multă sănătate, multă fericire, un an strălucit. Cu respectuoase sărutări de mîini. Cu vechiul devotament

Camil Petrescu

16 ianuarie 1943

A

aghiotafiticeasca — termenul se întrebuințează pentru mănăstirile închinatelor locurilor sfinte, de exemplu: „... aghiotafiticeștii mănăstiri Cașinul”; este folosit însă și pentru moșiile aparținând acestor mănăstiri. Într-un document din 1843 este întrebuințat astfel: „... moșia Onești, ce se dă în schimb pentru aghiotafiticeasca moșie Cămilești, este folositoare și de neapărată trebuință pentru apropierea ei de aghiotafiticeasca moșie, satul Cașinul...” (Arh. St. Iași, colecția „Documente”, P. 439, f. 17). (D. Ivănescu).

amihania — împovărare, supraîncărcat. 1832 „La unii dregători să mărturisește — casă nu zic la cei mai mulți, dorința orinduelii vechi în căutarea trebilor, adică cu ocolași, zapcii și altele, apoi și însăși au trebuință de multe îndreptări. Departamentul să afle în amihania îndreptărilor ce este dator a aduce prin cercetări, dovediri și altele de care astăzi, atât dregătorii cât și privighitorii sint în pace. Departamentul cere Sfatului să arăte și gnomia sa întru îndreptare”. (Arh. St. Iași, Tr. 844, op. 961, dosar 4, f. 25). (Gh. Ungureanu).

B

baș vadrar — se numea acela care lua asupra sa, la licitație, slujba vădrăritului, care a existat în Moldova pînă la anul 1832. El o vindea, pe podgorii, altora, care se chemau vadrari. Față de aceștia acel ce luase la licitație și răspundea față de Vistierie de plata banilor, se chema baș vadrar, adică cel mai mare dintre vadrari. Vadrarii se adresau baș-vadrarului la Iași ca să-i ajute la încasarea banilor. Baș vadrarul nu era o slujbă ci o titulatură vremelnică față de mulțimea vadrarilor care forfoteau toamna prin podgorii. După trecerea anului pentru care se luase la licitație darea vădrăritului devenea baș vadrar acel care o lua pe anul respectiv. (Arh. St. Iași, colecția Litere, D/50, f. 366). (Gh. Ungureanu).

băni, — a înșela. Un document din anul 1827 ne spune că bulucbașii culucurilor marginilor Iașului aveau îndatorirea „și de a să feri de carahrisul ce s-au văzut urmîndu-să a băni adevă de prostul norod sau a le lua și din lucruri ce aduc de vinzare în oraș...” (Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei”, Tr. 1352, op. 1535, condica nr. 1270, f. 13). (V. Isac).

birăul — „șeful tuturor șavgăilor, slujba sa este de intră pe fiește care zi în groapa ocnelor vede de sint toți șavgăii la lucru, îi zapciuește întru lucrare, dă de acestea raport delariului și privighiază pentru gropile ocnilor de a să ține în bună stare, și în loc de liafă, i să dă în sare cite 30 găleți pe lună. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25 v.). (Gh. Ungureanu).

boz — idol. „... Iară pre aceia vreme era la Vavilon un boz mari făcut și groaznic în chip de om și să închina toți vavilonenii celui boz, ca unui Dumnezeu... și se închina și Chira împăratului celui boz, idol, și zice că iaste Dumnezeu...” (Arh. St. Iași, colecția M-sse nr. 1970, f. 127). (A. Gheorghiu).

butală — „să numește sarea ce este de la 25 pînă la 40 ocă”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25). (Gh. Ungureanu).

burdujdr-membru al rufetului ocnelor și erau în număr de 4. „Slujba lor este de a face din nou și a întocmi tașile și gurile de ham. Intră cu rindul la a patra săptămână cîte 1”. Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25). (Gh. Ungureanu).

C

caraboi — sare amestecată cu pămînt: „o ocniță se deschide acum în care la 3 mai 1828 s-au și dat de sare bună, fără caraboi, adică fără amestecare de pămînt prin care este încăpătoare de 3 șavgăi”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2 f. 2). (Gh. Ungureanu).

cavas — burmuz, manta bărbătească cu glugă. Ordinul de zi pentru toată oastea a Căimăciei Principatului Moldovei, nr. 87 din 22 dec. 1857: „Incuvîințez a se purta de cătră domneștii adiutanți burmuzul, cunoscut sub nume de cavas, care va fi alcătuit în următorul chip prin pregiurul poalelor, a mănecilor și a glugei ce este aninată dinapoi, să va pune un galon de fir galben îngust, la cusură ce este la mijlocul glugei să va pune earăși un asemenea galon, ear la capătul ei un canaf de o lungime de trii țoluri, dinainte se vor pune pe amândouă părțile a poalelor câte trii rozeti de fir avînd în centrul lor un bumb mare earăși de fir din care spînzură un găitan îndoit lung de trii țoluri, pentru distincția rangurilor se vor pune pe mînici la subleitenant un galon, la leitenant două... burmuzul acesta se va face de postav vînat în colorul uniformei, captușala dinăuntru va fi de postav roșu, acest burmuz să înființază mai ales pentru vreme de eamnă”. („Gazeta de Moldavia”, 1 din 2 ianuarie 1858 p. 1). (V. Isac).

călțar — membru al rufetului ocnelor. Erau 2. „Slujba lor este ne spune un doc. din 1828 — a da cîlții trebuincioși pentru feștile și în loc de liafă eu în sare cîte 24 găleți de om pe lună” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24). (Gh. Ungureanu).

cămărașul — este șeful poruncitor întru toată lucrarea cămării ocnelor, în dealul ocnelor și în vale. El are privilegii asupra Tg. Ocnei; cercetează pricinile ce între ei au țirgoveții (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 26). (Gh. Ungureanu).

chelarii de drum — slujbași ai cămării ocnelor. Erau în număr de 2. Un doc. din 1828 ne spune despre ei: „Aceștia păzesc pururea drumurile spre a nu scăpa vreun car încărcat cu sare netrecut în condica gramaticului și au leață în bani cîte 15 lei de om pe lună” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24 v.). (Gh. Ungureanu).

comisul — „slujba sa este pristăvie (slujba de pristav) asupra herghelegiilor în privilegii asupra cailor ocnei. Are leața sa hotărîtă de către casă” (Arh. St. Iași, colecția Litere 0/2, f. 25 v.). (Gh. Ungureanu).

coteță — „să numesc niște bucăți mai mari de sare adică de la 40 ocă pînă la 50 care să dau și în loc de drobi”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25). (Gh. Ungureanu).

crivac — scripete învîrtit de cai pe care se înfășura odgonul cu care se trăgea afară din ocna tașca plină cu sare. „Odgoanele ce sînt la crivace pentru scoaterea sării din gropile ocni”. „Ghepchi să numesc caili care trag la crivac”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24 v.). (Gh. Ungureanu).

curtenii — erau în număr de 150 și făceau parte din rufetul ocnelor. Erau împărțiți în 4 cete „intra la rind cîte 37 la a 4-a săptămînă. Din ei să rînduesc cîte 4 oameni de păzesc zioa și noaptea la gurile ocnelor. Să trimit cu poruncile Cămării și a casei în arvonire de cară, în împlinire de bani a vreselilor. Poartă corespondența Cămării cu casa și săvîrșesc poruncile din slujbă a cămării după trebuință. Ei să scutesc de bir și havalele”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24 v.). (Gh. Ungureanu).

D

dărma a, — a dărma la pădure crengi vitelor, are sensul de a tăia sau a rupe crengi, acțiune ce avea loc primăvara sau mai ales vara, în timp de secetă, cînd vitele nu aveau unde pășuna. Într-un document din 4 august 1799 termenul e folosit astfel: „... au trimes pe un Marin ficior de suflet a preotului ca să dărme vitelor la pădure și mai pe urmă eșind din biserică au trimes într-ajutor la dărmatul vitelor și pe argatul său acest Costandin Coadă ucigaș și mergînd ucigașul la pădure au găsit vitele împraștiate fiindcă nu le dărmasă și stringîn-

du-l pe acel Marin, ficior a preotului și viind acel Marin au început a-l sudui pentrucă n-au dărmăt..." (Arh. St. Iași, Tr. 564 op. 611, dosar 2, f. 3 și 3.v. și Gh. Ungureanu, *Pedepsele în Moldova*, Iași 1931, f. 20). (D. Ivănescu).

delar — slujbaş al Cămarii ocnelor. Despre el un document din anul 1828 ne spune: „slujba sa este numai în deal; el stă față la număratoarea drobilor ce să scot din ocne li trece în condica sa și la 15 și sfârșitul lunii trimite ecstract gramaticului. Primește țidulele ce să trimit prin gramaticul de cătră camaraș pentru încărcarea de sare, trece într-nsele suma însemnată, ține condiți de dinsele și le trimite apoi la gramatic. Raportuește cătră canțilerie pentru toate cele trebuincioase la dialul ocnelor, are leafa sa hotărâtă de către casă și de la Camară hrana de orz și fin pentru 2 cai, cum și luminări de său pentru casa sa” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 26). (Gh. Ungureanu).

drob — „să numește o bucată mare de sare de la 50 și pînă la 120 ocă unul” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25). (Gh. Ungureanu).

E

emelet-uri — iscălitură. Termenul este folosit într-un document din anul 1846. Membrii comisiei însărcinată cu deosebirea pămînturilor familiei Cernat și Pascal de a răzeșilor moșiei Virlezii, ținutul Covurului, scriu în raportul lor către judecătoria ținutală: „de care părți a fieștecărui sînpărtași aceste hotară s-au făcut generalnice ecstracturi cu emeleturile și șnurul peceților noastre în care lămurit se arată partea fieștecărui”. Tot aici: „... țidula hotarnică ce s-au dat fieștecărui supt emeleturile noastre” (Arh. St. Iași, Trib. Covurului, dosar 75/1846, f. 1). (Gh. Ungureanu).

F

feștilă — „să numește o luminare mică ce să da șavgăului cînd intră în groapa ocnelor de tae sare”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24). (Gh. Ungureanu).

filondă — navă sprintenă, vas de viteză „... se sfătuiră să aleagă 40 de voinici tineri, oameni aleși cu arme și cu foc și să-i pui într-un vas sprinten, să meargă prin taină și să dei foc catargilor turcești; și așa făcură, scoasă prin taină vasul acel sprinten, ce se chema filondă... iar turcilor le era aminte să nu le aprinză armata și numai cum văzură pe mare filonda aceia cu acei voinici...” (Arh. St. Iași, colecția M-sse, nr. 1970, fila 490). (A. Gheoghiu).

G

găleată — „să numește bucățile de sare de la 5 pînă la 10 ocă una, ce iesă din sfărmăturile drobilor cînd să tae în groapa ocnei și să măsoară cu o demerlie încăpătoare de 50 ocă numită găliată” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24 v). (V. Isac).

găletariul dealului — „Slujba sa este de a măsura gălețile de sare în deal ce să dau la oricine. Are leafa sa hotărâtă de către casă”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, anul 1828, f. 25). (Gh. Ungureanu).

ghepchi — „să numesc caii care trag la crivac cu care să scoate sare din ocne”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, p. 24). (Gh. Ungureanu).

glădele — „șeful tuturor țăganilor, slujba sa este în deal de a sta zioa zapciuind pe glodași întru cărătura drobilor întră încărcarea carălor iar în vale este împlinitor poruncilor ce să ating de țăganii ocnelor și în loc de leafă ea în sare cite 10 găleți pe lună”, (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25) (Gh. Ungureanu).

glodași — membri ai rufetului ocnelor. Erau în număr de 31. Un doc. din 1828 ne spune despre ei: „Slujba lor este de a căra cu spatele drobii de sare și bucățile și cotețele de la gura gropii ocnelor pînă la mîgle. De a încărcă carăle ce merg în dial spre ridicare a ori ce fel de sare și din ei a străjui cite 4 oameni pe fiește care noapte la gura ocnei în care șăd tălharii. Aceștia eu cite 8 parale de tot carul ce merge în dial și să încărcă cu sare, ori a stăpînirii

sau a particularnicilor. Purure sînt toți în slujbă și mai înainte luau osăbit și liafă cite 12 lei de om pe lună. Iar acum intră și de-i după trebuință cite 10 pe zi și liafa tîinduli-se eu numai cite 8 parale de tot carul". (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 25). (Gh. Ungureanu).

gramaticul — „Este șeful cantăleriei ocnelor. Ține toate socotelile de sare ce să scoate din ocne și de aceea ce să surdisese. Trimite la fieștecare 15 a lunei și la sfîrșitul lor estracturi cătră casă de cită sare s-au scos și cită s-au dat, precum și samă de toate cheltuielile în bani și lucruri în natură ce s-au făcut pe lună. Are liafa sa hotărită de la casă, precum și de la Camară hrana de fin și orz pentru 2 cai și luminări pentru casa sa". (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2 pe anul 1828, f. 26). (Gh. Ungureanu).

H

haimez — bir pe ceară și săpun. „Cămărașul de lumini avea în sama sa birul ce să strîngea de pe ciară și săpun, ce să numea haimez". (Arh. St. Iași, colecția Litere, A/19 pe anul 1829 f. 14 v). (V. Isac).

L

lăturaș — membru al rufetului ocnelor; erau în număr de 160 oameni. „Slujba lor este de a săpa gurile de ocnă pînă cînd ajung la sare, de a rîni ocnele de măruntă din vreme în vreme, de a descărca sarea din tașce cînd să scoate din groapa ocnei, de a căra în deal trebuinciosul lemn pentru gurile de ocnă și la Camară lemne de ars în foc. Tot aceștia cosăsc și cară finul ce să face pe finașele Cămarii ocnelor și intră cu rîndul la a 4-a săptămînă. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24). (Gh. Ungureanu).

M

mitoh — casa boierească de pe o moșie, ne spune un doc. din 1826 „Pe această moșie este mitoh, casă adică boierească cu părății de birne avînd și despărțituri cu ferestre. (Arh. St. Iași, Arhiva Epitropiei Sf. Spiridon Iași, dosar 2, f. 285). (Gh. Ungureanu).

mitglă — movilă de drobi de sare scoși din ocnă. Înainte de a se scobori din dealul ocnei se așezau în migle. „Migla să numește gramada de drobi". (Dosar lit. 0/2, f. 24). „În dealul ocnilor afară de vreo două pol (jumătate) migle cu sare ce rămîne la 25 aprilie 1828, mai sînt 5 migle, trei adică a lui Costache Ioan și a companiei dumisale hat. Costache Cerchez, a cărora drobi, deși foarte topiți de ploi, dar după chibzuire ce s-au făcut tot vor putea avea ca 3 milioane ocă sare". (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 2 v). (Gh. Ungureanu).

O

obisnenie — lămurire, deslușire. Într-un raport din 1830 al orășeneștii Agii către Divanul Împlinitor se scrie: „Asupra cărții cinstiului Divan din 19 acestei luni prin care se cere obisnenie de la agie pe ce s-au întemeiat la a aduna venitul cotăritului prin rînduiții de la zapcii ...". (Arh. St. Iași, colecția Litere, K. 97, f. 223). (Gh. Ungureanu).

ocnă șavgăiască — ocnă în care lucrau șavgăii. În Tg. Ocna erau 2 ocne „lucrătoare" una șavgăiască și una a talharilor. Aceea șavgăiască este bună și sănătoasă, încăpătoare de a tăia și toți șavgăii la un loc, iar acea tilhărească este mai slabă și mai adîncă". (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 2). (Gh. Ungureanu).

ocnă tîlhărească — sau ocna talharilor, ocna în care lucrau numai acei condamnați la ocnă. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 2). (Gh. Ungureanu).

ocrug — moșia pe care era așezat un tirg și de care se foloseau tirgoveții respectivi. În vechime hotarul tirgului. Un document din anul 1845 ne spune: „La prilejul aflării preainălțatului domn la Tg. Ocnei, primindu-să jalobă din partea obștei cu rugămîntea a să deosebi ocrugul tirgului de moșia fiscului și să se statornicească înființarea de eforie". S-a hotărit o comisie, pentru cuvințioasa grănițuire a tirgului și pentru mărghinirea circonferenței tirgului". (Arh. St. Iași, tr. 1768, op. 2017, dosar 263, f. 65). (Gh. Ungureanu).

P

patruntaş — geantă, mapă în general, confecționată din piele cu care aprozii, slujitorii, etc. purtau corespondența instituțiilor respective. Un document din 1852 ne dă următoarea explicație: „Slujitorii ocoalelor nu vor avea uniformă decât spre a fi cunoscuți vor purta un pantăler de curea cu inscripție pe o placă de alamă, slujitorii ocolului (cutare) și vor avea și un patruntaş de piele pentru purtarea hirtiiilor ce li se încredințează” (Manualul administrativ, Iași, 1856, I, p. 124). (Gh. Ungureanu).

pobedească, să — să învingă. „Și așa cu acel meșteșug poate să biruiască pedestrima moschicească, eară într-alt chip nu poate nime să-i pobedească”. (Letopisești, ed. 1877, II, p. 299). (Gh. Ungureanu).

poriata — organizare, formă, regulă. Acest înțeles reiese dintr-un document din anul 1832 privitor la inspecțiile (revedeația) cancelariilor judecătoreștilor ținutale și ale isprăvniciilor. „La așa vremelnică împlinirea hirtiiilor la așezări și la poriatca cancelariilor și de obște la toate cele ce pot sluji stăpînirii la judecăți. De asemenea la cancelariile isprăvniciilor. (Arh. St. Iași, Tr. 629, op. 691, dosar 135, f. 4) (Gh. Ungureanu).

S

scriitorii dealului — slujbași ai Cămarii ocnelor. Erau în număr de 2. Un doc. din anul 1828 ne dă următoarele date asupra lor. „Slujba lor iaste de a sta față la cîntăritul a tot felul de sare, a ține terfelog de aceasta și a da raport delarului pentru suma drobilor și a ocilor ce încarcă fieștecare car, are liafă fieștecarele pe lună cite 30 lei. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 26). (Gh. Ungureanu).

spiridonia — venit al „pămîntescului spital” din M-reia sf. Spiridon din Iași, care consta din diferite taxe fixate prin hrisoave domnești asupra unor produse alimentare ce intrau în orașul Iași, la Galați bezmănul se lua de la acei ce aveau case și „magazale” pe terenul din oraș donat M-rei sf. Spiridon din Iași pentru întreținerea spitalului, de la neguțitori de chereștea ce aduceau cu plutele pe Dunăre și Siret etc. Acest venit sau slujbă se dădea în antrepriză prin licitație. După ponturile vechi, spiridonia în orașul Iași consta în încasarea de taxe de la neguțitori de vin, vite, ceară, holercă, în general din acele ce altădată erau venitul păhărniceii „ce acum se chiamă spiridonie” spune un doc. din 1830 (colecția Litere 0/115). „Dellă în pricina vinzării slujbei spiridoniei anului 1830” constituie obiectul dosarului de la colecția Litere S/110. La Galați în 1829 se vindea „iratul” spiridoniei (Arh. St. Iași, Arhiva Epitropiei Sf. Spiridon, nr. 3/1828). (Gh. Ungureanu).

stodolă — În inventarul moșiei Hirlău făcut în anul 1867, se arată, pe lângă altele, că erau acolo și „niște bordeie în pămînt cu o colibă mare ce purta numele de stodolă, acoperită cu stuh și rogoz” (Arh. St. Iași, Arhiva Epitropiei Sf. Spiridon, Iași, dosar 474, f. 355). (Gh. Ungureanu).

storoj — paznic, străjer. Termenul a fost găsit într-un document din anul 1850. „Despre slujba aprozilor intru partea judecătorească și acea a slujitorilor Departamentului de Finanțe, împreună cu vama, a postelniceii și a controlului detrași din corpul jandarmilor ce poartă numire de storoji” (Manualul ad-tiv, Iași, 1856, I, p. 117).

surdisit — transportat, scoborit. „S-au făcut socoteală după aruncătorile de pe Fiește care zi a drobilor și după ectracturile gramaticului de cită sare s-au scos de la zi întii ghenar 1828 pînă la 25 aprilie și asemenea și de cită s-au surdisit în aceași vreme și cită mai rămîne a fi în dealul ocnelor...” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 2). (Gh. Ungureanu).

Ș

șavgău — tăietor de sare. Erau în număr de 125 moldoveni și munteni și 20 țigani. Făceau parte din rufetul (corporația) ocnelor. Șavgăul era meșterul specializat în tăierea drobilor din „steiul de sare” (stîncă), utilizînd ciocane, dălți, etc. cit și la păzirea formei ce trebuia să o ia groapa ocnei ca să nu se surpe. Putem afirma că ei erau și arhitecții încăperilor subterane

din care multe se păstrează și astăzi. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 26) (Gh. Ungureanu).

T

tașcă — „se numește pielea aceea de bivoli care este legată în capătul otgonului cu care să scoate sarea din ocna” (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24) (Gh. Ungureanu).

tărăbântaș — membru al rufetului ocnelor. Erau 45 oameni. „Slujba lor este a unora de a încălca sare în groapa ocnei prin tașce, iar a altora de a mina caii ce scot sare din ocne. Intra la rîndul la a 4-a săptămîină și eu leaș cîte 2 lei pe lună”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24) (Gh. Ungureanu).

timirhanea — casă de nebuni. „Acest sistem crud a bătaei pe nebuni îl imitaseră călugării de la timirhaneaua (casă de nebuni) turcească, închipuindu-și că prin usturime trupească va veni mințea omului la loc...” (Manolachi Drăghici, Istoria Moldovei... vol. II, Iași, 1857 p. 239) (A. Gheorghiu).

trăistari — membru al rufetului ocnelor. Erau 2. „Slujba lor este a da trăistele trebuincioase pe an pentru ghepchi și să scutesc de bir și havalele”. (Arh. St. Iași, colecția Litere, 0/2, f. 24 v.) (Gh. Ungureanu).

V

vipiscă — opis de interior al actelor unui dosar. Se așeza la sfîrșitul dosarului. Avea următoarele rubrici :

N-rul hîrtiei	Zioa și luna	Denumirea actului	Numărul filei din dosar unde se găsește actul.
1643	dec. 20	Țirculări	1

În anul 1832 un asemenea opis al unui dosar din arhiva Departamentului din Lăuntru se intitulază : „Vipiscă de pe della (dosarul) cu nr. 12 pentru anerisirea (desființarea, anularea) ocolașilor și rînduirea la ocoale privighitori de ocoale prin tot prințipatul după alegerea de către locuitori”. (Arh. St. Iași, Tr. 844 op. 861 dosar I, f. 88) (Gh. Ungureanu).

Z

zirmă — vas de război, pentru transportat trupe. „...iară dacă-i veni vesti că au murit împăratul îndată abătut de făcu vase pe apă, mici, ce le zic zirni și băgă toată oastea cîtă era cu dînsul într-acele zirni, și caii oștilor și robi ci mai luasă și trecu marea spre Țarigrad...” (Arh. St. Iași, colecția M-sse nr. 1970, f. 494) (A. Gheorghiu).

AL ȘAPTELEA CONGRES DE ISTORIE TURCĂ

Al șaptelea congres de istorie turcă a avut loc la Ankara în zilele de 25—29 septembrie 1970, întrunind circa 400 de participanți dintre care 60 de invitați din țări europene și extra-europene (Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Germania, Grecia, Italia, Liban, Olanda, Polonia, România, Ungaria, URSS, USA).

În dimineața zilei de 25 septembrie, congresiștii au depus o coroană de flori la mausoleul lui Atatürk, marele om de stat, întemeietorul Turciei moderne. Mausoleul, situat pe una din înălțimile ce domină Ankara, impresionează prin stilul său sobru și maiestuos; este o realizare remarcabilă, inspirată din arhitectura hitită.

Ședința festivă de deschidere a avut loc la Facultatea de istorie, geografie și filologie, în centrul Ankarei, o clădire puternică avînd pe frontispiciu un cuvînt al lui Atatürk: „Sprijinul cel mai sigur în viață este știința”. După imnul național și după „Uvertura academică” a lui Johannes Brahms, uvertură ce include în final stenicul „Gaudeamus igitur”, a urmat alocuțiunea inaugurală a președintelui Republicii turce, Cevdet Sunay, apoi cuvîntarea președintelui Societății de istorie turcă, dr. Şevket Aziz Kansu — omologul președintelui Academiei de științe sociale și politice de la noi — precum și o expunere succintă asupra activității Societății de istorie turcă în ultimii nouă ani, expunere făcută de Ulug Igdemir, directorul general al Societății. La ședința inaugurală au participat autorități de stat și locale, precum și corpul diplomatic; țara noastră era reprezentată prin ambasadorul Grigore Geamănu, profesor la Universitatea din București și membru al Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România și prin atașatul cultural Mardare.

Lucrările propriu-zise ale congresului au început în după amiaza aceleiași zile cînd au avut loc primele comunicări în cele cinci secții: 1. Anatolia veche și Asia anterioară; 2. Istoria Asiei Centrale și a turcilor medievali; 3. Istoria otomană; 4. Istoria Republicii și a Revoluției turce; 5. Învățămîntul istoriei. Ca la toate congresele ce lucrează în secții — și această metodă de lucru e inevitabilă, dat fiind numărul mare de comunicări — nu s-au putut urmări decît unele dintre comunicări; nici măcar cele care priveau istoria otomană n-au putut fi ascultate toate, deoarece această secție, avînd numărul cel mai mare de comunicări, s-a împărțit la rîndu-i, în două subsecții: A și B.

Delegația română, alcătuită, în afară de cel ce semnează rîndurile de față, din cunoscutul turcolog Mihail Guboglu, care din însărcinarea Direcției generale a Arhivelor Statului din București, lucrează de mai mulți ani în arhivele Turciei, din cunoscutul arheolog Vladimir Dumitrescu, descoperitorul stațiunii neolitice Gumelnița, și Mihail Maxim, asistent universitar care își pregătește în Turcia teza de doctorat sub conducerea, eminentului specialist Halil Inalcik, profesor la Universitatea din Ankara, a urmărit de aproape toate comunicările care aveau o legătură directă sau indirectă cu istoria țării noastre. Delegația română a ținut trei comunicări : I Const. C. Giurescu, *Considerații asupra relațiilor româno-turce*, în care s-au subliniat cîteva fapte : 1 Caracterul special al relațiilor politice dintre statele românești și Imperiul otoman, aceste state durînd fără întrerupere și bucurîndu-se de autonomie ; 2 Caracterul permanent excedentar al exportului țărilor românești în Imperiul otoman față de import 3 Problema prețului furniturilor țărilor românești, problemă în care pînă acum s-a exagerat în sens negativ ; 4 Caracterul așa-zisului monopol turcesc în privința exportului produselor românești, monopol care n-a privit decît anumite produse și n-a fost complet nici pentru acelea. La această comunicare au fost de față peste șaptezeci de persoane, cuprinzînd mulți profesori universitari turci și străini, ambasadorul Republicii Socialiste România și personalul ambasadei, atașatii militari și reprezentantul agenției economice, precum și doctoranzi și studenți turci. II Mihail Guboglu, *Izvoarele turcești ale istoriei românilor, importanța și problema publicării lor*, în care s-a făcut o prezentare sintetică, pe categorii, a acestor izvoare, relevîndu-se însemnătatea lor și necesitatea de a fi publicate în traducere românească. III Mihail Maxim, *Cîteva considerații asupra obligațiilor economico-financiare ale Moldovei și Țării Românești față de Imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, comunicare întemeiată pe documente inedite descoperite la Istanbul, care modifică viziunea tradițională asupra acestor obligații. Toate trei comunicările vor apărea în volumul ce se va edita de Societatea de istorie turcă. Delegația română a făcut și douăsprezece intervenții : șase de către subsemnatul, cinci de către Mihail Guboglu și una de către Mihail Maxim.

Dintr-o serie întreagă de comunicări a rezultat din nou însemnătatea deosebită pe care o au arhivele turcești — cuprinzînd zeci de milioane de documente — pentru studiul istoriei românilor. Propun deci din nou, reluînd propunerea din 1931, repetată în 1943, de a se înființa un institut român la Istanbul, institut care va avea cel puțin tot atîta însemnătate pentru studiul trecutului nostru ca institutele (bibliotecile) de la Roma și Paris.

Se cuvine să subliniem deosebita grijă și ospitalitate a comitetului organizator care n-a cruțat nici un efort spre a face șederea congresiștilor cît mai plăcută. Relevăm îndeosebi recepția oferită de primăria orașului Ankara la hotelul Marmara și coctaiulul oferit de Societatea de istorie turcă. După terminarea congresului, s-au organizat excursii la Gordion, celebrul loc unde Alexandru cel Mare a tăiat cu sabia nodul gordian, la Konya — vechiul Iconium — centru vestit și pentru sincrismul religios ce s-a practicat aci, și la Boazköy renumit prin descoperirile arheologice privind vechea civilizație hitită.

Am mulțumit, la începutul comunicării mele, în numele tuturor participanților străini, comitetului organizator pentru primirea prietenească și ospitalitatea aleasă cu care am fost întâmpinați. E o plăcută datorie să arăt de asemenea deosebita sollicitudine acordată delegației românești de către ambasadorul Republicii Socialiste România la Ankara, profesorul universitar Grigore Geamănu.

CONST. C. GIURESCU

SIMPOZIONUL DESPRE FANARIOȚI DIN THESSALONIKI — GRECIA

La 21 octombrie 1970 a început simpozionul despre fanarioți în marea sală de conferințe a Societății de Studii Macedonene, organizat de Institutul de Studii Balcanice din Thessaloniki la care a participat și o delegație de istorici și cercetători de la Institutul de studii sud-est europene, de la Institutul de istorie N. Iorga și Arhivele Statului din Republica Socialistă România, condusă de academicianul M. Berza.

Deschiderea simpozionului a fost făcută de ministrul Greciei de Nord, dl. A. Matthaïou, printr-o alocuțiune, scoțind în evidență colaborarea dintre oamenii de știință din Grecia și din celelalte țări balcanice.

Mulțumind oamenilor de știință români și greci, participanți la simpozion, dl. ministru Matthaïou își exprimă speranța că această colaborare va da rezultate rodnice pentru știință și că aceasta este încă o dovadă a legăturilor de prietenie existente în trecut și astăzi.

În continuare, a vorbit președintele Institutului de Studii Balcanice, dl. prof. Hr. Fragistas, care a arătat că Institutul întâmpină cu bucurie în Macedonia pe un mare număr de oameni de știință români: „Poporul grec nutrește sentimente de prietenie față de toate popoarele balcanice, dorește să trăiască în pace cu acestea și să colaboreze cordial. Aceste sentimente sînt, îndeosebi puternice față de români. Noi considerăm pe români nu numai ca pe niște prieteni, ci și ca pe niște frați. Sentimentele noastre au rădăcini adînci într-o tradiție veche, iar acestei vechi tradiții aparține și epoca fanariotă.

Se vor face aproape 40 de comunicări foarte interesante în legătură cu teme variate. Și sîntem convinși că aceste comunicări vor contribui mult la studiul istoriei popoarelor balcanice.

Prezența voastră printre noi și colaborarea voastră, care datează de mulți ani, va întări relațiile tradiționale dintre popoarele noastre”.

După prof. Fragistas, au salutat pe participanți rectorul Universității din Salonic, dl. Kapsoménós, și decanul Facultății de filologie, dl. Palekanidis, iar din partea delegației române au vorbit tov. P. Gheorghiu, secretar general al Institutului de Studii sud-est europene și M. Berza, membru al Academiei Republicii Socialiste România.

Lucrările simpozionului de la Thessaloniki despre epoca fanariotă s-au desfășurat după un program alcătuit de mai înainte. Comunicările au fost prezidate de delegați romani și greci și anume două comunicări de cîte un președinte.

Din partea cercetătorilor români au ținut comunicări prof. A. Ciurea despre *Aspecte esențiale ale epocii fanariote în istoria bisericii ortodoxe Române*; C. Șerban : *Preliminariile debutului epocii fanariote*, președinte fiind dl. N. Andriotis, I. Ionașcu : *Gradul de influență a grecilor în Principate*; Ariadna Camariano—Cioran : *Școlile grecești în Principatele Române în epoca fanariotă*, președinte fiind tov. M. Berza, prof. C. C. Giurescu : *Un remarcabil prinț fanariot Alexandru Ipsilanti, voievod al Țării Românești și al Moldovei*, președinte fiind prof. Ap. Vacalopoulos, prof. D. Simonescu : *Cartea grecească tipărită în România (1643—1830)*; T. Ionescu—Nișcov : *Epoca fanariotă în istografia română și străină*; acad. A. Oțetea : *Descompunerea regimului fanariot*; Cornelia Danielopolu : *Filelenismul cultural al Principatelor Române (1818—1830)*, Marie-Anne Musicescu : *Există o artă fanariotă în Țările Române?*; Șerban Papacostea : *Marea carte a lui Const. Mavrocordat (1747)*; E. Stănescu : *Pre-fanarioti și fanarioti în viziunea societății românești în secolele XVII și XVIII*.

În comunicarea făcută de subsemnatul, intitulată : *Relațiile comerciale din sud-estul Europei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea reflectate în Arhivele din București, Brașov și Sibiu*, s-a scos în evidență că relațiile comerciale dintre precursorii comerțului internațional modern erau fondate pe relații personale, ba adesea de rudenie sau cunoștințe apropiate din aceeași comună. Legăturile de rudenie, amintirea patriei comune și, firește, comunitatea de limbă contribuie ca acești precursori ai comerțului internațional modern să constituie o familie, o mare familie răspândită pretutindeni în centrele zonei sud-est-europene și cele ale Europei centrale. În partea a doua a comunicării s-a dezvoltat capitolul : circulația de bunuri materiale și spirituale, reliefindu-se că circulația mărfurilor și a valorilor mobiliare — cambii și monede — ca și circulația cărții, a ziarului, a ideilor cunoscute în epoca respectivă o largă dezvoltare.

Comunicarea a fost primită cu interes.

Din partea cercetătorilor greci au făcut comunicări prof. Tsourkas despre *Istoriografia greci din epoca fanariotă și problemele fundamentale ale istoriei române*, care a produs un viu interes istoricilor români; prof. Ap. Dascalakis : *Fanariotii și revoluția greacă din 1821*; prof. Gr. Kassimatis : *Schița unei sociologii în epoca fanariotă*; prof. N. Pantazopoulos : *Alexandru Suțu, apostat sau reformator al tradiției fanariote*; L. Vranusis : *Cîntecele fanariote, poezie și muzică pe țărmurile Bosforului și ale Dunării*, etc.

La 23 octombrie a luat sfârșit simpozionul despre fanarioti, iar la închiderea lui a vorbit prof. Berza, care a analizat conținutul comunicărilor și a tras concluziile lucrărilor.

În onoarea participanților la simpozion, dl. ministru al Greciei de Nord, A. Matthaïou a dat o recepție care s-a desfășurat într-o atmosferă prietenească.

De asemenea, s-a participat la dineul primăriei orașului Thessaloniki și la cele organizate de prof. Delivanis și Fragistas.

La 25 octombrie s-a făcut o excursie la Pella, Verria și Edessa.

D. LIMONA

A XII-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ A MESEI ROTUNDE A ARHIVELOR

În anul 1970 a XII-a Conferință Internațională a Mesei Rotunde a avut loc în Israel între 31 august și 3 septembrie.

Temele dezbătute în cadrul acestei conferințe au fost : „Arhivele imprimate” și „Rolul arhivelor și sarcinile arhivistului”.

Pe baza chestionarelor ce s-au trimis în prealabil și la care au răspuns 25 de țări, au fost întocmite cele două materiale, primul de către Christian Gut, secretarul Mesei Rotunde Internaționale a Arhivelor, iar cea de-a doua de Robert Henri Bautier, Profesor de arhivistică și diplomatică la École de Chartes (Paris).

În primul raport, care se referă la „Arhivele imprimate” se arată că există un număr de țări care nu se preocupă de această problemă prea mult (Grecia, Italia și unele țări scandinave).

Poziția Austriei, Israelului, Iugoslaviei și României este bine definită în această problemă, arătându-se importanța ce se acordă arhivelor imprimate.

Țările care au rezervă pentru această problemă cum ar fi de exemplu Canada, Norvegia, Olanda, arată că arhivele imprimate sînt totuși instrumente de muncă indispensabile.

Este apreciată definiția dată de România în această privință, arătîndu-se că prin „arhive imprimate” se înțeleg „documentele multiplicare de o administrație sau de un oarecare creator de arhive... cu condiția ca această multiplicare să fie făcută de creator în timpul activității sale obișnuite”.

Raportul arată că aceste publicații oficiale destinate difuzării trebuie să fie depozitate după un oarecare număr de zile sau luni uneori în mai multe exemplare, difuzarea lor nefiind supusă nici unei restricții.

Se arată metodele de intrare în arhive a documentelor imprimate, depozitarea, difuzarea precum și publicarea acestora.

Metodelor de clasificare, eliminare, repertoriu, bibliografie li se dau mare importanță mai ales în Canada, Germania, Israel și Iugoslavia, iar Marea Britanie nu publică o bibliografie de imprimate propriu-zisă, ci acestea sînt incluse în Ghidul anual al achizițiilor din Arhive.

Marea Britanie, Cehoslovacia, Iugoslavia, Norvegia, România socotesc că nu se pot furniza date cifrice privind volumul arhivelor imprimate.

În încheiere se semnalează două cazuri extreme : Dahomey unde arhivele centrale nu primesc decît 15 periodice și Ungaria unde 800—1 000 servicii predau arhivelor documente imprimate.

Raportul arată valoarea documentară pe care o conțin arhivele imprimate și de aici necesitatea de a se crea condiții cît mai bune prelucrării și depozitării acestora.

Despre „Rolul arhivelor și sarcinile arhivistului”, Robert Henri Bautier — pe baza chestionarelor trimise — face o analiză extrem de minuțioasă.

Analizînd concepția despre rolul Arhivelor și sarcinile arhiviștilor în diferite țări, raportorul constată că liniile directoare ale doctrinei arhivistice se mențin în general la fel, respectîndu-se totodată practicile folosite în fiecare țară care îi dau particularitatea și personalitatea fiecăreia.

De la rolul de centre de păstrare a fondurilor arhivistice, pînă la rolul de a servi cercetării istorice, arhivele au făcut un salt imens.

S-a observat de asemenea că prelucrarea documentelor vechi avea prioritate asupra celor moderne, documentele medievale bucurîndu-se în special de un mare prestigiu în ochii arhiviștilor paleografi. Uneori prioritatea o dădeau documentele care făceau obiectul cercetărilor personale. Alteori, țări care nu beneficiau de fonduri de arhivă prea vechi, constituiau servicii de arhivă cu un pronunțat rol administrativ. Există astfel pericolul de a se forma două categorii de arhiviști — unii arhiviști-istorici, rupți complet de problemele administrative, iar alții arhiviști-administrativi, fiind astfel complet lipsiți de o adevărată perspectivă științifică.

Arhivistul de tip nou, trebuie să dea o exploatare totală materialelor documentare. Rolul Arhivelor este însă atît de a servi știința istoriei cît și de a administra în cele mai bune condiții materialul documentar. În concluzie se arată că Arhivele sînt o instituție cu caracter științific însărcinată cu funcții administrative, avînd dubla misiune: responsabilitatea față de păstrarea materialului arhivistic precum și tendința de valorificare a acestuia.

Raportul scoate în evidență poziția Franței, Iugoslaviei și României în ceea ce privește și rolul cultural sau educativ al Arhivelor.

Făcînd o analiză amănunțită asupra activității Arhivelor în domeniul istoric, raportorul arată că ele înșile sînt prin definiție centre de cercetare istorică iar lucrările și publicațiile lor (începînd cu inventarele) sînt de natură net științifică.

În continuare se arată rolul important de microfilmare a materialelor documentare, atît cele interne cît și cele externe care pot servi la dezvoltarea istoriei țării respective.

Se pune, de asemenea, bază foarte mare și pe muzeele și expozițiile organizate de Arhive, arătîndu-se țările care dețin un muzeu permanent și altele care se limitează doar la expoziții temporare.

Partea a doua a raportului este afectată sarcinilor ce revin arhivistului, punîndu-se accent în primul rînd asupra formării sale profesionale ca om de știință. Raportul menționează și rolul ce revine și „cadrului profesional intermediar”, care trebuie să aibă neapărat studii medii și să se fi format în cadrul arhivelor, prin stagii sau cursuri.

În continuare se arată că arhivistul are nu numai dreptul dar și datoria de a face operă istorică pentru aceasta fiind absolut necesar afectarea unei părți din timpul de lucru, muncii de cercetare științifică.

Arhiviștii au dreptul de a participa la congrese sau colocvii științifice pe plan național sau internațional. De asemenea, există un număr de țări în care unii arhiviști predau cursuri sau conferințe la universități,

care prin natura programului sau a retribuției unii sînt tentați cu timpul să părăsească munca arhivistică.

Raportul mai arată sarcinile directorilor de Arhive, arătîndu-se că multiplele sarcini extra arhivistice, culturale sau administrative, le absorb un timp din ce în ce mai mare muncii arhivistice propriu-zise.

În final se arată că profesiunea de arhivist este întradevăr o profesiune „nouă” chiar dacă aceasta se bazează pe date tradiționale, ea este însă chemată să evolueze rapid, iar ceea ce este important de știut este că arhivistul nu trebuie să uite niciodată că este un istoric în serviciul istoriei.

CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

AUSTRIA

În cadrul acțiunii de completare a izvoarelor istorice interne, pe care Direcția generală a Arhivelor Statului o desfășoară de mai mulți ani de zile, cercetarea arhivelor Vienei a constituit și în anul 1970 unul din obiectivele principale. Doi delegați din cadrul personalului Arhivelor Statului au efectuat timp de 45 de zile cercetări în principalele arhive din Viena : Arhiva Casei, Curții și Statului (Haus-Hof- und Staatsarchiv), Arhiva de Război (Kriegsarchiv), Arhiva generală a Administrației (Allgemeines Verwaltungsarchiv), Arhiva Camerii Aulice (Hofkammerarchiv) și Biblioteca Națională Austriacă (Österreichische Nationalbibliothek).

Potrivit sarcinii Arhivelor Statului de a constitui centrul documentației istorice, în care un număr cît mai mare de cercetători să-și poată adînci și completa informația istorică, delegații Arhivelor au selectat din arhivele vieneze, pentru microfilmare, documente foarte variate ca problemă, epoca istorică și arie geografică, privind toate provinciile românești.

În rîndurile de față semnalăm cîteva din aceste materiale documentare. Cercetarea lingvistică românească și cea de istorie a medicinei vor avea în curînd la dispoziție, sub formă de microfilm, manuscrisul „Dioskurides din Viena” (Codex Vindobonensis Med. gr. 1), redactat între sec. I î.e.n. — sec. VI e.n., cuprinzînd desene de plante medicinale și descrierile lor, precum și terminologia dăcică a acestor plante. O altă piesă de arhivă, remarcabilă pentru istoria militară, ca și pentru istoria arhitecturii, este albumul din anul 1735, provenit din arhiva comandantului general al Transilvaniei, cuprinzînd desene de mînă în culori, care redau orașele, fortificațiile, castelele din Transilvania și trecătorile spre Oltenia și Moldova. Pentru muzeografi și cercetători de istorie a orașului București a fost selectată o bogată colecție de planuri ale orașului București, cu indicații nu numai de străzi, ci și de clădiri publice, obiective militare, întreprinderi industriale, mori, hanuri, bariere etc., cel mai vechi plan, alcătuit de F. B. Parcel, datînd din anul 1789. A fost de asemenea prevăzută pentru xerografiere și microfilmare o serie întreagă de vechi hărți

ale Transilvaniei, între care amintim pe cea din 1566 de J. Sambucus, din 1596 de Th. de Bry, din 1682 de J. A. Reiner, din 1725 de J. Reitzki ș.a.

Din Arhiva de Război au fost selectate documente privind vechi granițe ale provinciilor românești, cuprinzând descrieri de localități, descrieri economice, argumentări, protocoale, planuri. Ele sînt importante nu numai pentru o istorie strict topografică a granițelor, ci și pentru istoria economică, istoria relațiilor dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților (emigrări temporare sau durabile, schimburi comerciale, conflicte), precum și pentru menționarea de foarte numeroase documente vechi voievodale care nu s-au mai păstrat. Dintre documentele de graniță semnalăm un document din jurul anului 1500 (trad. latină „ex valachico”), documentul din 1614 de preluare a Maramureșului sub protecție imperială, un document din 1782 care descrie exploatarea miniere din munții Rodna, documentele originale în limba turcă, însoțite de traducere germană, din anii 1792 și 1839, care delimitează Banatul și Transilvania față de Țara Românească și Moldova.

Atît din Arhiva de Război, cît și mai ales din Arhiva Casei, Curții și Statului a fost prevăzută pentru microfilmare o foarte bogată documentație privind personalitatea și perioada istorică a lui Mihai Viteazul. Transcrierea de mînă, cu mîgală, a unora din aceste documente, practică odinioară de harnicii noștri cercetători istoriei, n-a putut epuiza nici pe departe izvoarele de informație pe care tehnica microfilmului le pune azi integral la îndemîna cercetătorilor.

Au fost depistate de asemenea foarte multe documente privind tulburările românilor din Transilvania din anii 1750 și 1757—1760, determinate de problema religioasă a unirii, din care reiese că la baza acestei mișcări religioase stătea ideea dacică. Alte documente din 1827 privesc lupta episcopului Samuel Vulcan pentru separarea de biserica din Carlowitz și legăturile clerului neunit din Banat cu clerul de dincoace de Carpați.

Dintre piesele de arhivă mai vechi privind Transilvania menționăm o scrisoare originală de la cancelarul Nicolae Olahul din anul 1547, o listă despre veniturile Principatului Transilvaniei din 1603, o descriere a Transilvaniei din anul 1773, în care sînt deplînse condițiile de viață ale românilor, care „sînt incontestabil cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei”; un manuscris din 1793 care tratează istoria contribuțiilor și a sarcinilor publice ale Transilvaniei; un privilegiu din 1712 acordat orașului Oradea; un raport de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea despre moșiile din Arad ale principelui de Modena, cuprinzînd o descriere a locurilor, a populației, a economiei; un memoriu al unui contemporan despre răscoala din 1784.

O foarte prețioasă și bogată documentație de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea se referă la satele și moșiile din Moldova care au aparținut „Fondului religios”. Găsim aici date statistice în legătură cu numărul familiilor, veniturilor moșiilor, ocupația populației, întreprinderile economice, numărul vitelor, tabele de salari-

zare a profesorilor și preoților, privilegiile de târg, date istorice despre unele orașe ca Suceava, Rădăuți, Cîmpulung ș.a., precum și despre unele construcții bisericești de aici; de asemenea câteva hrisoave vechi domnești către locuitorii din Cîmpulung și foarte numeroase menționări de documente voievodale, începînd din sec. al XV-lea.

Pentru istoria economică a Banatului, Arhiva Camerii Aulice rămîne o sursă inepuizabilă de informații. De aici a fost selectat pentru microfilmare un număr impresionant de documente din perioada 1718—1824 privind organizarea camerală din Banat, exploatarea miniere și stabilitățile de prelucrare a minereurilor din Banat și Maramureș, situația socială a lucrătorilor de aici, nemulțumirile manifestate sub forma „haiduciei”, relațiile comerciale ale Banatului și Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova.

Un raport de inspecție din 1731, câteva scrisori ale lui Grigore Vlasto către Eugen de Savoia din 1734—1735 și două documente legate de evenimentele anului 1821 privesc istoria Olteniei.

Bogata corespondență a lui Alexandru Ipsilante cu Cancelaria de Stat a Austriei din anii 1775—1793 întregesc informația nu numai asupra familiei domnitorului fanariot, ci și asupra Țării Românești.

Din perioada mai nouă au fost selectate pentru microfilmare documente din 1912—1914 privind tratativele guvernului maghiar pentru îndeplinirea doleanțelor românilor din Transilvania, documente din 1914—1918 privind lupta pentru unire desfășurată în toate provinciile românești, lupta pe frontul de vest a voluntarilor din Transilvania și a românilor întorși din America, tratativele de pace germano-române din 1917—1918, starea de spirit a populației în teritoriul ocupat, constituirea comitetelor naționale și a adunărilor generale care au proclamat unirea în 1918; documente din 1918 privind Congresele din Roma și Paris ale naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, în care au fost adoptate unele principii socialiste de bază în reglementarea dreptului popoarelor și a relațiilor dintre ele.

Menționăm de asemenea că n-a fost neglijată nici nevoia de informație istorică a turcologilor. De la Biblioteca Națională au fost propuse pentru microfilmare 34 de manuscrise, cuprinzînd anale și cronici turcești cu referințe la țara noastră, în special la Dobrogea, iar de la Arhiva Casei, Curții și Statului două colecții de scrisori în limba turcă din anii 1700—1723 și 1754—1755, provenite de la Academia consulară de studii orientale, și care privesc probleme de graniță, precum și un manuscris din 1807, în limba germană, cuprinzînd o istorie a moravurilor din Imperiul otoman cu largi referințe la Principatele Moldovei și Țării Românești.

Prin cercetarea întreprinsă anul acesta în arhivele Vienei, tezaurul documentar al Arhivelor Statului sporește cu un număr de 35.000 de cadre de microfilm, adică pagini de documente.

E. MOISUC

FRANȚA

Cercetările întreprinse de mai mulți ani de către D.G.A.S. în arhivele franceze au continuat și în acest an în perioada august-septembrie 1970.

S-a cercetat în continuare *arhiva Ministerului Afacerilor Străine*, unde studiile anterioare au arătat că se găsesc numeroase documente privind țara noastră, rapoarte diplomatice ale diferiților plenipotențieri francezi la Constantinopol, Viena, Petersburg, Londra, București etc. sau ale consulilor francezi în România, memorii sau scrisori către guvernul francez ale unor oameni politici români, corespondență purtată de Camerele de Comerț franceze privind afaceri ale membrilor lor cu țara noastră etc.

Cum este firesc, momente importante din istoria poporului nostru, legate de puternice frământări sociale ca răscoalele din 1784, 1821, Revoluția de la 1848, Unirea Țărilor Române la 1859, Războiul de independență din 1877—1878, sînt reflectate în documentele franceze. În cadrul a două volume de corespondență a misiunii diplomatice franceze de la Constantinopol sînt legate rapoartele, memoriile și copiile după diverse acte referitoare la anul 1821 în Țările Române. Anul revoluționar 1848 în țările noastre, năzuințele și idealurile pașoptiștilor, pozițiile diverselor puteri străine se conturează cu claritate în corespondența diplomatică, și cu deosebire în memoriile emigraților români adresate guvernului francez. În „Dorințele Românilor” — memoriu înaintat cabinetului francez la 1856 de către Vasile Ghica — se arată, pe baza unei ample documentări, că prima dorință fierbinte a întregului popor era Unirea, apoi emanciparea și improprietărirea țăranilor, secularizarea averilor mănăstirești, stabilirea unui impozit proporțional pe avere pentru toți locuitorii țării, etc.

Correspondența diplomatică aflată în arhiva Ministerului Afacerilor Străine de la Paris reflectă de asemenea activitatea dusă cu multă răspundere de către diplomați români ca V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, N. Crețulescu, pentru consolidarea relațiilor politice, economice, culturale româno-franceze.

S-a continuat în acest an cercetarea dosarelor privind negocierile comerciale dintre Franța și România în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Momentul 1875 — încheierea de către România a convenției comerciale cu Austro-Ungaria pe baza principiilor liber-schimbismului — este puternic reflectat în documentele franceze din arhiva de la Quais d'Orsay iar după semnarea acestei convenții, corespondența diplomatică franceză cu caracter economic a luat amploare. Guvernul francez era foarte atent la tratativele duse de România pentru încheierea de convenții comerciale cu Rusia, Germania și Anglia, din care cauză consulul francez la București Debains informa în rapoartele sale despre discuțiile din Camera Deputaților de la București, redînd cu deosebire intervențiile lui M. Kogălniceanu și I. Brătianu. În urma tratativelor duse între guvernul român și cel francez, la 5 noiembrie 1876 ducele Decazes, ministrul afacerilor străine francez și C. A. Rosetti au semnat la Paris o declarație prin care cele două țări își acordau reciproc clauza națiunii celei mai favorizate — regim provizoriu prelungit apoi mai mulți ani. Conflictul ivit în relațiile economice dintre cele două țări la 1885 în legătură cu

regimul vamal reciproc, este de asemenea larg reflectat în corespondența diplomatică ca și în cea dintre Ministerul Industriei și Comerțului francez, Camerele de Comerț din Franța și Quais d'Orsay.

O grupă aparte o formează dosarele privind primul război mondial, 1914—1918 între care 30 volume privesc România.

A doua mare arhivă franceză, în care s-au continuat cercetările începute în anii precedenți, este valoroasa *Arhivă istorică militară de la Vincennes*. Aci se găsesc rapoartele atașailor militari francezi în România. Documente deosebit de prețioase — printre care numeroasele rapoarte ale colonelului Gaillard — vorbesc despre eroismul ostașilor români în războiul de independență de la 1877. Dosarele misiunii militare franceze în România de sub conducerea generalului Berthelot însumează peste 300 pachete, conținând un vast material de rapoarte și memorii privitoare la organizarea armatei române, descrierea principalelor uzine române ce produceau pentru înarmare, starea de spirit a ostașilor și a populației civile, activitatea misiunii militare franceze, rapoarte asupra situației frontului etc.

Potrivit planului de cercetare din acest an s-a întreprins un sondaj în *arhiva Camerei de Comerț din Marsilia* pentru depistarea documentelor interesind țara noastră. Înfiiințată la sfârșitul secolului al XVI-lea, această instituție economică a avut un rol de mare însemnătate în relațiile comerciale ale Franței cu Levantul mai întâi, cu țările din sud-estul și răsăritul Europei, mai apoi. Arhiva Camerei conține importante fonduri ale unor vechi case de comerț franceze, Casa Roux (1728—1843), Clary (1795—1870) etc. sau ale unor instituții ca „Bureau des draps” (1693—1790), „Comité d'approvisionnement maritimes en blé” etc.

De o mare însemnătate este arhiva corespondenței consulare cu Levantul, în special cu ambasada de la Constantinopol. Cercetarea acestei arhive interesează țara noastră și istoria ei economică, pentru perioada secolelor XVII—XVIII și prima parte a secolului al XIX-lea, cît timp comerțul nostru exterior a fost dominat de monopolul turcesc. De la 1830 au început relațiile comerciale directe ale țărilor noastre cu negustorii marselezi. Din păcate, o parte mare a arhivei, privind a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost distrusă de un incendiu produs cu ocazia luptelor franco-germane din august 1914 pentru eliberarea Marsiliei de sub cîmpul nazist.

Interesul comercianților francezi față de țările române după pacea de la Adrianopol din 1829 se evidențiază cu claritate în documentele Camerei de Comerț de la Marsilia. Astfel, la 9 martie 1830 Ministerul Comerțului francez trimite Camerei din Marsilia un raport pe 22 pagini cu descrierea stării economice și sociale a Moldovei și Valahiei, cerîndu-i să studieze posibilitățile intensificării relațiilor comerciale cu aceste Principate după terminarea războiului ruso-turc. Navigația pe Dunăre și în portul Constanța, mărfurile ce pot fi exportate în țările române sau care pot forma obiect de import, investiții de capital francez în Moldova și Țara Românească, lucrările Comisiei Europene [a Dunării etc. sînt numai cîteva din problemele ce au format obiectul unor susținute preocupări ale Camerei de Comerț din Marsilia.

Cercetările noastre de arhivă au cuprins și *cinemateca istorică militară de la Porte Ivry* unde s-au găsit cîteva fragmente de filme executate

Românească a trupelor rusești și turcești, acțiunile lui Ipsilanti, ocuparea Bucureștiului etc.

Fondul „Comitatul Torontal” cuprinde descrierea luptelor din anul revoluționar 1848.

Istoria politică este bogat ilustrată de documente care atestă luptele comune ale românilor și sîrbilor din Banat în alegerile parlamentare, pentru obținerea de drepturi politice, folosirea limbii române în administrație (1878—1900), mișcări social-democratice în Banat între 1883—1900, greve și manifestații muncitorești în întreprinderile din Timișoara (1891—1900) și condițiile de lucru ale muncitorilor.

Documentele sînt scrise în proporție de cca 50% în limba sîrbă, 35% în limba maghiară și latină și cca 15% în limba turcă, germană și italiană.

Din studierea conspectelor fondurilor și inventarelor ce mi s-au pus la dispoziție la Arhivele Istorice din localitățile menționate am constatat că, în special în arhivele din Voivodina există o mare cantitate de material documentar relativ la istoria patriei noastre necercetat de nici-o delegație română. Dintre acestea menționez fondurile și colecțiile: Patriarhia și Mitropolia Serbiei (A și B), Direcția financiară provincială, Colecția de diplome și urbarii, Deputația școlară din Budapesta, Districtul de pe Tisa, fondurile bancare, Tribunalul din Virșeț. Astfel de materiale se mai păstrează și la Arhivele Istorice ale Serbiei, Arhivele Istorice din Zagreb, Arhivele Istorice ale orașului Beograd, Arhivele Statului din Dubrovnik și cele deținute de filialele Academiei R.S.F. Iugoslavia și muzee.

Consider că pentru evitarea suprapunerii cercetărilor se impune un contact mai strîns cu cercetătorii trimiși de Academia R. S. România.

A. CACIORA

R. P. POLONĂ

În anul 1969 am făcut timp de două săptămîni (7—21 septembrie) cercetări în Arhiva centrală de acte vechi (*Archiwum Głowne Akt Dawnych*) din Varșovia, pentru a depista și semna pentru microfilmare documente necunoscute privitoare la istoria țării noastre. Ca obiectiv principal al acestor cercetări mi-am ales colecțiile care alcătuiesc arhivele magnaților (*Archiwa magnackie*), Arhiva Coroanei din Varșovia (*Archiwum Koronne Warszawskie*) și Metrica Coroanei (*Metryka Koronna*).

Ca rezultat, am scos la iveală un număr de 240 de documente inedite datînd din secolele XV—XVIII. Este vorba de corespondența dintre domnitorii și dregătorii români și regii și demnitarii poloni, corespondență ce se referă la un întreg complex de probleme politice, militare, economice și culturale. Am dat apoi de o serie întreagă de scrisori schimbate între regii și oficialitățile poloneze, pe de o parte, și sultanii turci și hanii tătari tot cu demnitarii lor, pe de alta, toate privind țările române din aceeași

perioadă. Actele sînt scrise, cea mai mare parte, în limba polonă, apoi în limbile latină și turcă (cu traduceri în limba polonă).

În vara anului 1970, am continuat timp de cinci săptămîni (primele trei în contul Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei de Științe Sociale și Politice, iar ultimele două în cel al Direcției generale a Arhivelor Statului) să fac cercetări mai ample în arhivele din Polonia.

Astfel la Varșovia am cercetat colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale (*Biblioteka Narodowa*), la Wrocław pe cea a Bibliotecii Institutului Național Ossolinski (*Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolinski*), la Lublin condicele de venituri și cheltuieli ale orașului (*Księgi miasta Lublina*) de la Arhiva Voievodală de Stat (*Wojewódzkie Archiwum Państwowe*), iar la Kórnik (orașel situat la 20 km. sud de Poznań) fondul de manuscrise de la Biblioteca Academiei Polone de Științe (*Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk*).

În urma acestor investigații, pe care le-am dorit cît mai sistematice, am descoperit alte 324 acte, necunoscute pînă acum. Ele se referă la legăturile de ordin politic, economic, cultural etc. dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania, pe de o parte, și poloni, ruteni, cazaci, tătari și turci, pe de alta în decursul secolelor XIV—XVIII. Cele mai multe sînt scrisori de-ale domnilor și boierilor români către regii și nobilii poloni. Bogată este însă și corespondența dintre puterile străine (Austria, Turcia, Crimeea, Vaticanul) cu privire la țările române. Majoritatea actelor sînt scrise în limba polonă, cele mai vechi fiind redactate în latinește. Valoarea lor documentară este inestimabilă. Prin noutatea și bogăția informațiilor, ele aduc un real serviciu cercetării noastre științifice, deschizînd istoriei României noi capitole, nebănuite pînă acum.

Cum spațiul nu ne permite, semnalăm aici pentru valoarea și importanța lor istorică, doar cîteva dintre cele mai reprezentative din aceste documente: corespondența cancelariei regale polone cu privire la războiul cu Petru Rareș din 1538 și la relațiile dintre Polonia și acest voievod în a doua sa domnie; jurnalul expediției polone în Moldova din 1595; scrisoarea lui Mihai Viteazul din 20 iunie 1600, din Roman, după cucerirea Moldovei, către nobilii Transilvaniei, în care domnul primei uniri a țărilor române se intitulează *Michael Transilvaniae Moldaviae et Valachiae Transalpinæ voivoda, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliarius*; inventarul tezaurului lui Ieremia Movilă rămas în Polonia; jurnalele solilor poloni în Moldova și la tătari din anii 1601—1603, cu prețioase amănunte asupra țărilor române; scrisoarea lui Miron Costin din 3 iunie 1676, din Iași, despre tratativele purtate cu turcii la Adrianopol în primăvara aceluia an în legătură cu încheierea păcii între poloni și turci; corespondență privind războiul dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, ajutat de cazaci precum și campaniile lui Sobieski în Moldova.

Timpul scurt însă n-a permis efectuarea de cercetări exhaustive în nici una din arhivele polone menționate. Aceasta, mai ales pentru motivul că, așa cum sînt întocmite, cataloagele tipărite ale manuscriselor din diferite arhive polone, de cele mai multe ori nu redau în indice numele de persoane și de localități românești, după care să se poată ghida cercetătorul român, în graba lui de a găsi ceva în legătură cu istoria noastră. Prin urmare, parcurgerea numai a indicilor acestor cataloage poate duce pe cercetătorul grăbit la constatarea eronată că în arhiva dată nu se află

nimic despre români. În realitate însă, acea arhivă îi poate oferi multe și emoționante surprize, dacă el va lua manuscris după manuscris și dacă-l va parcurge foaie cu foaie. Pentru aceasta este însă nevoie de timp. De aici necesitatea unor cercetări îndelungate în arhive, făcute metodic, sistematic și pe cât posibil exhaustiv. Aceasta cu atât mai mult cu cât un imens și prețios material documentar, salvat de distrugerile războiului, așteaptă în arhivele polone să fie detectat și microfilmă, pentru a umple golurile din arhivele noastre și pentru a ajuta, în ultimă instanță, la elaborarea unei istorii cât mai complete și mai apropiate de adevăr a patriei noastre.

ILIE CORFUS

TURCIA

Continuând și anul trecut (iunie — octombrie 1970) acțiunea de depistare a materialelor documentare, privitoare la istoria țării noastre, conservate în arhivele, bibliotecile și muzeele din Turcia, în vederea obținerii de microfilme de pe ele pentru completarea fondului arhivistic de stat, am făcut cercetări la Ankara, Brusa și Istanbul, dînd prioritate arhivelor din acest ultim oraș socotit cu cea mai bogată arhivă din lume. Astfel, în arhiva muzeului Topkapı Sarayı din Istanbul, fost palat imperial (1472—1853) am depistat sute de documente care privesc relațiile româno-turce, sub diverse aspecte, începînd cu primele decenii ale veacului al XVI-lea, de pe timpul sultanilor Bayazid II, Selim I și Suleiman Magnificul pînă la Abdul — Megid (1839—1861). Cîteva hrisoave, din anii 1511—1512, se referă la peregrinările prințului rebel Selim I, valiu de Trapezunt, prin Kaffa (*Kafe*) în părțile Chiliei, din sudul Moldovei (D. 5443, E. 8917 etc.). Un act, din 1518 (924), privește situația cetății Giurgiu (*Yerkökü*) sub administrația chehaiei și fostului dizdar Hızır (E. 6185). Din prima jumătate a secolului al XVI-lea semnalăm bogata corespondență a primilor urmași ai lui Ștefan cel Mare, ca Bogdan III, Ștefăniță și Petru Rareș, precum și a unor domni, din Țara Românească, cu palatul sultanilor, referitoare la situația din Ungaria, Transilvania, Polonia și relațiile încordate ale Moldovei cu hanatul Gheraid din Crimea.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, amintim un arz al raialelor moldovenești, din 1564—1565 (972), către marele vizir Șeihhan Ali pașa și cel de-al doilea vizir Sokollu Mehmed pașa, precum și către marele vizir de divan, pentru hasurile lor (E. 5523). În sfîrșit, printr-un firman, din noiembrie 1578 (985 ramazan evt.) sultanul Murad III cere lui Ștefan Bători, regele Poloniei și principele Transilvaniei, să dea liberă trecere și sprijin negustorilor care plecau și veneau din Rusia (E. 7707).

Din prima jumătate a veacului al XVII-lea, numărul de scrisori adresate de Matei Basarab și Vasile Lupu Porții, privind relațiile lor încordate, este destul de bogat. Începînd din 1646 (1056) și pînă pe la începutul secolului al XIX-lea (1812) s-au păstrat în arhiva saraiului o serie de condicii și multe acte privitoare la cetatea Tighina (*Bender*) și multiplele ei relații cu Moldova (D. 8729, 6287, 6504, 9461, 10682/2, 1933/2 ș.a.). Un dosar

ce însumează 140 acte, furnizează date interesante, privitoare la războiul ruso-turc, (1768—1774) desfășurat în Moldova, Țara—Românească și Dobrogea (E. 2380 a).

Un număr mai restrâns de materiale documentare sînt legate de trecutul cetății insulare Ada-Kale. Astfel, un plan colorat, întins pe cîțiva metri, din 1736—1737 (1149), privește asediarea acestei cetăți ocupată de austriei și cucerirea ei de serascherul otoman Ivaz Mehmed pașa, muhafiz de Vidin (N. E. 9439). O mică condică, din martie 1753 (1166 gemazi I), cuprinde situația tunurilor armelor și munițiilor existente la Ada-Kale (D. 6353/2). Într-un alt defter, tot din secolul al XVIII-lea, sînt diverse socoteli (*hesap*) pentru întreținerea trupelor locale de tunari, armurieri (*cebeci*), voluntari (*gönüllü*), beșlii ș.a. de la paza insulei Ada-Kale (D. 6570).

O serie de acte, în special din secolul al XVIII-lea, privesc regimul darurilor (*hediye*), oferite de domnii români Porții Otomane. Astfel, o listă, din iulie — august 1759 (1172), cuprinde o înșiruire a darurilor voievozilor, Moldovei, oferite suitei împărătești (E. 3961). Printr-un raport (*takrir*), de pe la 1762 (1175), capuchehaia vv. Țării Românești arată Porții situația Valahiei (E. 5634).

Un defter, adică o condică, tot din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, priește rechiziționarea de boi pentru harabale, cai pentru cavalerie și recrutări de oști din partea unui socotitor (*muhasibeci*) al aianului de Babadag (D. 10682/2).

O condică, zisă „mufredat defteri”, datînd după 1783, privește datorile bănești, rămase de pe urma lui Nicolae Caragea, vv. Țării Românești și Alexandru Ipsilanti, vv. Moldovei (E. 5375).

De asemenea, există atît documente turcești cît și românești, care se referă la incursiunile de jaf ale lui Osman Pazvantoglu, pașa rebel de Vidin (m. 1807) și ale pazvangiilor săi în Țara Românească mai ales în Oltenia, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Este îndeajuns să amintim un mahzar, din 28 mai 1802 (1216), prin care mitropolitul Costios (*Lotios*?), trei episcopi și boierii Țării Românești descriu ambasadorului Rusiei la Poartă, Vasile Tamara, pagubele suferite de pe urma rebelului Pazvantoglu, decăderea comerțului raialelor și boierilor. Acestora din urmă nu le-a rămas altceva de făcut decît să fugă la Brașov, în Transilvania (E. 5355). Se știe că rezultatul acestui mahzar a fost hattîșeriful, din octombrie 1802 (1217), care întărește și completează privilegiile Porții acordate Moldovei și Țării Românești.

Nu sînt lipsite de importanță nici actele din arhiva saraiului, care privesc războiul turco-rus, din 1806—1812, în Principatele române. Astfel, printr-un act, din 1809—1810 (1224), se arată situația critică a Giurgiului și al altor cetăți dunărene (E. 2329). Un *defter*, din 1810 (1225), privește obligațiile bănești ale lui Alexandru Moruzi, fost vv. al Țării Românești, față de caimăcămia inspectorului financiar, unde fusese de curînd numit Mustafa Reșit pașa (D. 7201, p. 3—4).

Este de reținut cuprinsul condiceii din 1812 (1227), unde în 28 de file (56 pagini), sînt copiate actele armistițiului de la Slobozia, de lîngă Giurgiu, care încerca să pună capăt războiului ruso-turc, din 1806, la Dunăre; tot aici sînt cuprinse procesele-verbale, încheiate între împuter-

niciții (*murahhas*) Rusiei și Turciei, care au dus la încetarea ostilităților și încheierea tratatului de la București (D. 9919).

Printre actele mai noi, din arhiva palatului Topkapı, semnalăm unele scrisori (*mektup*), de la mijlocul veacului trecut, prin care sultanul Abdul-Megid dăruiește o serie de brățări (*belizik*) soților domnilor români. (E. 2922).

Materialele arhivistice, sub formă de vechi condici, unele foarte prețioase, se găsesc și în biblioteca fostului palat imperial Topkapı. Este suficient să amintim *defterul* din ianuarie-decembrie 1552(959—960) cuprinzând o serie de firme importante adresate, de Suleiman Magnificul domnului Țării Românești, Mircea Ciobanul, și domnului Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, spre a spijini expediția turcilor împotriva Transilvaniei, invadată de austrieci (K 888). Aceasta este a doua „condică importantă” (*mühimme defteri*) de la saraiul Topkapı, mult mai prețioasă sub raportul conținutului și mai bogată decât condica „mühimme” D. 12351, din anii 1544—1545, depistată pe la începutul activității noastre în arhivele turcești.

Reluând activitatea în bogata arhivă a Consiliului de Miniștri (*Başbakanlık arşivi*), și anul acesta s-a dat prioritate „condicilor importante” (*mühimme defterleri*), depistind 32 de condici (nr. 113—145). Conținutul acestora, privit în ansamblu, reflectă un complex de probleme, dintre anii 1701—1739 (1113—1152), privind multiplele relații istorice ale Dobrogei, Moldovei, Țării Românești și Banatului cu unele state din centru și sud-estul Europei. Multe firme, adică porunci împărătești, se referă la diversele aspecte ale monopolului otoman, furnizării de zaharea, cherestea, vite, sare, silitră și alte produse românești la un preț mai redus decât cel de pe piață.

Desigur, nu se pot trece cu vederea unele firme privind evoluția și cuantumul tributului plătit de țările române Porții Otomane în perioada de mai sus. Așa de pildă, printr-un firman, din 4 ianuarie 1727 (1139 cemazi I evasit), sultanul Ahmed III poruncește lui Nicolae Mavrocordat, vv. Țării Românești, să expedieze tributul (*cizye*) anual al Valahiei, care era de 140.718,50 guruși (Müd. nr. 133, p. 426). În legătură cu problema haraciului, amintim și de „condicile capitației” (*ciziye defterleri*) cuprinzând multe materiale din secolul al XVII-lea privitoare la haraciul țărilor române, plătit turcilor.

O altă categorie de condici, în care am făcut numai câteva sondagii, sînt cele ale ceremonialului (*tesrifati*). Acestea, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cuprind mult material, o parte cu caracter economic, privind obligațiile materiale ale țărilor române pentru aprovizionarea Istanbulului, expedițiilor și construirea sau repararea cetăților turcești de la serhat. Astfel, la 12 martie 1553 (960 rebi'I 26), sultanul Suleiman Magnificul poruncește, printr-un firman (*höküm*), lui Alexandru Lăpușneanu, vv. Moldovei, să trimită 1.300 trunchiuri de arbori (*ağaç*) pentru construirea unei fortărețe în orașul Oceacov (*Geankerman*). De fapt, această categorie de condici prețioase, scrise în tipul siyakat, au fost cercetate și depistate integral de doctorandul Mihai Maxim, asistent la Universitatea din București.

O ultimă categorie de cca. 50 de condici, cercetate de noi sînt acelea ale tapiurilor și cadastrului (*Tapu ve tahrir defterleri*) din secolele

XVI, XVII și XVIII. Acestea cuprind, de obicei, materiale cu privire la relațiile agrare în Imperiul Otoman.

Începînd din anul 1523 (926) în cadrul lor întîlnim condice otomane, numite „kanunname”, care tratează bazele juridice și financiare ale economiei agrare în Imperiul otoman. Conținuturilor, deși privesc mai mult regiunile, orașele, târgurile și schelete românești, administrate direct de turci, ca Dobrogea, Banatul, Brăila, Giurgiu, Timișoara, Cenadul, Lipova, Oradea, etc. totuși au materiale importante și pentru Țara Românească și Transilvania (nr. 292, 354, 364, 416, 483 etc.).

Ultima arhivă din Istanbul, în care am lucrat, ce-i drept, mai puțin este aceea a Ministerului de Externe (*Dişişleri Bakanlığı*). În ceea ce ne privește, aici se găsesc acte, începînd după 1829, majoritatea fiind după anul 1855. Amintim pe acele referitoare la tratatul de la Paris și divanurile ad-hoc (1857), alegerea lui Cuza, secularizarea averilor mănăstirești, domnia lui Carol I, etc.

Desigur, nu ne-am limitat la cele trei arhive, am depistat și am microfilmast peste 50 de manuscrise istorice, condici ș.a. din bibliotecile orașului Istanbul (Belediye, Millet, Süleymaniye, Fatih, Nuruosmaniye, Universitate, Topkapı ș.a) avînd părți și fragmente întinse cu privire la țările române. Toate acestea, reflectă istoria relațiilor româno-turce, începînd cu secolul al XV-lea și pînă la 1877—1878. Unele, fiind împodobite cu miniaturi, sînt adevărate opere de artă orientală.

Muzeul orașului Brusa cuprinde o bogată colecție de 890 condici ale șeriaturii, dintre anii 1459—1923. Un sondaj de cîteva zile, în cîteva dintre acestea ne arată că au știri răzlețe pentru țările române. Merită să fie semnalat, de pildă, un codice (kanunname), din februarie 1501 (906 șa’ban), de la sultanul Bayazid II, privind impunerea de dări a oilor din Moldova și Țara Românească (*Eflak ve Bogdan koyunu resmi*) etc — (*Mahkeme-i şeri sicill* A. 18/11, p. 1 nr. 3).

Nu se poate trece cu vederea nici bogata colecție de manuscrise istorice, din Biblioteca Națională (*Millî kütüphanesi*) din Ankara. Amintim, de pildă, opera lui Abu-l Hasan, *Kitab-al-Harağ*, în care autorul tratează diverse aspecte ale haraciului în lumea islamului.

Desigur, în cele cîteva pagini nu am putut semnala decît unele aspecte ale muncii noastre în arhivele turcești. Asupra valorii conținutului materialelor documentare aduse, cercetătorii, își vor putea forma o idee mai clară după inventarierea și catalogarea lor.

Cînd am ajuns la capătul acestor rînduri, exprimăm mulțumirile noastre tuturor colegilor din arhivele, bibliotecilor și muzeelor Turciei, care ne-au sprijinit pentru îndeplinirea misiunii noastre în bune condițiuni.

MIHAIL GUBOGLU

R. P. UNGARĂ

Un obiectiv important al cercetărilor noastre în Arhiva Națională a Ungariei a fost depistarea materialelor documentare referitoare la istoria economică a României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dintre fondurile asupra cărora s-a continuat cercetarea începută anul trecut trebuie menționat în primul rând cel care cuprinde actele prezidențiale ale Ministerului de Finanțe (K. 255). Materialul din anii 1871—1888 referitor la proprietățile de stat și economia publică (36 de pachete) constituie o valoarească sursă de cunoaștere a vieții economice a Transilvaniei și a legăturilor sale organice din punct de vedere economic, cu România. Principalele probleme reflectate de acest material se referă la înzestrarea, producția și concesionarea minelor proprietate de stat, vânzarea proprietăților agricole ale statului și concesionarea pădurilor, construirea rețelei de căi ferate din Transilvania și legarea de rețeaua din România, etatizarea căilor ferate, situația economică a Transilvaniei în perioada războiului vamal cu România, măsurile împotriva mișcării muncitorești și a mișcării naționale s.a.

Arhiva Ministerului de Comerț conținea un bogat material documentar din anii 1888—1889, care justifică interesul pentru studierea ei. Am început cercetarea fondurilor K. 230 (actele secției comerciale), K. 231 (actele secției industriale și a comerțului interior), K. 232 (actele referitoare la dezvoltarea industriei).

Documentele depistate cuprind informații valoroase cu privire la evoluția economiei românești, dezvoltarea industriei, urmările politicii protecționiste, de încurajare a industriei naționale, potențialul economic și comerțul exterior al României cu aprecieri asupra urmărilor războiului vamal și a intereselor Austro-Ungariei pentru normalizarea relațiilor comerciale și vamale cu România.

Cercetarea arhivei Băncii Comerciale Ungare din Pesta (Z 40 proiecte) și a arhivei „Uzinelor Ganz” din Budapesta (Z 425 secretariat, Z 429 serviciu tehnic) ne-a prilejuit cunoașterea unor documente referitoare la construcția căilor ferate din Transilvania (motivarea economică, modul de finanțare, legarea lor cu căile ferate din România etc.) date asupra unor mari întreprinderi industriale și institute de credit românești și organizarea bancară din Transilvania, pătrunderea capitalului străin și influența sa asupra economiei transilvănene.

O mare diversitate de probleme cuprind fondurile familiale păstrate la secția P. Cîteva documente din cele 20 de fonduri cercetate sînt edificatoare în acest sens.

Materialele din fondul familiei Apáthy atestă intensificarea fugii de pe moșii a iobagilor din jurul Hunedoarei la mijlocul secolului XVIII-lea,arendarea de pămînt țăranilor la începutul secolului XIX-lea, refuzul de a presta obligațiile feudale în anii premergători revoluției din 1848 etc. Documente ale familiei Szádeczky Kardoss reflectă legăturile de veacuri ale secuilor cu Țara Românească și Moldova, țări care au constituit de multe ori un refugiu pentru ei. Numeroase aspecte ale situației țăranilor, mai ales români, apar în materialele documentare ale familiilor nobiliare din comitatul Hunedoara și a familiei Kállay. Fondul „Radvanszky” cuprinde documente referitoare la anii răscoalei conduse de Franciasc Rákoczy II mai ales cu privire la producția minieră, organizarea armatei, rechiziții, pagube provocate de armatele lui Rákoczy.

O mare bogăție de informații referitoare la viața culturală a românilor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se află în fondul Tipografiei Universității din Buda, din care au putut fi

însă cercetate numai un număr mic de pachete, semnalăm, corespondența conducerii tipografiei cu Ion Eliade Rădulescu, Ioan Budai-Deleanu, Dimitrie Țichindeal, Ioan Molnar-Piuaru, Samuil Micu-Klain, Gheorghe Șincai, documente privind activitatea lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai ca angajați ai tipografiei, comenzi de cărți românești, prenotări de cărți, fragmente de manuscrise românești etc.

Cercetările din acest an au confirmat constatările din anii anteriori, că arhivele din R.P. Ungară, și în special din Budapesta, conțin materiale documentare de o valoare deosebită pentru cunoașterea istoriei țării noastre, fapt care impune nu numai continuarea, ci și intensificarea lor.

Rezultatele obținute în munca de depistare se datoresc și sprijinului primit din partea lucrătorilor de la Arhivele Naționale din Budapesta, fapt pentru care membrii delegației din acest an le aduc și pe această cale mulțumiri.

IOAN PUȘCAȘ
IOSIF ADAM

SPRIJINIREA PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÎNT DE CĂTRE ARHIVELE STATULUI

În cadrul activității de folosire a materialelor documentare, Direcția generală a Arhivelor Statului a acordat în ultima perioadă o atenție sporită sprijinirii procesului de învățămînt. Răspunzînd necesității de înnoire a învățămîntului, arhiviștii au intensificat acțiunile menite să contribuie prin folosirea documentelor la formarea gîndirii materialist-istorice a elevilor și la întărirea convingerilor patriotice.

Activitatea D.G.A.S. în acest sens s-a concretizat în două direcții, în primul rînd sprijinirea profesorilor de istorie în pregătirea lecțiilor și selecționarea materialelor didactice și în al doilea rînd organizarea de acțiuni care să facă accesibilă cunoașterea de către elevi a documentelor ce stau la baza istoriei patriei.

Prin studiile, comunicările și prezentările de fonduri și colecții în „Revista Arhivelor” cît și prin editarea unor instrumente de informare științifică, profesorilor de istorie li se pun la îndemînă izvoare necunoscute care pot determina adoptarea unor concluzii noi sau aprofundarea aspectelor mai puțin cunoscute.

Acțiunile organizate cu elevii în vederea creșterii, prin popularizarea tezaurului istoric, a interesului pentru izvoare în general și formarea sentimentului de dragoste și respect pentru documente, au cunoscut mai multe forme.

Înainte de a trece la prezentarea acestora subliniem însă importanța deosebită pe care o are folosirea documentelor pentru educația cetățenească a elevilor și însușirea istoriei patriei. Izvoarele istorice în cadrul cărora documentul ocupă un prim loc, constituie principalul mijloc audiovizual cu ajutorul căruia se realizează înnoirea procesului de învățămînt la disciplina istorică.

Dovadă concretă a unor fapte și evenimente petrecute în trecut, documentul reprezintă calea directă de apropiere între generații. Prezen-

tate copiilor și tinerilor, într-un mod corespunzător, documentele devin instrumente de cunoaștere a trecutului istoric, contribuind la formarea și stimularea capacității de descoperire, analiză și comparație. Profesorul de istorie poate transforma noțiunile abstracte și uneori aride în ochii elevului, în noțiuni accesibile și chiar atractive pentru aceștia. Prin folosirea documentelor se crează posibilitatea înțelegerii evenimentelor istorice în complexitatea împrejurărilor care le-au determinat, se mărește gradul de atenție a elevilor, se formează un sentiment de admirație și respect pentru mărturiile documentare. Valoarea artistică deosebită pe care o au unele manuscrise influențează simțul pentru frumos al elevilor.

Prima și cea mai frecventă formă de cunoaștere a documentelor de către elevi constă în folosirea la lecțiile de istorie a unor reproduceri de pe documente. Cu ajutorul mijloacelor tehnice moderne se pot obține reproduceri bune iar calitatea superioară a manualelor de istorie oferă profesorului posibilitatea să trateze la lecție numai anumite aspecte și să afecteze o parte din timpul orei pentru prezentarea documentelor ce ilustrează tema respectivă. Uneori, după predarea lecției noi, s-a axat fixarea cunoștințelor pe comentarea celor mai reprezentative documente.

Lecțiile privind războiul pentru independență, a căror predare la Școala Generală nr. 50 din București a fost însoțită de prezentarea unor documente referitoare la eroismul armatei române pe cîmpul de luptă și sprijinirea războiului de către masele populare — au fost deosebit de atractive iar gradul de asimilare al cunoștințelor foarte ridicat.

Susținerea temelor prin prezentarea de diafilme sau diapozitive constituie un alt mijloc de apropiere a elevilor de izvoarele istorice.

În general diafilmele și diapozitivele s-au dovedit a fi foarte eficace la predarea lecțiilor referitoare la cultură, unde redarea culorilor și a proporțiilor au o importanță deosebită.

Folosirea mărturiilor documentare la susținerea dezbaterilor sau referatelor ce se prezintă în cadrul cercurilor de istorie din școli oferă posibilitatea celor care au înclinație spre această materie să se apropie cu mai mult interes și pasiune de ea.

Dezbaterile ce au avut loc la cercul de istorie din școala generală nr. 136 din București pe tema — *Împrejurările internaționale în care s-a împlinit Unirea principatelor* au fost deosebit de vii cînd s-au comentat documentele oglindind această epocă.

Organizarea unor acțiuni cultural-educative în școli, cu ocazia unor aniversări cultural-științifice de importanță generală sau locală în cadrul cărora s-au prezentat și unele documente, incluzînd informații asupra evenimentului respectiv, a determinat creșterea calității educative a acțiunii respective. Aniversarea zilei de 9 mai, ziua victoriei împotriva fascismului, a avut loc la mai multe școli din București și provincie într-un cadru festiv. Prezentarea în cadrul programului susținut de elevi cu această ocazie a unor documente semnificative referitoare la participarea țării noastre la războiul antihitlerist a contribuit la creșterea interesului general față de acțiune și acest fapt s-a concretizat în îmbogățirea cunoștințelor elevilor asupra temei specificate.

Expozițiile volante organizate în școli constituie un mijloc important de popularizare a conținutului izvoarelor istorice. Inițiate cu prilejul aniversării unor evenimente sau comemorării unor personalități politice și culturale, expozițiile volante au fost privite cu mult interes de elevi. Ținând cont de faptul că tineretul este principalul și cel mai apt element la care ne adresăm pentru educația patriotică și că cea mai mare parte din acesta este inclus într-o formă organizată de studiu, eficacitatea expozițiilor organizate în școli este evidentă.

S-au organizat expoziții documentare la licee și școli generale din capitală și reședințele de județe pe temele: Unirea principatelor, instaurarea primului guvern democratic, 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza, războiul pentru independență, 9 mai ziua victoriei împotriva fascismului, greva generală din 1920, etc.

Pe plan local s-au organizat expoziții atractive cu ocazia aniversării unor instituții culturale — a căror activitate s-a extins peste veacuri. Menționăm în acest sens expoziția organizată în localul școlii normale din Cîmpulung Muscel cu ocazia sărbătoririi a 300 de ani de la înființare.

Dacă formele menționate pînă acum au avut la bază reproducerea de pe documente (fotocopii, microfilme, xerografii) în continuare mă voi opri asupra formelor prin care elevii sînt puși direct în contact cu documentul original.

Prin organizarea de vizite la sediul Arhivelor Statului elevii pot cunoaște modul în care sînt conservate documentele. Arhiviștii le vor prezenta cu acest prilej cele mai importante documente ilustrînd istoria generală sau modul de desfășurare al unor evenimente istorice în județul sau orașul respectiv. Cu ocazia acestor vizite se pot face recapitulări, se pot discuta unele probleme controversate din istorie și literatură, a căror elucidare o includ documentele. Vizitele efectuate de elevii Liceului Gh. Lazăr la Arhivele Statului București au avut ca efect cunoașterea de către aceștia a unor documente importante din punct de vedere al conținutului sau formei, îmbogățirea cunoștințelor de istorie și cultură generală. Rodnice au fost și vizitele organizate cu elevii la sediul Arhivelor Statului Arad, Ploiești și Suceava.

Vizitarea muzeului Arhivelor Statului din București și a complexului istoric de la Podul Mihai Vodă oferă posibilitatea transpunerii în epoci istorice trecute.

Incluzînd de obicei o expoziție generală privind principalele momente ale istoriei patriei și expoziția temporară organizată cu prilejul manifestărilor cultural-științifice din țară, Muzeul Arhivelor Statului oferă vizitatorului nenumărate satisfacții spirituale. Elevii, vizitînd expozițiile organizate în cadrul Muzeului Arhivelor Statului pot cunoaște materiale pe care s-au scris documentele în cancelaria Țării Românești, a Moldovei și Transilvaniei, sigiliile care asigurau autenticitatea acestor acte, realizările artistice existente pe unele documente — adevărate capodopere ale miniaturisticii — cît și unele documente expresive privind dezvoltarea mișcării democratice și revoluționare din România. Pe marginea expozitelor uneori s-au organizat discuții deosebit de instructive pentru elevi. Astfel s-a pus în discuție și s-a arătat modul în care se încheie disputa oamenilor de litere în legătură cu data nașterii lui Vasile Alecsandri.

Cunoașterea variatelor documente expuse la Muzeul Arhivelor Statului a determinat deseori urmărirea cu un interes sporit a lecțiilor de istorie, a trezit curiozitatea elevilor și aceștia din dorința de a cunoaște și alte aspecte legate de știrile incluse în documente, s-au aplecat cu mai multă sîrguință asupra manualelor și lucrărilor de istorie. După cum singuri au apreciat în cartea de impresii a muzeului, vizitînd Muzeul Arhivelor Statului, s-au convins de aportul adus de poporul nostru la dezvoltare civilizației mondiale.

O altă formă de atragere a elevilor spre documente este inițierea lor în folosirea izvoarelor în scopul întocmirii de lucrări istorice. În vederea însușirii de către cei interesați a metodelor de descifrare a scrierii chirilice s-au organizat pe lingă unele filiale județene ale Arhivelor Statului cursuri de paleografie. Uneori sub îndrumarea competentă a profesorilor de istorie sau arhiviștilor — elevii au studiat singuri documente în vederea alcătuirii de articole care s-au inclus în publicațiile școlare, în acest sens remarcăm activitatea unor elevi de la liceul Ion Neculce din București, membri în comitetul de redacție al publicației școlare.

Pe lingă Filiala Arhivelor Statului Rîmnicul Vilcea a luat ființă chiar un cerc — *Prietenii istoriei* — la activitatea căruia au fost antrenati și elevi. Participînd la acest cerc, pe lingă faptul că-și largesc cunoștințele de istorie elevii se inițiază în munca de cercetare, devin hotărîți prețuitori și apărători ai documentelor a căror valoare încep s-o cunoască. Prin grija pe care au dovedit-o pentru relicvele trecutului elevii au descoperit și salvat de la distrugere importante documente.

Eficacitatea acțiunilor organizate pentru popularizarea documentelor în mijlocul elevilor constituie un imbold pentru ca Direcția generală a Arhivelor Statului să-și lărgască în viitor preocupările menite să sprijine procesul de învățămînt.

MARIA DOGARU

JINDRICH ŠEBANEK — SAŠA DUŠKOVA, DAŠ
URKUNDENWESEN KÖNIG OTTOKARS II.
VON BÖHMEN,

extras din „Archiv für Diplomatik,
Schriftgeschichte, Siegel- und Wap-
penkunde”, Köln-Graz, Böhlau,
vol. 14 (1968), p. 302—422 (Erster
Teil, 1247—1263); vol. 15 (1969),
p. 251—427 (Zweiter Teil, 1264
—1278).

Autorii, cadre didactice la Universitatea din Brno, eminenți specialiști în problemele izvoarelor diplomatice ale Cehiei medievale, cunoscuți mai ales pentru continuarea editării colecției *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB), se ocupă în acest masiv studiu de cercetarea diplomatică a documentelor lui Ottokar II (între 1247—1253 margraf al Moraviei, apoi în continuare pînă la 1278 rege al Cehiei). Sub domnia acestuia, precum se știe, statul ceh a atins culmea puterii sale, Ottokar punînd stăpînire treptat și pe Austria, Stiria, Carintia, Craina și alte regiuni învecinate, întinzîndu-și astfel autoritatea pînă la Marea Adriatică și în Italia de Nord-Est (dar Pordenone, nu Pordenone, II, p. 321, 376). E adevărat că tema tratată de autori a fost cercetată înainte de ei și de alți învățați, dar de obicei numai pe bază de material publicat. În lucrarea de față se ia în considerare, pentru înțîia dată, întregul material și acesta e studiat nemijlocit după original, folosindu-se sistematic metodele delicate de analiză grafică și stilistică, care cer o rară competență. Autorii sînt, fără îndoială, cei mai chemați în atare privință prin experiența cîștigată în pregătirea spre publicare, în cadrul sus-zisei colecții, a documentelor din vremea lui Ottokar. Cele pînă la 1253 au și apărut, împreună cu materialele de la sau privind pe Vclav I, tatăl și înaintașul

său, în tomul IV (fascicola 1 din 1962, a 2-a în 1965), iar restul, referitor la domnia sa propriu-zisă (1253—1278) e proiectat să să se tipărească în tomul V (tot în 2 fascicule, în viitorul apropiat).

În prima parte a studiului — al cărei autor e prof. Šebánek —, după ce pe baza sus-amintitelor metode de comparații de scriere și de stil se caută, printre altele, identificarea, pe cît posibil, a membrilor personalului cancelariei lui Ottokar în perioada dată și a sferei de activitate a fiecăruia, se subliniază caracterul conservator al emiterii documentelor lui Ottokar în această perioadă. Se constată anume, pe de o parte, stăruința tradițiilor din timpul lui Václav I în Cehia, iar pe de alta a aceloră din timpul ultimului duce al dinastiei de Babenberg în Austria. În cancelarie se urma practica obișnuită în fiecare din cele două părți ale dublei stăpîniri, după cum era vorba de documente destinate pentru Cehia sau Austria. Totuși se pot înregistra și influențe reciproce. Firește, emiterea de documente constituia și un mijloc în slujba tendințelor politice ale acestui foarte ambițios monarh, precum se vede mai cu seamă din actele pe care le-a emis pentru Austria. De altfel, sub domnia, lui în general, s-a lărgit activitatea administrativă și politică a membrilor cancelariei.

În a doua parte a studiului — scrisă de docenta Duskova — se arată că din 1264 în cancelaria, pînă atunci unitară, începeau să se deosebească chiar două secțiuni: una cehă și cealaltă austriacă, emițînd separat documente pentru teritoriile respective și vecine acestora. Secția cehă era mai bine organizată. Desigur, pentru înlesnirea întocmirii documentelor, în ea s-au pus acum și bazele unei colecții de formulare. În documentele eliberate de această secție se pot observa și anumite înfrîuriri ale modelelor din cancelaria regatului Siciliei, în vremea lui Frederic II. Autoarea crede a fi găsit o dovadă că regele ar fi încercat lărgirea cancelariei sale cu o a treia secție, din care să emane acte pentru regiunile dobîndite în

1269 (Craina, Marca Vencică [Windische Mark] și Pordenone sau, în limba germană, Portenau.) Se insistă asupra analizei grafice și stilistice, asupra structurii formale a documentelor și a deosebitelor tipuri ale acestora, scoțându-se în evidență că în secția cehă, precum și pe cele ale solemne, în cea austriacă cele întocmite în forme mai simple, adeseori atipice. Elementele conducătoare ale cancelariei (cancelarul Petru, protonotarul Henric) au avut o parte foarte activă și în viața politică din ultimii ani ai domniei lui Ottokar, de exemplu în relațiile acestuia cu Rudolf de Habsburg.

Trebuie reținute — din amindouă părțile studiului — și importante precizări, ba chiar îndreptări în legătură cu pecețile folosite de Ottokar pentru întărirea documentelor sale. Neregulile observate în domeniul sfragistic fac suspecte sau de-a dreptul false unele din documente.

Deși în ansamblu studiul e foarte bine informat, autorii regretă, în analizele lor stilistice, lipsa unui material comparativ îndestulător din teritoriile austriece-bavareze. De aceea, consideră unele din constatările lor ca provizorii și adresează un apel, pentru verificarea acestora, la colaborarea specialiștilor din pomenitele teritorii.

Autorii se ocupă și de structura de clasă a destinatarilor de documente emise de Ottokar, notând că aceștia erau, ca și în cele mai multe state din acea epocă, în primul rând demnitari și așezăminte bisericești, iar numai în mică măsură nobilimea și orașele. De altminteri, pierderile, nimicirile de acte în curgea vremurilor erau mai scăzute la instituțiile ecleziastice (ceea ce se constată și în alte părți). De multe ori, atari instituții, îndeosebi în Austria, întocmeau ele însele în numele regelui documentele pe care le solicitau, înfățișându-le apoi cancelariei regale spre aprobare (ca și în alte părți). Fiește, posibilitățile de interpolări tendențioase sau chiar de falsuri în întregime nu lipsesc în asemenea cazuri.

Ca anexe la ambele părți ale studiului lucrării figurează (p. 399—427): 1. lista documentelor lui Ottokar (peste 500); 2. lista documentelor emise de alții, discutate în lucrare; 3. corespondența numerelor de localități (forme în limba cehă și în cea germană); 4. lista de prescurtări și de bibliografie. Lucrarea, foarte îngrijită din toate punctele de vedere, cuprinde și numeroase ilustrații: fotocopii, tabele, grafice, probe de litere.

Autorii aduc o contribuție valoroasă, de o profundă erudiție, mărturie a înaltului nivel atins de cercetările de diplomatică și de editare a izvoarelor documentare medievale în R.S. Cehoslovacia.

FRANCISC PALL

LEANDROS VRANOUSIS, Θούρια καὶ προκήρυξεις τοῦ εἰκοστένου σ' ἐνα χειρόγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας

(Cinzece de război și proclamații din 1821 aflate într-un manuscris de la Institutul grecesc din Veneția), publicate în anuarul din Veneția *Θησαυρίσματα*, IV (1967), p. 177—189 + 2 facs.

Leandros Vranoussis, director al Institutului de studii medievale al Academiei de la Atena, în cercetările sale științifice, s-a ocupat de mai multe ori de textele patriotice grecești care au circulat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. În articolul de față prezintă o culegere de cinceze și proclamații revoluționare, care se referă la revoluția greacă din 1821. Piese revoluționare se păstrează, după cum se arată și în titlu, într-un manuscris, de la biblioteca Institutului grecesc din Veneția, rămas până acum necunoscut cercetătorilor.

Autorul a ajuns la concluzia că acest manuscris provine din cercurile revoluționare grecești din diaspora și mai probabil din Principatele Române. Culegerea a fost întocmită la începutul anului 1821 de Panaghis Kefalas Papa Andrei Theofilatos (p. 188) și cuprinde texte care circulau în manuscris în acea epocă¹. La începutul manuscrisului se află cunoscuta operă patriotică a lui Adamantie Coray Σάλπισμα πολεμιστήριον (Trompeta de război), care a avut un larg ecou în Principatele Române. Eteristul Emanuil Vernardos din Iași a adaptat opera lui Coray, care apăruse prima dată în 1801, cind grecii luptau în Egipt alături de Napoleon, cauzei grecești din 1821, iar cunoscutul cronicar român Naum Rîmniceanu, precum și alți poeți ai epocii au imitat-o și au adaptat-o cauzei române².

¹ Unele din aceste cinceze patriotice se află publicate în culegerea „*Ἀσματα καὶ πομνηγάτι διαφόρων*”, care a apărut clandestin la Iași în 1821, iar de curind, în 1966, am publicat o nouă ediție a acestei rarissime tipărituri care ni s-a păstrat numai, în două exemplare, sub titlul: „*Ἀσματα καὶ πομνηγάτια διαφόρων Chansons et opuscles patriotiques publiés à Jassy en 1821 par un Hétairiste. Réédition avec une étude introductive par Nestor Camariano*, Bucurest, 1966.

² D. Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 94—95; Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană «Trîmbița Românească»*, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, II (1957), p. 461—463.

În manuscrisul venețian se află și trei proclamații lansate de Alexandru Ipsilanti la 24 februarie 1821 din capitala Moldovei, Iași, dintre care două au fost tipărite, iar a treia este cunoscută numai în manuscris. Printre cele 11 cîntece patriotice, care erau cîntate de eteriști, se află și binecunoscutul Thurios al lui Rigas Velestinlis "Εως πότε πολλακάρια.

Vranoussis însoțește textele prezentate cu interesante comentarii, care pot fi de folos acelor care se ocupă de frământată epocă de la 1821.

NESTOR CAMARIANO

HANS JENSEN, DIE SCHRIFT - IN VERGANGENHEIT UND GEGENWART-, 607 s., 3 NEUBEARBEITETE UND ERWITETER AUFLAGE VEB DEUTSCHER VERLAG DER WISSENSCHAFTEN, Berlin 1969.

(*Scrierea — În trecut și în prezent*, ediția a 3-a revăzută și adăugată, Berlin 1969, VEB Editura științifică germană).

Hans Jensen și-a închinat strădanile sale de o viață întreagă studierii istoriei scrisului de la acele reprezentări magice, legate mai mult de formele artei primitive la problemele de simplificare ale unor scrieri contemporane.

Opera sa, Die Schrift-In Vergangenheit und Gegenwart, tipărită pentru prima dată în 1935, îmbunătățită în mod substanțial în 1958, se află acum la a 3-a ediție, oferind cititorului stadiul actual al ultimelor cercetări, împreună cu exemplificări realizate în condiții grafice superioare.

Studiile întreprinse asupra sistemelor diferite de scriere ne arată că dacă limba este un bun comun al omenirii la care contribuie fiecare popor, există însă o serie de popoare care nu au ajuns să aibă un astfel de mijloc de comunicare, sau au rămas pe o treaptă premergătoare acesteia. Prin utilizarea scrierii, așa cum arată H. Paul în *Prinzipien der Sprachgeschichte* (Halle 1920 p. 373) influența individului se extinde asupra întregii comunități lingvistice, existind posibilitatea ca aceasta să se transmită în mod nemijlocit prin generația respectivă asupra tuturor celor ulterioare. Dar pe lângă funcția de a conserva și răspîndi aspecte ale culturii spirituale, scrierea este în primul rînd un element de unificare. Exemplul cel mai grăitor îl poate constitui China deoarece în condițiile

existenței unor limbi diferite de la o provincie la alta ca și a unei multitudini de dialecte, numai sistemul de scriere chinez face posibilă realizarea unei comunități culturale. De altfel limba și scrierea unui popor contribuie direct la formarea propriei conștiințe naționale. Deși nu poate fi vorba de un astfel de fenomen pentru secolul al XIII-lea nu este de mirare că hanul Kubilai în dorința de a-și consolida statul a încercat să introducă o scriere mongolă.

Este ciudat că Jensen, adeptul acestui punct de vedere privește ca pe un fenomen ce pare de neconceput „reușita fără urmărire serioasă a experimentului periculos al Turciei”, adică a înlocuirii în 1928 a alfabetului arab cu cel latin. Căutînd să explice realizarea acestei reforme, el trece cu vederea caracterul ei deliberat național, insistînd asupra necesității adoptării unui scris fonetic adecvat limbii turce.

Lucrarea impresionantă a savantului german începe cu prezentarea unor elemente ca răboaiele sau știrile de noduri care aparțin treptelor premergătoare scrierii. Răboiul, folosit de populația maori din Noua Zeelandă, înlocuit de germani chiar în 1613 în Braunschweig, capătă o semnificație deosebită pentru evoluția scrierii în China. Aici există o serie întreagă de tipuri care marchează trecerea de la acest gen la o scriere incipientă.

Dezvoltarea procesului de abstractizare a gândirii umane a dus la apariția scrierii ideografice. Gîndurile au fost redată inițial cu ajutorul unor reprezentări simbolice cu sens abstract, ca mai apoi să se ajungă nu numai la o reprezentare simbolică a cuvîntului ci să înceapă chiar un proces de fonetizare.

Autorul a folosit mai multe criterii metodologice în ordonarea materialului studiat. Scrierile înrudite sînt grupate în funcție de regiunea geografică în care s-au format, fiind prezentate cronologic, urmărindu-se pe cît posibil stabilirea filiației lor.

Scrierea cea mai veche din lume, cea egipteană a trecut prin toate stadiile de dezvoltare de la ideograme și pînă la transformarea lor în cele 24 de litere ale unui alfabet. După părerea lui Jensen este valabilă și azi teoria conform căreia scrierile cuneiforme își au originea în hieroglifele propriu-zise. Forma acestora a suferit modificări însemnate în primul rînd, datorită trecerii la scrierea pe tăblițe de lut. Și deși au avut loc modificări lingvistice prin înlocuirea limbii sumeriene cu cea babiloniană, sistemul de scriere cuneiform a rămas neschimbat. Din punct de vedere cronologic, procesul de formare a cunei-formelor propriu-zise poate fi considerat că începe în a doua jumătate a secolului al XIII-lea î.e.n. În perioada 1650 — 1250 î.e.n. se constată existența unei scrieri cursive care durează pînă în secolul I î.e.n. după care dis-

pare complet. Cuneiformele au fost preluate și adaptate de popoare care vorbeau o altă limbă ca de pildă : caldeenii, hitiții sau persii. Problema originii și dezvoltării vechii scrieri persane a suscitat numeroase discuții în literatura de specialitate. Dacă Hommel (Grundriss der Geographie und Geschichte des alten Orients, München 1904, p. 202) consideră că persii au simplificat scrierea asiro-babiloniană, Jensen preia teoria lui Weisbach (Die Keilschriften der Achämeniden p. LIX) după care scrierea persană este o creație proprie ce a dezvoltat numai unele caractere cuneiforme.

Capitolul referitor la hieroglifele chineze ne înfățișează un exemplu unic în istorie referitor la o scriere apărută cu 4000 de ani în urmă care nu a suferit nici o transformare.

Plină azi scrisul vechilor locuitori ai peninsulei Yukathn, făuritorii civilizației maya, nu este deplin cunoscut. Dacă unele hieroglife au putut fi descifrate, încercările făcute la Institutul de matematică al filialei din Novosimbirsk al Academiei de științe a URSS de a dezlega o serie de texte maya cu ajutorul ordinatorului au dat greș. Jensen, ca de altfel și Ursula Schlenker, autoarea lucrării *Die geistige Welt der Maya*, Leipzig 1965, consideră eșecul ca o urmare firească a lipsei de cunoștințe precise asupra acestor hieroglife ca și a existenței unui număr mare de inexactități.

Grupul scrierilor semitice ocupă o pondere mare în ansamblu lucrării (p. 244–343). În primul rând, din punct de vedere istoric el reprezintă tranziția de la scrierea silabică la cea alfabetică deși avem de a face doar cu notarea consoanelor, vocalele lipsind aproape cu desăvârșire. Originea vechiului scris semitic, în special a celui fenician, ca și înrudirea sa eventuală cu inscripțiile din peninsula Sinai sînt încă probleme controversate. Astfel, pe rînd o serie de svanți au căutat să arate că semnele feniciene s-au dezvoltat fie din hieroglife, cuneiforme, din scrierea din Cipru, ajungîndu-se chiar la ipoteza cretană a originii lor. De altfel teoria formulată de Schneider in *Der Kretische Ursprung des phönischen Alphabets*, Leipzig 1913, se sprijină pe existența unor corespondențe formale ale unor semne cretane cu cele feniciene. Atît timp însă cît scrierile cretane (în special linearul A) nu sînt deplin cunoscute, nu există posibilitatea practică de a se stabili anumite asemănări. În ceea ce privește ipoteza după care alfabetul fenician ar fi o continuare a inscripțiilor de la Sinai, Jensen este de părere că după toate probabilitățile aceste două forme de scriere semite independente sînt rezultatul unei dezvoltări paralele. Așa cum am văzut, scrierea feniciană „a putut asimila cite ceva din alte sisteme probabile din scrierea cretană și, fiind mult mai folo-

sită a supraviețuit presiunii tuturor celorlalte sisteme de scriere, dobîndind o însemnată deosebită pentru omenire.” (p. 270)

Înrudită cu tipul fenician, scrierea pătrată ebraică formată din îmbinarea scrierii aramaice tirzii cu o serie de cursive egiptene este folosită și în zilele noastre.

Făcînd parte din același grup al scrierilor semite de nord, alfabetul arab s-a păstrat aproape neschimbat în țările musulmane, dovedind o mare putere de penetrație. De ceea încercările făcute în Iran și în Egipt de a-l înlocui cu alfabetul latin ca urmare a hotărîrii congresului turcologilor de la Baku din 1926 au rămas fără rezultat. De la începutul dezvoltării sale, se poate distinge existența scrierii monumentale (kufice) folosite în inscripții (Qubbet-es sahra) și în manuscrisele Coranului, de cea numită neshi. După unii autori ea ar fi suferit influența egipteană datorită faptului că a dobîndit un caracter din ce în ce mai cursiv și o bogăție de forme finale. Trebuie remarcat că spre deosebire de alte tipuri de scriere, în alfabetul arab litera are patru forme distincte pentru aceeași valoare fonetică în funcție de poziția pe care o are în cadrul cuvîntului : separată, inițială, legată sau finală. Nu se cunoaște încă perioada în care s-au introdus punctele distinctive și semnele vocale apărute sub influența prototipului scrierii siriene. Tradiția arabă îl desemnează pe Al-Halil drept descoperitor al acestor semne care apar pentru prima dată la jumătatea secolului VIII. Preocuparea pentru caligrafie și pentru transformarea scrierii în ornament, fenomen de intensitate unică în istoria artei, se datorește caracterului iconoclast al religiei musulmane. Au apărut astfel o serie de centre renumite de caligrafie în care s-au format stiluri deosebite. Unele din acestea ca : neshi, ta' liq, rika (scriere cursivă) sau sülüs (scriere ornamentală) s-au folosit în Turcia pînă în 1928 iar nesta'liq sau sikeste sînt azi scrieri curenți în Persia.

Marile scrieri de cultură, alfabetul grec și cel latin au o origină feniciană. Dacă tradiția păstrată de Herodot este confirmată de ultimele cercetări, sigura problemă încă ne-rezolvată pe deplin se referă la data prelucrării și modificării acestuia de către greci. Alfabetul grec reprezintă un moment deosebit de important în întreaga istorie a scrierii. Pentru Wulfila, el a fost punctul de plecare în alcătuirea scrierii goților de apus ca și pentru Metodiu și Chiril, făuritorii scrierii vechi slave. Studiile recente confirmă ipoteza după care scrierile italice derivă din același alfabet grec răspîndit în secolul IX. î.e.n. în jurul orașului Cumae (Nepoli). Etrusci nu numai că l-au preluat dar au alcătuit un alfabet propriu din care a derivat aproape integral scrierea latină. Dezvoltarea acestui alfabet de la prima atestare epigrafică (inscripția de pe piatra

neagră din Forum din 600 î.e.n.) și pînă în zilele noastre demonstrează existența unei stabilități deosebite. Autorul prezintă în mod amănunțit evoluția diferitelor tipuri de scriere (capitală, uncială, capitală cursivă, semiuncială), apariția anumitor ducturi, insistînd asupra importanței deosebite pe care o are în paleografia latină apariția și răspîndirea minusculei caroline. Se poate afirma deci, fără nici o exagerare că avem de a face cu o prezentare excelentă a tuturor problemelor puse de origina și evoluția alfabetului latin.

Scrisă în condițiile descoperirii unor noi sisteme de scriere, lucrarea lui Hans Jensen este în primul rînd o sinteză remarcabilă ce a reușit să înfățișeze nu numai totalitatea tipurilor și formelor existente ci și să sesizeze relațiile lor structurale. Și dacă ne amintim că o cercetare științifică a istoriei scrisului există doar de o jumătate de veac și că prima ediție a lucrării sale a apărut în 1935, ne putem da și mai bine seama de contribuția însemnată adusă de studiul său.

CRISTINA BULGARU

ΑΡΧΕΙΑ ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΟΥ
ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ
(1793, 1801, 1821—1825)

ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

(Arhiva lui Lazăr și Gheorghe Cudurioti, vol. VI, Atena, 1966, 407 (—409 f.).

Existența multor arhive a avut de suferit fie că au fost depozitate în locuri necorespunzătoare, fie că au fost împrăștiate în mai multe locuri și în concluzie nu au putut fi constituite într-un tot unitar.

Astfel arhiva fraților Lazăr și Gheorghe Cudurioti nu a avut o soartă mai bună, ea fiind împrăștiată în două mari părți: una datorită griiei amiralului Paul Cudurioti a fost depozitată în insula Hydra în anul 1918, iar cealaltă a fost donată la Arhiva Generală a Statului la 9 ianuarie 1964, prin grija amiralului K. Dimitrie Foca și a urmașilor celor doi frați Cudurioti.

Această arhivă cuprinde documente de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea (aproximativ 1793—1850).

Publicația ce deținem în Biblioteca documentară a Direcției generale a Arhivelor Statului este unul din cele șase volume care alcătuiesc o amplă și valoroasă ediție de documente.

Din cauza aceasta nu cunoaștem în totul conținutul ce cuprind documentele în ansamblul lor dar îl deducem într-o oarecare măsură din conținutul volumului (VI) ce deținem.

Lucrarea este alcătuită de un colectiv care a întreprins o muncă extrem de migăloasă, necesitînd ample cunoștințe de istorie universală, evenimentele din Grecia neputînd fi rupte de contextul evenimentelor europene ce se desfășurau în acel timp. Pe lângă aceasta lucrarea a mai necesitat serioase cunoștințe filologice, fără acestea nefiind posibilă o transcriere corectă, aceasta constituind partea cea mai dificilă a muncii alcătuirii unei ediții, ea făcîndu-se după serioase norme arheografice (în introducere se explică amănunțit modul după care s-a făcut transcrierea documentelor).

Volum pe care-l prezentăm a fost publicat în anul 1966 la Atena și conține un număr de 419 documente dintre anii 1793, 1801, 1821—1825.

În afară de documentele transcrise, care constituie de fapt partea principală a lucrării, aceasta mai are și un bogat aparat științific format dintr-o prefață, un indice general care conține cuvinte din toate volumele, de asemenea un glosar de cuvintele ieșite din uz, sau cu o sferă de circulație restrînsă, ca și de cuvintele de origină străină, iar în final încheindu-se cu cuprinsul.

Majoritatea documentelor cuprinse în volum sînt originale, copiile și ciornele fiind în număr foarte mic. De asemenea majoritatea lor au emitenți, numărul celor anonime fiind extrem de redus.

Cele mai multe scrisori sînt expediate din diferite localități ale Greciei. Un număr foarte mic sînt expediate din Londra, Livorno, Triest și altele.

Documentele expuse cronologic conțin în cea mai mare parte referiri la lupta pentru independența Greciei de sub jugul otoman, ele aducînd relatări despre luptele desfășurate cu acest prilej, în special pe mare, arătîndu-se ajutorul dat de flota engleză și franceză flotei grecești în apropierea Smirnei, precum și victoria grecilor asupra turcilor de la Vervena. Astfel în scrisoarea lui Vlastos către Gh. Cudurioti din 7 aprilie 1821 se vorbește de un împrumut de 1000 de groși pentru a înarma armata contra „tiranilor” și imensele pagube pricinuite armatei turcești.

Din documente aflăm și cu ce fel de arme se purta lupta în acel timp: puști, pistoale și chiar cuțite.

Ecoul produs în Europa de lupta de inde-

pendență a Greciei, este bine reprezentat prin corespondența unor mari personalități din străinătate cu G. Cudurioti, președintele Directoratului executiv al Greciei în acel timp. Admirația pentru eroismul poporului grec, care amintește de frumoasele zile ale Spartei și Atenei, se desprinde din scrisoarea lui Galland, vestit om de litere francez, către G. Cudurioti.

Întîlnim ecouri ale vieții culturale din Grecia, de exemplu proiectul pentru instituirea unei instituții publice, prin care se preconiza înființarea a trei feluri de școli, iar în liceu predarea pe scară largă a limbii franceze.

Volumul de față conține unele referiri la Moldova și Valahia, anumite ordine date acesteia din urmă — prin Triest — cu privire la mișcarea revoluționară din Principatele Române. În indicele general care conține trimiteri la toate volumele, apare numele lui Tudor Vladimirescu, cu indicații la primul volum pe care spre regretul nostru nu-l deținem.

De asemenea, personalitatea lordului Byron se desprinde din unele scrisori, care reflectă eroismul său precum și tragicul sfîrșit ce a avut cu ocazia asediului cetății Missolonghi.

Figurile eroilor revoluției din 1821: Colocotroni, Boțari, Caraiscachi, se desprind luminoase de pe fundalul evenimentelor care au zguduit Grecia în acel timp.

Lucrarea este întocmită cu o deosebită grijă, constituind din toate punctele de vedere un valoros model de ediție de documente, iar bogatele surse informative despre evenimentele anului 1821, vin să completeze zguduitoarea luptă pentru libertate a poporului grec.

CORNELIA BARAVACHE CRIVĂȚ

GUIDE DES ARCHIVES DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

(rédaction provisoire), (Geneva), 1969, 97 p. (Bibliothèque des Nations Unites à Genève, Sections des collections historiques).

Societatea Națiunilor a existat oficial de la 10 ianuarie 1929, data intrării în vigoare a Tratatului de la Versailles, pînă la 18 aprilie 1946, data propriei sale dizolvări. Totuși arhivele sale încep din primăvara anului 1919, iar cele mai recente depășesc anul 1946, aceasta pentru că înainte de nașterea sa teoretică, „Liga” a trebuit să fie organizată, iar după dispariție a trebuit să se procedeze

la lichidarea sa. În timpul activității, Societatea Națiunilor și diferitele organe ce le-a creat au produs tot felul de arhive în care distingem două categorii fundamentale: fondul Secretariatului (cantitativ cel mai mare de cît întreg restul la un loc) și diferite „fonduri” exterioare.

Fondul Secretariatului care s-ar putea numi și fondul genevez, conține în mare tot ce s-a produs sau primit la sediul Societății. Acest vast fond cuprinde:

1) dosarele întocmite (înregistrate, condiționate, indexate etc.) de „Registry” * central;

2) dosare ale unităților care nu aveau legătură cu „Registry”;

3) dosarele unor alte secții stabilite de ele paralel cu celea existente în „Registry”. În alți termeni, fondul Secretariatului se compune din „Registry files (dosarele Registraturii) și Section files (dosarele Secțiilor), ultimele putînd sau nu să corespundă primelor.

Fondurile exterioare au fiecare individualitatea lor proprie (ex. Arhivele guvernămintului din Saar, cele ale Tribunalului arbitral din Silezia Superioară); mai există de asemenea „Fondul mixt Nansen” sau „al Refugiaților”, cîteva colecții (de ex. Colecția documentelor imprimate sau multiplicat a Societății Națiunilor, tratată azi ca material de bibliotecă) și, în fine, cîteva mici fonduri zise „private”, formate din documente redactate pentru înalți funcționari și care au ajuns apoi la Secretariat.

Arhivele Societății Națiunilor au avut o istorie mult mai agitată și mai complexă decît s-ar putea crede. Fondul Secretariatului a fost mutat de două ori: de la Londra la Geneva în 1920 și aici cu ocazia instalării în noul Palat al Ligii; de asemenea s-au produs o serie de schimbări, lipsuri și deteriorări în timpul războiului și după aceea cum ar fi de ex.: trimiterea unor documente pentru O.N.U., la New York. S-a păstrat totuși 90% din arhiva originală și „fără nici o confuzie”, adică în ordine, datorită puternicei centralizări de la „Registry” și spiritului de ordine al funcționarilor internaționali.

Situația fondurilor exterioare este însă mai puțin satisfăcătoare. În afară de unele despre care nu se mai știe nimic, altele din cauza cantității reduse au fost înglobate în fondul Secretariatului. De asemenea multe fonduri exterioare au făcut obiectul, înaintea vîrșării lor la Geneva, al unor împărțiri în profitul unor guverne, ținînd seama de principiul teritorialității; unele s-au pierdut, altele au fost distruse etc.

¹ *Registry* — termen englez pentru registratură, folosit în cuprinsul lucrării.

În ce privește constituirea fondului Secretariatului trebuie să se facă deosebirea între Societatea Națiunilor ca instituție generală, Secretariatul său și „Registry” care nu este decât un instrument al Secretariatului, iar acesta un instrument al Societății. Situația se complică prin aceea că secțiunile administrative ale Secretariatului nu corespund cu acelea de clasare folosite de „Registry”, problemă ce nu a putut fi definitiv rezolvată niciodată. În timp ce Secretariatul se dezvoltă creîndu-se noi secții potrivit apariției unor noi activități, „Registry” își păstra cadrul său de clasare inițial. Aceasta a fost, se pare, una din cauzele constituirii de mici arhive paralele (*Section files*). În anii 1928 și în 1933 s-a încercat o remediere a acestei situații prin crearea de noi cadre de clasare pentru „Registry”. Acest nou cadru era comod dar nu coincidea perfect cu cel administrativ de care se apropia. De aceea a continuat sistemul constituirii paralele de „Section files”. În *Ghid* se dau indicații de modul cum s-au constituit dosarele registraturii (*Registry files*) și dosarele secțiilor (*Section files*) și asupra sistemului de cotare. Ultimele mai mult sau mai puțin interesante, dublează uneori sau completează pe primele; cîteodată posedă indexuri dar indexul oficial al *Registry*-ului nu face trimitere la ele. Combătute în permanență, aceste dosare au un caracter mai liber și mai viu, prețios azi pentru istoric. Ele sînt uneori în dezordine, și incomplete deobicei, mai ales că s-au produs distrugerii ireparabile cu ocazia mutărilor sau a războiului.

Fondurile exterioare, fie că au depins direct sau nu de Secretariat, au fiecare o istorie proprie, care însă nu este reprodusă în *Ghid* ci într-o altă lucrare — *Repertoire général 1919—1946* — pentru care ghidul ce-l prezentăm servește ca introducere globală.

„*Fondul mixt Nansen*” are un caracter cu totul special; el s-a constituit cînd la Secretariat, cînd în afara acestuia deoarece în cursul existenței sale a depins cînd de Societatea Națiunilor cînd de organisme autonome și la fiecare schimbare de acest gen s-au produs transferuri de dosare, amestec de fonduri etc.

În 1946, o dată cu desființarea Societății Națiunilor, arhiva sa a trecut în patrimoniul O.N.U. ale cărei organisme — în special Organizația Mondială a Sănătății — au folosit materiale pentru soluționarea unor probleme curente în scopuri administrative. Dar cum Societatea Națiunilor a încetat de a mai exista, o dată cu trecerea timpului, arhiva sa a început a fi considerată ca izvor istoric. Apoi în 1956 aceste arhive au format obiectul unui studiu mai atent și al unei regrupări a lor la Biblioteca Națiunilor Unite din Geneva, ceea ce consacră oarecum separarea lor de administrație.

Începînd din 1956, datorită unui fond pus la dispoziție în 1965 de Fundația Carnegie pentru Pacea Universală (care favorizează studiile privind relațiile și organizațiile internaționale) s-a lucrat la organizarea acestor arhive spre a fi date în cercetare, respectîndu-se ordinea inițială. Nu s-au întreprins regrupări noi decât pe hîrtie, printr-un joc de referințe, fără să se altereze ordinea reală. În afară de revizuirea materială a dosarelor, de cotare, de regruparea la Palatul Națiunilor a documentelor ce fuseseră transferate la Națiunile Unite și la Organizația Mondială a Sănătății, s-a întocmit un *Repertoriu general* care permite cercetătorului să-și dea seama dintr-odată de dosarele produse de către o unitate sau alta a Secretariatului sau de un organism exterior. Aceasta corespunde unei răsturnări de perspectivă prin trecerea documentelor Societății Națiunilor de la starea de „acte” (*records*), de documente produse de „Registry” la aceea de arhive propriu-zise. În prima situație instrumentele de cercetare (indexuri, fișe) serveau pentru găsirea unui document oarecare, o corespondență, un dosar într-o anumită problemă. Dar pentru folosirea lor de către istoric erau necesare noi instrumente ce vor fi arătate mai jos.

În partea a doua a *Ghidului* se face descrierea fondurilor de arhive ale Societății Națiunilor.

Fondul Secretariatului este descris în aceeași ordine ca în *Repertoriul general*. Este o ordine funcțională, bazată pe permanența relativă a unităților de bază ale Secretariatului, Secțiile, independent de împărțirile sau regrupările pe care le-au suferit în cursul evoluției administrative a Societății Națiunilor, căci, după cum s-a arătat, nu a existat niciodată o coincidență absolută între secțiile Secretariatului și cele de la „Registry”, totuși, fără excepție, fiecare secție de la „Registry” era alimentată în esență de o secție administrativă.

În continuare se prezintă fondul mixt Nansen și fondurile exterioare, colecțiile, „fondurile private” și sistemul de cote și se arată care sînt condițiile de accesibilitate și de folosire a arhivelor Societății Națiunilor. În general ele pot fi consultate după trecerea unui termen de patruzeci de ani de la data piesei celei mai recente din dosar. Derogări de la această dispoziție se pot autoriza numai de către Directorul general al Oficiului Națiunilor Unite din Geneva, care de asemenea poate refuza accesul la unele documente avînd incontestabil un caracter confidențial cum ar fi unele materiale a căror divulgare ar risca să aducă prejudicii reputației unor persoane, secretului vieții lor particulare, siguranței lor personale ca și dosarele personale ale funcționarilor Societății Națiunilor.

Transcrierea, reproducerea și publicarea documentelor este autorizată cu unele rezerve și anume respectarea dreptului de autor pentru persoanele ale căror lucrări se pot găsi în arhive; nu se admite reproducerea sau publicarea unor dosare în cantități mari (fonduri întregi sau mari subdiviziuni ale fondului); nu se asigură reproducerea documentelor chiar contra plată.

În continuare se arată care sînt instrumentele de cercetare, corelația dintre ele și modul lor de folosire. *Repertoriul general* este instrumentul esențial pus la dispoziția cercetătorilor, ghidul de față servindu-i ca introducere. El permite o privire de ansamblu rapidă asupra fondurilor de la general la particular, de la ansambluri la detalii. Un alt instrument de cercetare este format din „registrele de clasificare”, ținute de *Registry* pentru înregistrarea corespondenței între anii 1928—1946, pe foi mobile, în număr de 38 volume și *Indexul* de nume și cel de subiecte, pe fișe. În *Ghid* se dau indicații privind modul de citare și referințe a documentelor.

Anexele *Ghidului* cuprind următoarele: Concordanța între secțiile „Registry-ului” și unitățile administrative ale Secretariatului.

Prezentarea colecției de publicații și „documente” ale Societății Națiunilor;

Prezentarea analitică a bibliografiei și instrumentelor generale de cercetare¹.

În fine în *Ghid* se descriu colecțiile Societății Națiunilor („documente” și publicații oficiale, tratate înregistrate și publicate, *Anuarul militar*, *Buletinul statistic* și alte periodice) împreună cu instrumentele lor de cercetare. Toate acestea se păstrează la Biblioteca Națiunilor Unite din Geneva. La sfîrșit se dau trei exemple practice de modul cum trebuie întreprinse cercetările în arhivele Societății și un glosar de termeni englezi și francezi referitori la arhive și folosiți în cursul lucrării, cu explicațiile necesare.

În încheiere trebuie arătat că *Ghidul* este foarte util pentru cercetătorii acestei arhive atît de importantă pentru studiul problemelor

internaționale în întreaga lume, între cele două războaie mondiale. Amintim că România a semnat în 1919 pactul de constituire al Ligii Națiunilor, printre cele 44 state fondatoare. În acest organism internațional, Nicolae Titulescu, delegat permanent al țării noastre între anii 1920—1936, a fost ales președinte în anii 1930 și 1931, fiind singurul care a deținut această funcție de două ori pentru meritele sale de mare diplomat și om politic, de neobosit luptător al cauzei păcii, împotriva fascismului și agresiunii. Este firesc deci că această arhivă să prezinte un interes deosebit pentru studiul politicii externe și a relațiilor României cu diferite state între anii 1919—1940.

MIHAIL FĂNESCU

ANDRAS VIZKELÉTY — BESCHREIBENDES VERZEICHNIS DER ALTDEUTSCHEN HANDSCHRIFTEN IN UNGARISCHEN BIBLIOTHEKEN,

Band I, Széchényi National Bibliothek Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969 (Catalogul descriptiv al manuscriselor vechi germane din bibliotecile maghiare, volumul I, Biblioteca Națională Széchényi)

Acțiunea de catalogare a materialului inedit rămîne o sarcină de mare importanță în activitatea de conservare și de cercetare a arhivelor. Dacă această muncă sistematică a fost începută la biblioteca națională Széchényi încă din anul 1955 avînd chiar rezultate imediate — ca de pildă — catalogul fondului grec publicat de Maria Kubinyi în 1956, inventarierea și descrierea manuscriselor germane existente aici ca și cele din întreaga Ungarie, se află doar la începuturile sale.

Și astfel numai după o perioadă îndelungată de studii, András Vizkeléty pune la îndemina cercetătorilor un instrument de lucru deosebit de necesar care constituie de fapt prima parte a catalogului general al tuturor manuscriselor germane din Republica Populară Ungară. Așadar, într-un viitor pe care-l dorim cît se poate de apropiat, autorul va publica ultimul volum al lucrării sale prezentînd codicele germane păstrate în arhivele diecezei arhiepiscopatului de Esztergom, Eger, Kalocsa, Győr, Szombathely ca și cele aflate în biblioteca universității din Budapesta sau

¹ Société des Nations, *Catalogue des publications éditées de 1920 à 1924*. Genève, Société des Nations, Service de Publications, 1935;

Carroll, Marie J., *Key to League of Nations Documents placed on Public Sale*, Boston, World Peace Foundation, 1930;

Breycha-Vauthier (A.C. de), *Sources of Information — A Handbook on the publications of the League of Nations*, Londra George Allen și New York, Columbia University Press, 1939.

Aufrecht, Hans, *Guide to the League of Nations Publications* New York, Columbia University Press, 1951;

Ranshofen-Wertheimer, *The international Secretariat* Washington, 1945.

în cea a Academiei maghiare de științe. Importanța unei astfel de lucrări ne apare și mai evidentă dacă ne gândim doar la faptul că aceasta va contribui nu numai la o cunoaștere mai amplă a unor izvoare importante pentru istoria universală ci mai ales va putea furniza o serie de date noi pentru istoria României.

Deși au existat unele încercări de a stabili o evidență a colecției donate de marele magnat Ferenc Széchényi printre care se numără: îndrumătoarele lui J. F. Miller (*Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungariae Szecheniano Regnicolaris* I—III Sopronii 1814), catalogul descriptiv al lui Gábor Mátyr sau cele alcătuite în 1876, acestea cuprindeau doar referiri sporadice la manuscrisele medievale germane. Fondul care ne interesează și în care se află doar un singur manuscris provenit din donația lui Ferenc Széchényi (*Codex Germanicus Medii Aevii* nr. 46), a fost alcătuit pe baza colecției vestitului bibliofil maghiar Miklós Jankovich din Vadaas (1773–1846) autor al unui mare lexicon bibliografic maghiar al tuturor cărților tipărite între 1533–1833 (*Ungarische Bibliothek* — păstrată în manuscris la biblioteca Academiei maghiare de științe).

Activitatea sa de colecționar a depășit cu mult granițele Ungariei și astfel, datorită legăturilor sale cu o serie de anticari austrieci și germani, nu numai că a putut cumpăra vestita bibliotecă a lui Karl Wagner dar a și achiziționa părți importante din biblioteca Ebneriana (Nürnberg) și Reisachiana (Regensburg). Dar catalogul colecției sale întocmit de Hänel, publicat în Archiv für slavische Philologie und Pädagogik V/1839 sau chiar cel întocmit de Jankovich însuși, sînt în fapt rezultatul unei serii cronologice cuprinzînd doar unele descrieri sumare.

Lucrarea lui András Vizkeléty însă, are la bază cu totul alte principii și o tehnică de lucru complet diferită, fiind alcătuită în mod științific. Astfel, manuscrisul este prezentat cu numărul său, folosindu-se abrevierea Cod. Germ. și titlul semnificativ constituit fie din cuvintele de început, fie dintr-o formulare generală valabilă pentru tot codexul. Datele importante aflate sub titlu referitoare la epoca, proveniența, cuprinsul materialului respectiv sînt tot atâtea elemente sugestive pentru ca cel care va folosi catalogul să aibă o imagine cit mai completă asupra manuscrisului. Pe lângă o descriere generală a cuprinsului, întîlnim redată cu ortografia și interpunctuația originală, completările fiind puse în paranteze [ ], părțile început și explicit ale manuscrisului — care corespund într-un tot din punct de vedere diplomatic. De altminteri autorul a consacrat un paragraf special referitor la edițiile și la literatura de bază cea mai nouă. Dar nici descrierea externă care

include prezentarea materialului de scris, a scrierii, a inițialelor, a ligaturii sau a posesorului nu lipsesc din prezentarea generală făcută fiecărei piese în parte.

Printre manuscrisele păstrate se află chiar unele glossare latino-germane (Codex Germ. 76, 77) alcătuite în a doua jumătate a secolului al XV-lea care trădează existența unor preocupări serioase pentru filologia clasică. Dar fără îndoială că manuscrisele cu caracter istoric în se par a fi o parte deosebit de interesantă a acestei colecții. Întîlnim astfel o serie de tălmăciri făcute tot în a doua jumătate a secolului al XV-lea de Dietrich von Plemingen din operele lui Cicero și Sallustius sau cele ale lui Valerius Maximus.

Deși există unele scrieri de istorie universală, redactate în aceeași perioadă, ca de pildă o Gesta Romanorum (1460) sau o cronică a papilor începînd cu Petru și pînă în vremea lui Pius al II-lea, singurul cronograf (Weltchronik) redactat de Johannes da Utino existent în această colecție se află cuprins în Codex Germanicus 53.

Cronica regilor maghiari de la Geza și pînă la Andrei al II-lea (1234) reține atenția mai ales datorită miniaturilor sale bogate prezentînd vestitele orașe: Ninive, Babylon, Ierusalim.

Și cum e și firesc, numărul cel mai mare al acestor opere se referă la aspecte ale istoriei Germaniei și Austriei. Astfel, datorită acestui fond de manuscrise se pot aduce contribuții la istoria orașului Nürnberg pe baza știrilor cuprinse în cronica orașului (1292–1430), în scrierile referitoare la evenimentele petrecute în Nürnberg (prima jumătate a secolului XV) sau în Nürnbergsche Kriegs Handlungen. Elementul cu adevărat nou pe care l-ar aduce o asemenea cercetare ar fi cu siguranță rezultatul comparării știrilor cuprinse în Nürnberger Ratsbuch (1477–1533), referitoare la condițiile eligibilității scabinilor electorilor, consilierilor — cu cele aflate într-un manuscris similar complet inedit de la Biblioteca de stat din Nürnberg.

Tot ca elemente deosebit de interesante putem releva existența unor acte emanînd atît de la dietele orașelor cit și de la cele imperiale. Astfel în Codex Germanicus nr. 65, provenit din colecția lui Jankovich sînt consemnate actele dietei orașului Frankfurt în 1471 ca și protocolul final asupra ambasadei trimise la împăratul Frederic (29 octombrie-13 noiembrie 1471).

Problemele legate de unele aspecte ale istoriei dreptului medieval din Austria legate de posesiunea feudului pot fi adîncite pe baza acelor scrieri numite Schwabenspiegel care cuprind o serie de documente referitoare la istoria ducatului de Styria de la Ottokar 1186 și pînă la Rudolf I 1287. De altfel catalogul descriptiv al lui András Vizkeléty ne

indică prezența unor izvoare a căror importanță nu trebuie trecută uneori cu vederea. Un astfel de exemplu îl poate constitui fără îndoială singurul codex provenit din donația lui F. Széchényi care relatează înțelegerea încheiată de cei doi arhiduci austrieci Albrecht și Leopold (1379–1395).

Izvoarele de bază ale istoriei Austriei din secolul XV sînt: *Osterreichische Annalen* manuscris provenit din colecția lui Jankovich și renumita cronică împodobită cu miniaturi bogate a lui Leopold Stainrener *Chronik von Österreich* editată de J. Seemüller în volumul *Deutsche Chroniken VI* din colecția *Monumenta Germaniae Historica*. Copia cărții lui Georg von Harbestams asupra războaielor țărănești din Styria și Carinthia în anii 1515–1516 nu poate decât să ajute la completarea informației asupra situației sociale și a intensității luptei de clasă din aceste ducate austriece.

Tot în această colecție s-au aflat manuscrise ce păstrau drepturile conferite unor orașe ca de pildă cele acordate părții vechi și celei noi a orașului Viena (Cod. Germ. 27, 55 Stadtrecht von Wienerneuerstadt) sau celor din Bavaria (Cod. Germ. 51 – Ludovici IV Imperatoris iura municipalia pro Bavaria conscripta) dar ele au fost predate respectiv arhivelor austriece și bavareze.

Din păcate există prea puține date cuprinse în aceste manuscrise care i-ar putea interesa pe amatorii de istorie economică. Doar în Codex Germ. 86 se păstrează un fragment din registrele comerciale ale orașului Viena din 1410–1412.

O altă categorie deosebită de manuscrise care trezește și astăzi interesul istoricilor o formează calendarele. Întîlnim în cuprinsul lor nu numai adevărate tratate de astronomie dar și o serie de tabele cronologice împodobite cu miniaturi bogate ca de pildă cele din calendarul diocesei Salzburg alcătuit în 1511.

Ponderea cea mai mare din punct de vedere cantitativ o ocupă manuscrisele religioase care au un conținut cit se poate de variat: explicații ale Decalogului, tratate ale misticilor germani, fragmente din predicile lui Bernard de Clairvaux sau ale lui Anselm de Canterbury. Aceste scrieri se află uneori chiar și rețete care ar putea atrage atenția celor ce se ocupă de istoria medicinei. De altfel există în această colecție două manuscrise cu titlul Cod farmaceutic dintre care, unul voluminos, (339 file) este o adevărată enciclopedie a numelor de plante și mai ales a unor medicamente empirice.

Tratatele de alchimie care au avut o răspîndire atît de mare în evul mediu – căci în această perioadă sînt singura modalitate de păstrare și dezvoltare a cunoștințelor de chimie – consemnează o serie de formule prac-

tice pentru pregătirea vopselelor sau pentru aurul destinat picturii. Manuscrisul 36 de pildă păstrează o multitudine de rețete pentru prepararea cristalului, alcoolului din vin, sau coloranților.

Însoțită de un indice de nume și obiecte ca și de o listă a cuvintelor cu care încep manuscrisele, lucrarea lui András Vizkeléty alcătuită pe baza unei metode științifice pune la îndemîna cercetătorului un excelent instrument de lucru.

CRISTINA BULGARU

ARCHIVUM Revue internationale des Archives publiées sous les auspices de l'UNESCO et du Conseil, International des Archives, vol. XVI 1966, Paris, Presses Universitaires de France, 1969, 237 p.

Vol. XVI din *Archivum* este consacrat în întregime publicării actelor Congresului internațional extraordinar al Arhivelor ce a avut loc la Washington, între 9–13 mai 1966 și ale cărui lucrări au fost consacrate temei „Deschiderea arhivelor pentru cercetare”, urmînd ca un alt volum al aceleiași reviste (XVIII) să fie consacrat lucrărilor Congresului Internațional arhivistice ce a avut loc la Madrid, în septembrie 1968. La Congres au participat 438 participanți din 58 țări.

Volumul de față se deschide cu un necrolog consacrat lui Etienne Sabbe, fost președinte de onoare al Consiliului Internațional al Arhivelor, Arhivist general onorific al Belgiei și protagonist de seamă al colaborării arhivistice internaționale, decedat la 15 ianuarile 1969, la Courtrai, în Belgia.

Congresul internațional extraordinar al Arhivelor a fost organizat de către *Societatea Arhiviștilor Americani* cu ajutorul lui *Council on Library Resources*.

Prima ședință de lucru a fost consacrată liberalizării accesului la arhive, în a doua s-a discutat despre programele naționale de publicare a documentelor, în a treia despre folosirea microfilmului pentru cercetare și publicare, iar în ultima despre cooperarea internațională pentru liberalizarea accesului la arhive.

La Congres s-a reafirmat că unul din obiectivele principale ale Consiliului Internațional al Arhivelor este de a facilita o folosire mai frecventă a arhivelor și studiul eficace și imparțial al documentelor pe care le păstrează, făcînd să se cunoască mai bine conținutul și străduindu-se să ușureze accesul la arhive.

S-a exprimat dezideratul că cercetătorii, fără deosebire de naționalitate, să aibă acces în condiții egale, la arhive și că toate mijloacele să fie puse în acțiune pentru a face efectiv acest principiu. În această privință s-a cerut să se studieze de către Comitetul executiv C.I.A.¹ posibilitatea de a se crea un fel de permis internațional pentru cercetători care să servească drept recomandare pe lângă Arhivele din țările străine.

S-a formulat de asemenea dezideratul ca instituțiile care au în răspunderea lor arhiva să depună eforturi spre a se obține o mlađiere sensibilă a normelor privitoare la comunicabilitate, reducând pe cît posibil, termenele în vigoare și dînd în cercetare unele categorii de documente înainte de termenele stabilite.

Ordonarea și întocmirea instrumentelor de lucru fiind una din sarcinile principale ale arhiviștilor, s-a cerut ca aceste lucrări să fie accelerate și să se publice ghiduri generale ale izvoarelor documentare. S-a formulat dorința ca să se acorde depozitelor de arhive personal suficient pentru a se înfăptui cît mai repede lucrările care permit accesul la arhivele contemporane din ce în ce mai voluminoase.

Deoarece concepțiile actuale în materie de drept de autor pot avea efecte în ceea ce privește cercetările în arhive, s-a hotărît ca această problemă să fie discutată la următoarea Conferință Internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor.

S-a arătat că pentru a favoriza în fiecare țară publicarea izvoarelor documentare, Comitetul executiv C.I.A. trebuie să creeze o comisie de lucru care să studieze adaptarea procedeeelor celor mai economice și rapide pentru publicarea izvoarelor din Arhive; s-a cerut ca această comisie să se consacre mai ales studiului folosirii microfilmului ca mijloc de publicare.

În continuare Congresul s-a ocupat de problema publicării izvoarelor istorice pentru America Latină în vederea dezvoltării programelor naționale de publicații documentare din acest continent.

În interesul științelor istorice s-a recomandat o intensificare a programelor de microfilmare, care să fie extinse la serii sau chiar fonduri întregi și în special la acelea care privesc istoria unor popoare tributare izvoarelor arhivistice păstrate în alte țări. S-a apreciat că acordurile privitoare la schimburi de microfilme ar trebui să conțină clauze reglementînd reproducerea sau cedarea de microfilme. De asemenea s-a cerut ca C.I.A. să ia inițiativa de a se studia păstrarea microfilmelor în climatul tropical.

S-a dezbătut problema resurselor financiare ale Consiliului Internațional al Arhivelor,

astăzi net insuficiente și mijloacele pentru creșterea lor. S-a mai cerut Consiliului următoarele:

Să reia *Bibliografia arhivistică internațională* suspendată din 1960;

Să pună în stare de funcționare *Centrul de documentare internațional al Arhivelor de la Paris*;

Să se ceară Comitetului de terminologie să completeze vocabularul apărut în 1964, pentru a stabili echivalențe în alte limbi decît acelea care figurează în această lucrare (portugheză, limbi slave, scandinave, terminologie americană);

Să se creeze un Comitet de legătură format din tehnicieni care să difuzeze și să facă posibil schimbul de experiență în ce privește restaurarea și păstrarea documentelor;

Să se continue studiul problemelor de drept internațional în materie de arhive, conform dezideratelor formulate la Conferința Mesei Rotunde a Arhivelor de la Varșovia, în 1961;

Să se creeze ramuri regionale ale C.I.A. pentru sud-estul asiatic, țările africane de limbă engleză și pentru cele de limbă franceză;

Congresul a mai formulat dezideratul ca UNESCO să ajute țările în curs de dezvoltare care-și organizează arhive.

S-a luat act cu satisfacție de avansarea lucrărilor din seria *Ghiduri ale izvoarelor istoriei națiunilor* din care se speră că vor apare în curînd *Ghidul izvoarelor istoriei Americii latine*, fiind în lucru un altul pentru istoria Africii. Se speră că și alte ghiduri consacrate izvoarelor păstrate în America Latină, Africa și Asia vor fi puse în lucru.

S-a aprobat inițiativa UNESCO de a asocia Consiliul Internațional al Arhivelor la vastul proiect de redactare a unei istorii generale a Africii.

Membrii naționali ai C.I.A. (Direcții centrale de Arhive, Asociații profesionale de arhiviști) vor trebui să propună Secretariatului acestei organizații în șase luni, lista candidaților la misiuni de experți arhiviști ai UNESCO pentru care să garanteze că pot îndeplini astfel de misiuni.

S-a aprobat organizarea unui grup de lucru permanent compus din reprezentanții Serviciilor interesate ale Secretariatului U.N.E.S.C.O. și C.I.A. care să studieze mijloacele de asistență pentru Arhivele în curs de dezvoltare, să urmărească realizarea proiectelor și să coordoneze activitățile în acest domeniu.

Acestea au fost problemele mai importante dezbătute la acest interesant Congres ale cărei lucrări au fost consacrate în întregime colaborării popoarelor în domeniul activității arhivistice.

¹ Consiliul Internațional al Arhivelor.

1

D. PRODAN, ÎNCĂ UN SUPPLEX LIBELLUS ROMÂNESC 1804, Edit. Dacia, Cluj, 1970, 92 p.

Sub acest titlu D. Prodan publică într-o ediție critică, versiunea românească, anonimă, a unui memoriu inedit, din anul 1804, adresat confidențial împăratului austro-ungar, prin care i se dezvăluie acestuia „amărita a Neamului românesc din Marele Principat al Ardealului stare”

Continuând cele două memorii ale națiunii române din Transilvania, din 1791 și 1792, memoriu din 1804 pledează pentru recunoașterea doleanțelor națiunii prezentate în ele. În ce privește autorul acestui memoriu, caracterizat „ca un spirit clarvăzător privind înainte în sensul istoric dar și pasionat, încărcat de patos național”, D. Prodan îl desemnează pe Ion Budai-Deleanu. Desigur numai cercetarea originalului — care s-ar putea afla în arhiva confidențială a cabinetului imperial din Arhiva Statului din Viena printre „Vertrauliche Akten” — ar fi în măsură să confirme, pe deplin, această ipoteză, demonstrată de altfel cu foarte serioase argumente de ordin istoric și literar.

2

VLAD GEORGESCU, MEMOIRES ET PROJETS DE REFORME DANS LES PRINCIPAUTES ROUMAINES 1769—1830, București, 1970, 200 p.

Autorul întocmește un instrument de lucru deosebit de util cercetătorului istoriei moderne a României, prin publicarea unui repertoriu a memoriilor și proiectelor de reformă din Principatele române dintre anii 1769—1830. Volumul este deschis de o succintă introducere care prezintă memoriile și proiectele din punctul de vedere al formei de păstrare a manuscriselor (original, concept, copie contemporană), al frecvenței lor în timp, al limbii și locului de redactare, al destinatarilor, autorilor și în sfârșit al conținutului lor.

În continuare se publică rezumatele celor 208 memorii și proiecte de reforme. Dintre acestea, 36 de manuscrise inedite — păstrate în arhivele și bibliotecile din țară și străinătate — sint publicate integral.

Volumul constituie o contribuție prețioasă la istoria gândirii sociale și politice din Principatele Române în epoca luministă.

3

KEITH HITCHINS, LIVIU MAIOR, CORESPONDENȚA LUI IOAN RAȚIU CU GEORGE BARIȚIU 1861—1892, Edit. Dacia, Cluj, 1970, 254 p.

Publicarea celor 130 de scrisori, scrise de Ioan Rațiu lui George Barițiu, într-un răstimp de peste trei decenii (1861—1892), se înscrie pe linia preocupărilor meritorii ale Editurii Dacia de a pune la îndemina celor interesați noi izvoare documentare, inedite privitoare la istoria Transilvaniei.

Precedate de o introducere, care definește personalitatea și rolul lui Ioan Rațiu în mișcarea națională, aceste scrisori cu conținut politic în special, prezintă o valoare documentară deosebită. Pe lângă completarea informației istorice asupra luptelor românilor din Transilvania pentru emancipare socială și națională ele reconstituie veridic și sugestiv atmosfera unei epoci

care — așa după cum o caracterizează editorii — a fost „o epocă de nădejdi și inevitabile dezi-luzii, moment al unor noi eforturi pe drumul împlinirii idealului național”.

Recomandînd cu căldură cititorilor consultarea acestei importante lucrări ne exprimăm doar regretul că editorii nu ne dau nici o informație asupra depozitului public sau particular unde se conservă acest valoros fond documentar.

4

STUDII DE ISTORIE A GÎNDIRII ECONOMICE, nr. 1—10, București, 1970.

Institutul de cercetări economice a publicat în cursul anului trecut o serie de caiete cuprinzînd studiile prezentate în ședințele de comunicări ale Secției de istorie a gîndirii econo-mice din cadrul Academiei de științe Sociale și politice. Tematica acestor studii pe care o consi-derăm interesantă și de actualitate se referă la probleme de critică și ideologie în știință econo-mică, contribuția unor savanți români și străini la dezvoltarea istoriei gîndirii economice; opera economică în istoriografie, metologia în istoriografia economică.

Menționăm, mai ales pentru utilitatea lui, unui cerc mai larg de cititori, caietul nr. 10 care cuprinde o bibliografie selectivă întocmită de Daniela Poenaru și Cornel Sirbu privind istoriografia economiei românești.

IOANA BURLĂCU

5

ARIST. STERGHELIS 'Ἡραθῆμ τοῦ Γαβρίηλ Σεβήρον (1616) Καὶ ἡ ρύσπισις τὴν χρεῶντων (1617—1647)

Testamentul lui Gavriil Seviros (1616) și aranjarea datoriilor sale (1617—1647) Θμπαρλο-ρηατα (1969), p. 182—200

Autorul publică o ediție critică, pe baza a trei texte, testamentul primului mitropolit de Filadelfia Gavriil Sviros sau Seviros (1577—1616). Interesant este că cel mai vechi text a fost scris în limba greacă, cu caractere latine, în orașul dalmațian Zara. Sterghelis publică textul cu litere latine, precum și un text grecesc, restabilit, pe baza a trei manuscrise.

În continuare autorul arată cum comunitatea greacă din Veneția s-a străduit să aran-jeze diferite conturi rămase în urma morții mitropolitului.

În biblioteca mitropolitului au fost și mai multe manuscrise, care au fost cumpărate de ducele de Savoia Carol Emanuel I, aceste manuscrise se află astăzi la Biblioteca națională din Torino.

Printre creditorii mitropolitului Seviros găsim pe un Andrei Lichinos, probabil o rudă a iatrofilosofului Andrei Lichinos, care a studiat la Padova și apoi a trăit în Țara Românească. Nu credem că este vorba de însuși medicul, deoarece datoria de 50 de ducați a fost achitată în luna iulie 1620, iar acesta a murit în 1715. Mai este trecut și un creditor din Țara Româ-nească, anume Hristoforos Rizos, care a încasat în luna mai 1622 un rest de 6 ducați.

NESTOR CAMARIANO

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an
Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul VI
Telefon : 13.37.77

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

	Pag.
M. ANDRIȚOIU	
M. CERGHEDEAN	— Sigilii sătești în comitatele Hunedoara și Zarand. 3
AL. PÁL-ANTAL	— Scaunul Mureș între anii 1861—1876. 27
M. REGLEANU	— O cronică necunoscută cu privire la domnia lui Grigore D. Ghica (1822—1828). 47
D. GEORGESCU	— Date de istorie socială în fondul „Creditul Funciar Rural”. 61
P. CÂNCEA	

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

L. MOLDOVAN	— Colecția documentelor feudale a bibliotecii Teleki-Bolyai din Tirgu-Mureș 69
M. URSUȚIU	— Arhiva familiei Bethlen de Iktar 83

DOCUMENTE

I. RANCA	— Patru documente sighișorene emise de Mihai Viteazul. 101

ADDENDA ET CORRIGENDA

M. SOVEJA	
T. IONESCU—NIȘCOV	— Originalul actului de cancelarie din 1628 aprilie 2. 107
G. SUCIU	
O. ROTARU	— Cu privire la ediția franceză a memorialului din 1882. 112

N. MOCIOIU	— Precizări privind data și locul nașterii lui Panait Istrati	115
S. RACOVICANU	— O scrisoare de la Camil Petrescu	121

GLOSAR 123

CRONICĂ

C. C. GIURESCU	— Al VII-lea Congres de istorie turcă.	129
D. LIMONA	— Simpozionul despre fanarioți din Thessaloniki — Grecia.	131
C. CRIVĂȚ-BARAVACHE	— A XII-a Conferință internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor.	133
* * *	— Cercetări în arhivele de peste hotare.	135
M. DOGARU	— Sprijinirea procesului de învățămînt de către Arhivele Statului	148

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

INDŘICH ŠEBÁNEK ŠÁSA DUŠKOVÁ	— <i>Das urkundenwesen König Ottokars II, von Böhmen</i> (FR. PALL)	153
LEANDROS VRANOUSIS	— Θούρια καὶ προκηρύξεις τοῦ εικοσιένα σ' ἐνα χειρόγραφο τοῦ 'Ελληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας (N. CAMARIANO)	154
HANS JENSEN	— <i>Die Schrift — In Vergangenheit und Gegenwart</i> (C. BULGARU)	155
* * *	— Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου (C. BARAVACHE-CRIVĂȚ)	157
* * *	— <i>Guide des archives de la Société des Nations</i> . (M. FĂNESCU)	158
— ANDRÁS VIZKELETY	— <i>Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken</i> (C. BULGARU)	160
	— <i>Archivum vol. XVI</i> (M. FĂNESCU)	162

NOTE BIBLIOGRAFICE 165

LA REVUE DES ARCHIVES

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Paraît quatre fois par an.

La rédaction : Bucarest, rue Arhivelor nr. 2, VI-è

Téléphone : 13.37.77

LE CONTENU

ETUDES ET COMMUNICATIONS

	<u>pag.</u>
M. ANDRIȚOIU M. CERGHEDAN	— Les sceaux des villages dans les comitats de Hunedoara et de Zarand. 3
AL. PÁL ANTAL	— Le district administratif (scaun) de Mureș entre 1861 et 1876 27
M. REGLEANU	— Une chronique anonyme concernant le règne Grigore D. Ghica (1822—1828) 47
D. GEORGESCU P. CÂNCEA	— Informations d'histoire sociale dans le fond „Le crédit foncier rural” 61

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

L. MOLDOVAN	— La collection des documents féodaux de la bibliothèque Teleki-Bolyai. 69
M. URSUȚIU	— L'archive de la famille Bethlen de Iktar 83

DOCUMENTS

I. RANCA	— Quatre documents de Sighisoara emis par Mihai Viteazul (Michel le Brave) 101

ADDENDA ET CORRIGENDA

M. SOVEJA TR. IONESCU-NIȘCOV	— L'original du document du 2 avril 1628 107
G. SUCIU O. ROTARU	— L'édition française memorial du 1882. 112
N. MOCIOIU	— Précisions sur la date et le lieu de naissance de Panait Istrati. 115
S. RACOVICANU	— Une lettre écrite par Camil Petrescu 121

GLOSSAIRE

123

CHRONIQUE

C. C. GIURESCU	— Le VII-ème congrès d'Histoire turque . . .	129
D. LIMONA	— Symposion de Thessalonique — Grèce concernant les phanariotes	131
C. BARAVACHE-CRIVĂȚ	— La XII-ème conférence internationale de la Table Ronde des Archives.	133
* *	— Des recherches dans les archives étrangères	135
M. DOGARU	— Les actions des Archives d'Etat destinées à appuyer l'enseignement.	148

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS

INDŘICH ŠEBÁNEK	— <i>Das urkundenwesen könig Ottokars II. Von Böhme</i> (FR. PALL)	153
SAŠA DUŠKOVÁ	— Θούρια και προκηρύξεις του εικοσιένα σ'ένα χειρόγραφο του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βενετίας (N. CAMARIANO)	154
LEANDROS VRANOSIUS	— <i>Die Schrift — In Vergangenheit und Gegenwart</i> (CRISTINA BULGARU)	155
HANS JENSEN	— 'Αρχεῖα Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου. (C. BARAVACHE-CRIVĂȚ)	157
* *	— <i>Guide des archives de la Société des Nations</i> (M. FĂNESCU)	158
ANDRAS VIZLETZY	— <i>Beschreibendes Verzeichniz der altdentschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken</i> (C. BULGARU)	160
	— <i>Archivum vol. XIV.</i> (M. FĂNESCU)	162
	NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	165

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE DER SOZIALISTISCHEN
REPUBLIK RUMÄNIEN
ERSCHEINT VIERMAL JÄHRlich

Redaktion : Bukarest, str. Arhivelor nr. 2
Fernruf : 13.37.77

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

	Pag.
M. ANDRÎTOIU M. CERGHEDÉAN	— Dorfsiegel aus den Komitaten Hunedoara und Zarand. 3
A. PÂL ANTAL	— Der Maroscher (Mureş) Stuhl in den Jahren 1861—1876.. . . . 27
M. REGLEANU	— Eine unbekannte Chronik über Grigore D. Ghikas Herrschaft (1822—1828) 47
D. GEORGESCU P. CÂNCEA	— Daten für soziale Geschichte im Fond „Creditul Funciar Rural”. 61

ARCHIVFONDS UND SAMMLUNGEN

L. MOLDOVAN	— Die Feudalakten-Sammlung der Bibliothek Teleki Bolyai von Tg. Mureş 69
M. URSUŢIU	— Archivalien der Familie Bethlen von Iktar 83

URKUNDEN

I. RANCA	— Vier schäßburger Urkunden von Mihai dem Tapferen (Mihai Viteazul) 101

ADDENDA ET CORRIGENDA

M. SOVEJA TR. IONESCU NIŞCOV	— Das Original der Urkunde vom 2. April 1628 107
G. SUCIU C. ROTARU	— Über die französische Ausgabe des Memo-rials von 1882. 112
N. MOCIOIU	— Genauere Daten über den Geburtsort Panait Istratis 115
S. RACOVICÉANU	— Ein Brief Camil Petrescus. 121

GLOSSARY		123
CHRONICLE		
C. C. GIURESCU	— The 7 th Congress of Turkish history. . . .	129
D. LIMONA	— The Tessalonic symposium about the Phanariots	131
C. BARAVACHE-CRIVĂȚ	— The 12 th International Conference of the Archives Round Table.	133
* * *	— Researches in the archives from abroad . .	135
M. DOGARU	— Proceedings of the State Archives as regards the process of learning.	148
BOOK REVIEWS AND PREZENTATIONS		
INDŘICH ŠEBÁNEK	— <i>Das urkundenwesen König Ottokars II. Von Böhmen</i> (FR. PALL)	153
SAŠA DUŠKOVÁ,		
LEANDROS VRANOUSIS	— Θούρια καὶ προκηρύξεις τοῦ εἰκοσιένα σ'ένα χειρόγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας (N. CAMARIANO)	154
HANS JENSEN	— <i>Die Schrift In Vergangenheit und Gegenwart</i> (C. BULGARU)	155
* * *	— Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γαωργίου Κουντουριώτου. (C. BARAVACHE-CRIVĂȚ)	157
	— <i>Guide des archives de la Société des Nations</i> (M. FĂNESCU)	158
ANDRÁS VIZKELETY	— <i>Beschreibendes Verzeichniz der Altdentschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken</i>	160
	(C. BULGARU)	
	— <i>Archivum, vol. XVI.</i> (M. FĂNESCU)	162
	REFERENCES	165

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES FROM THE SOCIALIST REPUBLIC
ROMANIA
FOUR TIMES YEARLY

Editorial Office : Bucharest, Str. Arhivelor nr. 2
Telephone : 13.37.77

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

	Pag.
M. ANDRIȚOIU	— Village seals in the counties of Hunedoara and Zarand. . . . .
M. CERGHEDEAN	3
AL. PÁL ANTAL	— „Scaunul Mureș” (the administrative division of the district) between 1861—1876 . . . . .
M. REGLEANU	27
D. GEORGESCU	— An unknown chronicle as regards the reign of Grigore D. Ghica (1822—1828) . . . . .
P. CÂNCEA	47
	— Data of social history in the records of „Creditul Funciar” . . . . .
	61

PRESENTATION OF FONDS AND COLLECTIONS

L. MOLDOVAN	— The collection of the feudal documents in the Teleki-Bolyai Library. . . . .
N. URSUȚIU	69
	— The archive of the family Bethlen of Iktar . . . . .
	83

DOCUMENTS

I. RANCA	— Four records from Michael the Brave. . . . .
	101

ADDENDA ET CORRIGENDA

M. SOVEJA, TR.	— The original of the document from the 2-nd april 1628 . . . . .
IONESCU-NIȘCOV	107
G. SUCIU, O. ROTARU	— On the French edition of the memorial of 1882 . . . . .
N. MOCIOIU	112
	— As regards Panait Istrati's birth date and place . . . . .
S. RACOVICIANU	115
	— A letter from Camil Petrescu . . . . .
	121

GLOSAR

123

CHRONIK

C. C. GIURESCU	— Der VII. Kongreß der türkischen Geschichte	129
D. LIMONA	— Thessaloniker Symposium über die Fanariotenepoche.	131
C. BARAVACHE-CRIVĂȚ	— Die internationale Konferenz der Archiven die „Table Ronde”.	133
••	— Forschungen in den ausländischen Archiven	135
M. DOGARU	— Tätigkeiten der Staatsarchiven — eine Unterstützung für das Unterrichtswesen. . . .	148

REZENSIONEN

INDŘICH ŠEBÁNEK ŠAŠA DUŠKOVÁ,	— <i>Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen</i> (FR. PALL)	153
LEANDROS VRANOUSIS	— Θούρια και προκηρύξεις τουτ' Ικοσιένα σ'ένα χειρόγραφο του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βενετία (N. CAMARIANO) .	154
HANS JENSEN	— <i>Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart</i> (C. BULGARU)	155
••	— Αρχεῖα Λαζάρου και Γεωργίου Κονυτουριώτον. (C. BARAVACHE CRIVĂȚ)	157
	— <i>Guide des archives de la Société des Nations</i> (M. FĂNESCU)	158
— ANDRÁS VIZKELETY,	<i>Beschreibendens Verzeichnis der altdutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken.</i> (C. BULGARU)	160
	— <i>Archivum vol. XVI</i> (M. FĂNESCU)	162
	BIBLIOGRAPHISCHE HINWEISE	165

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

М. АНДРИЦОЮ	— Сельские печати графств Хунедоара и Заранд.	3
М. ЧЕРГЕДЯН		
А. ПАЛ АНТАЛ	— Резиденция Муреш в 1831—1876 гг.	27
М. РЕГЛЯНУ	— Неизвестная хроника относящаяся к господству Григоре Д. Гики (1822—1828)	47
Д. ДЖОРДЖЕСКУ	— Социально-исторические данные в фонде „Сель-	
П. КЫНЧА	— ский земельный кредит”	61

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

Л. МОЛДОБАН	— Коллекция феодальных актов в библиотеке Телеки из г. Тыргу Муреш.	69
М. УРБУЦО	— Архив семьи Бетлен де Иктар.	83

ДОКУМЕНТЫ

И. РАНКА	— Четыре сигишорских документа от Мйхая Храброго	101

ADDENDA ET CORRIGENDA

М. СОВЕЖА	— Оригинал документа от 2 апреля 1628 г.	107
Т. ИОНЕСКУ		
НИШКОВ		
О. РОТАРУ	— Относительно французского издательства меморандума 1882 г.	112
Г. СУЧУ		
Н. МОЧОЮ	— Документальные уточнения в связи с числом и местом раждения Панаита Истрати	115
С. РАКОВИЧАНУ	— Письмо от Камила Петреску.	121

ГЛОССАРИЙ

123

ХРОНИКА

- К. К. ДЖУРЕСКУ** — VII-ой Конгресс турецкой истории. 129
- Д. ЛИМОНА** — Научная сессия в Тесалоники-Греция по вопросам фанариотов. 131
- К. БАРА-
ВАКЕ КРИВЭЦ** — XII-ая Международная Конференция Круглого Стола Архивов. 133
- *. — Исследования в зарубежных архивах. 135
- М. ДОГАРУ** — Действия Государственных Архивов в виду поддержки процесса образования. 148

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРЫ

- Индрих СЕБАНЕК** — *Das Urkundenwesen König Ottokars II, von Böhmen* (ФР.ПАЛЛ) 153
- САША ДУШКОВА** — Θούρια και προκηρύξεις του είκοσιένα σ'ένα χειρόγραφο του 'Ελληνικού 'Ινστιτούτου Βενετίας (Н. КАМАРИАНО) 154
- ЛЕАНДРОС
ВРАНУСИС** — *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart* (К. БУЛГАРУ) . . . . .
- ГАНС ИЕНСЭН** — *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart* (К. БУЛГАРУ) . . . . .
- *. 'Αρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουρητίου. 157
(К. БАРАВАКЕ—КРИВЭЦ)
- *Guide des archives de la Societ  des Nations* 158
(М. ФЗНЕСКУ).
- АНДРАС ВИСКЕЛЕТИ** *Beschreibendes Verzeichnis des altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken* . . 160
(К. БУЛГАРУ)
- *Archivum vol. XVI* (М. FĂNESCU) 162
- БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ** . 165

Tehnoredactarea : AURELIA DOBROGEANU

Dat la cules 10 XII 1970 Bun de tipar 20 III 1971

Tiraj 5500 exemplare. Coli de tipar 11

Întreprinderea Poligrafică „Informația”, str. Brezoianu nr. 23–25
București, R. S. România Comanda 6149

Planșa nr. 1. — 1732 (7241) noiembrie 28

Hrisovul lui Constandin Nicolae voievod, domnul Țării Românești, prin care întărește mila făcută Mitropoliei de părintele său, Nicolae Alexandru voievod, de a face sat pe moșiile de la Balta Fotoaia și Cursul din județul Vlașca, scutind pe locuitori de orice dajdie ca să dea Mitropoliei venitul slujbei lor și vinăriei domnului și dăruindu-i 200 taleri pe an din venitul vămii de la balta Greaca.

Original pe pergament, pecete aplicată. Dimensiuni : 0,75 m. × 0,57 m.

(Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XII/3).

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de pelegrafie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie, bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în trei exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Documentele scrise în limbi străine vor fi însoțite de traducere. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extras” cu copertă comună.

